

ଗୁଣା ମୁକ୍ତା-ଗାନ୍ଧୀ

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ

ଗୁଣୀ ମୂଲ୍ୟ-ଗାନ୍ଧୀ

(ପ୍ରଥମ ଭାଗ)

ଲେଖକ

ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ଉମାଚରଣ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରୋପ୍ରାଇଟର, କଟକ ପବ୍ଲିଶିଙ୍ଗ୍ ହାଉସ୍

ନୟାଗଡ଼, ପୋ: ଅ: ଗୁମନାଗୋବିନ୍ଦ, କଟକ

୧୯୪୯

ମୂଲ୍ୟ ଏକଟଙ୍କା ଚାରିଅଣା ମାତ୍ର

ନିଜ କଥା ପଢ଼େ

୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟର ଥିବା ହୋଇ ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ରହିଥିଲି । ଭାଗ୍ୟକୁ ଏଥର ବହୁତ ସହକର୍ମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାଠି ରହିବାର ଅପେକ୍ଷା ସୁବିଧାଗ ମିଳିଥିଲା । ନେତୃତ୍ବାନାୟକ କର୍ମୀ ଥିଲେ, ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ନୂଆ ଗୁଳି କର୍ମୀ ଓ ଗାଁ ଗୋଟିଏ କେତେକ ବି ଥିଲେ । ମୁଁ ଗୋଟିଏ ‘ଜିଅନ୍ତା’ ପାଠାଗାର ପାଇଁ ଯାଇଥିଲି । ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଅଲୋଚନା କରି ମୋ ଦିନ କଟି ଯାଉଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ମନୋଭାବ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ବେଳା ଅଳ୍ପ ନ ଥିଲା । ବହୁ ପଡ଼ାପଢ଼ିବା ଲେଖାଲେଖି ଏକପ୍ରକାର ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲି । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରହି ମୋର ଅମୂଲ୍ୟ ଲାଭ ହୋଇଛି । ୧୯୪୨ର ଶୁକ୍ଳବିଜୟର କାହାଣୀ ଶୁଣୁଥିଲି; ପୂର୍ବର ଅଦୋଳନମାନଙ୍କରେ କିଏ କେମିତି ଅସି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶୁଣୁଥିଲି । ଗୋଟିଏ କଥା ସବୁଥିରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ତାହା ହେଉଛି ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଦୈନିକ୍ୟଭାବ । ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କହନ୍ତି ‘ଇନ୍‌ପ୍ରେୟର୍ସି କଂସ୍ଟେଣ୍ଟ’ । “ଆମେ ତ କିଛି ବହୁ ପଢ଼ିନାହିଁ କ’ଣ କରିବୁ ? ଆମର ତ ଧନବଳ ନାହିଁ, ବିଦ୍ୟାବଳ ନାହିଁ ଆମ କଥା ଶୁଣିବ କିଏ ?” ଗୁପ୍ତାୟୁଅ ଯୁଦ୍ଧକ ନୂଆ ଅସିଥାଏ, ତାହା ଭିତରେ ସେହି ଭାବ—ଜେଲରୁ ଗଲେ ସେ କ’ଣ କରିବ ତା’ ପଚାରୁବାରୁ ଯା ବି ଜବାବ ପାଇଛି “କବିରାଜ ଶିଖିବ, ପଇସା କମେଇବି, ଦେଶ କାମ କରିବ ।” ଯେଉଁ ଯୁଗରେ

ଗୁଣୀ ମୁଲ୍ୟକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଟେକିବାକୁ ଦୁନିଅ ବସିଛି, ସେତେବେଳେ
 ଗୁଣୀପୁଅ କୁଳବୃତ୍ତ ଛାଡ଼ି କୁହୁଡ଼ି ପହଞ୍ଚିବାକୁ ବସିଛି !! ଦେଖି
 ଅଚମ୍ବିତ ହୋଇଥିଲି । ମନ ବି ଦକ ଯାଇଥିଲା । ନୂଆ ଯେ
 ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କର ମନର ଦାବିଦ୍ରୁ୍ୟ ସିନା ସମଣୀୟ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ
 ଟାଁ କର୍ମୀ ଅନେକ ଦିନୁ କାମ କଲେଣି ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର
 ସେୟା ଅଛି । ସେମାନେ ଉପରକୁ ଅନେଇ ବସୁଛନ୍ତି, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
 ପାଇଲେ ହୁକୁମ ପାଇଲେ କିଛି କରଥାନ୍ତି । ନିଜର ବଳ, ନିଜର
 ବୁଦ୍ଧି, ନିଜର ବିଦ୍ୟା ଯେତକି ଅଛି ସେତକିରେ କିଛି କରାଯିବା,
 ସେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଆମେ ଥୋକେ ପାଠ୍ୟ ହାମବତ୍ତା ସହକର୍ମୀ
 ତାଙ୍କର ଏ କମଜୋରୀକୁ ଅଜାଣତରେ ବଢ଼ଇ ନାହିଁ ତ ? ନୂଆ
 କଥା ଶିଖିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ଓ ନ ଶିଖିଲେ ଆମ ଦ୍ୱାରା ଆଦୌ କିଛି
 ହେବ ନାହିଁ, ଏ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥା । ପ୍ରଥମଟି ଜୀବନର ଚିହ୍ନ;
 ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଜଡ଼ତାର ଚିହ୍ନ, ଅସ୍ୱବଳରେ ବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବର ଚିହ୍ନ ।
 ପରଶ ବର୍ଷର ଗାନ୍ଧି ଆନ୍ଦୋଳନ ତଳକୁ ଯେତେ ନିଷେଜା ହୋଇ
 ଭେଦବାର କଥା ତାହା ଭେଦ ନାହିଁ ପରା ? ପାଣିର ମଇଳା ସିନା
 ବାଲିମାଟି ଭିତରେ ଛଣି ହୋଇ ରହିଯାଏ, ନିର୍ମଳ ପାଣି ତଳକୁ
 ଝରି ଯାଏ; ଏଠି ଗାନ୍ଧୀ କଥା ତଳକୁ ତଳକୁ ଗଲ ବେଳକୁ ଏକ
 ସ୍ତରର ରଙ୍ଗ ଗନ୍ଧ ନେଇ ତଳକୁ ଝରୁଛି । ଦେଶରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ
 ଆରମ୍ଭ ହେବା ଫୁଲ ଯେ ନୈରାଶ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ପୁରୁଷର ଯାଇ
 ନାହିଁ । ବିଦ୍ୟାବଳ, ଧନବଳ, ଶସ୍ତ୍ରବଳ ନ ହେଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା
 ଅସମ୍ଭବ ଏ ଭାବ ରହିଛି । ପାଠ୍ୟ ମହଣ ଦିଅର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶୁଣି
 ମନକୁ ଅନ୍ଧାର ନିରାଶ ଘୋଟିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ତ ଏହି
 ଭୁଲ ଧାରଣା, ଏହି ନିରାଶକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା,
 ସେତକ ଆମେ ପାଶୋରି ପକାଇଛୁ ।

ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ ବା ହିଂସା ବାଟେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଧନ, ବିଦ୍ୟା ଓ
 ଶସ୍ତ୍ର ଏ ତିନି ବଳ ଯାକ ଲୋଡ଼ା । ଅହିଂସା ଯୁଦ୍ଧରେ ଧନବଳ, ଶସ୍ତ୍ର
 ବଳ ଲୋଡ଼ା ତ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ବାଧା ଜନ୍ମାନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାବଳ ବାଧା ନ
 ଦେଲେ ମଧ୍ୟ, ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ ଏମିତି ନୁହେଁ । ଠିକ୍ ବିଦ୍ୟା
 ସାହାଯ୍ୟ କରେ ସତ କନ୍ତୁ ସେ ବିଦ୍ୟା କାହିଁ ?

ଜେଲ ଭିତରେ ମୁଁ କେତେବେଳେ କେମିତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପୁରୁଣା
 ଲେଖା ଦାଣ୍ଡୁଥିଲି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖା ଲେବଳ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ
 ଓଲଟେଇବାକୁ ଲାଗିଥିଲି । ମୋର ଆଖି ପିଟି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ
 ଜୀବନରେ ପଦେ ପଦେ ସେହି କଥା ପୁଟି ଉଠିଛି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନର
 ଅନ୍ତରରେ ସେୟା, ଜୀବନର ବିକାଶ ବି ସେଇଥିପାଇଁ । ଅହିଂସା
 ଯୁଦ୍ଧରେ ଅସୁବଳ ସାର; ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୁଷା ବାଲି ହାଡ଼ ଦେବାରେ ମଧ୍ୟ
 ମହାପଳ । ଏଭଳି ଅନେକ ଲେଖା ଓ ଘଟଣା ଟିପି ପକେଇଥିଲି ।

ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲରୁ ବାହାର ବର୍ଷକ ଯାଏ ଅଳ୍ପ ଦିନ କେତେଟା
 ଯାହା ବାହାରେ ରହିଥିଲି, ସେତେବେଳେ କେତେକ ସାଥୀ
 ଫୁଲୁଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସବୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କାହାଣୀ
 ଛପା ହୋଇ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭକଥା ଖଣ୍ଡିକର ‘ର, ୦’ ଭର୍ତ୍ତିମା ଛଡ଼ା
 ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନା ଓଡ଼ିଆରେ ଆଉ ସେମିତି ନାହିଁ । ୧୯୨୦ ସାଲ
 ପରର ଜୀବନା ତ ଖାସ ଲେଖା ହୋଇ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଇଣ୍ଡିଆ,
 ନବଜୀବନ ପ୍ରଭୃତି ଟାଣର କାଗଜରେ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ସେ ଜୀବନା
 ରହିଛି । ଅମର ସବୁ ଗାନ୍ଧୀସାହୃତ୍ୟ ସେବାଘର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
 ଭାଇଙ୍କ ପେଟକୁ ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ସବୁ କେଉଁଠୁ ପାଇବି ସେହି
 ଗିରାରେ ପଡ଼ିଥିଲି । ଭାଗ୍ୟକୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କେତେକ
 ଯୋଗାଡ଼ କରିଥିଲି । ବ୍ରହ୍ମପୁର ଜେଲ ଛାଡ଼ିବା ପରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବର୍ଷ

ଏ ଜେଲ ସେ ଜେଲ ହୋଇଛି । ସେହି ସମୟ ଭିତରେ ଏ ସବୁ ଟିପାକୁ ଦୋରସ୍ତ କରିଥିଲି । ପଟାଭିଜ୍ଞ କଂଗ୍ରେସ ଇତିହାସ, ଜହରବଲ୍ଲଭ ଜୀବନୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖା, ମହାଦେବଭାଇଙ୍କର ‘ବାରତୋଲ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ’ ‘ଏକ ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧ’ ‘ବେଙ୍ଗୁଦାଇଶିଲ୍‌ମତ୍‌ଗାର’ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କର ‘ଚନ୍ଦାରନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ’, ୧୯୧୪ ରୁ ୧୯୧୯ ଯାଏ ରୁଜ୍‌ବତୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲେଖା ସଗ୍ରହ ମିଳି ଯାଇଥିଲା ।

ଏବେ ଯାହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ସେଥିରେ ସେହି ଟିପା ଗୁଡ଼ିକ ସମୟ କ୍ରମରେ ପୋଡ଼ି ଦିଆ ହୋଇଛି ମାତ୍ର । ଏହାର ନାମ କ’ଣ ହେବ—ଅନେକ ଚିନ୍ତା ଓ ଅଲୋଚନା କରିଥିଲି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧ ଜୀବନର ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ଏଥିରୁ ଜଣାପଡ଼ିବ—ତେଣୁ ସେହି ଅଂଶର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ‘ଗୁପ୍ତମୂଲ୍ୟ-ଗାନ୍ଧୀ’ ନାଁ ରଖିଲି ।

ଥରେ ମନ ହୋଇଥିଲା ‘ଶୂଚୀନା’ ଶ୍ରୀମତୀ ଗେହେ ଯୋଗେନ୍ଦ୍ରଚୋରାୟାଜୀୟତେ’ ଇତ୍ୟାଦି ଅନୁସାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କ୍ରମ ବିକାଶର ସୂଚନା ବି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଇଦିଏ । ଏହାପାଇଁ ମସଲା ବହୁତ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲି ମୋ ପାଇଁ ସେ ପାଣି ଅଥଳ, କୁଳ କିନାସ ବି ନାହିଁ । ବୁଝିବା, ଭାସିବା, ପହଞ୍ଚିବା ସବୁ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ସେଥିରେ ଗୋଡ଼ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ସେ ଅକାଶ କୁହୁମ ଉଭେଇ ଯାଇଛି; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ପଶିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏକ ‘ଜୀବନୀ’ ବା ‘ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଇତିହାସ’ ପରି ମୁଁ ଏହାକୁ ଯେତେ ସଗ୍ରହ କରି ନାହିଁ, ବେଶୀ କରିଛି, ଏହୁ ଅଶୀରେ ତେ ସାଧାରଣ ଗାଁ କର୍ମୀଙ୍କ ମନର ଦାୟଦ୍ର୍ୟ ଘୁଆଇବାରେ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ହେବ, ତାଙ୍କ ମନରୁ ତର ପିବ, ଅସ୍ୱବିଶ୍ୱାସର ଅନ୍ତର ଯିବ ।

ବହୁତ ବଡ଼ ହୋଇ ଯାଇଛି, ତେଣୁ ତନି ଭାଗ ହେଲା—
 ମୂଳରୁ ୧୯୧୪ରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଫେରିବା ଯାଏ,
 ୧୯୧୯ରୁ ୧୯୩୧ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶେଷଯାଏ, ଏବଂ ସେଠା
 ୧୯୪୨ର ଭାରତ ଛାଡ଼ ଧରଣଗଡ଼ ଯାଏ ।

ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧିକାରୀମାନେ ଏହାକୁ ପଢ଼ି ଭୁଲ୍ ସଂଶୋଧନ କରି
 ଦେଇଛନ୍ତି ବା ବଦଳାବଦଳି ସୁଗୁରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର
 ନୃତ୍ୟକ୍ରମା ଜଣାଇଛି ।

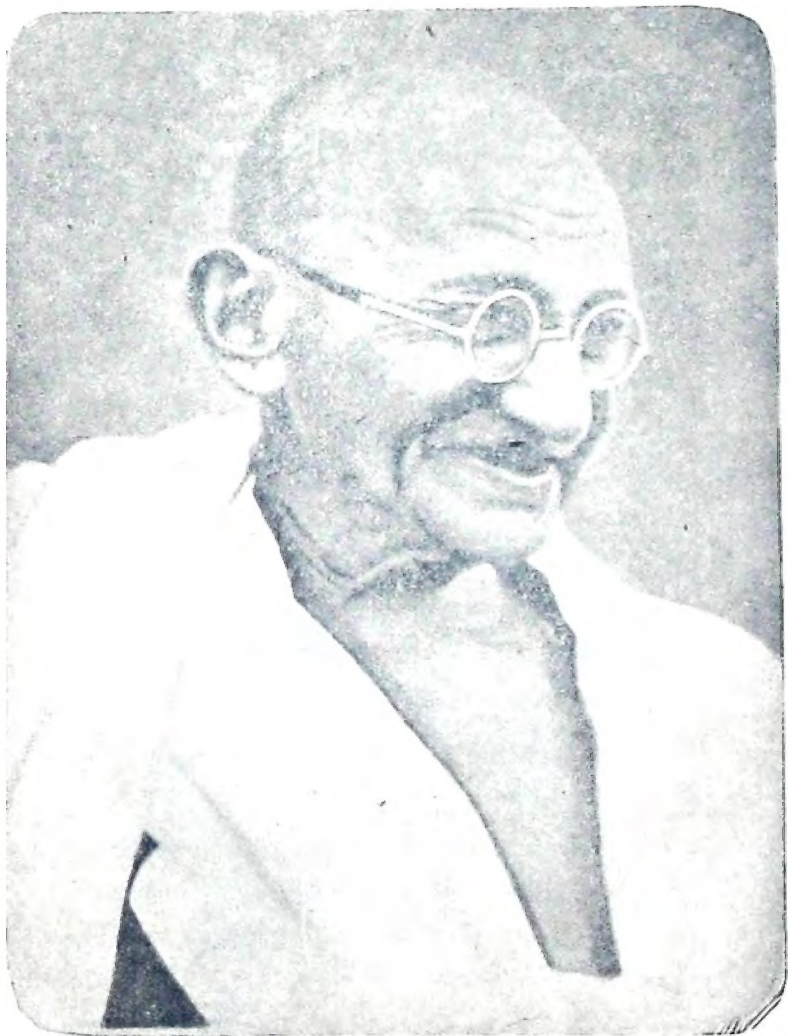
ଦଶ-କଟକ

ଜା ୧୯୧୮୦୫

}

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗୌଧୁରୀ

—

ଗାନ୍ଧୀମୂଲିଆ-ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

(୧)

ଜଣେ ପାତ୍ରୀବନ୍ଧୁ ଥରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, “ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ତ ଅସୀମ ପ୍ରେମ, ତାହା ଆପଣ ପଢ଼ିଲେ କେବେ ଅନୁଭବ କଲେ ?” ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, “ମୋ ଜୀବନ ଯାକ ସବୁବେଳେ ମୁଁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଅନୁଭବ କରି ଆସିଛି ଏବଂ ତା’ମଧ୍ୟ ଅତି ପ୍ରଭୁ ପରମାତ୍ମାରେ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଏ ଜିନିଷଟା ମୋ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱାଭାବିକ ରହିଛି । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ପାଇଁ ମୁଁ ମୋର ଅତୀତ ଜୀବନରୁ ବହୁତ ଉଦାହରଣ ଦେଇପାରେ । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସତେ ମୋର କିଛି ପ୍ରତିଭା ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ କେବେହେଲେ ଜାଣି ପାରି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କୁଟୁମ୍ବ ଭଳି ବିଚାର ଥାଏ ।”

ଗାନ୍ଧୀଜୀର ସେବାଭାବର ପୂର୍ବ ବିକାଶ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ହୋଇଥିଲା । ସେହିଠାରୁ ସେ ଫୁଲହାମ୍ ଲୋକ ସେବାରେ ଲାଗି ପାଇଥିଲେ । ୧୮୯୩ ସାଲରେ ତାଙ୍କର ଚବିଶ ବର୍ଷ ବୟସ ବେଳେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାନ୍ତି । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବାର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ତାଙ୍କୁ ମିଳି ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଏହି ଭାବ ଚିନ୍ତାକୁ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ।

ଅତି ପିଲାଦିନର କଥା । ତାଙ୍କ ଘରେ ଓକା ନାଁରେ ଗୋଟିଏ ହରିଜନ ଠୋକା ଚାଲିବା କରୁଥାଏ । ତାକୁ ଛୁଇଁବା ପୋରୁ ଯେ କାଣ୍ଡ ଘଟିଥିଲା ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଅରେ ବର୍ଣ୍ଣିଛନ୍ତି “ମୋର ଦୟାସ ପେଡେବେଳେ ବାର ବର୍ଷ ମୋ ମନରେ ଏହି ଧାରଣା ଜଳିଥିଲା । ଅମ ଘରେ ପାଇଗାନା ସପା କରବାକୁ ଓକା ନାଁରେ ଜଣେ ମେହେନ୍ଦର ଆସୁଥାଏ । ମୁଁ ମାକୁ ପଚାରେ, “ତାକୁ ଛୁଇଁଲେ ଦୋଷ କ’ଣ ? ତାକୁ ଛୁଇଁବାକୁ କାହିଁକି ମନା ?” ଯଦି ହଠାତ୍ ତାକୁ ଛୁଇଁ ପକାଏ, ମତେ ଗାଧୋଇବାକୁ କହନ୍ତି । ମୋର ସ୍ୱାଦୀ ପୋରୁ ମୁଁ ସେ ହୁକୁମ ମାନି ଯାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୋର ମତ ମୁଁ ହିଁ ସିଏ ଜଣାଇ ଦେଇଥାଏ ଯେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ମାନିବା କେବେହେଁ ଧର୍ମର ଗତ ନୁହଁ; ସେମିତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ବାପ ମା କର ସମ୍ମାନ ରଥା ପାଇଁ ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ନମ୍ରତାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସେତକ ବିରୋଧ କରୁଥିଲି ।”

୧୯୩୮ରେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ, “ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ, ତାହା ଦେଖି ଗୋଟିଏ କଥା ପଚାରିବାକୁ ମନ ହେଉଛି । ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଓ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ଏ ଦୁଇଟିରୁ କେଉଁଟି ଦ୍ୱାରା ଆପଣ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ?” ଗାନ୍ଧୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ “ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ । ଲୋକଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତ ଏକ ଶୁଣିଲ ମଲା ଜିନିଷ । ମୋ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭରେ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମକୁ ମୋ ଜୀବନରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ଉଠାଇବା କଥା ପୁରାଇ ଦେଇଛି । ମୋର ମା କହୁଥିଲେ ‘ଏ ପିଲାକୁ ତୁ ଛୁଇଁବୁ ନାହିଁ, ସେ ଅଛୁଅ’ । ମୁଁ ଓଲଟା ପରୁରେ ‘କାହିଁକି ଛୁଇଁବି ନାହିଁ ?’ ଏବଂ ସେହିଦିନ ମୋର ବିଦୋହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।” ଏହି

ସମ୍ପର୍କରେ ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଅନ୍ୟତ୍ର କହିଛନ୍ତି “ସେତେବେଳେ ଅତି ଚିନ୍ତା ଥିଲା । ମୋର ହୃଦୟ, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ବିଚ୍ଛେଦର ବିଦ୍ରୋହ ଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେହେଁ ମୁଁ ଆମ ପରିବାରରେ ନିଗଣ୍ୟ ଥିଲି । ହରିଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ମୁଁ ଚୁପ୍ ରହୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ମୁଁ ତାହା କରି ପାରୁନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଆସଣା ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତି ବି କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପରିବାର ସଙ୍ଗେ ରହିବାରେ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଶ୍ୱାସର କିଛି ବିରୋଧ ହେଉଥିଲା ବୋଲି ମତେ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା ।”

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯିବା ପର ଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ କେବେହେଲେ ଗୁଜର ରଖିନାହାନ୍ତି । ଚିଲିଦିନେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଯେ ଗୁଜର ଥିଲେ ବା ସେ ଯଦି କେବେ କାହାକୁ ରୋଷେଇ କରିବାକୁ ରଖୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯାହା ଯେତେବେଳେ ଶିଖିଛନ୍ତି ତାହା କେବେ ଭୁଲି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସେ କଥା ସେ ନିଜ ଆତ୍ମଜୀବନରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ପୁରୁଣା ଧାର୍ମିକ ତାଙ୍କ ଘରେ ତାଙ୍କ ଚିଲିଦିନେ ଥିଲା । ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି “ତାହାର ଫେସ୍ ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଦେବ ମନ୍ଦିରକୁ ଅନେକ ଥର ଯାଇ ଯାହା ପାଇ ନ ଥିଲି, ତାହା ମୁଁ ମୋର ଏ ବୃତ୍ତି ଧାର୍ମିକ ଠାରୁ ପାଇଛି । ଆଗରୁ କହିଛି ମୋର ହୃଦି ଗୁଜର ପ୍ରତି ଧରି ଥିଲା । ବୃତ୍ତି ଧାର୍ମିକ ରହୁ ମୋତେ ଏଥିପାଇଁ ଗୁମନାମ ଜପିବାକୁ ଶିଖେଇଥିଲା । ତା’ର ଏ ଉପାଦାନ ଠାରୁ ତାହାଠାରେ ମୋର ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ତେଣୁ ଏତେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ମୋର ଏ ଧର ଛଡ଼େଇବାକୁ ମୁଁ ଗୁମନାମ ଜପିବା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ଅଳ୍ପଦିନେ ଜପିବା ଶୁଭ ଦେଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଚିଲିଦିନେ ଯେ ମଂଜିଷ୍ଠି ପୋତା ହୋଇଥିଲା ତାହା ବୁଝା ଯାଇ ନ ଥିଲା । ମୋର ମନେ ହୁଏ, ସେହି ସକାଳି ରମଣୀ ରହି ଯେ ମଂଜିଷ୍ଠି ପୋତା

ଯାଇଛି, ତାର ଫଳରେ ଅଜି ସମନାମ ମୋର ଅକ୍ଷୟ କବର ହୋଇ ରହିଛି ।”

ବିଲତର କଥା, ଗାନ୍ଧୀ ବାରିକୁର ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ବୟସ ତ ବେଶୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ସେଠି ସତ୍ୟ ମାର୍ଜିତ ହେବାର ଏକ ଟୁଙ୍ଗ ଉଠିଥିଲା । ସାହେବା ଚାଲି ଚଳନ, ଅଦଦ କାୟଦା ଦୋରସ୍ତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ମାଛ ମାଂସ ନ ଖାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମଦ ବା ଧୂଆଁ ପାଖ ମାଡ଼ି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଖାସ ବିଲତରେ ତିୟାରି ସାହେବା ପୋଷାକ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ସାହେବା ସମାଜର ନୀତି ଓ ବାଳିଶା ମାଝୁର ରଖି ଶିଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଖି ଶୀଘ୍ର ଫିଟି ଯାଇଥିଲା । ସେ ସବୁ ବଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅଳ୍ପ ଖର୍ଚ୍ଚରେ କେମିତି ଚଳିବେ ସେହି ବିଚାର ତାଙ୍କ ମନକୁ ଦୋଟି ଯାଇଥିଲା । ଅପଣା ପରିବାରର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବାହାରକୁ ଯିବାର ଆକାଂକ୍ଷା ଗୁଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ କେତେ ଜଣ ଗରୀବ ଗୁରୁ ଚାଲି ଚଳନ ଦେଖି ସେ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅଳ୍ପଖର୍ଚ୍ଚରେ ଚଳିବାର ଦେଖି ସେ ଆସନ୍ତର ସବୁ ଶବ୍ଦ କମେଇ ଦେଇ ହାତରେ ଓଳିଏ ଓଳିଏ ରୋଷେଇ କରି ଚଳିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଏଭଳି ଚାଲିଚଳନ ବଦଳେଇବା ଫଳରେ ମୋର ଭିତର ଜୀବନ ଓ ବାହାର ଜୀବନର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା—ଭିତର ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ବାହାର ଜୀବନ ଖାସ ଖାଇଥିଲା । ମୋର ପରିବାରର ଅବସ୍ଥାକୁ ଦେଖି ଚଳିବାଟା ଠିକ୍ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଜୀବନ ଅଧିକ ସତ୍ୟମୟ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ଅନନ୍ଦର ସୀମା ନ ଥିଲା ।

(୨)

ଗୀତା ବିଲତରୁ ବାହାରି ହୋଇ ଫେରିଥାନ୍ତି । ପହଞ୍ଚିଲେ
 ସଜ୍ଜାକୋଠାରେ ଓକିଲତ ଅରମ୍ଭ କରିଥାନ୍ତି । ବିଲତରେ ସାଦାସିଧା
 ଜୀବନ କଟେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପସାର ଜମେଇବା ପାଇଁ ସଜ୍ଜାକୋଠା-
 ଠାରେ କେତେକ ସାହେବା ତଙ୍କ ତାଙ୍କ ଓ ତମ ଦେଶେଇବାକୁ
 ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଜଗାର ସେମିତି ନ ଥିବାରୁ ଧଳାହାତ ପେ ଶିବା
 ବେଶୀ ଦିନ ଚଳି ନ ଥିଲା । ସେ ବମ୍ବେ ପଳେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ
 ସେ ଅଳ୍ପ ଶର୍କରେ ଚଳିବା ଅରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ନିଜ ଭ୍ରାତାରେ
 ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି “ବମ୍ବେଠାରେ ଏକ ସେଟେୟାର୍‌କୁ ନେଇ
 ଘରକରଣା ଅରମ୍ଭ କଲି । ସେ ବି ମୋର ଭଳି ଅନାଥ ଓ ଅଯୋଗ୍ୟ
 ଥିଲା । ସେ ଥିଲା ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ତା’ ପ୍ରତି ଗୁରୁ ଭଳି ବ୍ୟବହାର
 କରୁ ନ ଥିଲି । ତାକୁ ଅପଣା ଘରର ଜଣେ ପରି ବିଚାରୁଥିଲି । ସେ
 ଅପଣା ଉପରେ ପାଣି ତାଳି ହେବ କିନ୍ତୁ ଏଣି ହୋଇ ଗାଧୋଇବ
 ନାହିଁ । ତା ଧୋତା ଯେମିତି ମଇଲା ପଇତା ବି ସେମିତି ମଇଳା ।
 ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ତା’ର ଅଦୌ ନ ଥିଲା । ତା’ଠାରୁ ଭଲ
 ସେଷେୟାର୍‌ ବା ମତେ ମିଳନ୍ତେ କାହିଁ ? ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି,
 ‘ରବିଶଙ୍କର, ତେମେ ସିନା ସେଷେଇ ଜାଣି ନାହିଁ, ତେମେ ସନ୍ଧ୍ୟା
 ଗାୟତ୍ରୀ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଥିବ ?’ ସେ କହେ, ‘ଅଜ୍ଞ ସନ୍ଧ୍ୟା ! ନଙ୍ଗଲ
 ଅମର ସନ୍ଧ୍ୟା, କୋଡ଼ ଅମର କର୍ମ କର୍ମଣି । ମୁଁ ସେହି ଜାତିଆ
 ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ତମ ଦୟା ଉପରେ ବଞ୍ଚି ରହିବି । ତା’ ନ ହେଲେ ପୁଣି
 ଯାଇ ଗୁପ୍ତବାସ କରୁଛି ।’ ଏଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ମତେ ରବିଶଙ୍କରର
 ଶିକ୍ଷକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୋର ସମୟ ବି ବହୁତ ଥାଏ । ଅଧେ
 ସେଷେଇ ମୁଁ ନିଜେ କରୁଥାଏ । ବିଲତ ନିୟମିତ ରନ୍ଧାର ପ୍ରୟୋଗ
 ପୁଣି ଅରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲି । ଗୋଟିଏ କିରସିନା ଚୁଲୁ କିଣିଥିଲି

ଏବେ ରବିବରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରକ୍ଷାବତ୍ତା କାମ ଚଳେଇଥିଲା । ଏକାଠି ଖାଇବାରେ ମୋ ମନରେ ତଳେ ହେଲେ ଆଉ ନ ଥିଲା । ରବିବରଙ୍କ ମନରୁ ବି ତାହା ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଫଳରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ବେଶ୍ ଅନନ୍ଦରେ ଦିନ କଟେଇଲୁ । ଗୋଟିଏ ବାଧା କେବଳ ଥାଏ । ମଳି ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି ରବିବରଙ୍କ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସେପେଇ ସପ୍ତାହୁଁ ସୁତରା ରବିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ସତେ ଯେମିତି ବ୍ରତ କରି ବସିଥିଲା !!”

ପହୁଲି ମହାଦମା ଚଳେଇବାକୁ ଯାଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କେମିତି ବୁଲେଇଲା, ଗୋଡ଼ ଥରଲା ଏବଂ ମହାକାଳକୁ ଟଙ୍କା ଫେରାଇ ଦେଇ ସେ କେମିତି ବସି ପଡ଼ିଥିଲା, ସେ କଥା ଜଣା ଶୁଣା । ସେହି ଘଟଣା ପରେ ସେ କ’ଣ କରିବେ ବୋଲି ବିରୁର ବିରୁର ଶେଷରେ ଦରଙ୍ଗାସ୍ତ୍ର ଅର୍ଜି ଚିଠା କରିଦେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଗ୍ୟକୁ ଜଣେ ଗରୀବ ମୁସଲମାନ ଗୃସୀର ଅର୍ଜି ପ୍ରଥମେ ଆସି ଢଳିଥିଲା । ସେ ଗୃସୀର କିଛି ଜମି ପୋରବନ୍ଦର ରାଜା ଖାସ କରି ନେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାପା ଦିନେ ସେହି ଗୋରବନ୍ଦର ରାଜ୍ୟର ଦେଖିଦାନ ଥିଲା । ଯୋଗ୍ୟ ପିତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପୁଅ ହୋଇଥିବେ ଏହା ବିରୁର ସେ ଗୃସୀଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧରିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଅର୍ଜି ଚିଠା କରି ଦେଇଥିଲା । ଚିଠାଟିକୁ ସେ ଆଗଣା ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲା । ସେମାନେ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ଅନୁରାଗ ଆସିଥିଲା ଯେ ସେ ଅନ୍ତତଃ ଅର୍ଜି ଗଣ୍ଠେ ଚିଠା କରି ପାରିବ । ପ୍ରକୃତରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି ଚିଠା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ଏହି ଭଳି ବିନା ପଇସାରେ ଚିଠା କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟ ଜମିଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଯେତେକ ଦାନା ମିଳି ନ ଥାନ୍ତା ।

କେଁ କମିବ ବୋଲି ପୁଣି ଅପଣା ଘର ରଜକୋଟକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଗୋ କର ଯାହା ମିଳିବ ସେତକରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେଠିର ଘରେ ପଣ୍ଡା ପଣ୍ଡା ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁଳ ବାଜିଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭାଇ ରଜାଙ୍କ କଚେରୀରେ ଗଣ୍ଡେ ଗୁଳିଗୁଳି ବରଷା ହେଲା ଭଳି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଠା ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ ଜଣେ ସାହେବ; ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁତ୍ବରେ ଚିହ୍ନା ଥିଲା । ଭାଇଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ଭାଇକୁ ସୁପାରିଶ କରିବାକୁ ଯାଇ କେମିତି ସେ ସାହେବଙ୍କ ଠାରୁ ନାକଟେକା, ଗାଲିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସେପରେ ଚପଟାମାରି ହାତରେ ତଣ୍ଡିଆ ଖାଇ ଆସିଥିଲେ, ତାହା ଅସ୍ମକଥାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏହି ଘଟଣା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗତ ବଦଳେଇ ଦେଇଥିଲା । ଏତକ ବେଳେ ସେହି ରଜକୋଟ ଗଡ଼ଜାତର ଗୁପ୍ତା ପ୍ରଜାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଖଜଣା ରଖି ଦେଇବା ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେଠା ଗୁପ୍ତାଙ୍କ ଉପରେ ଖଜଣା ହାର ଭାର ଚାପ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ ରଜାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୁର ସମତା ମିଳି ନ ଥାଏ, କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଡିସ୍ପ୍ୟୁଟି ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଗୁପ୍ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମେନେଜରଙ୍କ ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଫଳ କିଛି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ହାକିମ କଲା ହେଲେ ବି ଗୋଷ୍ଠସାହେବଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି ହାମବନ୍ଦୀ ଥିଲେ ।

ରଜାଙ୍କ ସମତା ବଢ଼େଇବା ଉଦ୍ୟମରେ ଟିକିଏ ସଫଳ ହୋଇଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ଗୁପ୍ତାଙ୍କ ଗୁହାଗ ଉଦ୍ଧାର ସୁଦ୍ଧା କିଛି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଏ ଉଦ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ହତାଶ ହେଲି । ମୋର ଗୁପ୍ତା ମହକିଲଙ୍କ ପ୍ରତି ନ୍ୟାୟ ବିଚାର ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି ରୁଦ୍ଧିଥିଲି କିନ୍ତୁ ନ୍ୟାୟ ଅଦାୟ କରବାର ବାଟ ମତେ ସେତେବେଳେ ଜଣା ନ ଥିଲା । . . . . . ଏ ଗଡ଼ଜାତରେ ଆଇନ ତ

ନ ଥିଲ, ସାହେବଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବେଦବାକ୍ୟ ଥିଲା । ପଲରେ ମୋ ମନ ଓକିଲତରୁ ଏକଦମ ଉକୁଟି ଯାଇଥିଲା ।”

(୩)

ଏହାର ପରେ ଫରେ ଜଣେ ମହିଳାଙ୍କର ମହଦମା ତଦ୍‌ବାର କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସେଠାର ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଖରାପ ହୋଇଥାଏ । କଳା ଗୋଷ୍ଠ ଭେଦନୀୟତର ଜୁଲୁମ ସେଠା କଳା ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ଶାସକମାନେ ଚଳେଇଥାନ୍ତି । ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ସେଠାରେ କୌଣସି ରକ୍ଷଣ ଅଧିକାର ମିଳୁ ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ହାଲୁ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେଠା ମାଟିରେ ଗୋଡ଼ ଦେଉ ଦେଉ ଦିନ କେତେଟା ଉପରେ ଯେତକ ଅସମାନ, ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧୀ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଥିଲେ, ‘ସେଥିରୁ ସେ ସେଠା ହାଲୁ ଅତି ସହଜରେ ବୁଝି ଯାଇଥିଲେ ।

ପହୁଲି ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ କଟେରକୁ ପଗଡ଼ୀ ଲଗେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ମିଶଲରେ ହାକିମ ତାଙ୍କୁ କଟମଟ କରି ଅନେଇ ଅନେଇ ଶେଷରେ ପଗଡ଼ୀ କାଢ଼ିବାକୁ କହିଥିଲେ । ସେଠି କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ପଗଡ଼ୀ ବାନ୍ଧି ମିଶଲକୁ ଯିବା ମନା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ମିଶଲରୁ ଉଠି ଚାଲି ତ ଆସିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କପାଳରେ ସେଠି କେତେ କ’ଣ ଲେଖା ଥିଲା ତାହା ସେହି ସାତ ଦିନ ଭିତରେ ସେ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରିଟେରିଆ ରେଲୱେ ଖଣ୍ଡେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ ଟିକଟ କରି ବସିଥିଲେ । କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ଏ ଟିକଟ ତ ମିଳେ ନାହିଁ, ମିଳିଗଲେ ବି ରେଲ୍ ହାକିମମାନେ ଆସନ୍ତା ଇଚ୍ଛା ମୁତାବକ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ କାମଡ଼ାରୁ କଳା ଲୋକଙ୍କୁ ବାହାର କରି ଦେଉଥିଲେ । ସତକୁ ସତ ସତ

ଅଧରେ ଗୋଟିଏ ବାଟ ଚୋରମାନଙ୍କର ପୁଲିସ୍ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଶୀତଦିନ ଅନ୍ଧାରରେ ମୁହାଁଟିର ଖାନ୍ତାରେ, ଏକ ଅପରାଧୀ ଦେଶରେ ରାତିଟା ବସି ବସି ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଅପରାଧୀକୁ ହଜମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦିନ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ — ସବୁ କିଛି ସହିବେ କିନ୍ତୁ ନିଜ କାମ କରିଯିବେ, ପଛଘୁଞ୍ଚି ଦେଇ ଫେରିଯିବେ ନାହିଁ, ଆସନ୍ତା ଦୁଃଖ ପାଇଁ କାହାରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ମାଲି ମକଦ୍ଦମା କରିବେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ କଳା ଗୋରା ଭେଦକୁ ଉଠାଇବା ପାଇଁ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ମକଦ୍ଦମା କରିବେ; ନିଜ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚାଲିବେ ।

ଏତିକିରେ ସରି ନ ଥିଲା । ଭଗବାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂକଳ୍ପ ପରୀକ୍ଷା କରି ନେଇଥିଲେ । ସେହି ସାହାରେ ଫୋଡ଼ା ବାଟ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ିରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ି । 'ଗାନ୍ଧୀ ସେ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ି ବାଲିଠାରୁ ମାଡ଼ ଗୁଡ଼ିଏ ଟାଇଥିଲେ' କିନ୍ତୁ ନିଜର ଜାଗା ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲେ । ସହଯାତ୍ରୀମାନେ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ ଗାଡ଼ିବାଲା ମାଡ଼ ବନ୍ଦ କରିଥିଲା ଓ ତୁଙ୍ଗା ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସହିଗଲେ : ତା' ନାମରେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ ନାସ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ।

ଫିଟିରସ୍ତାରେ ପହଞ୍ଚି କଳାଲୋକ ବୋଲି ହୋଟଲରେ ସେ ଜାଗା ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଗୋରାଙ୍କ ଆଖିରେ ସେଠା କଳା ଲୋକେ ସମସ୍ତେ କୁଲୀ । ଗାନ୍ଧୀ ବି କୁଲୀ ବାରିଷ୍ଟର ପଦ ପାଇଥିଲେ । ସେଠି ରାତି ନ'ହା ପରେ କଳା ଲୋକେ ବିନା ଛାଡ଼ିରେ ସଡ଼କରେ ଯାଆ ଆସ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ରାତିରେ ଚାଲନ୍ତି । ଛାଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ରଖିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଛାଡ଼ି ମାଗୁଛି କିଏ ? କଳା ଲୋକ ତ, ସେଠା ଦଢ଼ାହାକିମଙ୍କ ଘର ଆଗରେ ପୁଲିସ୍‌ବାଲା ପହଞ୍ଚି ଯା'କୁ ଦେଖିଲେସି ବେତୋଟି ଧକା ଗୋଲ୍‌ଠା ଦେଇ ସଡ଼କ ତଳକୁ ଗଡ଼େଇ

ପଡ଼ିବୁଥିଲା । ପରେ ପୁଲିସ ଗାଳି ଗାଲି, ସମା ମାଗିଲା । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ତାକୁ ଆଗରୁ ସମା କରି ସାରିଥିଲେ । ତା'ର ବା ଦୋଷ କ'ଣ ? କଳାଗୋଷ୍ଠ ଲେଦର ଏହା ଏକ ପରିଶ୍ରମ ମାତ୍ର ଥିଲା । ଏ ସବୁ ଅପମାନ ଗାନ୍ଧୀ ପହୁ ଯାଇ ସେଠା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ହାଲ ନିଜେ ଭଲ ରକମ ତଦନ୍ତ କରି ବୁଝିଥିଲେ ।

ସେଠାରେ ତିନି ପ୍ରକାର ଭାରତବାସୀ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ସବୁଠୁ ଦେଶୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ଥିଲେ ଗିରିମିତ୍ତିଆ କୁଲି । ସେମାନେ ଏତେ ବର୍ଷ କୁଲି କାମ କରିବେ ବୋଲି ଚୁକ୍ତି ଲେଖିଦେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ଶିଳ୍ପ କାରଖାନାରେ କାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବି ଆଇନ ଥିଲା—ଚୁକ୍ତି ବା ଏଗ୍ରିମେଣ୍ଟର କାଳ ନ ପୂରୁଣୁ ସେ କାମ ଛାଡ଼ି ଆସି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଆଉ ଦଳେ ଥିଲେ ‘ମୁକ୍ତ ଗିରିମିତ୍ତିଆ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଚୁକ୍ତି କାଳ ପୂର୍ଣ୍ଣସିବା ପରେ ସେଠି ସ୍ଵାଧୀନ ହୋଇ କାମରେ ରହୁଥିବା କିମ୍ବା ଗିରିମିତ୍ତିଆଙ୍କ ଯେଉଁ ଡିଲମାନେ ସେଠି ଅନ୍ୟ ସ୍ଵାଧୀନ ଧନ୍ଦା କରି ଚଳନ୍ତି । ତୃତୀୟ ଦଳ, ଯେଉଁମାନେ ସେଠାରେ ଦେପାର ଦା ଇସ୍ତଫା କାମ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେଠାକାର ଭାରତୀୟଙ୍କ ଭିତରେ ଅଧିକାଂଶ ଥିଲେ ଭାରତର ଗଣ୍ଡବ ଗୁପ୍ତମୁଦ୍ରା ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ପେଟ ପୋଷି ନ ପାରି, ନିଜର ଭାଗ୍ୟ ପରାସ୍ତା ପାଇଁ ବିଦେଶକୁ ଯାଉଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ମକଦ୍ଦମାରେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ ତାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରି ରକ୍ଷା କରିବା ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଭାରତକୁ ଫେରିବାକୁ ବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ି ପଡ଼ି ଏକ ଖବର ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ଭାରତୀୟଙ୍କର ଅନ୍ଧାର କେତେକ ଅଧିକାର ଛଡ଼ାଇ ନେବା ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ହେଉଥିବାର ଖବର ବାହାରିଥିଲା । ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ରକ୍ଷା

ପାଇଁ ଏକ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବା ପାଇଁ ବିଚାରୁଥିଲେ । ସେଠାକାର ମୁଣିଆ ମୁଣିଆ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଘରକୁ ଲେଉଟିଯିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀ ନେତାଲରେ ରହିଗଲେ । ସେଠି ଓକିଲତା କରିବାକୁ ବହୁ କଞ୍ଜରେ ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇଥିଲେ । ଗୋରା ଓକିଲମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆସନ୍ତି ଉଠାଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଜାଗାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ସେବକ ସେବାକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଶିଲେ, ନାନା ସୁବିଧାଗ କୁଟିଯିବ । ଆଜି ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ କାଲି ସାମାଜିକ କ୍ଷେତ୍ର ବା ପ୍ରାୟତଃ ସ୍ୱାଧୀନତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁବିଧାଗ ମିଳିଯିବ । ସେତେବେଳେ ତମେ କହି ପାରିବ ନାହିଁ ଏହି ଗୋଟାକ କରିଦେବି, ଅନ୍ୟଥରେ ହାତ ଦେବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳେ ସେଠାକାର ହାଲ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ତ ମୋ ମହକିଲ ପାଖରେ ଗୋ ଥିଲି । ମାତ୍ର ସାତଦିନ ଭିତରେ ଏମିତି ଉତ୍ସାହର ଅବସ୍ଥା ହେଲା ତା’ ଦର୍ଶି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି ।”

(୪)

ସେଠା ସରକାର ଯେ ଆଇନ କରି କଲା ଲୋକଙ୍କ ଅଧିକାର ଛଡ଼େଇ ନେବାକୁ ବସିଥିଲେ ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେଠା ଆଇନ ସଭାକୁ ଦରଖାସ୍ତ ରାଜାସତ ଲେଖି ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ପଠାଗଲା । ପରେ ପରେ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରଙ୍କୁ ଦମ୍ଭହତାର ଲୋକଙ୍କ ଦସ୍ତଖତରେ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ମଧ୍ୟ ଯାଇଥିଲା । ଲୋକଙ୍କୁ ଭଲ ରକମ ବୁଝାଇ ଦସ୍ତଖତ ନିଆ ହେଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ସଂଗଠନ କରେଇ ଶୀଘ୍ର ଏ କାମ କରେଇ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କଳା ଲୋକଙ୍କର ଅଧିକାର ଜଗିବା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର

ଅବଶ୍ୟକତା ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାଳୀ ‘ନାଟାଲ ଭ୍ରାତୃମ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ’ ନାମରେ ଏକ ସଭା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତା’ର ନିୟମ ଗଠା ହୋଇଥିଲା; ସଭ୍ୟ ଗୁଡ଼ା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ୧୮୯୪ର କଥା ।

ଏହି ସମୟରେ ଏକ ଘଟଣା ଘଟିଲେ ଯେଉଁଥିରେ ଏ କଂଗ୍ରେସ ସେଠା କୁଲି ମୂଲ୍ୟାଙ୍କର ସେବା କରି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଘଟଣାଟି ଗାଳୀଙ୍କ ଅତୀତକାଳୀନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଗାଳୀ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଯାହାର ଯେପରି ଭାବନା ତାକୁ ସେହିପରି ସିଦ୍ଧି ମିଳିଥାଏ; ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ମୋଠାରେ ଏ ନିୟମ ଫଳିଛି । ଗରୀବଙ୍କ ସେବା ପାଇଁ ମୋର ଅନ୍ତରର ବାସନା ଥାଏ ବୋଲି, ସେହି ବାସନା ମତେ କୁଆଡ଼ୁ କୁଆଡ଼ୁ ନେଇ ସେହି ଗରୀବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମତେ ପଡ଼ିଲେ ଦେଇଥାଏ ଏବଂ ଗରୀବଙ୍କ ସୁନଦୁଃଖର ଭାଗୀ ହେବା ପାଇଁ ମତେ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ଜୁଟାଇ ଦେଇଥାଏ ।

“ଯେଉଁ ଭ୍ରାତୃମ୍ୟମାନେ କରୁଣା ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ବା ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ସେମାନେ ତ ନାଟାଲ ଭ୍ରାତୃମ୍ୟ କଂଗ୍ରେସରେ ସଭ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ମାତ୍ର ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟମାନେ ବା ‘ଗିରିମିଟିଆ’ କୁଲିମାନେ ସେଥିରେ ପଶି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ସେତେବେଳେ ଯାଏ ତାଙ୍କର ହୋଇ ନ ଥିଲା । କାରଣ, କଂଗ୍ରେସର ଗୁଡ଼ା ଦେଇ ସଭ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଧନ ବଳ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସେବା କଲେ ଯାଇ କଂଗ୍ରେସ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଭାଜନ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏମିତି ଏକ ସୁଯୋଗ ହଠାତ୍ ଜୁଟିଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବା କଂଗ୍ରେସ ଗ୍ରହଣ ନ ଥିଲି । କଂଗ୍ରେସର ସେତେବେଳକୁ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥା, ମୁଁ ବି ମାତ୍ର ତନ୍ତ୍ର

ଗୃହମାସ ହେବ ଓକିଲତ କରଥାଏ କି ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ଦିନେ ଏକ ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ଲେକ ଛୁଣ୍ଡା ଲଗା ଦିଅ, ହାତରେ ପଗଡ଼ାଟି ଧରି ଅତି ପହଞ୍ଚି ଗଲା । ତାର ଗୁମ୍ଫାଦାନ୍ତ ଦୁଇଟି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ, ରକ୍ତ ପାଟିରୁ ବୋହୁଥାଏ । ସେ କାନ୍ଦୁଥାଏ, ଥରୁଥାଏ । ମୋର କିରାଣି ଜଣେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ,—ତା’ଠାରୁ ସେ ଲେକର କଥା ବୁଝିଲି । ସେ ଜଣେ ଗିରିମିଟିଆ କୁଲି, ସେଠାକାର ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ଗୋରାଳ ପାଖରେ ଚାକିରୀ କରେ । ତା’ର ମାଲିକ ହଠାତ୍ ରାତି ତାକୁ ମାରି ତାର ଦୁଇଟି ଦାନ୍ତ ବଢ଼େଇ ଦେଇଥାନ୍ତି ।”

ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ଡାକ୍ତରମାଇନା କରେଇଥିଲେ । ତା’ ମାଲିକ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି କୌଣସି ମତେ ତାକୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗିରିମିଟିଆ କୁଲିଙ୍କ ଚୁକ୍ତି ସମୟ ନ ପୂରୁବାପାଏ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ନ ଥିଲା । ଅନ୍ଧନରେ କେବଳ ଏ ‘ହସ୍ତାନ୍ତର’ ବାଟଟି ଥିଲା ଯହିଁରେ ସେ ମାଲିକଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ପାରନ୍ତେ । ଏହି ଘଟଣାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଗିରିମିଟିଆଙ୍କ ଭିତରେ ପଶି ପାରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଏ । ଲେକଟିର ମକଦ୍ଦମା କଥା ସବୁ ଗିରିମିଟିଆଙ୍କ କାନରେ ଦାଜି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ମତେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ମୁଁ ଏ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନରେ ଭାରି ଖୁସୀ ହୋଇଥିଲି । ମୋ ଅଧିଷ୍ଠାକୁ ସେମାନଙ୍କର ପୁଅ ଛୁଟିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ସ୍ତନଦୁଗ୍ଧ ଜାଣିବାର ମତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯାଇଥିଲା ।

“ସୁଦୂର ମାନ୍ଦ୍ରାଜୀ ପ୍ରଦେଶରେ ଏ ଖବର ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସେମିତି ନୂଆ କଥା କିଛି ନ ଥିଲା; କେବଳ ଏତକ— ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ନାଟାଲରେ ଜଣେ କିଏ ଅଛି ସେ କି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଠିକ୍ ହୋଇଛି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲୁଖୋଲି

କାମ କରୁଛି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସଙ୍ଗେ ଆନନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା—ତାଙ୍କର ସାହସ ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଥିଲା ।”

କ୍ରମେ ଏ ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ିଥିଲା । ସେତକି ବେଳକୁ ସେଠା ସରକାର ଏ କୁଲିଙ୍କ ଉପରେ ବର୍ତ୍ତୁ ୩୭୫ ଟଙ୍କାର ଏକ ଟିକସ ବସାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଭଲ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚିନ୍ତା ତଥାପି ପାଇଁ ଭାରତରୁ କୁଲି ସେଠାରେ ଲେଡ଼ା ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେଠା ସରକାର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଧରି ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପାଇଁ କାମ କରବେ ବୋଲି ବୁଦ୍ଧି ଲେଖାଇ ନେଇ ଏ ଗୈରମିତିଆକୁ ନେଇଥିଲେ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେଠି ସେମାନେ ରହି ସ୍ୱାଧୀନ ଗୃହଧରା କରବେ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟମାନେ ପରିବାରୀ ଗୃହ କରବାରେ ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇଥିଲେ, ନାନାପ୍ରକାର ଭାରତୀୟ ପ୍ରତିପରବା କର ଶସ୍ତ୍ରରେ ଯୋଗାଉଥିଲେ । ଆମ୍ଭ ଗୃହ ଏହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେଠାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏମାନେ ଏତକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ନ ଥିଲେ । ଗୃହରୁ ବ୍ୟବସାୟ ବାଣିଜ୍ୟରେ ହାତ ପକେଇଥିଲେ । ଜମିବାଡ଼ୀ କିଣି ସେଠି ଘରଦ୍ୱାର କରି ବସ୍ତି ବାନ୍ଧିଥିଲେ । କଳାକର ଏ ବ୍ୟବସାୟ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖି ଗୋଟି ବେପାରୀ ଚମକିଥିଲେ ଏବଂ ସେଠୁ ନାନା ଉପାୟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାଙ୍କୁ ଡଢ଼ିବାର ଫିକର ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

(୫)

ଏ ଟିକସ ବସାଇବା ଥିଲା ପଡ଼ିଲି ଫିକର । ଯା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେଠା କଂଗ୍ରେସ ଜବରଦସ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳେଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଭାରତସରକାରଙ୍କ ସୁପାରିଶ ମତେ ୩୭୫ ଟଙ୍କା ଟିକସକା ମୁଣ୍ଡ ପିଛା ୪୫ ଟଙ୍କା ରଖିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଠା

ବାସିଦାମାନେ ଏ ଅତ୍ୟାଚାର ବନ୍ଦ ନ କରି ବରାବର ଲୁଟି-ପଡ଼ି ଲୁଟିଥିଲେ ଏବଂ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୧୪ରେ ଏ ଟିକସ ଉଠିଯାଇଥିଲା । ଏହି ଲୁଟିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚଳିଥିଲେ ଏବଂ ତାକୁହି ପଡ଼ିଲେ 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ନାଁ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ, ଯୈର୍ଯ୍ୟ, ଉଦ୍ୟମ ଓ ଦୁଃଖକଷ୍ଟର ଜୟ ହୋଇଥିଲା । ଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର କାହାଣୀ ଏଠି ଠିକେ ଠିକେ ଦିଆଗଲା । ମୁଁ ବିବରଣୀ 'ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ' ନାଁରେ ଏକ ବଡ଼ ବହିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏ ଗୃସ୍ତୀ ମୂଲ୍ୟର ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ କ'ଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ମଣିଷ କରି ଠିଆ କରେଇ ଏ ଲେଖକ ଜଣେଇଥିଲେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଗୃସ୍ତୀ ମୂଲ୍ୟର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଅହିଂସା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯେ ଏକମାତ୍ର ଅମୋଦ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ତାହା ପ୍ରଥମେ ଏଠି ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।

୧୮୯୨ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଛମାସ ପାଇଁ ଭାରତ ଆସିଥିଲେ । ତା' ଭିତରେ ବି ଗଣ୍ଡାବ ହରିଜନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କାମ କରି ଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭାରତରେ ଚେନ ଗୋଟିଏ ହୋଇଥିଲା । ଗଜକୋଟରେ ଏ ମଡ଼କର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖି ସେଠା ମ୍ୟାନିସିପାଲିଟି ସପ୍ତାହୁତ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେଠା ହରିଜନ ବଞ୍ଚିକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ସପ୍ତାହୁତ୍ତର ରଖିବାର ଭାର ନେଇଥିଲେ । ହରିଜନ ବଞ୍ଚିକୁ ଯିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ତାଙ୍କର ଏହା ପ୍ରଥମ ଥିଲା ।

ଭାରତରୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ଦିଲ୍ଲିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଚାଲିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ସାତ ଅଠ ବର୍ଷ ଭାରତୀୟ ଦୁଇଟା ଜାହାଜରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଏମାନେ ଅଧିକାଂଶ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ପୁରୁଣା ଲୋକ, ଘରୁ ଫେରିଥିଲେ । ଏଣେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଦୁଃଖ

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚୁର୍ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେଠା ଗୋରାମାନେ ଭାବିଲେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୁଡ଼ାଏ ଭାରତୀୟ ପୁଣି ଆଶୁଛନ୍ତି, ଗୋରାଙ୍କୁ ହରକତ କରବ । ଫଳରେ ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଘାଟରେ ଲାଗିବା ଦୂରୁ ନାନା ରକମ ବାହାନାରେ କିଛି ଦିନ କଲରେ ଅଟକାଇ ଦେଇଥିଲେ ଓ ସେ ଲୋକଙ୍କୁ ଫେରିଯିବାକୁ ଧମକେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ଲୋକେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ, ଜାହାଜ ମାଲିକ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଭାରତବାସୀ—ନିଜର ବ୍ୟବସାୟର କ୍ଷତି କରି ଦୟାଧରି ବସିଥିଲେ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସରକାର ଜାହାଜ ଦୁଇଟିକୁ ଘାଟକୁ ଆସିବାକୁ ଦେଲେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବି ସୁରୁଖୁରୁରେ ଓହ୍ଲେଇ ଗଲେ । ମାତ୍ର ଗୋରାମାନେ ଜମାଉତ ବସ୍ତି ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାର ଚଣ୍ଡିଆ କରି ଦେଲେ । ପୁଲିସଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଯୋଗୁ ଗାନ୍ଧୀ ବଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ । ବିଲତ ସରକାର ଏଥିରେ ବିକ୍ରମ ହୋଇ ସେ ଗୋରାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମକଦ୍ଦମା କରିବାକୁ କହିଥିଲେ ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନୀତିକୁ ଧରି ମନା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଓ ସଚେତନତା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଥିଲା । ଏହା ୧୮୯୭ର କଥା, ଜାନୁଆରୀ ମାସ ତା ୧୩ ରିଶରେ ଗାନ୍ଧୀ ମାଡ଼ ଖାଇ ଜଗମ ହୋଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏଥର ସାଙ୍ଗରେ ନିଜର ଦୁଇ ପୁଅ ଓ ଗୋଟିଏ ଭଣଜାକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାକୁ ନେଇ ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ କେଉଁ ପଡ଼ାଇବେ ସେହି ଭାବନା ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ, ସାଧାରଣ ସ୍କୁଲ ପାଠଶାଳାରେ ନ ପଡ଼ାଇ ନିଜ ପାଖରେ ରଖି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଦିଲ୍ଲମାନେ ଯେ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ମୁଁ ଯଦି ନିଜର ଅସ୍ପଷ୍ଟାନ ଶିକ୍ଷା ହରେଇ ସେହି ଭଳି ଶିକ୍ଷା ମୋ ପିଲାଙ୍କୁ ଦେଇଥାନ୍ତି,

ମୁଁ ସେ ପିଲାଙ୍କୁ ସେଇଠି ଅସ୍ପଷ୍ଟାନ ଓ ସ୍ଵାଧୀନତାର ପଦାର୍ଥପାଠ ଦେଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତି ।” ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ାଏ ଘୋଡ଼ା ପାଠ ନ ପଢ଼େଇଲେ କ’ଣ ହେବ—ତାହା ବଦଳରେ ବାପମା’ଙ୍କର ଅଗୁର ବ୍ୟବହାରରୁ ସ୍ଵାଧୀନତା ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟାନର ଜ୍ଞାନ ଭଲ ରକମ ଦିଆଇ ପାରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ହଜାର ହଜାର ଗରୀବ ଗୁଣୀ ମୁକ୍ତିମୁକ୍ତ ପିଲାଏ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ ସେ ଶିକ୍ଷା ଆପଣା ଦିଲ୍ଲକୁ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନ ଯାଇ ନ ଥିଲା ।

(୨)

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ସେବା ଭାବ ଅଧିକ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, “ଦିନେ ଜଣେ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ମୋ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଗାଲି ମୁଁଏ ଗାଲବାକୁ ଦେଇ ବିଦାୟ କରି ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ତାକୁ ମୋ ଘରେ ଆଣି ଦେଇଥିଲି, ତାହାର ଘା ସବୁ ଧୋଇ ସଫା କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏମିତି କେତେ ଦିନ ଚଳି ପାରନ୍ତା ? ମୋର ସେ ସମ୍ବଳ ନ ଥିଲା । ସବୁଦିନେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ତାକୁ ରଖିବା ଭଳି ମନ ବି ମୋର ନ ଥିଲା । ତାକୁ ମୁଁ ଗିରିମିଟିଆ କୁଲିଙ୍କର ସରକାରୀ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲି ।”

ଏତକବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଔଷଧ ଦେବା କାମ ଶିଖିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ସକାଳୁ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ସେଠାରେ କଟିଉଥିଲେ । ସେଠାରେ ରୋଗୀଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରି, ତାଙ୍କର ରୋଗର ହାଲ ଡାକ୍ତରଙ୍କୁ ଶିଖାଇ, ଡାକ୍ତରଙ୍କ ବରଦ ମତେ ଔଷଧ ଦିଆଇ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ଅନେକ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ଭାମିଲ, ତେଲୁଗୁ ଓ

ଭାରତ ଭାରତ ଗିରିମିତିଆମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଥିଲା ।

୧୮୯୯ରେ ବୃଥର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିଲା । ବୃଥରମାନେ ଇଂରେଜଙ୍କ ଚିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା—ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ରହି ଭାରତବର୍ଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତି ପାଇ ପାରିବ, ଏ ଧାରଣାରେ ଗାନ୍ଧୀ କାମ କରୁଥାନ୍ତି । ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏକ ଦଳ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗଠନ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆହତ ଲୋକଙ୍କୁ ରଖିଛନ୍ତି ଉଠାଇ ଆଣି ଡାକ୍ତରନାନାରେ ପକେଇବେ ଓ ଆଣିବା ଦୂରରୁ ଦରକାରୀ ପ୍ରାଥମିକ ସାହାଯ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି—ଏହା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର କାମ । ପହଲେ ପହଲେ ଗୁଲିଚୁଳା ପଡ଼ିବା ସୀମା ବାହାରୁ ଆହତମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ପରେ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇ ସେମାନେ ଏକଦମ ଯୁଦ୍ଧସେବାରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଉଠାଇ ଆଣୁଥିଲେ । ଏଥିରେ ଏଗାର ଶହ ଯାଏ ଭାରତୀୟ ଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ତଳ ଶହ ଯାଏ ମୁକ୍ତହରଜୀୟ ଥିଲେ ଯାହା ଅଂଶସ୍ୱ ସବୁ ‘ଗିରିମିତିଆ’ । ଏହା ପଳରେ ସେଠା ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଅଧିକ ସଂଗଠିତ ଓ ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇଥିଲା । ସବୁ ପ୍ରଦେଶର, ସବୁ ଜାତିର ଓ ସବୁ ଧର୍ମର ଲୋକେ ଏକାଠି ରହି କାମ କରୁଥିବାରୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ‘ଏକ ଭାରତମାତାର ସନ୍ତାନ’ ଏ ଭାବ ଜମି ପାଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଗୋଷ୍ଠୀ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଧୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥିଲା—ସେମାନେ ବି ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ଅଧିକ ସମ୍ମାନର ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏହି ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଗୁରୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ—ସେମାନେ ବି ଶାନ୍ତିପଥରେ ଯିବେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଯେ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଫଳତା ହେଉଛି, ତହିଁରୁ ଅନେକର ସୁଯୋଗ ଏତକିବେଳେ ହୋଇଥିଲା ।

ଏ ସବୁର ସବିଶେଷ ହାଲ ତାଙ୍କର ‘ଆତ୍ମକଥା’ ଓ ‘ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ’ ଏ ଦୁଇ ବହିରୁ ମିଳିବ । ଦେଶସେବକର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଏକଥା ସେ ସେହିଠାରେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧା ତାଙ୍କୁ ସେଠି ମିଳିଥିଲା । ସେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଯେ “କୌଣସି ମଣିଷକୁ ତୁଚ୍ଛ ମଣିବା ଉଚିତ ନୁହଁ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ଲୋକ ବି ନୁହଁ ସାଧୁସାଧିବୀର ପାଲଟି ଯାଇପାରେ ।” ଏହି ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ଗୁଣୀ ମୁଲିଆଙ୍କ ସବୁ ଲଢ଼େଇ ଚଳେଇ ଆସିଛନ୍ତି ।

‘ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ’ ବହିରେ ସେ ଏହି ବୁଝିପାରୁଥିବା ଜଣେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱହୀନ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଲେଉଟିଆ ନାମକ ସହରକୁ ବୁଝିପାରୁଥିବା ଦେଶ ଯାଇଥିଲା । ସହର ବାହାରୁ ଏକ ଉଷା ଜାଗାରୁ ବୁଝିପାରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୋଲକମାଣ ସହର ଭିତରକୁ ଗୋଲା ପକେଇ ବହୁତ ସତ କରୁଥିଲା । ପ୍ରଭୁତ୍ୱହୀନ ସେହି ସହରରେ ଜଣେ ଗିରିମିଟିଆ ଥିଲା । ତାକୁ କୁହା ହୋଇଥିଲା ଗୋଟିଏ ଗଛତଳେ ବସି କମାଣକୁ ଅନେଇଥିବା ଏବଂ କମାଣ ଦାବିଦା ଆଗରୁ ନିଆଁ ହୁଳା କମାଣ ମୁହଁରେ ଦେଖିଲେ ଦଣ୍ଡା ବାଡ଼େଇବା । ସେହି ଦଣ୍ଡା ଶୁଣି ସହର ଲୋକ ଲାଗିଯିବେ । ପ୍ରଭୁତ୍ୱହୀନ ବି ସେତେବେଳେ ଗଛତଳେ ଯେତେଇ ପଡ଼ିରହେ । ସେ ଆପଣା ଜୀବନ ମୂର୍ତ୍ତି ଏ କାମକୁ ଭଲ ବୁଝିପାରୁଥିଲା । ଫଳରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାହାର ଜୟ ଜୟକାର ହେଉଥିଲା, ଭାରତର ବଡ଼ଲଟ ଲଢ଼ିକୁର୍ଜନ ମଧ୍ୟ ତା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଶାଲ ପଠାଇ ଖୁବ୍ ସମାବେଶରେ ତାକୁ ଦେବାପାଇଁ ସେଠା ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଏହି ଭଳି ଦକ୍ଷିଣାଂଶ ଗାଳୀକର ବିଶ୍ୱାସ ବଢ଼ିଥିଲା ଯେ ମନର ବଳ ବଢ଼େଇବା ସମୟକ୍ଷେପରେ ସହର ଅଟେ ।

(୭)

ଗାନ୍ଧୀ ତ ମାସେ ରହିବେ ବୋଲି ଛ ବରଷ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରହିଗଲେ । ବୁଝର ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କ କାମ ସରିଗଲା ଓ ସେ ଭାରତକୁ ଫେରିଯିବେ ବୋଲି ବିଚାରଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ସ୍ଵାର୍ଥ ବଦଳରେ ସେବାଧର୍ମର ଶିକ୍ଷା ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ପାଇ ଯାଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୋର ସେହି କଥାରେ ମନଧ୍ୟାନ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା ।” ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ କାମ ଭୁଲିଯିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ଲୋକ ବି ମିଳି ଯାଇଥିଲେ । ସେଠା ଭାରତୀୟ ଭାରମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଭାରତକୁ ଫେରିଯିବା ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ତେବେ ସତ୍ତ୍ୱି ଏହା ହୋଇଥିଲା ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ପୁଣି ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆସିବେ ।

୧୯୦୧ ଶେଷକୁ ସେ ଭାରତକୁ ଲେଉଟିଥିଲେ । ୧୯୦୨ରେ ସେ ବମ୍ବେଠାରେ ବାରିଷ୍ଟ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଘର ଗଣ୍ଠେ ଭଡ଼ା ନେଇ ଦସିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ତାର ଆସିଲା ଏବଂ ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଖରାପ ଦେଖିଥିଲେ । ଏଥର ଜୋହାନସ୍‌ବର୍ଗ ନୁଆ କରି ବୁଝରଙ୍କ ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର ଇଂରେଜଙ୍କ ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର ଆସିଥିବାରୁ କଲ୍ୟାଣ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସବୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଯାକ ଘଣ୍ଟା ମଜା ହେଉଥାଏ ଏବଂ ନୁଆ ନୁଆ ଆଇନ କରି ନୁଆ ଅସ୍ତ୍ର ବି ଗଞ୍ଜା ହେଉଥାଏ । ଫଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ସେହିଠାରେ ରହି ବାରିଷ୍ଟ୍ରା କରିବା ଛାଡ଼ି କଲେ । ସେଠାରେ ଏକ ନୁଆ ସରକାରୀ ଛାଡ଼ି ବିଭାଗ ଗୋଲି, ଛାଡ଼ି ନ ପାଇଲେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ଏହି ବାହାନାରେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ଉପରେ ଦତ୍ତ ଜୁଲୁମ ଚାଲିଥାଏ । ସେ ହାକିମ ପଂଡ଼ିତ ଚୁରୁ ଘୁସ

ନେଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୁଲମ ଦେଇ କରବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲାଗିଛନ୍ତି ।
ଜଣେ ଦି'ଜଣ ହାକିମଙ୍କୁ ଧରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ
ପଳେଇଥିଲେ ବା ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଭାରତବାସୀମାନେ 'କୁଲି' ନାଁ ପାଇଥାନ୍ତି ।
ତାଙ୍କୁ ସହର ବାହାରେ ଜାଗା ମିଳେ, ସେହିଠି ବସି ବାସନ୍ତି ।
ଅତି ମଇଳା ଅପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଥାନ୍ତି । ବସି ଜାଗାକୁ ଅନେଇଲେ
ଲୋକ ବହୁତ ବେଶୀ—ଖୁଦାମୁଦା ହୋଇ ରହୁଥାନ୍ତି । ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି
ବି ଯନ୍ତ୍ର ନାହିଁ ନାହିଁ । ଏତକ ବେଳେ ଜୋହାନସ୍‌ବର୍ଗ
ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ସେଠା କୁଲିବନ୍ତିକୁ ଉଠାଇ ଦେଇ ସେ ଜାଗାକୁ
ଗାସ ଦଲେକୁ ନେବା ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଅଇନ
ତିଆରି ହୋଇଥାଏ; ଶତସ୍ତରଣ ଦେଇ ଜମି ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱ କିଣି ନେଇ
ପାରନ୍ତି । ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିଲେ ଶତ ଫୁଣ ବଢ଼ିବାର ସହାବନ୍ଧୁ
ଥାଏ । ବଢ଼ିବି ଯାଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଏକପ୍ରକାର ବିନା ପିସରେ
ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ି ଶହ ଶହ ଭାରତୀୟଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ; ଡିଗ୍ରୀ
ହେଲେ ଓକିଲ ଗର୍ଗୀ ଯେତକ ମିଳେ ସେତକ ନେଇଥାନ୍ତି । ଏମିତି
ଯେତେକ ଟଙ୍କା ପାଇଲେ, ତାକୁ ବି ନିଜ ଗର୍ଗରେ ନ ଲଗେଇ,
ସବୁ ଦେଶ କାମରେ ଦେଉଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ଗଣ୍ଡେ ଟଙ୍କର
କାଗଜ ଚଳୁଥିଲା; ସେଥିରେ ବହୁତ ଗର୍ଜ ହେଉଥାଏ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ 'ଭାଇ' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ
ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଶେଷ ଯାଏ ସେହି ଭାଇ ତାଙ୍କ ଗୁଲିଥିଲା ।
ମହାତ୍ମା ପଦ ପରେ ଭାରତରେ ମିଳୁଥିଲା ।

ଦୁର୍ଲ୍ଲାଭ୍ୟକୁ ହଠାତ୍ କୁଲିବନ୍ତିରେ ଗୁରୁ ମଡ଼କ ଅରହୁ
ହେଲା । ଏ ଗୁରୁ ତ ଭୟଙ୍କର; ସାହାକୁ ଧରେ ପ୍ରାୟ ମରନ୍ତି ପୁଣି
ହୁ ହୁ କରି ମାଡ଼ ବସିକୁ ବସି ସଫା କରିଦେ । ଏ ଗୁରୁଙ୍କ

ସେବା କରିବାକୁ ଡରରେ କେନ୍ଦ୍ର ବାହାରକୁ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ନିଜ ଜୀବନକୁ ପାଣି ଛଡ଼େଇ ବାହାର ପଡ଼ିଥିଲେ । କେତେକ ଯୁବକ ସହକର୍ମୀ କୁଟି ଯାଇଥିଲେ । ଫୁଲ୍ ସେବା ଶୁଣୁଥିବା କର କେତେକ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚେଇଥିଲେ; ମଡ଼କଟାକୁ ମାଡ଼ିଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କାଳେ ମାଡ଼ିଯିବ ସେଥିପାଇଁ କୁଲି ବସ୍ତ୍ରରୁ ଲେକକୁ ନେଇ ଏକ ପଡ଼ିଆରେ ଡେଇ ପକେଇ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ପୁରୁଣା ବସ୍ତ୍ରକୁ ନିଆଁ ଲୁଗାରେ ଦେଇଥିଲେ । ଗରୀବ ମୂଲ୍ୟ ଲେକେ ଆପଣା ଆପଣା ଜିନିଷପତ୍ର ସିନା ତମୁକୁ ବୋହୁ ନେଇଗଲେ କିନ୍ତୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଯାହା ଜମା କରିଥିଲେ ସେ ସବୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପଦାରେ କେଉଁଠି ରଖନ୍ତେ ? ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଟଙ୍କା ରଖିବାକୁ ବୁଝାଇ ରଜା କରେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଟଙ୍କା ପଇସା ନେବାକୁ ବ୍ୟାଙ୍କବାଲା ମନାକଲେ, କାରଣ ଫ୍ଲୋ ଲାଗିଥିବା ଅଂଚଳର ଟଙ୍କା ପଇସାରେ ଫ୍ଲୋ ଗାଜ ଥିବାର ସହାବନା ଥାଏ । ଟଙ୍କା ପଇସାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ସପା ପୁରୁଷ ବରାଇ ରଖିଥିଲେ ।

(୮)

ଦିନେ ରେଲରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ହାତରେ ଇଂରେଜ ପଣ୍ଡିତ ରସ୍ତି ଲଙ୍କର ବନ୍ଦ ଗଣ୍ଡ ପଡ଼ି ପାଇଥିଲା । ବହୁ ଶକ୍ତି ଥିଲା ‘ଅନ୍ ହୁ ଦିସ୍ ଲଙ୍କ’ । ଗାନ୍ଧୀ ତାକୁ ସେହି ଯାଗାରେ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ପଡ଼ି ପକେଇଥିଲେ । ବହୁଟି ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଯାହା ଭଲ କଥା ପଢ଼ନ୍ତି ତାକୁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କାମରେ ଲଗାନ୍ତି । ସେହି ବହୁରେ ଯେତେକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଥିଲା ତାକୁ ଆପଣା ଜୀବନରେ ଲାଗେଇବାକୁ ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୁଁ ଯେତେ ବହୁ ପଢ଼ିଛି ତା’ ଭିତରୁ ଏହି ଶକ୍ତି

ମୋ ଜୀବନରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ମୁଁ ପରେ ତା'ର ଗୁଣଗୁଣା ତରଳୁମା କରି 'ସବୋଦୟ' ନାଁ ଦେଇଥିଲି । ମୋର ମନେ ହୁଏ ମୁଁ ରଘୁନାଥଙ୍କର ଏହି ଗୁଣଗୁଣରେ ମୋର ଅତି ଭିତରର କେତେକ ବିଷୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ପାରିଥିଲି ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ ବହୁ ଶକ୍ତି ମୋ ମନକୁ ଦଖଲ କରି ବସିଥିଲା ଓ ମୋର ଜୀବନକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲା ।

ସେ ବହୁତ ତନୋଟି ଶିକ୍ଷା ପାଉଥିଲା— (୧) ସମସ୍ତଙ୍କ ମଙ୍ଗଳରେ ଆପଣାର ମଙ୍ଗଳ ରହିଛି, (୨) ଓଁକାର ବା ଇଶ୍ଵାରୀ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ କାମର ମୂଳ ସମାନ ହେବା ଉଚିତ କାରଣ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାର ଅଧିକାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ସମାନ ଅଛି । (୩) ସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟର ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣୀର ଜୀବନ ଯଥାର୍ଥ ସତା ଜୀବନ । ପ୍ରଥମଟି ମତେ ଜଣା ଥିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟଟିର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଆଭାସ ମନକୁ ଆସି ସାରିଥିଲା । ତୃତୀୟଟିର ବିରୁଦ୍ଧ ମୋ ମନକୁ ଆଗରୁ ଆସି ନ ଥିଲା । ……ଭୋରରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଥିଲା ।”

ଏ ଚିନ୍ତା ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଆପଣାର କେତେକ ସାଥୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଏ କାମରେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଥିଲେ । କେତେକ ଜମିନେଇ ଏକ ଆଶ୍ରମ ବସେଇଥିଲେ । ତା' ନାଁ ଦେଇଥିଲେ 'ପିନିକ୍ସ ଗ୍ରନ୍ଥ' । ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ଗୁପ୍ତ କରି ଚଳିବେ ଓ ନଦର କାଗଜଟି ମଧ୍ୟ ସେଠୁ ବାହାରିବ; ଏହା ଠିକ୍ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓଁକାର ଏକପ୍ରକାର ଗୁପ୍ତ ଦେଇ, ନିଜ ବସା ଘାଟି ସେ ଆଶ୍ରମରେ ଯାଇଁ ରହିଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜୁଲ୍ ବିଦ୍ରୋହ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଦଲେ ଲୋକ ନେଇ ଆହତଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୁଷା କରିବା ପାଇଁ ବାହାରି

ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧର ଫେରିଆସି ୧୯୦୭ ସାଲରେ ଗାନ୍ଧୀ
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

୯

୧୯୦୮ରେ ପ୍ରଥମେ “ସତ୍ୟାଗ୍ରହ” ଶବ୍ଦଟି ବାହାରିଥିଲା ।
ଭାରତବାସୀମାନେ ଅପଣାତ ଅଧିକାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଦକ୍ଷିଣ
ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଦେଶୀ
ଭାଷାରେ ତାର କୌଣସି ନାମ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ
ଇଂରାଜୀ ନାଆଁ ବ୍ୟବହାର ହେଉଥାଏ ସେଥିରୁ ଏହି ସତ୍ୟ ଅହିଂସା
ଲଢ଼େଇର ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଅର୍ଥ ବାହାରୁ ନ ଥିଲା ତେଣୁ ମାହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ
ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଶବ୍ଦଟି ଗଠିତ କରିଥିଲେ ।

ସେତକି ବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାର କଳା ଲୋକଙ୍କ
ପାଇଁ ପୁଣି ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ଜାରି କଲେ । ସେଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ
ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଲେଖା ଛୁଡ଼ ନେଇ ତାକୁ ସବୁବେଳେ
ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବାଟରେ ଘାଟରେ, କଚେରୀରେ,
ବଜାରରେ ଯେଉଁଠି ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସରକାରୀ କର୍ମଗୁଣ୍ଡ
ମାଗିଲେ ଛୁଡ଼ ଦେଖେଇବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଉପରକୁ ଅପମାନ ଭଳି ପରତ୍ନାନାରେ ପାଞ୍ଚଅଙ୍ଗୁଳର
ଟିପରିହୁ ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏ ଟିପରିହୁ ଦେବା କଥାଟାକୁ ଗାନ୍ଧୀ
ଭାବ ନାପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ । କଥାଟା ପୁଲିସ ଥାନାରେ ଟ୍ରେରଙ୍କ
ଟିପରିହୁ ଭଣିଲାଭଳି ଖରାପ ଲାଗିଥିଲା । ଏଥିରେ ଅଦୋଳନ ତେଜ
ଉଠିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସଭାରେ ଲୋକେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକଲେ ଯେ ସେ
ଆଇନକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ । ସେହି ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ମର୍ମ
ବୁଝାଇ ବୁଝାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଥିଲେ । “ଏକୁଟିଆ

ପଡ଼ିଗଲବେଳେ ଯଦି ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଅଟଳ ରହିବାର ସାହସ ଓ ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ ତେବେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ।” ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଶହସ୍ରାବର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ବରଂ ମନରେ ଶହସ୍ରାବ ରଖିବା ଅଧର୍ମ ଅଟେ; ସୁବିଧା ମିଳିଲେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରିବା କିମ୍ବା ଶେପରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଏ ଦୁଇଟି ଯାକ କଥା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବିରୁଦ୍ଧ ।

“ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଦୂର ବିରୋଧୀ; ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ମିଳିମିଶି ଚଳିପାରିବେ ନାହିଁ ।”

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଣ୍ଡଳ ଗଠା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ବିଲ୍ଲତ ଯାଇ ବିଲ୍ଲତ ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ସବୁକଥା ପେଶ୍ କରାହୋଇଥିଲା । ବିଲ୍ଲତ ସରକାର ମଧ୍ୟ ସେ ଭଳି ଆଇନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବି ଏକ ପେଥିଥିଲା । ସେତିକି ବେଳକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଏସବୁ ପ୍ରଦେଶକୁ ବିଲ୍ଲତ ସରକାର ସ୍ୱାଧୀନ କରିଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥାନ୍ତି । ବିଲ୍ଲତ ସରକାର ଟିପପିନ୍ସ ଆଇନରେ ମଝିର ନ କରି ନୀତି ମଣ୍ଡରୁ ଦୋଷ ଛଡ଼େଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଏ ପ୍ରଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି ଟିପପିନ୍ସ ଆଇନ ନୁଆକରି ଗଢ଼ି ଦେଇଥିଲେ ।

୧୯୦୭ରେ ସରକାର ଏ ଆଇନ ଚଳାଇବାକୁ ଦିନ ଠିକ୍ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ଦିନକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବି ଜୋର ଚାଲିବାର ଆୟୋଜନ ଓ ପ୍ରଚାର ଚାଲିଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଅଧେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ଜେଲକୁ ନେଉଥିଲେ କ୍ରମେ ନେତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ହାତ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମକଦ୍ଦମା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ-ପ୍ରଭୃତି କଚେରୀରେ ହାଜର ହେଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭଳି ମକଦ୍ଦମା

ନ ଲଢ଼ିବାରୁ ଓ ସେଢ଼ାରେ ଜେଲ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାରୁ ଛ
ଛମାସ ଜେଲଦଣ୍ଡ ପାଇଗଲ । ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶହଯାଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ
ଜେଲରେ ରହିଗଲ ।

ଶେଷରେ ସରକାର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପଠେଇ ଏକ ରପା କଲେ
ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ଜେଲରୁ ବାହାରଲେ । ଏ ରପାରେ ସମସ୍ତେ ଗଢ଼ି
ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କେତେଜଣ କାବୁଲ୍ ଏ ରପାରେ ଗଢ଼ି ହୋଇ
ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ଦୁର୍ଘଟାର ରପା କଣ୍ଠେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ
ଦୋଷ ଦେଇଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଠେଙ୍ଗାରେ ଡିଙ୍ଗି ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ
ସରକାର ଧରଣରେ ମଜଦୁରୀ କଲେ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଗାନ୍ଧୀ
ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମଜଦୁରୀରେ ହାଜର ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

ସେ ଆଇନ ଉପ ହେଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ସରକାର ପୁଣି ବିଶ୍ୱାସ-
ଘାତକତା କରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ବାଧା ଦେବାକୁ ନୂଆ ଆଇନ
ଗଢ଼ିଲେ । ରପାନାମାକୁ ଏକ ଭଲ ଅର୍ଥ କଲେ । ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ
ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯେମାନେ ପରତ୍ୟାଗୀ ନେଇଥିଲେ ସମସ୍ତେ
ପ୍ରବାସୀ ସଭାରେ ପରତ୍ୟାଗୀ ପୋଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନିରାଶର ଶେକସ୍ପିୟର ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ମଳ ତ୍ୟାଗ ଉପରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ
ବଳ ଦିନକୁ ଦିନ କିପରି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଥିଲା, ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର
ଦକ୍ଷିଣୀ ଆର୍ତ୍ତ କା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମୂର୍ଖ
ଲୋକେ ବି ଜେଲ ଭିତରେ ଚୁପ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଭଳି ଆଚରଣ
କରିଥିଲେ । ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ ବାଧା ନ ପଡ଼ିବାଯାଏ, ସବୁ ରକମ
କଷ୍ଟ ସହି ମାଟିବୋହୁତା ପଥର ବାଡ଼େଇବା ପ୍ରଭୃତି କାମ କରି କରି
ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ଜଣେ ଅଧେ ବେମାର ପଡ଼ି ମରି ବି
ଗଲେ । ଅଥଚ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଜେଲବ୍ୟବହାରରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନରେ
ବାଧା ପଡ଼ିବାରୁ ଉପବାସ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ

ଲେକମତ ସେପରି ତଥା ହୋଇ ନ ଥିଲା ଯେ କାହାରେ ଏ ବିଷୟରେ
 ଫୁଲ୍ ଅଭୋଳନ କରିଥାନ୍ତେ । ଯେଉଁମାନେ ଉପବାସ କରିଥିଲେ
 ସେମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଥିଲେ । ଶେଷରେ
 ସାତ ଆଠଦିନ ଉପବାସ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଜେଲକୁ ବଦଳି
 କରାଯାଇଥିଲା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦାବୀ ଦୂରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ
 ସମ୍ମୁଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ଗରାବଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ
 ଥିଲା ଏବଂ ଗରାବ ଭାବରେ ଚଳା ଯାଉଥିଲା । ତେଣୁ ଏ ଭଳି
 ଉପବାସ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ବହୁତ ବିପଦ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ
 ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଦୃଢ଼ ଥିଲେ ।”

(୧୦)

ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣି ଜେଲ ଗଲେ; ଏଥର ପ୍ରାୟ ପଚାଶରୁ କିଛି ଯାଏ
 ତାଙ୍କ ଫାଇରେ ଜେଲ ଯାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା
 ଜେଲରେ ରଖା ଯାଇଥିଲା । କାହାର ସଙ୍ଗେ କାହାର ଦେଖା ନ
 ହେଲେ, ଏକୃଷ୍ଟିଏ ରହିଲେ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଉତ୍ତ୍ରାହ ଛୁଟିଯିବ ଏବଂ
 ଆଶାରେ ଏପରି କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଦଳରେ ନାଗାଟ୍ଟାନ ବୋଲି
 ଜଣେ ଯୁବକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଥିଲା । ତାକୁ ଯେତେ କାମ ଦିଆଯାଉଥାଏ
 ସେ ସବୁ କରୁଥାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ତାର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇଗଲା
 ଓ ତାକୁ ପ୍ରାୟପଞ୍ଚ ବେଳେ ଧରା ଥିଲା । ଶେଷରେ ସେ ସେହିଠାରେ
 ମରିଗଲା । ସେ ଦିନେ ହେଲେ ମନରେ କିଛି ଦୁଃଖ କରି ନାହିଁ;
 ମରବାଯାଏ ହୁଏ ହୁଏ କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା କହୁଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ
 ତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଲେଖିଛନ୍ତି—“ଅମ ମାସ କାଟିରେ
 ମାରିଲେ ନାଗାଟ୍ଟାନ ନିରକ୍ଷର ଥିଲା । ଇଂରେଜୀ ଓ ଜୁଲ୍ ଭାଷା
 ଅପଣା ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ କହୁ ପାରୁଥିଲା, ଟିକିଏ ଇଂରେଜୀ ବି

ଲେହୁଥିଲା; ମାତ୍ର ପାଠୁଆଳ ଧାଡ଼ିରେ ତାକୁ କେବେହେଁ ସାମିଲ କରି ହେବା ନାହିଁ । ତଥାପି ଜାଗାପୁରର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ଦେଶଭକ୍ତି ଓ ମରଣପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ତା କଥା ଅମେ ଯଦି ବିଚାରବାଦୀ ତେବେ କହିବାକୁ ହେବ ଯେ ତାହାଠାରେ ଆଶାକଲ ଭଳି କୌଣସି ବିଷୟର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଆମକୁ ଦତ୍ତ ଦତ୍ତ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ମିଳି ନ ଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ହେଉଯୋଗୁଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ଅଟକି ରହି ନ ଥିଲା ।”

ମାଉକାର ମଧ୍ୟ କେବଳ ଜେଲକୁ ପଠାଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ନ ଥିଲେ । ଲାହୋରରେ ଦଳ ଦଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ବୋର୍ଡ଼ରେ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏକଦମ୍ଭନେଇ ଭାରତ ଉପକୂଳରେ ଛୁଟିଦେଇ ଅସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତରେ ଫୁଲ ଗୋଳମାଳ ହେଲା । ଲୋକେ ମତଦମା କଲେ, ଅର୍ଥାଲ କଲେ । ଶେଷରେ ଫଦର ବାହାର ଛାଡ଼ିଦେବା କଥା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲୁଥିଲା । ଏହା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିରାସ ହୋଇ ପୁଣି ବିଳତ ଯୁଦ୍ଧ ସେଠା ସରକାରଙ୍କ ପାଖେ ଯିବା ଜଣାଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ପଳ କିଛି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏ ଯୁଦ୍ଧ ବେଠାଦିନ ଚାଲିବାର ଦେଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଆଶ୍ରମ ଖୋଲିଥିଲେ ।

ତା ନାଁ ଦେଇଥିଲେ ଟେକ୍ସଟୁ ପାଠୁଆ । ଟେକ୍ସଟୁ ଥିଲେ ରୁଷ ଦେଶର ଜଣେ ମହାବୀର । ସେ ତାଙ୍କ ଦେଶରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭଳି ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଠିଲେ ଚଳାଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଜେଲ ଯିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଗୃହମାନେ ଏ ପାଠୁଆରେ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବାଡ଼ି ଦିଶୁ ବନ୍ଦି କାମଦାମ କରି ଚଳୁଥିଲେ । ଆଶ୍ରମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, “ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କୁହୁଥିବା ଗାନ୍ଧୀ ପରିଶ୍ରମୀ ରଖିବା,

ପରସା ବଞ୍ଚେଇବା ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ବାବଲମ୍ବୀ କରେଇବା ।”
ଏହା ଫଳରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଡିଜି ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବର୍ଧି ଯାଇଥିଲା, ଅଗ୍ରମ-
ଦାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ପରିବାର ଭାବ ଅସିଥିଲା ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ
ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧ ଅଗ୍ରମ ଗୁଳ ମିଳିଥିଲା ।

ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଦୋଷି କରି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ
ଜେଲ ଯାଇଥାନ୍ତି । ୧୯୧୧ ରେ ଗୋଟେଲ ବିଲ୍ଦ ଯାଇଥିଲେ ।
ସେଠୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଯାଇଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ହାଲ ଦେଖିବା
ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଟଙ୍କର ପାଇ ଭାଗ ଗୁପ୍ତି
ହେଲେ ଏବଂ ଗୋଟେଲଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଗନ୍ତ କରିବାର
ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଗୋଟେଲ ସବୁଆଡ଼େ ବୁଲି ସବୁ
ଅବସ୍ଥା ବୁଝିଥିଲେ । ସେଠା ପରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି
ଏକ ରପ୍ତାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯାଇଥିଲେ । ଗୋଟେଲଙ୍କ ପଛେ ପଛେ
ସ୍ବର୍ଗୀୟ ମହାତ୍ମା ଅଶ୍ବିନୀ ଓ ପିଅରସନ୍ ସାହେବମାନେ ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ
ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ଗୋଟେଲ ଆଶା କରି ଯାଉଥିଲେ ଯେ ପର୍ଲ୍‌ହାର୍ଲି ଟଙ୍କିଆ
କରଟା ବର୍ଷକରେ ଉଠାଇ ନିଆଯିବ । ମାତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା
ସରକାର ଗୋଟେଲଙ୍କୁ ଯେ କିବାଦ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ରକ୍ଷା କଲେ
ନାହିଁ ଓ ଟଙ୍କିଆକୁ ଉଠାଇ ନେଲେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ
ଲଢ଼େଇ ପୁଣି ତେଜି ଉଠିଥିଲା । ଏଥର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସେ
ପର୍ଲ୍‌ହାର୍ଲି ଟଙ୍କିଆ କରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିବା ସାମିଲ କରାଗଲା ।
କାରଣ ଏହାଦ୍ବାରା ଗୋଟେଲଙ୍କୁ ଅପମାନ କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତା
ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ଅପମାନ କରାଯାଇଥିଲା । ତାକୁ ସହୃଦିବା
ସେଠା ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ବଦ ନ ଥିଲା ।

(୧୧)

ଅଜିଯାଏ ଗିରିମିଟିଆ କୁଲ୍ମାମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନ ଥିଲେ, କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଅଜିଯାଏ ଗିରିମିଟିଆଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୁଦ୍ଧର ଶିକ୍ଷା ତ ଦୂରର କଥା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଚର୍ଚ୍ଚା ବି ଆମେ କରୁ ନ ଥିଲୁ । ସେମାନେ ନିରସର ଥିଲେ । ସେମାନେ ‘ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍’ (ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଖବର କାଗଜ) କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପଢ଼ି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଥିଲୁ ଯେ ସେହି ଗଣ୍ଡବ ଲୋକେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧର ଗତିକୁ ବେଶ ନିରାସତା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସବୁ ଘଟଣା ବୁଝୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅନୁମତ ମିଳୁ ନ ଥିଲା ବୋଲି କେତେକଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ବି ଥିଲା ।”

ଯୁଦ୍ଧର ସଜବାଜ ଏହିପରି ଆରମ୍ଭ ହେଲାବେଳକୁ, ଏଥିର ଏକ ନୂଆ ବିଦ୍ୟା ପ୍ରସ୍ତୁତି ଯାହା ଫଳରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ଆଗରୁ ଅନେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଜେଲ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିରେ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଯାଇ ନ ଥିଲା । ଏବେ ସେଠା ବଡ଼ ଅଦାଲତରେ ଏକ ମହାଦମାର ବୟସ ବାହାରିଲା ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ଆଇନ ଅନୁସାରେ ସେ ଦେଶର ଶ୍ରାମ୍ଭାନ ବିବାହଗୁଡ଼ିକ ଛଡ଼ା ଆଉ ସବୁ ବିବାହକୁ ବିବାହ ବୋଲି ଧରିଯିବ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ସେଠାକାର ବିବାହର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଆଉ ଧର୍ମ-ପତ୍ନୀ ବୋଲି ଧରିଯିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପିଲାଏ ମଧ୍ୟ ବାପର ପୁଅ ବୋଲି ଗଣାଯିବେ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଉଭୟେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ

ଚମକି ଉଠିଥିଲେ । ଏ ମଜଦୁମାର ଶ୍ଯେଷ ବିଚ୍ଛୁକ୍ତରେ ଅପୀଲ କରିବା ବି
ଉଚିତ ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଏତେ ବଡ଼ ଅପମାନର ପ୍ରତିକାର
କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବୋଲି ଛିରି ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଟଲବୁସ୍
ଫାରମରେ ଥିବା ଉତ୍ତରୀମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ପାଇଥିଲା । ଜେଲ ତଥା
ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦୁଃଖୀ କଷ୍ଟ କଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଭଲଭଲମ
ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ କୌଣସି କଥାରେ ଡରି ନ
ଥିଲେ । କେତେଟିଙ୍କ କୋଠରେ ଶ୍ଲେଷ ଶ୍ଲେଷ ପିଲା ବି ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ
ସେମାନେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ
ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ ।

ସେମାନେ ବିନ୍ଧୁ ପରଡ଼୍ଫାନାରେ ବଜାରରେ ଜିନିଷପତ୍ର
ବିକିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଲିସ୍ ଧରି ନ ଥିଲା । ଏମାନେ
ସମସ୍ତେ ତାମିଲ (ମାଦ୍ରାସ) ପ୍ରଦେଶର ରମଣୀ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ
ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ଥିବା କେତେ ଜଣ ମହିଳା ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ବାହାରି
ଥିଲେ । ଖବର କାଗଜ ଚଳେଇବାକୁ ଯେତେ ଜଣ ଦରକାର ସେହି
କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ରଖି ବାକୀ ଅପଣାର ପୁରୁଣା ବସ୍ତ୍ର ବସ୍ତ୍ର ସହକର୍ମୀ-
ମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନୁମତି ଦେଇଥିଲେ ।
ଏହା ଶେଷ ଅଦୃତ ଦେବା ଭଳି ଥିଲା । ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଧାମ
ଜାଣିଲେ କାଳେ ପୁଲିସ୍ ଏମାନଙ୍କୁ ଧରିବ ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ
ପୁଲିସ୍‌କୁ ଅପଣା ନାଁ ନ କହି କଟେରୀରେ ହାକିମକୁ ଅପଣା ନାଁ
କହିଥିଲେ । ଖାଲି ପରଡ଼୍ଫାନା ନ ଥାଇ ଜିନିଷ ବୁଲେଇ ବିକିଲେ
ଯଦି ନ ଧରିବ ତେବେ 'ନାତାଲ' ଓ 'ହାନ୍ସଭାଲ' ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶର
ସୀମା ପାରହୋଇ ଏକ ପ୍ରଦେଶରୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ପଶିବା ପାଇଁ
ବିଚାର ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ସେଠାରେ ପରଡ଼୍ଫାନା
ନ ନେଇ ଗଲେ ଧରା ହେବାର ଆଇନ ଥାଏ । ସେଥିରେ

ନ ଧରଲେ କୋଇଲିଖଣ୍ଡମାନଙ୍କୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ସେ ଗିରିମିଟିଆ କୁଲିମାନେ କାମ କରୁଥାଆନ୍ତି ତାଙ୍କୁ କାମ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଡାକ ଦେବେ । ପ୍ରଦେଶ ସୀମା ଡେଇଁ ଯାଇଥିବାରୁ କେତେ ଜଣଙ୍କୁ ସୁଲିଷ ଗିରପ କରି ଛ ଛ ମାସ ଜେଲ୍ ଦିଆଇଥିଲେ । ସ୍ଥାନିକମାନେ କୋଇଲିଖଣ୍ଡକୁ ଯାଇ ସେଠି କୁଲିମାନଙ୍କୁ ମତେଇ ଥିଲେ । ଗୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ନିଆଁ ଲାଗିଯାଇଥିଲା; ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର କୁଲି କାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ବାର ରମଣୀମାନଙ୍କୁ ଆଉ ସରକାର ନ ଧରି ରହିଲେ କିପରି ?

ଏହିମାନଙ୍କ ବଳିଦାନରେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଉତ୍ତମ ଏକ ଅଳ୍ପତ ଜାଗରଣ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ଏହା ଭାରତବର୍ଷକୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମକେଇ ଦେଇଥିଲା । ଭାରତର ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ଯେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ବିସ୍ତୃତରେ ସେତେ ମନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସେମାନେ ଉଠି ପଡ଼ି ଲାଗି ଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଝରୁ ପିଟେରଜ ସାହା ମେସେଟା ନିଜେ ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ “ନାରୀମାନଙ୍କର ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡ ମୋର ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରି ଦେଇଛି ।”

(୧୨)

ଏଣେ ଜେଲ୍ ଭିତରେ ଭରଣୀମାନେ ଖୁବ୍ ବାରତ୍ତା ଦେଖାଇ ଥିଲେ । ଯେଉଁ କାମ ଦିଆଯାଉଥିଲା ତାହା ସବୁ ଆନନ୍ଦରେ କରୁଥିଲେ । ବାହାରୁ ଖାଦ୍ୟ ମଗାଉବା ପାଇଁ ମନା ଥିଲା, ଜେଲ୍‌ନାଦ୍ୟରେ ଖୁସି ହୋଇ ଚାଲିଥିଲେ । ଯେ ଟିକିଏ ସୁକୁମାରୀ ଥିଲେ ସେ ଜେଲ୍‌ରୁ ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳ ହୋଇ ବାହାରି ଥିଲେ । ଓଲଟାପଲଟା ନାନୀ ଏକ ଭରଣୀ ଜେଲ୍‌ରୁ ଦେମାର ହୋଇ ଆସି ଶେଷରେ ସେହି ରୋଗରେ ଅନ୍ତିମରେ ଜୀବନ ଦଳି ଦେଇଥିଲା । ମଲ୍ଲଙ୍କ ଡର ବିଦ୍ୱିଷାରେ ପଡ଼ିଥାଏ, ଏଣେ କଥାବାହୀରେ କହୁଥାଏ “ମୋର ଦୁଃଖ

ବାହୁଁ କି ହେବ ? ପୁଣି ଚେପ କରବେ ତ ମୁଁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଦେଖିପାଇଁ ମରବାକୁ କାହାକୁ ଭଲ ନ ଲାଗିବ ?”

ଗାଳୀ ତାର ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ତାର ଜେଲ ଯିବା ତାର ହୃଦୟର ଅଭିନାୟ ଥିଲା, ଶବ୍ଦ ଯନ୍ତ୍ର ଥିଲା । ଏହୁଭଳି ଶବ୍ଦ ହୃଦୟରୁ ପ୍ରାୟନା ଭଗବାନ ଶୁଣିଥାନ୍ତି । ଯନ୍ତ୍ରର ଶବ୍ଦରେ ଯନ୍ତ୍ରର ସଫଳତା ଥାଏ । ଭଗବାନ ତ ଭାବନାର ଭକ୍ତ । ଭକ୍ତରେ ଅର୍ପାତ୍ମ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧିରେ ପଦେ ପୁରସ୍କାସନ ଯାହା ଦେବ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ତାହା ହିଁ । ::………… କିଏ କହୁବ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରେ କାହାର କାହାର ଯନ୍ତ୍ର ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ? ତେବେ ଏତେକ କହୁହେବ ଯେ ଓ୍ୱାଲପ୍ପାର ବଳିଦାନ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସଫଳ ହୋଇଛି । ସତ୍ୟଗ୍ରହ ଜାଣି, ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣକର ଯନ୍ତ୍ର ଯଦି ଶବ୍ଦ ଥିବ ପଲଲର ପାଇଁ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ପୃଥିବୀ ସତ୍ୟ ଉପରେ ଢେସି ଉଠୁଛି । ଅସତ୍ୟର ଅର୍ଥ ‘ନାହିଁ’, ସତ୍ୟର ଅର୍ଥ ‘ଅଛି’ । ସତ୍ୟକୁ କିଏ ନାଶ କରିପାରିବ ? ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସମସ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ଏତକରେ ଅଛି ।”

ଚେମ୍ବେରସ୍ ଆଦି କାମ ଗୁଡ଼ିକ ଜଣା ଦେଲେ । ଗାଳୀ ସେତେବେଳେଯାଏ କାହାରେ ଥିଲେ, ତାହା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ସତ୍ୟକୁଟି ଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ପଂଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗାଳୀ ନିଜ ହାତରେ କରିଥିଲେ । କୁଲମାନଙ୍କ ମାଲିକମାନେ କୁଲମାନଙ୍କୁ ଆଉ କୁଲବିକ୍ରେତେ ରଖିଦେଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଗାଳୀ ଦେଇ ସବୁ କାହାର କରି ଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସରକାରୀ କୁଲମାନେ ପଇସା-ବୁଆଁ ବେପାରୀ ଭାବମାନେ ଟିକିଏ ଭର ପାଇଥାନ୍ତି । ଜଣେ ଦକ୍ଷିଣୀ ଶ୍ରାହ୍ମାନ ଭଲ ତା ଘର ଆଗ ପଡ଼ିଆ ଖଣି ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଚେମ୍ବେରସ୍ ମା ବାପଙ୍କ ସନ୍ତାନ—ପରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବି ପଞ୍ଚଶୂଳିଣ ଟିକିଆ ଟିକସ ଦେବାକୁ

ପଡୁଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଗନ୍ଧାବ । ଗନ୍ଧାବର ଡର ଆଉ କାହାକୁ ? ସେହି ଲୋକଟି ଆଦରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଖିବାର ଅଠ ଥିଲା ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ ତାଙ୍କ ଆଖିବା ଏବଂ ତା ସାଙ୍ଗକୁ ହୁଏ ତ ଜେଲିଘଣ୍ଟକୁ ମଧ୍ୟ ବରଣ କରିବା ।

କିନ୍ତୁ ସେ ଜଣେ ଲୋକ କ'ଣ ଏ ଶହ ଶହ ମୂଲ୍ୟ ପରୀକ୍ଷାରୁ ଖାଲିବାକୁ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା ? ପର ଭାରତବର୍ଷରୁ ଯେ ଟଙ୍କା ବର୍ଣ୍ଣା ହୋଇଥିଲା ତାହା ସେତେବେଳେଯାଏ ଅରସ୍ତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହି ମର୍ମରେ ସାବଧାନ କରିଦେଇଥିଲେ, “ଏ ହରତାଳ ସବୁଦିନ ଚାଲିବ, ଏହା ବିଚାର ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମାଲିକଙ୍କ ଘର ଛାଡ଼ି ଆସନ୍ତୁ । ଯାହା ବିକିଦା ଭଳି ଜିନିଷପତ୍ର ଅଛି ତାହା ବିକି ଦିଅନ୍ତୁ । ବାକୀ ସବୁ ଜିନିଷ ସେହି କୁଡ଼ିଆରେ ରଖିଦେଇ ଆସନ୍ତୁ । ମାଲିକ ସେଥିରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ । ଯଦିବା ଶହୁଡ଼ା କରି ପୋପାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ସହି ଯିବାକୁ ହେବ ।” ଖଟଣ ଖଟଣ କନ୍ଦଳ କେଇଗଣ୍ଡ ଲୁଗାପଟା ଧରି, କୁଲିଙ୍କର ଏକ ସୁଅ ଚାଲିଲା । “ଯାହାର ବଳ ପାଉ ନାହିଁ ସେ ଫେରି ପାଉ; ଯେ ଫେରିଗଲେ ତାଙ୍କୁ କେହି ଗାଳି ନ ଦିଅନ୍ତୁ ।” —ଏ ଉପଦେଶ ସେମାନେ ଟୁଟ୍ ମାନି ଚାଲିଥିଲେ ।

ପାଞ୍ଚହଜାର ଯାଏ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କୁ ଟୁଆର ପିଆଇ ସହାୟକତା କାମ କାଠିକର ପାଠ ଲା । ଯାହାହେଉ ବେପାରୀମାନେ ଆଉ ଚୁନ୍ ହୋଇ ବସି ପାରି ନ ଥିଲେ । ସବୁ ଖାଦ୍ୟ ଜିନିଷ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି କୁଲିମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ବାହୁ ଗାନ୍ଧୀ ହେପେଇ କାମ ତୁଲେଇ ନେଇଥିଲେ । ଉଷା ଜିନିଷକୁ ବାଣ୍ଟିବା ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀ କରୁଥିଲେ । ଏତେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଦାଶୀ, ଝୁମା ଅସାମୀ, ପୁରୁଣା

ଗୌର ଇତ୍ୟାଦି ଥା'ନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏ ହରତାଳକୁ ଚଳେଇବା କାମ ବଳେଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ଲୋକ ବାଣ୍ଟିବା ବା ସୁଧାରବା କାମ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏତେରୁଡ଼ାଏ ଲୋକ ଏକାଠି ରହିଲେ କିଛି ନା କିଛି ଗୋଳମାଳ ପିସାଦ ଲାଗି ରହିବାର କଥା, ମାତ୍ର କେମିତି ଯେ ସବୁ ଶାନ୍ତିରେ କଟିଗଲା ତାହାହିଁ ଅଶ୍ବର୍ଯ୍ୟର କଥା ।

ଅଉ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଶୀଘ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜେଲ୍ ପଠାଇବା ହିଁର ହେଲା । ଦଫା ଦଫା କରି ନ ଯାଇ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ପ୍ରଦେଶର ସୀମା ଟପି ଯିବେ ଓ ଅଜନ ଅମାନ୍ୟ କରିବେ । ଖଣିଠାରୁ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ସୀମା ପ୍ରାୟ ଛବିଶ ମାଇଲ ଦୂର ଥିଲା । କୁଲିମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଯେଉଁମାନେ ଚାଲି ଚାଲି ଯାଇପାରିବେ ସେମାନଙ୍କର ଚାଲିଯିବା ହିଁର ହେଲା । ସବୁ ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ତେମଧ୍ୟରେ ଖଣିର ମାଲିକମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ପଠାଇଲେ ଏବଂ କୁଲିମାନଙ୍କୁ ଏତେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟରେ ନ ପକେଇବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, “ମୁଲିଆମାନେ ବୁଝି ବିଚାର ଓ ହାନି ଲଭିବ ପୁରା ହିସାବ କରି, ଏ ମେଳୀ ଅଇଁସୁ କରୁଛନ୍ତି । ଅସୁସ୍ଥମାନର ହାନିଠାରୁ ଦଳି ଅଉ କିଛି ଦତ୍ତ ହାନି ମୋ ଆଖିକୁ ଦିଶୁ ନାହିଁ ଏବଂ ମୁଲିଆମାନେ ଯେ ଏ କଥାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ମୋର ଅନନ୍ଦ ।” ଏତେ ରୁଡ଼ାଏ ଲୋକ କିପରି ଶାନ୍ତିମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ଏ ଧର୍ମଘଟକୁ ଚଳେଇଥିଲେ ତାହା ଦେଖି ଗୋରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଅଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଅଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଥିଲା ଯେ ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଗଣ୍ଡାବ, ଅପାଠୁଆ ଫୁଲ ଲୋକ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସବୁଦିନେ କହୁଥାନ୍ତି ସେ ଦୃଢ଼ତା ଓ ବୀରତ୍ବ ଏପରି ଚାଲି ଯେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।

(୧୩)

ଯାହା ଅରମ୍ଭ ହେଲା । ଲୋକଙ୍କୁ ଅସହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା—ସାଙ୍ଗରେ ବେଶୀ ଜିନିଷ ନେବେ ନାହିଁ, ବାଟରେ ଅନ୍ୟ କାହାରି ଜିନିଷରେ ହାତ ଦେବେ ନାହିଁ; ସରକାରୀ ଲୋକ ଆସି ବାଟରେ ଗାଳିଦେଲେ ବା ମାରିଲେ ସବୁ ସହ୍ୟଯିବ, ଗିରଫ କଲେ ଟୁଙ୍ଗ କରି ଧରି ଦେବେ । ଗାନ୍ଧୀ ଧରି ହୋଇ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟ ଛାଡ଼ିନା ଏ ଗୁଲି ଗୁଲି ଯିବ ।

ଚଟାକୁ ଚଟା ରୋଷେଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାଏ । ବାଟରେ ସପା ସୁତୁରା ପ୍ରତି ଖୁବ୍ କଢ଼ା ନିଜର ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । “ସେବକ ହୁକୁମ ଦେବ ନାହିଁ” ବରଂ ସେବା କରି ଯାଉଥିବ, ସେଥିରେ ବହୁତ କାମ ହୋଇଥାଏ; ସେବକକୁ ନିଜର ଦେହକୁ କଷ୍ଟ ଦେବାର ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ସେୟା କରିବାକୁ ଲାଗି ଯାନ୍ତି” ଏ ଅନୁଭବ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥୀମାନେ ରହଣି ଚାଟିରେ ହାତୁଡ଼େବା, ମଇଳା ଉଠାଇ ସପା କରିବା ସମସ୍ତ କାମ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ଲୋକେ ବି ତାଙ୍କ ଦେଖା ଦେଖି ସେ କାମରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । “ସ୍ବୟଂ ସର୍ବାର ହେଉ ସେବକ ହେବ ତେବେ ଅନ୍ୟମାନେ ଆଉ ସର୍ବାର ହେବାକୁ କୁଆଡ଼ୁ ମନ ଦିଲେଇ ଦ ?”

ଏ ସବୁ ଭଲ କଥା ଭିତରେ ଦାମାସି ବି ଟିକିଏ ଟିକିଏ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥାଏ । କଲିଗୋଳ ତ ସ୍ବାଭାବିକ, ତା ଠାରୁ ବଳି ଦ୍ୟାବତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଫୁର୍ କଢ଼ାକଢ଼ କରି ଏଭଳି ଦୁହଁକୁ ଅଲଗା ନିଜରଦେ କରି ରଖନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏ ସବୁ କଟକଣିରେ କେହି ବିରୋଧ କରୁ ନ ଥିଲେ—ପଦେ ହୁଁ ବୁଁ ବି କରୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଛନ୍ତି “ସ୍ବର

ଜଣଲୁ ଲୋକେ ଭଲ ବାତାବରଣରେ ପଡ଼ିଗଲେ କିପରି ଭଲ ଆଚରଣ କରନ୍ତି ତାହା ମୁଁ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଜାଣି ପାରିଥିଲି । ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଜାଣିରଖିବା ଦଡ଼ ଜରୁର ଅଟେ, ଲଭଦାୟକି ମଧ୍ୟ ।”

ଏ ସମସ୍ତ ୧୯୧୩ ନଭେମ୍ବର ଅରମ୍ଭର ଘଟଣା । ଧର୍ମ-ଘଟ ଟୁର୍ ଜୋର୍ ଥାଏ । ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବିବହୃତ ଅସୁଥାନ୍ତି । କୋଲର କୁଆ କାଶେଇ ମା'ମାନେ ବାଟ ଚାଲି ଥାଆନ୍ତି । ବାଟରେ ଜଣକର ପିଲଟିଏ ବେମାର ପଡ଼ି ମରିଲେ । ଅନ୍ଧ ଜଣକର ପିଲଟିଏ ନାଲ ପାରି ହେଉ ହେଉ କାଶରୁ ଗର୍ମ ପାଣିରେ କୁଡ଼ି ମଲ । ତଥାପି ମା'ମାନେ ପେୟି ଧରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଜଣେ କହିଲା “ମଲା ଗଲା ପାଇଁ ଶୋକ କର. କ'ଣ ପାଇବି; ସେ କଣ ଲେଉଟି ଆସିବ ? ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜାଅନ୍ତୁ'ଙ୍କ ସେବା କରାବି ।” ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି “ଏପରି ଅସାମ ଅସ୍ତିତ୍ବତା ଉତ୍ତର ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅଗାଧ ଜ୍ଞାନର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ଚାର୍ବକ ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥିଲି ।” ଟୁ.ନି.ଭଲ ପ୍ରଦେଶର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରଶସ୍ତିତ ଦେଲକୁ ଦୁଇହଜାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଜଣ ପୁରୁଷ, ଏକଶତ ସତେଇଶ ଜଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସାଧବନ ଜଣ ଲିଙ୍ଗ ଯାହାରେ ଥିଲେ । ସମ୍ପା ପାର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକପାର ଅଠ ଦଶ ମାଲଲ ପରେ ଗୋଟିଏ ଚାଟିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ରିପେ କରାଗଲା । କିନ୍ତୁ କଟୋରରେ ଗାନ୍ଧୀ ୪୫୦୦ ଜାମିନ ଦେଇ ପୁଣି ଆସି ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗ ଥିଲେ । ସରକାରୀ ଡକିଲ ଆଡ଼େ କଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ ସ୍ବାକିମଙ୍କୁ ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କର ସାହାର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ କଥା କହିଲେ ସ୍ବାକିମ ତାଙ୍କୁ ଜାମିନ୍ ଦେଲେ । ତା ପର ଚାଟିରେ ପୁଣି ଜଣେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ସ୍ବୟଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ରିପେ କଲେ ଏବଂ ସାଙ୍ଗରେ କଟୋରକୁ ନେଇଗଲେ, ଏଠି ମଧ୍ୟ ପୁଣି ଜାମିନରେ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଗାନ୍ଧିରେ ଫେରି

ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିଥିଲେ । ୨୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ପରେ ପୁଣି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା, ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପାଣିପାନ୍ତେ ପୋଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଚାଲିଥିଲା । ଗୋଟିଏ ରେଲ୍‌ଷ୍ଟେସନ ପାଖରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ରେଲ୍‌ରେ ବସିବାକୁ କୁହାଗଲା । ପ୍ରଥମେ ଲୋକ ଟିକିଏ ଅକଡ଼ି ବସିଲେ ‘ଗାନ୍ଧୀ ନ ବସିଲେ ଗାଡ଼ୀରେ ବସିବୁ ନାହିଁ’, ଧସି ଦେବୁ ନାହିଁ’ ଏହିପରି ଗୋଳ କଲେ କିନ୍ତୁ ବୁଝାବୁଝି କରି ଦେବାରୁ ଗାଡ଼ୀରେ ଶୀଘ୍ର ବସିଗଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସଜା ହେଲା, ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ଚେତେକ ସାଥୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଧସି ହେବା ପରେ ନାତାଲରେ ଚାନ୍ଦିଲ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଠାରୁ ଲେକେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଟ୍ରାନ୍ସଭାଲର ସରହଦ୍ ପାର ହୋଇ ଧସିଗଲେ । ୨୫ ବର୍ଷର ଏକ ବୁଢ଼ା ହରବନ ଫିସ୍ ଜେଲ୍‌ରେ ଆସି ହାଜର ହେଲା । ତାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଲେ ‘ତମେ ବୁଢ଼ା କାହିଁକି ଆସିଲ ? ତମକୁ ଗାନ୍ଧୀ କରାଦେବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାବି ?’ ସେ ଟାଣରେ ଜବାବ ଦେଇଥିଲା ‘ଦିନେ ତ ମରବାକୁ ହେବ । ସତେ କଣ ମୋର ଭାଗ୍ୟରେ ଏ ଜେଲ୍‌ରେ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ ? ମୁଁ ଜେଲ୍ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।’

ସେପରେ ବୁଢ଼ା ଜେଲ୍‌ରେ ହିଁ ମଲା—ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଜେଲ୍‌ରେ ମରବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ସ୍ୱାକ୍ଷର ମିଳିଥିଲା ।

(୧୪)

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜେଲ୍ ବଦଳିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ପେଟର କୌଣସି ଖଦର କୁଆଡ଼େ ଯିବ ନାହିଁ ସେପରି କଡ଼ା ନ୍ୟାୟ ।

ସରକାର କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେ କଲେ କଣ ହେବ ସେତେବେଳକୁ ବନ୍ଦ ଭାଙ୍ଗି ପୁଅ ଚାଲିଯାଏ, ଆଉ ସହାୟତା ମୁହଁଲ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ନାଆଲ ପ୍ରଦେଶର ସବୁ ଗରିମିତିଆପାକ ଚୋର ଉଠିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଟକାନ୍ତା କିଏ ? ଏତେ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଜେଲରେ ବା ରଖନ୍ତେ କେଉଁଠି ? ସରକାର ଫକର କଲେ ଯେଉଁ ଖଣିରୁ ଲୋକେ ଧର୍ମହତ କରି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ, ତାକୁ ସରକାର ଜେଲ୍ କରିଦେଲେ, ସେଠା ମାଲିକଙ୍କ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ସେଠାକାର ଜେଲର କରିଦେଲେ । ସେହି ଖଣିର କାମ କରିବାକୁ ଦିଆଗଲା କିନ୍ତୁ ମୁଲିଆମାନେ ବାରପୁରୁଷ ଥିଲେ, ସେ କାମ କରିବାକୁ ମତା କରିଦେଲେ । ଫଳରେ କୋରଡ଼ା ମାଡ଼ ବି ସହବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ନାନା ଅତ୍ୟାଚାର ସହବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ଭାରତକୁ ପଠାଯାଉଥାଏ, ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀର ଯାଗାରେ ପଡ଼ି ଏ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାର କରୁଥାନ୍ତି, ଭାରତର ଗୁଣିଆଡ଼େ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ଭାରତର ବଡ଼ ଲଠି ହାତୁଡ଼ି ସାହେବ ମଧ୍ୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଟୁଟି ଡୋର ଡୋର କଥା କହି ଏକ ବକ୍ରତା ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ କରି ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ସରକାରଙ୍କର ଜୁଲମ୍ ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ମୁଲିଆମାନେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କାମ ଦେଇ କଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼େଇଦେଇ ଜବରଦସ୍ତ ତାଙ୍କୁ କାମକୁ ଫେରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ ନ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗୁଳି ଚଳାଗଲା । ଦୁଇ ଗୁଳି ଜଣ ମଲେ । କେତେ ଶକ୍ତିଆ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଟିକିଏହେଲେ ଦିବିଲେ ନାହିଁ । ଭଲ

କପଟୀରେ ପଶୁଷା ହୋଇଗଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହଙ୍କ ଦୁଃଖ ଯେତେବେଳେ ବହୁଥାଏ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଅନ୍ତ ପାଶେଇ ଆସୁଥାଏ ।

ଭାରତରୁ ଆଶ୍ୱିନ ଓ ପିଅରସ୍ତନ୍ ସାହେବମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ରାଜାକଥା ପଡ଼ିଲା, ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଆଉ ଦି'ଗୁରୁ ଜଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ପ୍ରଥମ ରାଜାପରେ ଶେଷ ନିସ୍ତୁର ଚୁବୁରୁ ପୁଣି ଟିକିଏ କଡ଼ା ଓଟେଇ ଲାଗିଥିଲା । ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏତିକିବେଳେ ଗୋରା ରେଲ୍‌କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଏକ ଧର୍ମଘଟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସରକାର ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲେ, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ନାତି ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ ରଖିଲେ ।

ସେ ରେଭିଜ୍‌ଜିନ୍ତ୍ର “ସରକାରଙ୍କୁ ସରକାର କରିବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । ଆମ ଲଢ଼େଇ ଓ ତାଙ୍କ ଲଢ଼େଇରେ ତାରତମ୍ୟ ଏହା, ଆମକୁ ପୁଣି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତ ତାଙ୍କ ଧର୍ମଘଟ ସରିଲାପରେ କରାଯିବ ।” ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧ ଓ ବିନୟର ବଡ଼ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସରକାର ଲୋକେ ବି ବଡ଼ ଅଡ଼ୁଆରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେନାପତି ଫୁଟିସ ସେତେବେଳର ସରକାରୀ ବଡ଼ କଣି, ସେ ଏହି ମର୍ମରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, “ଏପରିମାନେ ତ ଶଯ୍ୟାକୁ ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି, ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହି ଜିତିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ବିବେକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଚଳେହେତଲେ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ଆଉ କଣ କରିବା ?”

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ଉଦ୍ବୋଧ ଏହା ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ବୋଧର ଶୃଙ୍ଖଳା ନ ଥିଲା । କୁଲମାନେ ଥରେ ଆଶୁଷେତରେ ଆଶୁକାଟି ପକେଇ ଦେଇ ଧର୍ମଘଟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଆଶୁକୁ ବିଲରୁ ନେଇ ଉପସ୍ଥଳ ଗ୍ରାନିଟର ନି ରଖିଲେ ମାଲିକର ବହୁତ ସତ ହେବ, ସେଥିପାଇଁ

୧୪୦୦ କୁଳି ଫେରିଯାଇ ସେ କାମଟି ସରିଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ପୁଣି, ତଦନୁସାରେ ପାଲଟିବାର କୁଳିମାନେ ଯେତେବେଳେ ସରକାରୀ କଲେଜ, ସେତେବେଳେ ମେଡିକାଲ ଓ ଡାକ୍ତରଖାନାର ଦେହାନ୍ତରାଜ୍ୟ ଫେରିବା ପାରିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ଏହିପରି ଏକ ସାଲିସର ବାଟ ପିଟିଗଲା ଏବଂ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଉଦ୍ୟମ ପରେ ଏକ ରପା ହେଲା । ୧୯୧୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଜୟ ହେଲା । ସରକାର ଏକ ନୂଆ ଆଇନକରି ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଇନ ପ୍ରଭୃତି ବଦଳାଇ ଦେଲେ । ୪୫ ଟଙ୍କା ବର ମଧ୍ୟ ଉଠିଗଲା ।

(୧୪)

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସରିଲା ବେଳକୁ ଗୋଟିଏ ବିଲ୍‌ରେ ଥାନା ବିଲ୍‌ଦ୍ୱାରା ଗୁରୁତ୍ୱ ଫେରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ । ୧୯୧୪ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଲ୍‌ଟି ଯାହା କରାଯାଇ ଏବଂ ସେଠାରେ ଅଗଷ୍ଟ ୫ ତାରିଖରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ୧୯୧୪ ର ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅଟକି ଯାଇଥିଲା । ଏଣେ ବିଲ୍‌ଟିର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଗାନ୍ଧୀ ଟିକିଏ ଦେମାର ପଡ଼ିଗଲେ । କାରଣ, ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସେଠା ଅଗ୍ରମର ପିଲ୍‌କପାଜ୍ ଦୁଇ ଥର ଉପବାସ କରି ବଡ଼ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାହାକି ଯାହା ପଡ଼ିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ବେଶୀ ଖରାପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ୧୯୧୪ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ବିଲ୍‌ଟିରେ ଅଟକି ଯାଇଥିଲେ । ବିଲ୍‌ଟିରେ ସେ କେତେଦିନ ବୁଲୁଥିଲେ ନ ବସି ଯୁକ୍ତ ପାଇଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତକୁ ଫେରି ଗୋଟେଲଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହି ଦେଶ ସେବା କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ମନରେ ବହୁତ ଆଶା ବାନ୍ଧିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକୁ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଗୋଟେଲଙ୍କ ଦେହତ୍ୟାଗ ଘଟିଥିଲା ।

ଦକ୍ଷିଣାଫ୍ରିକାରୁ ବିଲତବାଟେ ଭାରତକୁ ଫେରୁ ଫେରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେହି ଜାହାଜରେ ଭାରତବର୍ଷର ବାତାବରଣର ଗନ୍ଧ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ପାଇଥିଲେ । ସେ ଜାହାଜରେ ଅନେକ ସାହେବ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଡଙ୍ଗାଢ଼ା ଓ ଭାରତୀୟ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଏକଦମ୍ ଭଲ ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରୁ ବିଲତ ଯାଉଥିବା ଜାହାଜମାନଙ୍କରେ ସାହେବମାନଙ୍କର ଏ ଭଳି ବ୍ୟବହାର ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥିଲା । ଭାରତୀୟମାନେ ପରାମ୍ପରା, ଇଂରେଜମାନେ ତାଙ୍କର ବିରଜିତା ସହିବତଃ ଏହି କାରଣରୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଅହଂକାର ଓ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ଦୈନ୍ୟଭାବ ଜନ୍ମୁଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜଣାପଡ଼ୁଥିଲା ।

ଭାରତକୁ ଫେରି ଗାନ୍ଧୀ କିଣ କରିବେ ବୋଲି ମନରେ ଯାହା ପାଞ୍ଚ କରିଥିଲେ ତାହା ସେ ୧୯୪୩ ଉପବାସ ବେଳେ ଦଡ଼ଲଟଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ଚିଠିରେ ଅଳ୍ପ ଦୂର ଧାଡ଼ିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି—
 “ଅପଣ ଜାଣନ୍ତି ମୁଁ ୧୯୧୪ ଶେଷକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଅଫ୍ରିକାରୁ ଭାରତକୁ ଫେରିଲି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଆସିଥିଲି । ୧୯୦୭ରେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମୋ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି—‘ଜୀବନର ସମସ୍ତ ସେହରେ ମିଥ୍ୟା ଓ ହିଂସା ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ପ୍ରସାର କରିବା’ ।”

ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ପାଇଁ ବନ୍ଧୁଗଣରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଢ଼ ଯତ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ସେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ତାହା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, “ଶ୍ରୀ ଜାହାଙ୍ଗୀର ଗେଟିଙ୍ଗ୍ ଘରେ ଯେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଥିଲା, ସେଠାରେ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ମୋର ସାହସ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ତ ଜାବନର ପାଟଳ ଗିରିମିଟିଆ କୁଲୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଟେଇ ଆସିଥାଏ, ତେଣୁ ଗେଟିଙ୍ଗ୍ ଘରର ଚକ୍ରମକ୍, ଝଲ୍‌ମଲ୍ ଦେଖି ମୁଁ ଆପଣାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଏକ ମଫସଲିଆ ବୋଲି ମନେ କରୁଥାଏ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଖୋଜା, କୁଣ୍ଡା, ପଗଡ଼ ପିନ୍ଧୁଥାଏ, ମୋର ଏବେକାର ଘୋଷାକଠାରୁ ତେରୁ ସତ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା । ସତ କିନ୍ତୁ ସେଠା ଝଲ୍‌ମଲ୍ ଆଗରେ ମୁଁ ଆବାଜ୍‌ବା ହୋଇଯାଉଥାଏ । .....ଏହାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାରମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ହୋଇଥିଲା । ଝିଣ୍ଡା ସାହେବ ସେଠି ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେଠି ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ, ମୋର ଠିକ୍ ମନେ ନାହିଁ । ସେ ଇଂରାଜୀରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ମୋ ପାଲି ପଡ଼ିଲା । ଗୁଜୁରାଟୀଙ୍କ ସଭାରେ ଇଂରାଜୀରେ କହିବା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋର ନମ୍ର ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇ ଓ ହିନ୍ଦି ଗୁଜୁରାଟୀ ପ୍ରତି ମୋର ପସପାତତା ଜଣାଇ ମୁଁ ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଦିପଦ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇଥିଲି । ମନରେ ଟିକିଏ ଦ୍ଵିଧା କରି ମୁଁ ଏତକ କରୁଥାଏ । ନୂଆ ଲୋକ ବହୁକାଳ ପରେ ଦେଶକୁ ଫେରୁଛି, ସେଠାକାର ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ନୂଆ କଥାଟିଏ କଲେ କାଲେ ମୋତେ ଅଭଦ୍ର ବିଚାରୁଥିବେ, ମନରେ ଏ ତର ହେଉଥାଏ । ଯାହାଗହର ମୁଁ ଗୁଜୁରାଟୀରେ କହିବାକୁ ଯିବୁ ଧରିବାରୁ କେହି କିଛି ଅନ୍ୟଥା ଭାବ

ନ ଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ମୋର ଅନନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ମୋର ପ୍ରତିବାଦଟାକୁ ସମସ୍ତେ ମାନି ଯିବା ପରି ଲାଗିଥିଲା । ଫଳରେ ମୋର ସାହସ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଅଗରେ ମୋର ନୂଆ ନୂଆ ଚିନ୍ତାଧାରା ବାଢ଼ିବାରେ କବ୍‌ଚେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନରେ ଅଶା ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।”

ଅଳ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅପଣା ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ପୁଣି ବଦଳେଇ ଦେଲେ । ଗୁଜୁରାଟୀ ପଗଡ଼ ଓ ଗୁଦରକୁ ଛାଡ଼ି ଶଶି ଏ ଅଠ, ଦଶ ଅଣିଆ କାଶ୍ମୀର ଟୋପି କିଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗେଇଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ରେଳରେ ଡ଼ଙ୍ଗାୟୁ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲେ । ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଭ୍ୟାସ କଳାୟୁ ରଖିଥିଲେ । ଗରୀବ ଲୋକ ଭଳି ଦେଖାଯିବେ ବୋଲି ଗୋଷ୍ଠୀକୁ ବଦଳେଇ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସ୍ତମ୍ଭ ମତ— “ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ଧନୀ ଲୋକେ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି, ଡ଼ଙ୍ଗାୟୁ ଶ୍ରେଣୀର ଯାତ୍ରୀ ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ଗରୀବଙ୍କୁ ଯେ ସୁବିଧା ମିଳୁ ନାହିଁ ସେ ସବୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ମନା ନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ରେଳ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ବା କୋମ୍ପାନୀର ଅନ୍ୟାୟ ବା ଅନ୍ୟାୟ ବ୍ୟବହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଯାଏ ଡ଼ଙ୍ଗାୟୁ ଶ୍ରେଣୀ ରେଳଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ଯିବ ନାହିଁ ।”

(୧୭)

ଏହି ସମୟରେ କାଠିଆଡ଼ିଆଡ଼ିରେ ଭାରମ୍ପାଠାରେ ଏକ ଶୂଳ୍କ ଆଇନରେ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ ଜୁଲମ ଗୁଣାଯାଏ । ତାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ସେଠାକାର ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧରି

ବସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ଏକ ଯୁବକ ଦରଜା, ମୋତିଲାଲ । ସେ ପାଠ୍ୟ ନ ଥିଲେ । ଦରଜା କାମରୁ ମାସକୁ ଫଦର ଟଙ୍କା କମେଇଲା ଭଳି କାମ କରିବାକୁ ସମୟତକ ଦେଶକାମରେ ଲଗାଇ ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି କାମ କରିବାକୁ ଦାୟାରି ଥିଲେ । ସେହି ମୋତିଲାଲ ଏ ଶୂଳକ ବିପୟ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ ଆକର୍ଷିତ କରିଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଏ ବିଷୟ ଜେର ବନ୍ଦେଇ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଭାରତ ସରକାର ତଥା ରାଜ୍ୟପତିଙ୍କ ଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଦେଖ କରିଥିଲେ । ବଡ଼ଲଟ ଶୀଘ୍ର ଏ ଶୂଳକକୁ ଉଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏହାକୁ ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । କାରଣ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସଭାର ବକ୍ତୃତାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା କହିଥିବାରୁ ବନ୍ଦେ ସରକାରଙ୍କ ସେକ୍ରେଟେରୀ ଦେଖା ହେଲା କେଳେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରୁ ଥିଲେ “ତମେ କଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଧମକ ଦେଉଛ ? ତମେ କଣ ବିଚାରୁଛ ଏତେ ବଡ଼ ସରକାର ଏ ଧମକରେ ଡରିଯିବ ?” ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ “ଏହା ଧମକ ନୁହେଁ; ଏହା ଲୋକ ଶିକ୍ଷା । ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୁର କରିବାକୁ ଯେତେ ନ୍ୟାୟସଙ୍ଗତ ଚାଟ ଅଛି, ଲୋକଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସେ ଜାତି ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ଚାହେଁ; ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସବୁ ଚାଟ ସହିତ ସେ ପରିଚିତ ହେବା ଇଚ୍ଛା । ସାଧାରଣତଃ ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର ପୁରୁଷ ହିଁସା ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ପୁରୁଷ ଅହିଂସା ଅସ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଜାଣେ ଚିଠିର ସରକାର ଏକ ପ୍ରକଳ ପବ୍ଲିକ୍ ସରକାର, ମାତ୍ର ମୋର ତଳେ ହେଲେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏକ ଅମୋଦ ଅସ୍ତ୍ର ।” ସେ ସାହେବ ଏତେକ ଶକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସ ନ କଲେ ଭଲିମ୍ବୁ ହଲେଇ କହିଥିଲେ “ହଉ ଦେଖିବା ।”

୧୯୧୫ ମେ ମାସ ତା ୨୫ ରବି ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ଅସମତାବାଦ ନିକଟସ୍ଥ ସାବରମତୀ ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଅଶ୍ରମ ପାଇଁ ଏ ନାଟି ପସନ୍ଦ କରିବାର କାରଣ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଆମର ଧର୍ମ ଥିଲା ସତ୍ୟର ଉପାସନା ଏବଂ ଆମର କାମ ଥିଲା ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ । ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେତେ ଉପାୟରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଆସିଥିଲି, ତାହାକୁ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଦେଖାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଆସିଥିବା ମୋର ସାଥୀମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହାଶ୍ରମ ନାଟି ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଆମର ସେବାର ନୀତି, ଏ ଦୁଇ କଥା ଏ ନାହିଁ ବୁଝା ପଡୁଥିଲା ।”

ଅସମତାବାଦ ନିକଟରେ ଅଶ୍ରମ ବସାଇବାର କାରଣ ଥିଲା, ଧନାବହୁମାନଙ୍କଠାରୁ ସହଜରେ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥାନ୍ତା । ଚାର୍ଲ୍ସ କିନ୍ନୁ ମୂଲୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଝୁବିଆ ଓ ସୁଯୋଗ ମିଲିଲଟଣି ଅଶ୍ରମରେ ଜଣେ ସ୍ଵରଜନ କର୍ମୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେବେ । ଅଳ୍ପ କେତେଟା ମାସ ପାଇଁ କି ନାହିଁ ଠକ୍କର ଦାସା ଗୋଟିଏ ସ୍ଵରଜନ ପରିବାରକୁ ଅଶ୍ରମକୁ ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ବହୁମାନେ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଚନ୍ଦ୍ରଲ ପଟ୍ଟନାୟକ ଥିଲା ଓ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଅଶ୍ରମର କୁଅଟି ଇକ୍ମାଲି ଥାଏ; ସେ ଘରର ମାଲିକ ନିକଟରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲୋକ ବି ସେ କୁଅରୁ ପାଣି ନିଏ । ଯେ ଲୋକ ପାଣି ଲୁଠାଏ ସେ ସ୍ଵରଜନ କର୍ମୀଟିକୁ ଗାଳିଦେବାକୁ ଅରମ୍ଭ କରେ । ଏଣି ଗାନ୍ଧୀ କହୁଥାନ୍ତି ଯେ ସବୁ ଗାଳିମାଡ଼ ସହ ଅଶ୍ରମ ଲୋକେ ପାଣି ନେଉଥିବେ ଏବଂ କାହାକୁ କିଛି କହିବେ ନାହିଁ । ସତକୁ ସତ ସେ ଲୋକଟି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲା ଯେ ତା’ ଗାଳି ବଦଳରେ

ତାକୁ କେନ୍ଦ୍ର ଗାଳି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତାକୁ ଭାରି ଲଜ ମାଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଅତି କାହାକୁ ବିରକ୍ତ ନ କରି ତୁମ୍ଭ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଟଙ୍କା ପଇସା ସାହାଯ୍ୟ ଦିଏ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସମାଜ ବାସନ୍ଦ ଜନରବ ବି ଶୁଣା ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେତେବେଳେ ସାମ୍ବାନୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ “ସେତେବେଳେ କୌଣସି ସୁବିଧା ଏଠି ମିଳିବ ନାହିଁ, ଅତୀତ ଯାଇଁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଦସ୍ତରେ ରହିବା, ସେଠି ମୂଳନୀଟି ଗାଈବା କିନ୍ତୁ ଅସମ୍ଭବବାଦ ଛାଡ଼ିଯିବା ନାହିଁ ।” ଭଗବାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଅଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ତମ ମିଳେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତ ବଶ୍ୟାସ ଥାଏ । ହଠାତ୍ ଏକ ଅଜଣା ଅଗ୍ରଦୂତା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଦୂରରେ ଚେରହଜାର ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଯାଇଥିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସେଠା ଧନୀ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁଣି ଅଗ୍ରମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅଗ୍ରମର ଅଗ୍ରପରାଷ୍ଟ୍ର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

(୧୭)

୧୯୧୪ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଗାନ୍ଧୀ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଯାଇଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ ଏହା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗସ୍ତ । ଭେଣ୍ଟୁ ତାଙ୍କୁ ପାଗ୍ଲେଟି ନେବାକୁ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁମାନେ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମାନ୍ୟ ଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନଟେସନ୍ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରହିବାର ଘର ହୋଇଥାଏ । ନଟେସନ୍ ମହାଶୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଅତୀତ ରେଲ୍ ଗାଡ଼ିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏଠି ସେଠି ଲୋକଙ୍କୁ; ହଠାତ୍ ଦେଖିଲୁ ଯେ ସେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଉପାୟ ଶ୍ରେଣୀ ତବାରୁ ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି । ଦୁର୍ଦ୍ଦେଶ ଆପଣା ଆପଣା ବୁଜୁଲୁଟିମାନ ଧରିଥାନ୍ତି; ସାଧାରଣ ଗୃହୀକ ଭଳି ଦିଶୁଥାନ୍ତି, ମୋର ଅତିଥି ହେଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କପାଇଁ ଦୃଢ଼ତା ବଞ୍ଚାଇ ଦେଲୁ ।

ସଜେଇ ରଖିଥିଲି—ଟାଟ, ଟେବୁଲ୍, ଚୌକା ପ୍ରଭୃତି ରଖେଇଥିଲି । ସେ ଘରକୁ ଦେଖି ଟିକେ ଅନେଇଲେ—ଠୋ, ଠୋ କରି ହସି ଉଠିଥିଲେ ଏବଂ ସବୁ ଟାଟ, ଟେବୁଲ୍ ଗଦା ଧୁଡ଼ିତ କାଢ଼ି ଦେବାକୁ କହିଥିଲେ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଏକ ବଡ଼ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଡାକ୍ତର ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଆୟାର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏକ ଅଭିନନ୍ଦନ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ତାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, “ଏ ଅଭିନନ୍ଦନରେ ଆମ ପାଇଁ ଯେ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି, ତା’ର ଦଶ ଭାଗରୁ ଭାଗକ ପାଇଁ ଯଦି ଆମେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଉଁ ତେବେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଯେଉଁମାନେ ମରୁଛନ୍ତି, ସେ ସେଠା ଦୁଃଖୀ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା କହିଦେଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କି ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ? ସେହି ଯେ ନ ଗାନ୍ଧୀ, ନାରାୟଣସ୍ୱାମୀ, ସତର ଅଠର ବର୍ଷର ଟୋକାମାନେ ମାଡ଼ୁରୁମିର ଇଚ୍ଛା ପାଇଁ ମରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ କି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିବେ ? ସେ ଗାର ରମଣୀ ଓଁଲ୍ଲୁୟାମା ପାଇଁ କଣ କହିବେ ? ..... ଅପଣି କହିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଏ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ମହାପୁରୁଷ ଓ ମହାପୁରୀ ରମଣୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲି ମାତ୍ର ତାହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କେଂ ଏହା ଘଟିଲାମନା ଲେକେ, ଯେ ବିଶ୍ୱାସରେ କାମ କରି ଯାଉଥିଲେ, କୌଣସି ପ୍ରତିହାନ ଦିଏ ପୁରସ୍କାରର ଆଶା ରହୁ ନ ଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଓଲଟା ମୋଡ଼େ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥିଲେ । ମତେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ମହାତ୍ମ୍ୟାଗ ନିରାଶ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ଅସୀମ ଭରସା ଦ୍ୱାରା ମତେ ଏହି କାମରେ ବାଟ କଢ଼େଇଥିଲେ ।”

ସେତିକି-ବେଳରେ ଆଉ ଏକ ଘଟଣା । ଶ୍ରୀ ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥିବା ଦେଲେ ଦିନେ ଗାନ୍ଧୀ କେଉଁଠୁ ଗୋଟିଏ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ପଞ୍ଚମ

ପିଲା ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଆପଣା ସାଙ୍ଗରେ ରଖିଲେ । ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ମା ବଡ଼ ରକ୍ଷଣଶୀଳା, ସେ ଭାରି ଡରିଗଲେ । ନଟେସନ୍ କୁଅନ୍ତା ମାନନ୍ତୁ ନାହିଁ ସତ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶକୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ ମା ପ୍ରତି ତେଣେ ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତି ଥାଏ । କଅଣ କରିବେ ? ବଡ଼ ଅଡୁଆରେ ପଡ଼ିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଅଚଳ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧାନ ନିଜେ କରାବାକୁ ଲାଗି ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଟୋକା ନାଉକର, ବେମାର ପଡ଼ିଗଲା; ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଭାର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ତାକୁ ରୋଗ ମୁକ୍ତ କଲେ । ଏଥିରେ ନଟେସନ୍‌ଙ୍କ ମାଙ୍କର ମନ ଭରି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସମ୍ମୁଖରେ ଶଣ୍ଢେ ଚଠି ନଟେସନ୍‌କୁ ଲେଖିଥିଲେ, “ତମର ମା କେଡ଼େ ଉଦାର ଆଚରଣ କଲେ ଦେଖିଲ ? ସେ ତମ ସଙ୍ଗେ ଅଗେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ତମର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା । ଅମେ ସମ୍ଭାରକମାନେ ଏହି ଭଳି ଅଭ୍ୟାସରେ ବୁଝି ରହିଛନ୍ତି । ଅମେ ଆପଣା ପରିବାରରେ ସମ୍ଭାର ଅରମ୍ଭ କରିବା କଥା ଭୁଲି ଯାଉ । ଏବେ ନିଜକୁ ସୁଧାରିବା କଠିନ ହୋଇପଡ଼ୁଛି ।”

ଅଉ ଦିନକର କଥା, ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜୀ. ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ ଆୟାର ଜଣେ ଦେଶପ୍ରେମୀ ସୁଦୃଷ୍ଟ ସାମ୍ବାଦିକ ଥିଲେ । ‘ହିନ୍ଦୁ’ ଗବର କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଏକ ଭୟଙ୍କର ରୋଗରେ (କୁଷ୍ଠ) ବହୁତ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଶପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ କାମକରୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୁଳିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଆୟାର ମହୋଦୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ କରପାରୁ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଆପଣା ଭାଗ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କାନ୍ଦି ପକାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁସ୍ଥାଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଁ ଦେଉଁ ତାଙ୍କ

ପାଖରେ ବସି ଯାଇ ଅପଣା ଗୁଡ଼ରକାନିରେ ଅୟାରଙ୍କ ଦେହର ଦା
ଗୁଡ଼ିକ ପୋଛି ସପା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନଟେସନ ଓ
ମାନ୍ୟବର ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ସେତେବେଳେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାନ୍ତି । ଏ
ଦୃଶ୍ୟଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଛଲ ଛଲ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ସଂସ୍କୃତି ନଟେସନଙ୍କ ଘରେ ରହୁଥାନ୍ତି । ନଟେସନ
ସେତକିବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ ଅନେକ ସମୟରେ ଶ୍ରୀମତୀ
କସ୍ତୁରୀ ବାଉଁଙ୍କ ମନ ଖରାପ ହେଉଥାଏ । ନଟେସନ ଏ କଥା
ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ପକେଇ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି
ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ‘ସେ ସବୁ ତାର ଅପଣା କର୍ମର ଫଳ । ନାତି
ନାତୁଣୀକୁ ଦାମିକା ଲୁଗାପଟା ଦେବ ବୋଲି ପଚାରି ମାଗୁଛି ।’
ନଟେସନ୍ ଧିକ୍କା କରି କହୁଲେ ‘ତମେ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର ସ୍ତ୍ରୀମଣି’ ।
ତୁରନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜବାବ ମିଳିଥିଲା, ‘ଦେଖ, ତମେ ମୋ ହିତ
ବଡ଼ କଡ଼ା କଥା କହୁଛ । ମୁଁ ଯଦି ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ ତା କଥାରେ
ରାଜି ହୋଇଯିବି, ତେବେ ମୋର ନୀତି ଗୁଡ଼ିକା କଥା ହେବ ।
ସେ ତ ମୋର ମତି ଗତି ଭଲକରି ଜାଣେ ଏବଂ ମୋର ଗୁଲି
ଚଳଣି ସେ ଦେଖୁଛି । ମୁଁ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର କହୁଛି ଯେ ସେ
ମୋ ଠାରୁ ଅଲଗା ରହ; ଏ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଗୁଡ଼ିକ ତାର ଦିଲ
ଦିଲ୍‌ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆରମ୍ଭରେ ରହୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ତା କରିବ ନାହିଁ ।
ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଭଳି ସେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଗୋଡ଼ାଇଛି ।’

ଅଉ ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଆନିବେସାନ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ
ତାଙ୍କର କର୍ମକେନ୍ଦ୍ର ଅଫିସର ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ
ଶ୍ରୀମତୀ ବେସାନ୍ତ ଟୁବ୍ ସାଦର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର
ରାଜିଆସାଦ ଭଳି ବଡ଼ ବଡ଼ ଘରଗୁଡ଼ିକ ବୁଲାଇ ଦେଖାଇ

ଥିଲେ, ଏବଂ ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟତ୍ର ବିଦ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘର ବି ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେ ଘରଟି ଅତି ସାଦାସିଧା ଥିଲା । ଅନ୍ୟଜଣ ପାଇଁ ଏତକ କରିବା ମଧ୍ୟ ସେ ଯୁଗରେ ନୂଆ କାମ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାଳୀଙ୍କୁ ଏହି ଭେଦ ଭଲ ଲାଗି ନ ଥିଲା—ଦତ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠା, ଆଉ ଦଳଙ୍କ ପାଇଁ ଦୀନଦ୍ଵାନ କୁଡ଼ିଆ ! ସେ ତା’ ସହିପାରି ନ ଥିଲେ । ଗୁଡ଼ରେ ସେ ସେଠାରୁ ଯିଲା ଯାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ରହିଥିଲେ ।

ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ଏକ ଛଦ୍ମ ସଭାରେ ଗାଳୀ ଛଦ୍ମମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ “ମୁଁ ଜାଣେ ମୋର ମତ ତମ ମନକୁ ପାଇବ ନାହିଁ । ତଥାପି ମୋ ଭିତରେ ଯାହା ମୋର ଅନ୍ତରକୁ ଦାଣ୍ଡି ପକାଇଛି ମୁଁ ତାହା ତୁମକୁ ଶୁଣାଇ ଦେବି । ତମର ଦେଶବାସୀ ଯେ କି ଆଜିକାଲିକା ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥିଲେ, ଏ ଯୁଗର ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଯାହାଙ୍କର ସେହି ପୁରୁଣା ମୁନି ଋତ୍ତିଙ୍କ ପରି ଦଳ ଥିଲା, ଯେ ସେହି ମୁନି ଋତ୍ତିଙ୍କ ତପସ୍ଵୀର ଓଷାବସ ଥିଲେ ସେହିମାନେ ପଦେ ପୁରା ଇଂରେଜି ସାହିତ୍ୟ ନ ଜାଣି, ଦର୍ଶିମାନ ସତ୍ୟତାର କିଛିମାତ୍ର ଖବର ନ ରଖି, ଆପଣାର ଫୁର୍ତ୍ତି ବିକାଶ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଚୁର୍ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି; ଯାହା ଦୈଶି ଆଫ୍ରିକାରେ ଆମର ଅସିଷ୍ଟିତ ନିରକ୍ଷର ଭ୍ରାତୃମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହିବ ହୋଇଛି ତାହା ଆଜି ଆମର ଏ ପୃଷ୍ଠାଭୂମିରେ ତମ ପାଇଁ ମୋ ପାଇଁ ଦଶଗୁଣ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଭଗବାନ ତମକୁ ସେ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତୁ, ମୋତେ ସେ ଅଧିକାର ଦିଅନ୍ତୁ ।”

(୧୮)

ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତିବର୍ଷ କଂଗ୍ରେସର ସାକ୍ଷୀ ଅନା ବୈଠକକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେଠାରେ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ କିଛି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ହେଉଛି ୧୯୧୬ ସାଲ ଫେବୃରୀ କଥା । ଥରେ ଅଧେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ କଂଗ୍ରେସରେ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିଥିଲେ ନଚେତ୍ କଂଗ୍ରେସରେ ସେ କିଛି କହୁ ନ ଥିଲେ । ଜଣେ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ ‘ଆଜ୍ଞା ତମେ କଂଗ୍ରେସ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ ସମିତିରେ ସେମିତି ରୁପ ହୋଇ ବସି ରହ କାହିଁକି ? ଆଲେଚନାରେ ଯୋଗ ଦିଅ ନାହିଁ କାହିଁକି ?’ ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, ‘ବନ୍ଧୁ ! ସତ୍ୟା କହିବି ଏ ସବୁ ସତ୍ୟ ବା ଆଲେଚନାରେ ମତେ ରସ ମିଳୁ ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଲୋକଙ୍କର, ତଥା କଥିତ ପାଠ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର କାଣ୍ଡ କାରଖାନା । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଟାଣି ଆଣିବା ଭଳି ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କିଛି ନାହିଁ । କଂଗ୍ରେସର ରୂପ ଯାହା ହେବା ଉଚିତ୍, ତାହା କରିବାକୁ ହେଲେ ସାଧାରଣଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟ ପୁର୍ବକ ଭଲ ଭଲ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଏକ ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସକ୍ତି ଖୋଜିଲେ ଦେବାକୁ ହେବ ।’

ଭାରତର ସେତେବେଳର ଶକ୍ତିନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ମତ ଏବଂ ତାହାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଯେ ଗୋଟି ଦିଗ୍‌ଥିଲା ତାହା ସେ ୧୯୧୬ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାଦ୍ରାଜଠାରେ ପାଦ୍ରିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ସେ ଏ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ; ବକ୍ତୃତା ବିଷୟ ଥିଲା ସ୍ୱଦେଶୀ । ‘ମୁଁ ବହୁତ ଭାବି ଚିନ୍ତି ସ୍ୱଦେଶୀର ଲକ୍ଷଣ ଧ୍ୱିର କରିଛି ଏବଂ ସେଥିରୁ ମୋର କହିବାର ଶ୍ରବାର୍ଥ ଋତ୍ନ ଋତ୍ନ ଗୁଡ଼ିପାରିବେ । ନିଜ ଭିତରର ଯେଉଁ ଭାବନା ଆମକୁ

ଅପଣାର ପାଖର ପବ୍ଲିକର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଏବଂ ଅପଣାର ଦୁରର ପରିସ୍ଥିତିର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଏ ସେହି ଭାବନାକୁ ମୁଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା କହେଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ମୋଠାରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା ଥିବତ, ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମୁଁ ମୋର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କର ଧର୍ମ ଭିତରେ ରହିବି । ତାହା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋର ନିକଟର ଧାର୍ମିକ ଦାତାବରଣର ବ୍ୟବହାର କରିବି । ସେଥିରେ ମୁଁ ଯଦି କିଛି ଦୋଷ ଦେଖିବି ତେବେ ସେ ଦୋଷ ଦୂର କରି ଅପଣା ଧର୍ମର ସେବା କରିବି । ରାଜନୀତିରେ ମୋର ଦେଶୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ କାମରେ ଲଗେଇବା ଉଚିତ ଏବଂ ସେଥିରେ ଯାହା ହୁଅନ୍ତି ଥିବ ସେ ସବୁ ଦୂର କରି ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବି । ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋ ଅଙ୍ଗ ପାଖରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ତିଆରି ଜିନିଷ ମୁଁ ବ୍ୟବହାର କରିବି ଏବଂ ସେ ସବୁ ଧନ୍ଦାରେ ଯଦି କିଛି ହୁଅନ୍ତି ଜଣା ପଡ଼ିବ ତାହା ଦୂର କରି ସେ ସବୁର ସେବା କରିବି ।..... ସ୍ୱଦେଶୀର ଏହି ଅର୍ଥ ବୁଝାଇ ସାରି ପରେ ରାଜନୀତି ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ, ‘ଧର୍ମର ରାଜନୀତି ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ, ଏ କଥା ମୁଁ ମାନେ ନାହିଁ । ଯେ ରାଜନୀତି ଧର୍ମରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସେ ରାଜନୀତିକୁ ମୂର୍ଦ୍ଦାର ଭଳି ପୋଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ । ମତେ ଲାଗୁଛି, ଧର୍ମ ଯଦି ରାଜନୀତିଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କିମ୍ବା ଅଲଗା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ଦୁହଁଙ୍କର ଏ ଭଳି ଅଂଶଘଟନ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । କେହି କହିବେ ନାହିଁ ଯେ ଦେଶ ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଆଜି ଭଲ ଅଛି । ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନା ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ଦେଶୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଛି; ତେଣୁ ଗ୍ରାମ ପଞ୍ଚାୟତଗୁଡ଼ିକ ମୋ ମନକୁ ଦଖଲ କରି ବସିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷ ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରବାଦୀ ଦେଶ ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ..

ଅଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା ଉପରେ ଯେତେ ପାହାର ପଡ଼ିଛି ସେ ସବୁ ସହ
 ସେ ଭଣ୍ଡି ରହିଛି । ରଜା ରାଜ୍ୟାମାନେ ଦେଖି ଦୁଃଖ ବା
 ବିଦେଶୀ ଦୁଃଖ, ଖଜଣା ଗଣ୍ଡାକ ଅଧିକ କରା ଛଡ଼ା ଆଉ
 କେବେ ଲେକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ
 ରାଜାଙ୍କ ଭାଗ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଇ ନ ଶୁଣି ରହିଥିଲେ, ତେଣିକି ଆପଣା
 ଗୁପ୍ତ ଯାହା କରବାର କରୁଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ
 ସଂଗଠନ ଥିଲା । ତାହା ଦ୍ଵାରା ସମାଜର ଆର୍ଥିକ ଅଭାବ ଦୂର
 ହେଉଥିଲା ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ଅଭାବର ମଧ୍ୟ ସମାଧାନ
 ହେଉଥିଲା । ଗୋ ଲେକେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦ୍ଵାରା ଆପଣାର
 ଭବନର ସବୁ ବିଷୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର
 ସାହାଯ୍ୟରେ ଶାସକମାନଙ୍କର ଜୁଲମର ହ୍ରାସପ୍ରାପ୍ତି ମଧ୍ୟ
 କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଜାତି ଏ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରୁ ଏ ଭଳି
 ସଂଗଠନ ଠିକ୍ କରି ପାରିଥିଲା, ସେ ଜାତିର ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ
 ବୋଲି କହିବା ଅସମ୍ଭବ । ଗଡ଼ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ରତାରେ କୁହୁମେଳା
 ଯେଉଁ ଲୋକ ଦେଖିଥିବ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବୁଝି ପାରିବ ଯେ ସଂଗଠନ
 କେତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଗଳରେ କରାଯାଇଛି ଯାହା ତଳରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗର୍ଭ
 ଯାଜ୍ଞିକର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନାୟାସରେ ହୋଇ ଯାଇଛି । ତଥାପି ଅମର
 ସଂଗଠନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ଆମେ ଏକ ଦୁହା ଧରିବୁ । ଯେଉଁମାନେ
 ନୂଆ ଧର୍ମରେ ବଢ଼ିଛନ୍ତି, ଶିକ୍ଷା ପାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ
 ଅଭିଯୋଗ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଯଥ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଆମେ
 ସ୍ଵଦେଶୀ ଭାବନାକୁ ଛାଡ଼ି, ନ ମରି ବହୁତ ଉନ୍ନତର ଯତ୍ନରେ ପଡ଼ିବୁ ।
 ଆମେ ପଠ୍ୟାଧ୍ୟାପକ ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଜଗତରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବୁ ।
 ଫଳରେ ଆମେ ଆମ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ
 ପକେଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଆମେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ହେବାକୁ

ତହୁଁ କିନ୍ତୁ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଲେକେ ଇଂରାଜୀ କର୍ମଗୁଣକୁ
 ଯେତେ ମାନନ୍ତି ତାଠାରୁ ଆମକୁ ବେଶୀ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ ।
 ଭଉଁସ୍ ପାଖରେ ନିଜ ମନ ଖୋଲି ଲେକେ କିଛି ଜଣାନ୍ତି
 ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆଶା ଆକାଞ୍ଚ । ଆମର ଆଶା ଆକାଞ୍ଚ । ନୁହଁ ।
 ଅତଏବ ଆମ ଭିତରେ ଏକ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଯାଇଛି ।
 ତମେ ଦେଖିବ ଆମର ସମାଜର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ତା ନୁହଁ ବରଂ
 ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି ଆମେ ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ତାଙ୍କ ଆମ ଭିତରେ
 କୌଣସି ସହଯୋଗ ନାହିଁ । ଗତ ପରୁଷବର୍ଷ ଭିତରେ ଆମେ
 ଯଦି ଆପଣା ମତୃଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥାନ୍ତୁ, ତେବେ ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ,
 ମହାଭାରତ ପେପର ଆମ ଘରେ ଘରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିଯିବ,
 ବୋଷ ଗୁଣ୍ଡର ଫେଜିଲିଆ ଆବିଷ୍କାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଭଳି ଆମ ଘରେ
 ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ଆମର ବଡ଼ ବଡ଼ିଆ, ଆମର ଗୁରୁ
 ଘାଟକ, ଆମର ସାଧୁ ପଣ୍ଡା ସମସ୍ତେ ଆମ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପାଉଥାନ୍ତେ ।

(୧୯)

୧୯୨୭ ରେ ବନାରସଠାରେ ହିନ୍ଦୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର
 ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଉତ୍ସବ ସଭାରେ କିଛି କହୁବାକୁ
 ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ସଭାରେ ଅନେକ ଗଜା
 ମହାଗଜା ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କେତେ ଲୋକ
 ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ବକ୍ତୃତାରେ
 ଗାନ୍ଧୀ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ; “କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରାୟତଃ ଗାନ୍ଧୀ
 ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି; ……ନିଶିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ
 ସମିତି ଓ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବେ ଏବଂ
 ତାହାକାରା ହଜନା ଦେବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋ ମନକଥା ସପା ସପା
 କହି ଦେବି, ଛାତ୍ରଜଗତ ଯାହା କିଛି କରିବ ବା ଜନସାଧାରଣ

ଯାହା କରବେ ସେଥିପ୍ରତି ମୋ ମନ ପେଟର ଅନୁରାଗ ହୁଏ
 ବଂଶେଷ ବା ଲଗର କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋମନ ସେପରି ଅନୁରାଗ ହୋଇ ନ
 ଥାଏ । .....ପେଟେବେଳେ ମୁଁ ଶୁଣେ ଯେ ଅମୃତ ସହରରେ
 ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଗଢ଼ା ହେଉଛି, ତାହା ଇଂରାଜୀ ଶାସିତ
 ଭାରତରେ ହେଉ ବା ଗୁଜା ମହାରାଜାଙ୍କ ଶାସିତ ଭାରତରେ
 ହେଉ, ମୋର କାହିଁକି ଈର୍ଷ୍ୟା ହୋଇଥାଏ । ମୁଁ କହିଥାଏ—
 “ଅହା । ଏ ପରସା ସବୁ ସେ ରୂପୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଆସିଛି ।”
 ଅମ ଦେଶର ଶତକଡ଼ା ପଚାଶର ଜଣ ରୂପୀ ଗୋଲ-ପୁରୁଷ
 ବକ୍ରା କହୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହିମାନେ ମୁଁ ସବୁ ଉତ୍ତର କରୁଛନ୍ତି ।
 ଯଦି ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପରିଶ୍ରମର ଲାଭ ଆମେ
 ନେଇଯାଉଁ ବା ଅନ୍ୟକୁ ନେଇଯିବାକୁ କହୁଁ ଅମର
 ସ୍ଵାଧୀନତାସନର କିଛି ଅର୍ଥ ରହିବ ନାହିଁ । ଅମର ମୂଳ ରୂପୀ
 ହାତରେ । ଏ ଓକିଲ, ଡାକ୍ତର ଓ ଧନୀ ଜମିଦାରମାନେ କେହି
 ତାହା ଆଣି ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।”

ଦୃଶ୍ୟ ଅପ୍ତିକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପଳରେ ଚିରମିତିଆଙ୍କ ଉପରୁ
 ପିଇରୁଲସ ଟଙ୍କା କର ଉଠିପାଇଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଅଇନ
 ବଳରେ ଚିରମିତିଆ କୁଲୀ ସଂଗ୍ରହକରି ପଠାଯାଉଥିଲେ ସେ ଅଇନ
 ରଦ୍ଦ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ୧୮୯୪ ସାଲରେ ସେହି ଅଇନ ଉଠାଇ
 ଦେବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଦରଖାସ୍ତ ପଠାଇଥିଲେ । ୧୯୧୨ ରେ
 ସେଥିପାଇଁ ପୁଣି ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ
 ମଦନମୋହନ ମାଲବ୍ୟ ବଡ଼ଲଟ ସଭାରେ ଏହି ଅଇନ ରଦ୍ଦ
 କରିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଣିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ବଡ଼ଲଟ
 ଲର୍ଡ୍ ହାର୍ଡିଞ୍ଜ୍ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ସେ ଅଇନକୁ ରଦ୍ଦ
 କରିବା ପାଇଁ ବିଲ୍‌ଟ ସରକାରଙ୍କର ମଞ୍ଜୁର ମିଳି ପାରିବୁ ଏବଂ

ଭାଷା ଯଥା ସମୟରେ ଉଠାଇ ଦିଆଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏଭଳି ଅନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିବାସରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଘୋଇ ନ ଥିଲେ; ଏ ଆଇନ ଭୁଲ୍‌ରୁ ରୂପାନ୍ତ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାଙ୍କ ପ୍ରାମର୍ଶ ନେଇଥିଲେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଦରକାର ନିଶ୍ଚୟପାରେ ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୯୧୭ ରେ ମାଲବ୍ୟଙ୍କ ଏ ଆଇନ ରଦ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ବଡ଼ଲଟ ସଭାରେ ଏହି ନୂଆ ଆଇନ ପେସ୍ କରିବାରୁ ସେତେବେଳର ବଡ଼ଲଟ ଭାଷା କରାଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତ ତମାମ ବୁଲିଥିଲେ । ବମ୍ବେ ସଭାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ—ଆଇନ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଉ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, “ଉଠାଇ ଦେବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ତାରିଖ ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦିଆଯାଉ, ତେଣିକି ଆଇନ ନ ଉଠାଇଲେ ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବାଟ ଦିଶିବ, ଲୋକେ ସେ ବାଟ ଧରିବେ ।” ତାହାପରେ ଜୁଲାଇ ଭିତରେ ଆଇନ ଉଠିଯାଉ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲା । କସ୍ତୁରୀ, କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ସହରରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭାମାନ ଦେଲା । ବମ୍ବେ ସହରରୁ ଦଳେ ମହିଳା ଦମ୍ଭି ଯାଇ ବଡ଼ଲଟଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ ଶୁଣାଇଥିଲେ; ବଡ଼ଲଟ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶା ଦେଇଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୧୭ ଜୁଲାଇ ତା ୩୧ ରିଶ ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ଲଟ ଆଇନଟିକୁ ରଦ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ପକ୍ଷରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭାବନା ଥିବାରୁ ପଳ ଶୀଘ୍ର ମିଳି ଯାଇଥିଲା ।

(୨୦)

୧୯୧୭ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେହିଠାରେ ରାଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳ ବୋଲି ଜଣେ ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ

ଦେଖା କରି ତାଙ୍କୁ ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲାର ଦୁଃଖ କଥା ଶୁଣାଇଥିଲା । ଚମ୍ପାରଣ ବିହାରର ଏକ ଜିଲ୍ଲା । ଜନବହୁଳ ମିଥୁଳା ଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ସେଠାରେ ନୀଳବଡ଼ି ଗୁମ୍ଫା ହେଉଥିଲା; ବିଦେଶୀ ଗୋରୁ ବେପାରୀମାନେ ସେଠାରେ କୋଠି ବାନ୍ଧି ନୀଳ ବ୍ୟବସାୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଜମିଦାରୀ ବି କିଶୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଜୋର କରି ନୀଳଗୁମ୍ଫା କରେଇବା ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଏକ ଆଇନ ମଧ୍ୟ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏ ଆଇନର ନାଁ ଥିଲା ତନି କାଠିଆ ଆଇନ । ଏକରକ ଜମି କୋଡ଼ିଏ କାଠା, ଏ ଆଇନ ଯୋଗୁଁ ପ୍ରଜା ମାଣେ ଜମି ଚଢ଼ୁଥିବା ତ ନିଶ୍ଚୟ ତନି କାଠା ଜମିରେ ନୀଳଗୁମ୍ଫା କରିବ । ଡେରିକି ଆଇନ, ଜମିଦାର, ଲେଉଟ, ବେସାର, ଏ ସବୁ ମିଶିଗଲେ ଯାହା ହୋଇଥାଏ ତାହା ଚମ୍ପାରଣରେ ଚଳୁଥିଲା । ଲେକଙ୍କର ଦୁଃଖର ସୀମା ନ ଥିଲା । ରଜକୁମାର ଶୁକ୍ଳ ସେଠାକାର ଜଣେ ଗୁଣୀ । ସେ ନିଜେ ଅଙ୍ଗରେ ସବୁ ନିଭେଇଥାଏ । ଏ ଆଇନକୁ ଖଠାଇ, ନୀଳବଡ଼ିର କଳଙ୍କକୁ ମୂଳତୋଷ୍ଟ କରିଦେବା ପାଇଁ ସେ ଅଣ୍ଟାଉଡ଼ି ବାହାରିଥାଏ ।

ସେ ଲକ୍ଷ୍ନୌ କଂଗ୍ରେସରେ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ବ୍ରଜକିଶୋର ବାବୁଙ୍କ ଜଣାଅରେ ଚମ୍ପାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଞ୍ଜୁର କରାଇ ନେଇଥିଲା । ଏଥିରେ ରଜକୁମାର ଗୁପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ସତ କିନ୍ତୁ ତା ମନ ମାନି ନ ଥାଏ । ସେ ବୁଝୁ ଥାଏ ସେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଯାଇ ଅବହ୍ଲା ଦେଖନ୍ତୁ । ଗାନ୍ଧୀଜୀଠାରୁ ଏକ ଜବାବ ନ ପାଇବା ଯଏ ସେ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲା । ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ଘରେ ଚମ୍ପାରଣ ଯିବେ ତୋଲୁ ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ । ରଜକୁମାର ଗୁପ୍ତବା ଲେକ ନୃତ୍ୟ; ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ନୌରୁ କାନପୁର ଗଲେ, ସେ ବି ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ହାଜିର । ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଲେ, ରଜକୁମାର

ସେଠି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ ‘ମୋର କଲିକତା ଯିବାର ଅଛି, ସେଠାରେ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଦେଖାକରି ମତେ ସେଠୁ ଚମ୍ପାରଣ ନେଇଯିବ ।’ ଗାନ୍ଧୀ କଲିକତା ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୁଜରାଟର ପ.ଇ. ସେଠାରେ ବସିଥାଏ । ସେହି ଅବସ୍ଥା ସାଦା ସୁଥା ଗୃହୀଣୀ ସେଠାରେ ନିଜର ନିଷ୍ଠାବଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଜୟ କରୁଥିଲା ।

୧୯୧୭ ଅକ୍ଟୋବର ଗାନ୍ଧୀ ଚମ୍ପାରଣ ଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ମୁଜାଫରପୁରରେ ପହଞ୍ଚି ବିହାରର ଓକିଲ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ । ଓକିଲମାନେ କେତେଦୂର ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ, ଏବଂ ଜେଲ୍ ଯିବ କି ନାହିଁ ସେ ସବୁ ବିଷୟ ତଳ ତଳ କରି ପଚାରି ଚୁଟିଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମେ ମୋତିହାରୀ ଯାଇ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ କ’ଣ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭଲ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାର ସ୍ଥିତି ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନାତି ଅନୁସାରେ ଅଗ୍ର ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିଥିଲେ । ସେଠାକାର ବମିସନର୍ ସାହେବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧମକେଇ ସେ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଫେରିଯିବାପାଇଁ କହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆଶଙ୍କ କରିଥିଲେ ଯେ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନେବେ; ସେଥିପାଇଁ ମୋତିହାରୀ ବା ବେତହାଠାରେ ଥିବା ହେଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ସେ ମୋତିହାରୀ ବାହାର ପଡ଼ିଥିଲେ । ମୋତିହାରୀ ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲାର ସଦର ମହକୁମା ଥିଲା । ବେତହା ଗୁଜରାଟର ଶୁକ୍ଳ ଘର ପାଖର ଏକ ଗାଁ ଯେଉଁଠାରେ ନାଲକୋଟି ବାଲୁଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଗରିବ ପ୍ରଜା ବାସ କରୁଥାନ୍ତି ।

ସେହିଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ସଦରବଳରେ ମୋତିହାରୀ ପହଞ୍ଚି ଶୁଣିଲେ ଯେ ପାଞ୍ଚମାଇଲ ଦୂର ଗାଁରେ ଜଣେ ପ୍ରଜା ଜଗରେ ଶୁଭ

ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଛି । ସେଠାକୁ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଛାଡ଼ା
 ଚଢ଼ି ବାହାରିଲେ । ବିହାରର ଗାଁ ଗହଳରେ ଅନ୍ୟ ଜାଗାର
 ବଳଦଗାଢ଼ ପରି ହାତୀ ସହକରେ ମିଳନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରକୃତ
 ଅସ୍ତେ କାଟି ପାଇଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଜଣେ ଲୋକ ପୁଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କ
 ପାଖରୁ ଏକ ଟବର ନେଇ ଦୌଡ଼ ଦୌଡ଼ ପାଇ ପହଞ୍ଚିଲା ।
 ପ୍ରକୃତ ସଟଣା ବୁଝିବାକୁ ଆଉ ତାଙ୍କ କିଛି ନ ଥିଲା । ଚମ୍ପାରଣ
 ଛାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ହୁକୁମ ଜାରି ହେଲା; ସେହି
 ହୁକୁମନାମା ପଛରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଦେଲେ ଯେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ
 ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ନ ପାରିଲେ ସେ ଚମ୍ପାରଣ ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ ।
 ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆଉ ଏକ ପରଖୁନା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଆଇନ
 ଅମାନ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କଟେରୀରେ ହାଜର ହେବା ପାଇଁ
 ପରଖୁନାରେ ଲେଖାଯାଏ । ତହିଁ ଆରଦ୍ଧନକୁ ତାଣେ ଥାଏ ।

ତୁଣ୍ଡ ବାଲଦ ସହସ୍ର କୋଟି । ଏ ସମ୍ବାଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
 ଶୁଣିଅଡ଼େ ଖେଳି ପାଇଥିଲା । ମୋତିହାରୀରେ ଯାହା ଘଟିଲା
 ତାହା କେବେ କେହି ଦେଖି ନ ଥିଲେ; ହଜାର ହଜାର ଲୋକ
 ଶୁଣିଅଡ଼େ ଆସି ଜମା ହୋଇଗଲେ । ରେ କ'ଣ, କଟେରୀ କ'ଣ
 ଶୁଣିଅଡ଼େ ଲୋଚାରଣ୍ୟ । ଗାନ୍ଧୀ ସୁଅଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି, ଲୋକେ
 ସୁଅଡ଼େ ଯାଆନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସାଥୀମାନେ ଏ ଭିଡ଼କୁ ଅନୁଭବରେ
 ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀ ନୋଟିସ୍ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ଲଢ଼ି
 ନ ଥିଲେ, ଓଲଟା ସବୁ ମାନିପାଇଥିଲେ ଏବଂ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ
 ହୋଇ ପାଇଥିଲେ । କଲିକତା, ପୁଲିସ୍ ସାହେବ ପ୍ରକୃତ
 କର୍ମଗୁଣ୍ଠମାନେ ଏ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ବଡ଼ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ।
 ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଙ୍କ ସାଥୀମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଭିଡ଼ ସମାଲିକା

ପାଇଁ ଲାଗି ପାଉଥିଲେ । ଲୋକେ ସେତେବେଳେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ପାଉଥିଲେ । ଜେଲ ଭର କୁଅଡ଼େ ଉଭୟ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ କିଏ ଜଣେ ଅଜଣା ବନ୍ଧୁ ଆସିଛି ତାହାର ପ୍ରେମର ଶକ୍ତିରେ ସେମାନେ ପରିବୃତ୍ତି ହେଉଥିଲେ ।

ଚମ୍ପାରଣରେ ଏହି ଜାଗରଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଅସ୍ପଦ୍ୟାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ମୋ ସ୍ୱାର୍ଥମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ଠିକ୍ କରିଥିଲି ଯେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁରେ କିଛି କରାଯିବ ନାହିଁ । ଅମେ କାମ ଗୃହ୍ୟ ଥିଲା, ନାଁ ଗୃହ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସରକାର ତଥା ସରକାରଙ୍କ ସୁପାରିଶ କୋଠିବାଲମାନେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଶୁଣି ଚମକିଥିଲେ । ସେମାନେ ବୁଝୁଥିଲେ କଂଗ୍ରେସର ଅର୍ଥ ଓକିଲଙ୍କ ପାଟିଗୋଳ, ଅଇନର ଛୁଦ୍ର ବାହାର କରି ଅଇନରୁ ଗଢ଼ିଯିବା, ବୋମା ଇତ୍ୟାଦି ପଦ୍ଧତି ନାନାଭିକ୍ରମ ଦୋଷାବହ କାମ କରିବା; କଂଗ୍ରେସ ବୋଇଲେ ଗୁଲବାଜୀ, କଂଗ୍ରେସ ବୋଇଲେ ମିଥ୍ୟାଗୁର । ଅମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଏ ଭଲ ଧାରଣାକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା । ତେଣୁ ଅମେ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଧରୁ ନ ଥିଲା, ଗୁପ୍ତୀମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ ନାଁ ଶୁଣାଇ ନ ଥିଲା ।

“ଅମେ ସବୁ ଯିକୁ ବୋଲି ଆଗରୁ କଂଗ୍ରେସ ଭରପରୁ ସମ୍ବାଦ ପଠାହୋଇ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ସେଠାରେ ପରୁର କରି ସବୁ ଠିକ୍ ରଖିବାକୁ ଆଗରୁ କର୍ମୀ ପଠା ହୋଇ ନ ଥିଲା । ହଜାର ହଜାର ଗୁପ୍ତୀଙ୍କୁ ଖବର ଦେବା ମଧ୍ୟ ସର୍ବାଙ୍ଗମାରି ଶୁଳ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ସେଠା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖୁ କୌଣସି ସଜାଗତା କାମ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଚମ୍ପାରଣ ବାହାରର ଦୁନିଆ କଥା ତାଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥାଏ । ତଥାପି ଅମେ ସେମିତି ତାଙ୍କର ସୁଗ ସୁଗର ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ, ସେହିସରି ସେମାନେ ଅମକୁ ସ୍ୱାଗତ

କରିଥିଲେ । ଏ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କ ସହକ ମିଳନରେ ମୁଁ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲି, ଏହା କହିଲେ ଇଲେ ହେଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ, ଏକଦମ୍ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତକଥା ହେବ ।

“ମତେ ଏ ଭଲ ସାକ୍ଷାତ ଦର୍ଶନର ସ୍ମରଣ ମୋର କେଉଁ ଗୁଣରୁ ମିଳିଲା ମୁଁ ସଦା ତାହା ବିଚାର କରୁଛି, ମତେ ଅତି କିଛି ଦିଶୁ ନାହିଁ, ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରେମ ଏହାର କାରଣ ବୋଲି ମୁଁ ବୁଝୁଛି ଏବଂ ଏ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟ ଅତି କିଛି ନୁହଁ, ଏହା ମୋର ଅହିଂସା ବିଶ୍ୱାସର ଫଳ ।

“ତମ୍ଭାରଣର ସେହି ଘଟଣାଟି ମୋର ଜୀବନରେ ମୁଁ ଭୁଲିବି ନାହିଁ । ତାହା ସେ ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବୀର ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବ ।”

(୨୧)

ମକଦ୍ଦମା ପଡ଼ିଲା । ହାକିମ, ସରକାରୀ ଓକିଲ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅମଳକର୍ମଚାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଠାକ ଠିକେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ; କ’ଣ କରିବେ ବୁଝି ଦିଶୁ ନ ଥାଏ । ଓକିଲ ମକଦ୍ଦମା ଅନ୍ୟ ଭାବିବା କରୁଥିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅଗତ୍ କରୁଥିଲେ । ସେ ତ ଦୋଷମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାନ୍ତି; ସେହି ମର୍ମରେ ଏକ ଚିତ୍ରଟି ମଧ୍ୟ ପଡ଼ି ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ମକଦ୍ଦମା ମୁଲତବା ରଖାଗଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହାକିମ ଶପ୍ଥ ଶୁଣାଇ ନ ଥିଲେ । ଶପ୍ଥ ଦେବାପାଇଁ ଭାବିବା ହେଲା । ଆଉ ଭାବିବାରେ କଟେଗ୍ରା-ଯିବା ଅଗରୁ ହାକିମ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଲେଖିପଠାଇଥିଲେ ଯେ ଲଠିସାହେବ ମକଦ୍ଦମା ଇଠାରୁ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ସାହା ଚିପିବେ କହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ।

ସେ ତାହା କରପାରିବେ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଗୁଣମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ
ଲେଉଟେବେ ନ ତାହା ତାଙ୍କୁ ଦିଅଯିବ ।

ତହିଁ ଗୁଣିମାନଙ୍କ ଜବାବଦ୍ଦ ନେବା ଅରମ୍ଭ ହେଲା;
ହଜାର ହଜାର ଗୁଣି ଆସି ଜମା ହେଲେ । ସଜେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ଵାରା
ବ୍ରଜନିଶୋର ବାବୁ-ପ୍ରଭୃତି ଓକିଲ ସାଥୀମାନେ ଓକିଲତା-ଛାଡ଼ି
ଗାଦୀକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ଗାଦୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତି ଅନୁସାରେ
ହାକିମ ଓ କୋର୍ଟବାଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରି ସେମାନଙ୍କ
ମତାମତ ବୁଝୁଥାନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୋର୍ଟ-
ବାଲମାନେ ବହୁତ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଶ୍ନର କରବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ ଏବଂ
ଟାବରକାଗଜମାନଙ୍କରେ ଲେଖାଲେଖି ଚଳେଇଥିଲେ । ଗାଦୀ
ଲେଖିଛନ୍ତି; “ମୁଁ ବାହାରୁ କୌଣସି କଂଗ୍ରେସ ନେତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ
ଲେଉଟି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ସେ ଲଢ଼େଇକୁ ସଜନୈତକ ରୂପ ଆରଣ
କରିବାକୁ ଦେଇ ନ ଥିଲି.....ପେଟିଓ ଲଢ଼େଇଟା ସଜନୈତକ
ନ ଥାଏ, ଅଥଚ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଜନୈତକ ଥାଏ ସେଠାରେ ଲଢ଼େଇକୁ
ସଜନୈତକ ରୂପ ଦେବା ଦ୍ଵାରା କ୍ଷତି ହୋଇଥାଏ, ଏବଂ ତାକୁ
ସଜନାତର ସୀମା ବାହାରେ ରଖିବା ଦ୍ଵାରା ଲଢ଼ ହୋଇଥାଏ—
ଏହା ମୋର ଅଭିଳାଷ । ଯେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହେଉନା କାର୍ଯ୍ୟକ
ନାସ୍ତର୍ଥ ଲେଉଟେବା ଶେଷରେ ଦେଶର ସଜନାତକୁ ସାହାଯ୍ୟ
କରିଥାଏ, ଏହାର ଏକ ପ୍ରମାଣ ଚମ୍ପାରଣ ଲଢ଼େଇରୁ ମିଳିଥିଲା ।”

ଗାଦୀ ପ୍ରଜାଳଠାରୁ ଜୁଲମର ପ୍ରମାଣ ଫଗ୍ରହ କରିବା ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଠନମଳକ କାମ ଅରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ ।
ବାହାରୁ କେତେକ ସହକର୍ମୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ
କମ୍ବୁରା ରା’ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଯାଇଥିଲେ । କେତୋଟି ଗୁଡ଼ିଆଳୀ
ଶୋଲି ଲେକଶିକା ଦିଅ ଯାଇଥିଲା ।

ଉପସ୍ଥାପନା, ଗାଁ ସଫାକରଣ, ଗୋ ରକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଦିଗରେ କାମ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେହି ସମୟର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଅନେକ ସମୟରେ କହୁଥାନ୍ତି । “ଜିତ ହରଣ୍ଡା ଗାଁରେ ଆମର ଗୋଟିଏ ଗୁଟିଆଳୀ ରହୁଥିଲା । ତାହାର ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳେଷିଆ ଗାଈ ମୁଁ ଦିନେ ପାଇଥିଲି । ସେଠାରେ ମୁଁ କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଅତି ମଇଲା ଲୁଗା ଦିଅଥିବାର ଦେଖିଥିଲି । ମୁଁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲି, “ତାଙ୍କୁ ପରୁର ବୁଝାଇ ଦିଅଁ କି ମଇଲା ଲୁଗା ଧୋଇ ନାହାନ୍ତି ।” ସେ ତାଙ୍କୁ ପରୁର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ନିଜ କୁଡ଼ିଆକୁ ଡକି ନେଇ କହିଲା, “ଆସ ଦେଖ କେଉଁଠି ଗୋଟିଏ ପେଡ଼ି ପେଟର ନାହିଁ । ଲୁଗା କେଉଁଠୁ ଆସିବ ? ଏହି ଗୋଟିଏ ଶାଢ଼ୀ ମୋର ଅଛି । ତାକୁ ଧୋଇବି କିମିତି ? ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କୁ କହି ମୋତେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶାଢ଼ୀ ଦେବେ, ତେବେ ମୁଁ ସେଇ ଗାଧୋଇ ଘୋଡ଼ି ଲୁଗା ଧୋଇବାକୁ ଜବାବ ଦେବି ।” ଏମିତି ଗୋଟିଏ ନୂଆଁ ଭାବର ଅନେକ ଗାଁରେ ଅନେକ ସର ଅଛି; ଭାରତର ଅଫିଶିଆଲ ସର ଲୋକଙ୍କର କୌଣସି ଆସବାବ ନାହିଁ, ବଦଳିବାକୁ ଅଧିକା ଲୁଗା ନାହିଁ, ଲୁଗା ନିବାରଣ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ କନା ଫିଲ କରୁଛନ୍ତି ।”

ଏହିପରି ସମୟରେ ବିହାର ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ହଠାତ୍ ଦିନେ ଗାନ୍ଧୀ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପାଇଲେ । ଚିଠିର ମର୍ମ ଥିଲା—“ଆପଣଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥାନ ବିହୀନ ଦିନ ଲାଗିଲାଣି । ଏବେ ଶୀଘ୍ର ସାରିଦେଇ ବିହାରକୁ ଆସି ବିଦ୍ୟାୟ ନେବେ ନାହିଁ କି ?” ଚିଠିଟି ବଡ଼ ଭଦ୍ରଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଏ ଭଳି ଅନୁପସ୍ଥାନ ଡେଇଁ ବିହାର କଥା ଏବଂ ଏହା ଫଳରେ ଲୋକଙ୍କ

ଦୁଃଖ ଦୂର ନ ହେଲେ ସେ ବିହାର ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ । ସରକାର ଗୃହୀନ୍ତ୍ରୀ ଲୋକଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା କିମ୍ବା ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଯଦି ସେମାନେ ସାବ୍ୟସ୍ତ କଲେଣି, ତେବେ ସରକାର ଏକ ତଦନ୍ତ କମିଟି ମୁକରର କରିବୁ ।

ସେତେବେଳେ ବିହାରର ଲାଟ ଗେଟ୍‌ସାହେବ ବଡ଼ ଭଲଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ତଦନ୍ତ କମିଟି ମୁକରର କରିଥିଲେ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ସେଥିରେ ଜଣେ ସଭ୍ୟ ରଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଇନ ରଦ୍ଦ କରିବାକୁ ଏ କମିଟି ସୁପାରିସ୍ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଅଇନ ଗଢ଼ା ହେଲା, ପୁରୁଣା ଅଇନ ଉଠିଗଲା । ନାଲବଡ଼ର କଲକ ଧୋଇ ଯାଇ କାଳ କାଳକୁ ସଫା ହୋଇଗଲା ।

ଏହି ଚମ୍ପାରଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ଓ ଉପବାସକୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଦେଶ ସବିନୟ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ପ୍ରଥମ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲା । ଏ କଥା ଗାନ୍ଧୀ ସବୁଦିନେ କହିଥାନ୍ତି । ୧୯୪୨ ରେ ଅମେରିକାର ଜଣେ ସାମ୍ବାଦକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ଯେତେ କହିଲେ “..... ଏମିତି ଚମ୍ପାରଣରେ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ କିତଗଲା । ଏହି ବାଟରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବ, ଏହା ସାବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ବାଟ ହୋଇଗଲା ।”

(୨୨)

ଅହମଦ୍ ବାଦରେ ଲୁଗା କଳାମାନଙ୍କରେ ସେତେବେଳେ ବଡ଼ ଗୋଳମାଳ ଚାଲିଥାଏ । କଲର ମୂଲ୍ୟଅମାନେ ଅନେକ ଦିନୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଓଜର ଅପଡ଼ି କରୁଥାନ୍ତି । ମଇଁଗଣ କମ୍ପୋର୍ଟ୍ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଅପଡ଼ି ହେଉଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି କରିବେ ବୋଲି ଅନେକ ଦିନୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣ

ସରକାରୀ କମିଟିର କାମ ସର ନ ଥାଏ, ଅହମଦାବାଦରୁ ଚିଠି ପାଇଲେ ଯେ ଅହମଦାବାଦ୍ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କର ଆଦୋଳନ ତାଙ୍କ ପାହାଚ୍ୟ ଲେଖୁଛି । ଗାନ୍ଧୀ ଅହମଦାବାଦ୍ ଗଲେ । ସେଠି ଏକ ମଜାର ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ମୂଲ୍ୟାଙ୍କ ନେତା ଥାନ୍ତି ଶ୍ରୀମତୀ ଅନୁସୂୟା ବେନ୍, ତାଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ କଲମାଲିକଙ୍କ ନେତା ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କ ଭାଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅମ୍ବାଲଲ ସାଗୁର । ଏ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପୁଣି ଉଭୟେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିକଟ ବସି ଥିଲେ ।

ମୁକୁନ୍ଦଦାସଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ାଇବା ଶେଷକୁ ପଞ୍ଚାୟତରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ମାଲିକମାନଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ମାଲିକମାନେ ଅଡ଼ ବସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ ଯେ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମାଲିକଙ୍କର ଯେପରି ବାପ ପୁଅ ସମ୍ବନ୍ଧ ସେଥିରେ ଦାହାରର ଲୋକେ କିପରି ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବେ, ପଞ୍ଚାୟତ କିପରି ତା ହେବ ? ଗାନ୍ଧୀ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଘଟ କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏ ଭଳି ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ, ଗାନ୍ଧୀ ମୂଲ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କ ନେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଟୁର୍ ମିଳାମିଶା କରି ଧର୍ମଘଟ କଲେ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ବୁଝାଉଥିଲେ । ଧର୍ମଘଟର ସଫଳତା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ତଳଲୁଣିତ କେତୋଟି ସତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଗୋର ଦେଇଥିଲେ ।

୧—ଧର୍ମଘଟକାଶ୍ତ୍ରମାନେ କେବେହେଁ ହିଂସା ଆଚରଣେ ନାହିଁ ।
୨—ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ୟମାନେ କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ କରିବେ ନାହିଁ । ୩—ଧର୍ମଘଟକାଶ୍ତ୍ରମାନେ କେବେହେଁ କାହାର ଦାନକୁ ଅନାଦି ବସିବେ ନାହିଁ ।
୪—ଯେତେଦିନ ଲଗ୍ନ ପଛକେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣ ରହିବେ ଏବଂ ଧର୍ମଘଟକେଲେ ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରି କମେଇ ଖାଇବେ ।

ମୁଲିଆମାନେ ଭଲ ରକମ ବୁଝି ସୁଝି ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସେ ତାଙ୍କ ଦାବା ମୂରଣ ନ ହେବା ଯାଏ କିମ୍ବା କଲି ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇଁ ପଞ୍ଚାୟତକୁ ସୁପରିକ୍ତ ନ ହେବାଯାଏ ଧର୍ମଦତ୍ତ ଗୁଲିଥିବ । ମୁଲିଆମାନେ ଶତକଡ଼ା ଟ ୩୫୯ ଅଧିକା ମଜୁରୀ ଦାବା କରୁଥିଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟହ ବଡ଼ ଚଢ଼ ସଭାମାନ ହେଉଥାଏ । ହଜାର ହଜାର ମୁଲିଆ ଜମୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧି ଗୁଜୁରାଟ ଭାଷାରେ ସେଇ ଗଣ୍ଡେ ଗଣ୍ଡେ ପରିକା ବାହାର କରୁଥାନ୍ତି । ସଭାରେ ତାହା ପଢ଼ି ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଉଥାଏ । ପ୍ରତିଦିନ ସେମାନେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପତ୍ରକୁ ଥରେ ଥରେ ଛଢ଼ାଳି ନେଉଥାନ୍ତି । ଏମିତି ୧୫।୧୭ ଦିନ ଗୁଲିଗଲା । ମୁଲିଆମାନେ ଟୁର ଟାଣ ଓ ଶାନ୍ତ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦିମ ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଗଲା । ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ନିରାଶା ଭାବ ଦେଖାଗଲା । ହିନ୍ଦୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବଡ଼ ଭାବନା ପଡ଼ିଗଲା । ଧର୍ମଦତ୍ତ କରକରାରେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ହାତ ଥାଏ । ତାଙ୍କର ଆଗରେ ସେମାନେ ଦିନ ଦିନ ଧରି ଆପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ଚୋହରେଇ ଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଦିନେ ସକାଳେ ସେହି ମୁଲିଆଙ୍କ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ବାଟ ସୁଝି ଗଲା । ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ହଠାତ୍ ବାହାର ପଡ଼ିଲା “ଧର୍ମଦତ୍ତକାଗ୍ରମାନେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣ ନ ରହିଲେ ମୁଁ ଉପବାସ କରିବି ।” ଏହାର ଫଳ ଟୁର ଲାଲ ହୋଇଥିଲା । ମୁଲିଆମାନେ ପୁଣି ଦୃଢ଼ ଓ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଏଣେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାମ ଜୁଟାଇବାର ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ବାଲି ବୋହୁବା କାମ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ତା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ନୂତନ ଆଶା ଖେଳି ଯାଇଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଉପବାସରେ ଟିକିଏ ତୋଷ ରହି ଯାଇଥିଲା, ତାହା ସେ ଏହିପରି ଭାବରେ ବୁଝାଇଛନ୍ତି, “ମୁଲିଆଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସମ୍ପର୍କ କଲୁଣ୍ଡାବ ଥିଲା । ମୋର ଉପବାସର ପ୍ରଭାବ ନିଶ୍ଚୟ

ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିରେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମୋର ଉପବାସ କରବାର ନୁହଁ, କେବଳ ଲୁଆଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦ୍ଵାର ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାର କଥା । ମାଲିକଙ୍କ ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ମୁଁ ଉପବାସ କରିନ୍ତି ନାହିଁ । ବରଂ ମଲୁଆଙ୍କ ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ଭଳି ମୁଁ ଉପବାସ କରିଥିଲି । ... ମୁଁ ନାଗୁର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲି । ଉପବାସ କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦୋଲ ମୋତେ ପୁଷ୍ଟି କଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।”

ଯାହାଦେଇ କ୍ରମେ ସମାଧାନର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦସିଂହଙ୍କ ଟ୍ରୁବଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଲା ଏବଂ ସେହି ପଣ୍ଡାୟ ନିୟମ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଜିନି ଦିନ ଉପବାସ କଲେପରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଦ ହୋଇଥିଲା । ମୋଟରେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁଠି ଯେତେବେଳେ ଏ ଭଳି ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଛି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିଆ ନିଆ ସାଥୀ ଜୁଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ଚମ୍ପାରଣ ଲଢ଼େଇବେଳେ ଗୁଜରାଟୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ । ଏ କୁଲୁଙ୍କ-ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଜିରାଭାଇ ଓ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀ ପଡ଼ିଥିଲେ ହୋଇଥିଲା । ଏ ଭଳି ଯେତେବେଳେ ସାଥୀ ହୋଇଥିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଜିଯାଏଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

(୨୩)

ଅହମ୍ମଦାବାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରେ ପରେ ନେତା ଗୁଣିଙ୍କ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଭାବରେ ଗାନ୍ଧୀ ପଡ଼ିପ ଲାଗିଲେ । ନେତା ଗୁଜରାଟର ଗୋଟିଏ ଜିଲ୍ଲା । ସେ ବର୍ଷ ଫସଲ ହାନି ଯୋଗୁଁ ସେଠାରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଅବସ୍ଥା ଜନ୍ମିଥିଲା । ନେତା ପ୍ରଜାମାନେ ସେ ଦର୍ଶ ଗଜସ୍ତ୍ର ମକୁବ ରଖିବାପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ଅମୃତଲାଲ ଠକୁର (ଠକୁରବାପା) ଏ ବିଷୟ ଉଦ୍‌ଘୋଷ

କରି ବିବୃତ ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ କମିଶନରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାକାହ୍ନି ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ବମ୍ବେର ଲଠିସଭାରେ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଟୁଙ୍ଗ୍ ଜୋର ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ‘ଗୁଜରାଟ ସଭାର’ ସଭାପତି ଥାନ୍ତି । ସଭା ତରଫରୁ ସରକାରଙ୍କୁ ଦରନାମା, ତାର ପ୍ରକୃତ ବହୁତ ପଠାଯାଇଥିଲା । କମିଶନରଙ୍କ ଠାରୁ ନାନା ଧମକ ଓ ଅସମାନ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାର କର୍ମଗୁରୁଙ୍କ ତଙ୍ଗତାଙ୍କ ଅତି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଥିଲା ।

ରାଜସ୍ଥ ଆଇନ ଅନୁସାରେ, ଫସଲ ଗୃହିଅଣା ବା ତା ଠାରୁ କମ୍ ହେଲେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ରାଜସ୍ଥ ବର୍ଦ୍ଧିତ ମାଲ୍ ପୁର ପୂର୍ବ ମକୁର ରହିବ । ସରକାରୀ ହିସାବରେ ଫସଲ ଗୃହିଅଣା ଠାରୁ ଗେଣି ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୃହିଅଣା ଠାରୁ କମ୍ ହୋଇ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଆପତ୍ତି ହେଉଥାଏ । ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଗୃହିଅଣାରେ କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗଜଶା-ବନ୍ଦ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଶ୍ରୀ ବନ୍ଧିଉଭାଇ ପଟେଲ, ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର, ମହାଦେବି ଦେଶାଇ, ଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦୁଲାଲ ଯାଜ୍ଞିକ ପ୍ରଭୃତି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସାଥୀ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରୁ ବନ୍ଧିଉଭାଇ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତା ପେସା ଯେ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି ଆଉ ସେଥିରେ ପଣି ନାହାନ୍ତି ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପଢ଼ି ସ୍ୱକ୍ଷର କଲେ, “ଆମ ଗ୍ରାମର ଫସଲ ଗୃହିଅଣାରୁ କମ୍ ହୋଇଥିବାର ଜାଣି ଆମେ ସରକାରଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲୁ ଯେ ଆମନ୍ତ୍ରା ବର୍ଷ ଆମର ରାଜସ୍ଥ ଆଦାୟ ବନ୍ଦ ରଖାଯାଉ । କିନ୍ତୁ ସରକାର ଆମ ଗ୍ରାମର ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ଅତଏବ ଆମେ ନିମ୍ନ ସ୍ୱକ୍ଷରକାରୀମାନେ ଏତଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଛୁ ଯେ ଆମେ ଏ ବର୍ଷର ପୁରସକ୍ଷ ବା ବାକାଥିବା ରାଜସ୍ଥ

ସ୍ତ୍ରୋତ୍ତରେ ଦାଶଲ କରିବୁ ନାହିଁ । ସରକାର ଆଇନ ଅନୁସାରେ ପତ୍ନୀ କରିବାର କରବେ ଏବଂ ଆମେ ଗଜଣା ବଦର ପରିଶ୍ରମ ସବୁ ସହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛୁଁ । ବରଂ ଆମ ଜମି ସବୁ ଗାସ୍ ହୋଇଯିବ କିନ୍ତୁ ଆମେ କେବେହେଁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଗଜଣା ଦାଶଲ କରି ଆମ ଦାବାକୁ ମିଛ କରିବୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ନିଜର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହସିବାରୁ ନାହିଁ । ତଥାପି ସରକାର ଯଦି ଜିଣ୍ଡା ତମାମ ରାଜସ୍ୱର ଦ୍ୱିତୀୟ କିଛି ଆଦାୟ କରିବା ବଦ ରଖିବେ ତେବେ ଆମ ଭିତରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ସେମାନେ ତାହା ପୂରା କିମ୍ବା ଯାହା ତାଙ୍କ ଉପରେ ବାଜି ଥିବ ତାହା ଦେଇଦେବେ । ଯେଉଁମାନେ ଦେବାକୁ ସକ୍ଷମ ସେମାନେ ମୂଳରୁ କାହିଁକି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି ତାହାର କାରଣ ଏହା ଯେ ସେମାନେ ଦେଇନଥିଲେ, ଗରିବ ପ୍ରଜାମାନେ ସ୍ଥାନୀୟରେ ଜିନିଷ ବିକି ତା ବ୍ୟାପକାର ଗଜଣା ଦାଶଲ କରିଦେବେ ଏବଂ ତା ଫଳରେ ବିଶେଷ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଗରିବଙ୍କ ଦୁଃଖରୁ ସକ୍ଷମ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଗଜଣା ବଦ ରଖିବା ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଚାରିଛନ୍ତି ।”

ଚମ୍ପାରଣ ଭାରତବର୍ଷର ଗୋଟିଏ କଣରେ ଅଛି ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ କହୁ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ଗବର କାଗଜବାଲିକୁ ମନା ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ବେଳକୁ ସେ ଭଲି ମନା ନ ଥିବାରୁ ଗବରକାଗଜରେ ସବୁ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରିକା ପତ୍ରିକା ବାହାରୁଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ ପରସାରେ ତଳେ ନାହିଁ, ଏ କଥାଟି ଗୁଜୁରାଟ ଲୋକେ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ନୂଆ କଥାଟିଏ ହେଉଥିବାରୁ ଗୁଜୁରାଟ ଲୋକେ ଗୁରୁଆକୁ ଟଙ୍କା ପଇସା ଅଳାପ ଦେଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଲୋକ ଓ ବର୍ମାମାନେ ସାଦାସିଧା ସରଳ ଜୀବନ ଗ୍ରହଣ କରିବା କଥା ଶିଖିଥିଲେ । ଗୃହୀମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି ଲକ୍ଷଣ ଏବଂ ନୂଆ କଥା ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଗାଁକୁ ଗାଁ ବୁଲି ସେମାନଙ୍କୁ

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଭାଷାରେ “ପ୍ରଧାନ କାମ
ଥିଲା, ଗୁଣୀଙ୍କ ଡର ଛଡ଼େଇବା । ଚଣ୍ଡେପକର ହାକିମଯାକ ଲେଙ୍କେର
ମାଲିକ ନୁହନ୍ତି ବରଂ ଓଲଟା ସେମାନଙ୍କର ଗୃହର, ଲେଙ୍କେ ଗଜଶା
ପରସାରୁ ଦରମା ପାଉଛନ୍ତି ଏତେକ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ତାଙ୍କ ମନରୁ
ହାକିମ୍ ଡର ଛଡ଼େଇବା । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ଅତ୍ୟୁତ କାମ ଥିଲା
ଗୁଣୀମାନଙ୍କ ଡର ଛଡ଼େଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କୁ ବିନୟ ବା ନମ୍ରତା
ଝିଟେଇବା । ଥରେ ଡର ଛାଡ଼ିଲେ, ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଅପମାନ
ଦେଲରେ ତାଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ବାହାରି ପଡ଼ିଥାଏ । ମନ୍ଦ
ସେ ଭଳି ଅଭଦ୍ରତା କଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବିଫଳ ହୋଇଥାଏ । ଦୁଆରେ
ବୁଝାଏ ଶଙ୍ଖୁଆ ପଡ଼ିଲା ଭଳି ଏତେ ତ୍ୟାଗ କଷ୍ଟ କରି ପଦ ବିନୟ
ରଖି ନ ପାରୁ ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ ।

ମୁଁ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣିଛି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ସବୁଠାରୁ କଠିଣ
କାମ ବିନୟ ରକ୍ଷା କରିବା ! କଥାବାଣୀରେ ବାହାର ଉଦ୍ରେକ
ଦେଖାଇବାକୁ ବିନୟ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଇଁ ଲିଡ଼ରେ
ଭଦ୍ରତା ଲେଡ଼ା । ପ୍ରତିପକ୍ଷର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ ।
ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାମରେ ବିନୟ ଫୁଟି ଦିଶିବା ଆବଶ୍ୟକ ।”

(୨୪)

ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ସରକାର କୌଣସି ଜୁଲମ କରି ନ ଥିଲେ,
ଲେଙ୍କେ ଭୁଲୁଥିଲେ ଓ ମେଳି ଭାବିବା ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ
ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଟାଣ ମେଳ ଦେଖି ସରକାର ଜୁଲମ ଆରମ୍ଭ କଲେ ।
କ୍ରୋଧ-ହାକିମମାନେ ଲେଙ୍କେ ଗୋରୁ ଗାଈ ଚଳନ୍ତି ସମ୍ପତ୍ତି ଶେକ
ନିଲମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିଆରୀରେ ପସଲ କ୍ରୋଧ
ହେଲା । ଲେଙ୍କେ ଟିକିଏ ଯାବରେଇ ଗଲେ । କେନ୍ଦୁ କେନ୍ଦୁ ଗଜଶା
ଦାଙ୍ଗଲ ଲାଗିଦେଲେ, କେନ୍ଦୁ କେନ୍ଦୁ କ୍ରୋଧବାନ୍ଧବ ହାତରେ

ସମ୍ବଳରେ ପଡ଼ିଯିବ ବୋଲି ଜଳନ୍ତି ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ବାଟରେ ଥୋକ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଗୁଣା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲଢ଼ିବାକୁ ସ୍ଥିର ଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କରଲଲ ପାଣ୍ଡବ ଏ ଅଦୋଳନରେ ଜଣେ ନେତା ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କେତେକ ଜମିର ଖଜଣା ତାଙ୍କର କେତେକ ଭାଗ ପ୍ରଜା ଦାନଲ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଚନ୍ଦ୍ରଲ ପଡ଼ିଗଲା । ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ପାଣ୍ଡବ ମହାଶୟ ଏ ଭୂଲକୁ ସୁଧାରବା ପାଇଁ ସେହି ଜମିକୁ ଟେକିବା କରି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଆଉ ଏକ ଘଟଣା ଉଦ୍ଘୋଷ କରିଛନ୍ତି । “ଶତ୍ରୁ ପିଆଜ କିଆରୀ ହେବ ହେଉଥାଏ । ଲେକଙ୍କ ଡର ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ମୋହନଲଲ ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ କହିଲି ‘ସେ ପିଆଜତଳ ଖୋଲି ନେଇଥାଅ’ ମୋର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଖୋଜ ଅନ୍ୟାୟ ଖୋଜ ଥିଲା । ଯଦି ମୋ ମନ୍ତରେ ଆଇନ ଅନ୍ୟାୟ ନ ଥିଲା । ସରକାରୀ ଖୋଜ ଆଇନ ଅନୁସାରେ କରିଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନୀତି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଅନ୍ୟାୟ ଥିଲା । ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଲଢ଼େଇ ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲି ଯେ ଖୋଜସବୁ ସେ ପିଆଜ ଖୋଲି ଆଣିବା ଲେକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ।” ଶ୍ରୀ ମୋହନଲଲ ପାଣ୍ଡବ ପାଞ୍ଚ ପାଠ ଲେଖି ସଫଟର ନେଇ ଆନନ୍ଦରେ ଏ କାମଟି କରିଥିଲେ । ଜୋରମାନା ଦେବାକୁ ବା ଜେଲ ଭେଟିବାକୁ ତାଙ୍କ ମନ ଉଠିଲା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କୁ ଏ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯାଇଥିଲା, ସେ ଧରା ହୋଇଥିଲେ ଲେକଙ୍କ ଉପାହ୍ନ ବଢ଼ିଥିଲା । ତର ବି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ମକଦ୍ଦମା ଶୁଣାଣି ଦିନ ହଜାର ହଜାର ଗୁଣା ପାଇଁ କଚେରୀରେ ଜମା ହୋଇଥିଲେ ।

ଏ ଅଦୋଳନ ହଠାତ୍ ସରି ପ ଇଥିଲା । ହାକିମମାନେ ଲୁଣିତ ହୁକୁମ ଦେଲେ ଯେ ଗରୀବଙ୍କୁ ଶୁଣି ମିଳିଯିବ । ସକ୍ଷମ ଲୋକେ

ଦେଇ ଦିଅନ୍ତୁ । କିଲଟରବି ଲେଖି ପଠାଇଲେ ଯେ ଶୁକ୍ଳସ୍ତ ଅଦାୟ
ବର୍ଷକ ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟଦା ରଖିବା ସକାଶେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦିଅ ସବୁଛି ।
ଏତକ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅନୁସାରେ ପୂରଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ସତ
କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ କେଁ ରହି ଯାଇଥିଲା । ଗରବ କିଏ ସେ କଥା କିଏ
ଠକ୍ କର କହିବ ? ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଚାରରେ ଏତକ ସମତା ଲେଖକ
ହାତରେ ରହିବା ଉଚିତ ଥିଲା, ଏତକ ହୋଇଥିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର
ମୁଣ୍ଡ ଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତଥାପି ଗାଳୀ ଏତକଦୂର ସମୁଦ୍ଧି ହୋଇ
ଯାଇଥିଲେ, କାରଣ ଲେଖକ ଥିବା ପଡ଼ିଥିଲେ । ଯେ ପଞ୍ଚାବ ଟାଣ
ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଏକଦମ୍ ସବନାଶ କରି ଛାଡ଼ିବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଛାଡ଼ା ନ
ଥିଲା । ଯେତକ ମିଳିଲା ସେତକରେ ଭଲରେ ଭଲରେ ଆନ୍ଦୋଳନ
କର କରଯାଇଥିଲା ।

ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଗୃହୀ ଆପଣା ବଳ ବଳି ନେଇ
ପାରିଥିଲା । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଭଲରକମ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ଆପଣା
ମୁକ୍ତି ଆପଣା ହାତରେ, ଆପଣା ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହିତା ଶକ୍ତି ଉପରେ
ନିର୍ଭର କରୁଥିଲା । ଏହାର ଫଳରେ ଗୁଜରାଟରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଚେର
ମାଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଫଳରେ ଶ୍ରୀ ଦକ୍ଷିଣଭାରତ ପଟେଲ ଆପଣା
ଶକ୍ତି ବୁଝିପାରିଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବପୁର ଦେଶସେବକରୂପେ
ପାଇଥିଲା । ଶିକ୍ଷିତ କର୍ମୀମାନେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ଗରିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଏକରସ ହେବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାମ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ମୁଣ୍ଡ
ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ନ ଥିଲା କାରଣ ପ୍ରଜାକୁଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅସ୍ତ୍ରକୁ
ସିନା ଚାହିଁ ଯାଇଥିଲେ, ଲାକୁ କପର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ହେବ
ତାହା ଭଲକରି ଶିଖି ନ ଥିଲେ, ତାର ମର୍ମ ବୁଝି ନ ଥିଲେ । ପରେ
ମଧ୍ୟ ସେ କଥା ଅସରେ ଅସରେ ସତ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏତ ୧୯୧୭ର କଥା । ସେତେବେଳକୁ ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଥମ ମହାସମର ଘମାଘୋଟ୍ ଲାଗି ଯାକିଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଭାରତ ରଷା ନାରେ ଦେଶସ୍ତବକମାନଙ୍କୁ ଅଟକିବନ୍ତୀ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ଗତିବିଧିରେ କଟକଣା କରୁଥାଆନ୍ତି । ମୌଲାନା ମହମଦ ଅଲ୍ଲ ଓ ମୌଲାନା ହୋଇ ଅଲ୍ଲଙ୍କୁ ସରକାର ଅଟକିବନ୍ତୀ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଲେକମାନଙ୍କ ତଳକକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଆଡ଼କୁ ଆସିବା ମନା ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଅଳ୍ପ ଭ୍ରମମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚିଠିପତ୍ର ଚଳାଇଥାନ୍ତି ।

ମୁସଲମାନ ସେବକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତା ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ମନୁଷ୍ୟବଳେ ସମର୍ଥନ ଥାଆନ୍ତି, କାରଣ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ଏକତା ଓ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଲେଖା, ଏତଦକ ଗାନ୍ଧୀ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀୟ କରି ସଂଗ୍ରହ କଲେ ।

(୨୭)

ଏତିକି ବେଳେ ବଡ଼ ଲଠି ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ମିଳନୀ ଡକାଇଥିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଥାଆନ୍ତି । ଅନେକ ଭାବିବା ଚିନ୍ତାବା ପରେ ଓ ଚିନ୍ତାଧାର ସଙ୍ଗେ ଚିଠି ଲେଖା ଲେଖି ପରେ ସେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀର ଯୁଦ୍ଧ ଯାହାକି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସେ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଭାଷାରେ କହିଥିଲେ । ବଡ଼ ଲଠିଙ୍କ ଆଗରେ ଏ ଭଳି ସମ୍ମିଳନୀରେ ହିନ୍ଦୁରେ କହିବା ଏହା ପ୍ରଥମ ଥର ।

ସମ୍ମିଳନୀ ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ ଲଠିଙ୍କୁ ଗଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । “ ... .. ଆମ ଘର କଲି ତଦି ରଖିବାକୁ ଆପଣ ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି, ଏହାର ଅର୍ଥ ଯଦି ହୁଏ କି ଆମେ ସରକାରଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ, ତେବେ ମୁଁ ତାହା କରିବାକୁ ଅସମ,

ମୁଁ ମୋର ପାରୁପତ୍ତିକୁ ସଂଗଠିତ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବି । ସେ କର୍ମରୂପମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ନିବେଦନ କରନ୍ତୁ ଯେ ସେମାନେ ଯେପରି ଜଣେ ହେଲେ କାହାର ପ୍ରତି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ନ କରନ୍ତି ଓ ଲୋକମତକୁ ବୁଝି ମାନି ଚଳନ୍ତି । ଏହା ସେମାନେ ଆଗରୁ କରି ନାହାନ୍ତି । ବମ୍ବେରେ ଏକ ଯୁଗବ୍ୟାପୀ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୋଧ ମୁଁ କରୁଛି । ତାହା ଫଳରେ ଇଂରାଜୀ ନ୍ୟାୟର ପ୍ରାଧିକ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ କରି ଦେଇଛି । ଗୋଡ଼ାରେ ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ । ଏବେ ସେମାନେ ବୁଝୁଛନ୍ତି ଯେ ଯଦି ସତ୍ୟ ପାଇଁ କିଛି ସମ୍ବଳକୁ ସେମାନେ ବାହାର ପଡ଼ିବେ ତେବେ ସମସ୍ତ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ଆସିଯିବ, ସରକାର ହାତରେ ଆଉ ନ ଥିବ ।.....ଏ ସବୁ ଦିଗରେ ମୋର କାମ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଆପଣ କହୁଥିବେ ତ ତାହାର ଅର୍ଥ ହେବ ମୋର ପ୍ରାଣବାୟୁ ରୁଦ୍ଧଦେବୀ । ଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବଳର ଅନ୍ୟ ନାମ ପ୍ରେମର ବଳ ! ପଶୁବଳ ପରଦର୍ଶିରେ ଏହାକୁ ଯଦି ଭାରତରେ ମୁଁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରି ପାରିବି ତେବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ଭାରତବର୍ଷ ଉପହାର ଦେବି ଯାହା କି ସମସ୍ତ ଦୁନିଆର ଜୁଲୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହୋଇ ପାରିବ ।” ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ସମର୍ଥନ କରି ତୁମ୍ଭ ହୋଇ ବସିବା ଲୋକ ନ ଥିଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୈନ୍ୟ ଫଗୁଆ କାମରେ ବାହାର ପଡ଼ିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଆପଣା ସାଥୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରିଥିଲେ; ଅନେକେ କଥାଟାକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ କରି ନ ଥିଲେ । ଯାହାହେଉ ଗାନ୍ଧୀ ସୈନ୍ୟ ଫଗୁଆ ପାଇଁ ଗୋଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳ ବାଣ୍ଟିଥିଲେ । କାମକୁ ତ ବାହାର ପଡ଼ିଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଖି ଶୀଘ୍ର ପଟି ଯାଇଥିଲା । ଖଜଣା ଦିନ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଚାଉଁ ସହଯୋଗ ପାଉଥିଲେ, ଏବେ ତାହାର ନାମ ଗଢି ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବଳଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀ ନାଁ ଧରିଲାଣି ଦୁଇ ରୂପିଆ ଆର୍ଦ୍ର ଠିଆ

ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ଜଣେ ସ୍ବେଚ୍ଛାସେବକ ଗୋଜିଲେ ଗୁଣ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ବାହାରି ପଢ଼ୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେବେଳେ ଗୋଟିକର ସୁକ୍ତା ଦେଖା ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଡ଼ରେ ଚାଲି ଚାଲି ଗାଁକୁ ଚାଲୁଥିଲେ । ଅପଣା ଖାଇବା ଖୋରାକ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ । ସଭା ସମିତି କରୁଥିଲେ । ଲୋକେ କିନ୍ତୁ ନାନା ରକମ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁ ଥାନ୍ତି—ତମେ ତ ଅହଂସାକୁ ମାନ, ତମେ କିମିତି ଯୁଦ୍ଧ କରବାକୁ କହୁଛ ? ସରକାର ଆମର କଣ କରିଛି ଯେ ଆମେ ତା ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରିବୁ ? ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ଯାହାହେଉ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲାଗିପଡ଼ିବା ପଳରେ ଅନେକ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହିପରି କଠିନ ପରିଶ୍ରମ ପଳରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ଆମାଗ୍ୟୁ ରୋଗରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ରୋଗ ସାଫାତକ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଚୋରାଘାଟ ଆଶା ନ ଥିଲା । ଏତେ ବେମାର ପଡ଼ି ସୁଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧୀ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭାଙ୍ଗି ନ ଥିଲେ । - ମାଂସ ଅଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ଖାଇବାକୁ ଅନେକ ଡାକ୍ତର ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥାନ୍ତି; ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ପଦେ ‘ନାଁ’ ଜବାବ ଦେଉଥିଲେ । ସେ ବହୁତ ଦିନୁ ଦୁଧ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ଦୁଧ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ବାଭାବିକ ଖାଦ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ଲୋକ ଗାଈ, ମଝିଙ୍କୁ ତେ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭାବରେ ପୂଜା ବସାଇ ଦୁଷ୍ଟନ୍ତି, ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ସେ ଦୁଧ ଖାଇବେ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଥିଲେ । ଏହି ବେମାରୀରେ ସେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ବଜନଙ୍କର କଥାରେ ପଡ଼ି ଛେଲି ଦୁଧ ଖାଇବାକୁ ଅରହୁ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହାଦ୍ବାରା ତାଙ୍କର ଦ୍ରବ ଅସ୍ଥିରେ ଅସ୍ଥିରେ ରହିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଦ୍ରବର ଭାବକୁ ମାରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମନରେ ଏକ ଚାନ୍ଦି ରହି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ଛେଲି ଦୁଧ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ସବୁବେଳେ ବିଚାରୁଥିଲେ । ସେ କହିଥାନ୍ତି

“ସେବା କରିବା ପାଇଁ ଯେ ଗର୍ବ ବାସନା ତାହା ଅତି ସୁସ୍ଥ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କଡ଼ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରଲେଭନ ଏବଂ ସେ ପ୍ରଲେଭନରୁ ମୁଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ।” ଗାନ୍ଧୀ ଅବେଶ୍ୟ ଲଭି ! କର ସୁସ୍ଥ ସବଳ ହେଉଁ ହେଉଁ ୧୯୧୮ ପ୍ରାୟ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ।

(୨୭)

ଏହି ସମୟ ଭିତରେ ଗଦ୍ୟର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଅଗ୍ରମ ଗଡ଼ିବା ପରେ ପରେ ଅରଟକୁ ଖୋଜି ବୁଲିଥିଲେ । ୧୯୦୮ରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ହିନ୍ଦ-ସ୍ୱରାଜ ବହି ଖଣ୍ଡି ଲେଖନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେ ମାନସ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିପାରିଥିଲେ ଯେ ଭାରତର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଘରେ ଘରେ ହାତରେ ସୁତାକଟା ଓ ଲୁଗାବୁଣା ନ ହେଲେ ଭାରତର ମୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କେଉଁଠି ଅରଟ ଚାଲୁଛି ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ଲୋକ ପଠାଇ ସୁତାକଟା ଶିଖି ଆସିବାକୁ କହିଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ୧୯୧୭ରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଧରାଘାଟରେ ଏକ ଶିକ୍ଷା ସପ୍ତାହରେ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଜଣେ ଦେଶସେବିକାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ହେଲା । ତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ମଜୁମଦାର, ସେ ବିଧବା ଥିଲେ । ଲେଖା ପଢ଼ା ସେମିତି ଜାଣି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସାହସ ଓ ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ଶିକ୍ଷିତା ମହିଳାଙ୍କଠାରୁ ତେର ଲକ୍ଷ ଦରର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ଗୃହଅଙ୍ଗେ ବୁଲି ଅସୁସ୍ଥ ଓ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ । ନିଜେ ଛୁଆଁତା ବାସୁ ନ ଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅରଟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ମନର ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ମହିଳା ଅରଟକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବେ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ କେମିତି ଖୋଜି ଖୋଜି ଅରଟ ପାଇଥିଲେ ତାହା ସେ ଅନେକ ଜାଗାରେ କହିଥାନ୍ତି । ଥରେ ୧୯୨୭ରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ ସୌରସ୍ତ୍ର ତନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ସଭାରେ କହିଁ କହିଁ ନିଜର ଇତିହାସ

କହବାକୁ ଅରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । “.....ମୁଁ ତମକୁ ଜଣାଇ ଦିଏଁ —
 ତେମେ ଏ କଥା ଜାଣି ନ ଥିବ, ଭାରତରେ ବହୁତ କମ୍ ଲୋକେ ଏ
 କଥା ଜାଣିଥିବେ—ତେମେମାନେ ଆଜି ଯାହା କରୁଛ ମୁଁ ସେଇଆ
 କରି ଭାରତରେ କାମ ଅରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ୧୯୧୫ରେ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ
 ଡକ୍ରି ହୋଇଥିଲି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଡକ୍ରି ଭା.ପରେ କଟାଳୀ ହୋଇଥିଲି ।
 ମୁଁ ଏହି ହାତରେ ବିଦେଶୀ ଓ ଦେଶୀ କଲସ୍କୁଡାରେ ଲୁଗା ବୁଣିଛି ।
 ଏହି ବ୍ୟବସାୟର ରହସ୍ୟ ମୁଁ ତମମାନଙ୍କଠାରୁ ବେଶୀ ଜାଣେ ।
 ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଦାବୀ କରୁଛି ବୋଲି ମୋତେ ସମା କରାବେ । ମୁଁ
 ଲୁଗା ବୁଣିଲା ବେଳେ ଯେଉଁ ଜାଗାରେ ବସୁଥିଲି, ତାହା ଆଜି ମୁଁ
 ଦେଖାଇ ଦେଇ ପାରିବି । ମୁଁ ତମପରି ଭଲ ଲୁଗା ବୁଣିପାରୁ ନ ଥିଲି
 ସତ, କିନ୍ତୁ ତନ୍ତରେ ବସିଲାବେଳେ ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ଯେ ମିଲ୍‌ମାନେ
 ଯଦି ଏମିତି ଲୁଗା ବୁଣିବେ ତେବେ ମୁଁ କଅଣ କରିବି ? ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
 ଡକ୍ରି କଅଣ କରିବେ ? ଏହି କଥା ବିଚାରିଲା ବେଳେ ଆମର ଟା
 ଗ୍ରୋରେ ଭୋକ ଉପାସରେ ରହୁଥିବା ସେହି ଗରିବ ଉତ୍ତରୀମାନଙ୍କ
 କଥା ଅନ୍ତରରେ ଜାତି ଉଠିଥିଲା.....ମୋ ମନ ବଡ଼ ଖରାପ ହେଲା,
 ମନ କେଉଁଥିରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ
 ଜଣେ ଫୁତାକଟାଳୀ ଖୋଜି ବୁଲିଲି, ଯେ କି ଆମକୁ ସୁତାକଟା
 ଶିଖାଇ ଦିଅନ୍ତା । ସୁତାକଟା ଚଳୁଥିବା, ଏ ଭଳି ଗାଁଟିଏ ଯଦି
 ମିଳିଯାଏ ସେଥିପାଇଁ ଗାଁ ବି ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲି । ପଞ୍ଜାବରେ ଅନେକ
 ଉତ୍ତରୀ ଫୁତା କାଟନ୍ତି ବୋଲି ମୋତେ ସେତେବେଳକୁ ଜଣା ନ
 ଥିଲା । ନିରାଶା ମୋତେ ଦେଇ ଗଲବେଳକୁ ମୁଁ ଏକ ସାହସୀ ବିଧବା
 ରମଣୀର ଅଶ୍ରୁ ପାଇଥିଲି ।”

ଶେଷରେ ସେହି ରମଣୀ ଅରଟ ଖୋଜି ବାହାର କରୁଥିଲେ ।
 ବରେଦା. ଗୁଜର ବିଜାପୁରଠାରେ କେତେ ଜଣ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରେ

ଅରଟ ଥିଲା । ବଳଶା ନିୟମିତ ଯୋଗାଇଲେ ସେମାନେ କାଟିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ଅରଟଯାକ ସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ଟବର ପାଇଁ ବଳଶା ଖୋଜିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ମିଲ୍ ବଳଶା ପଠା ଯାଇଥିଲା । ପରେ ଅନେକ ଟଙ୍କା ଦେଇ ତୁଳାଭିଶାଳୀ ରଖି ବଳଶା ତିଆରି ହେଲା । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମନେଲେ ଗାନ୍ଧୀ କଳକବ୍‌ଜା ବିଷୟରେ ବଡ଼ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଅରଟ ପ୍ରଭୃତି ତିଆରି କରେଇ ଅନେକଙ୍କୁ ସୁତାକଟା ଶିଖେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ବମ୍ବେଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦେମାଣ୍ଡରୁ ଉଠୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର କେତେକ ବନ୍ଧୁ ସୁତାକଟା ଶିଖି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସୁତା କାଟୁଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଅରଟର ‘ଘୁଁ, ଘୁଁ’ ଶବ୍ଦ ମୋ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଫେରେଇ ଆଣିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା, ଏ କଥା କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ତାହାର ପ୍ରଭାବ ମୋ ଦେହଠାରୁ ମୋ ମନ ଉପରେ ବେଶୀ ପଡ଼ିଥିଲା ଏବଂ ମନ ଖରାବ ଉପରେ କିପରି ପ୍ରଭାବ ପକାଏ ତାହା ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିଲା ।” ସେତେବେଳେ ଗଦା ମୋଟା ଓ ଅଳ୍ପ ଓସାରର ହେଉଥାଏ । ତାହାର ଦାମ୍ ଗଲ ସତରଞ୍ଜୀ ପଡୁଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ଅନନ୍ଦରେ କିଣି ନେଉଥାନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର “ସ୍ୱଦେଶୀ” ଭାବନା ଜଣାଶୁଣା । ଆଗରୁ ତାଙ୍କ “ସ୍ୱଦେଶୀ”ର ଅର୍ଥ ବୁଝେଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ଭାବନାରୁ ଅରଟ କଥା କିପରି ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଥିଲା, ତାହା ସେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, “ଯଦି ଆମେ ସ୍ୱଦେଶୀ ନୀତି ମାନି ଚଳିବା ତେବେ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ଯେ ଏପରି ପଡ଼ୋଶୀ ଖୋଜି ବାହାର କରିବା ଯେ କି ଆମର ଅଭାବ ମୂରଣ କରିବେ, ଆମର ଦରକାରୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ଯୋଗାଇ ପାରିବେ । ଯଦି ଦେଖିବା ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଭଲ ଧନ୍ଦା ମିଳୁ ନାହିଁ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଦରକାରୀ ଜିନିଷ ତିଆରି କରି ଜାଣନ୍ତି

ନାହିଁ, ଅମେ ତାଙ୍କୁ ସେ ଜିନିଷ ତଥାବେ କରବା ଶିଖେଇ ଦେବା । ତା ହେଲେ ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗାଁ ଅପଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କର ଚଳିବ । କେବଳ ଯାହା ସେ ତୟାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ସେଇଥି ପାଇଁ ବଦଳେଇବାକୁ ଗାଁ ବାହାରକୁ ଯିବେ ।”

ଗାଳୀ ଅନ୍ୟତ୍ର ପୁଣି ଲେଖିଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଏହିପରି ସ୍ବଦେଶୀ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ଏବଂ ସ୍ବଦେଶୀ ନାତକୁ ସମାଜରେ ଖଟେଇଲେ କଅଣ ହେବ ତାହା ବିଚାରୁ ବିଚାରୁ ମୋ ଆଖିକ ଖଦଡ଼ ଦଶି ଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ନିଜକୁ ନିଜେ ପଚାରିଥିଲି, “ଅଜି ଭାରତବର୍ଷର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକେ ମୋ ଠାରୁ କେଉଁ ସେବା ବେଶୀ ଲୋଡ଼ୁଛନ୍ତି ? ସେ ସେବା ପୁଣି ଏ ଭଳି ହୋଇଥିବ ସମସ୍ତେ ଯାହାକୁ ବୁଝି ପାରିବେ, ସମସ୍ତେ ପସନ୍ଦ କରି ପାରିବେ, ଯାହା ବି ସମ୍ବଳରେ କରି ହେବ ଏବଂ ଆମର ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଦେଶବାସୀ ଅଧାପେଟ ଖାଇ ମରବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସେବା ଦିଆଯିବ ଦେବ, ସେପରି ସେବା କଣ ହୋଇପାରେ ? ମୋ ଭିତରୁ ମୋତେ ଜବାବ ମିଳିଥିଲା ଯେ ଖଦଡ଼ ବା ଅରଟକୁ ଗୁରୁଆଡ଼େ ଚଳେଇ ପାରିଲେ ଏ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବ ।”

ଅଜି ଥରେ ଜଣଙ୍କ ଚିଠିର ଜବାବରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ମୋର ଚଣ୍ଡାସ, ମୋର ସବୁ କାମ ଭିତରେ ଅରଟକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଉପକାରୀ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ସ୍ଥାୟୀ । ଏହି ଅରଟଦ୍ବାରା ଭାରତର କୋଟି କୋଟି କୁଟୀରରେ ଅଭାବ କଷ୍ଟ ଦୂର ହେବ ତଥା ଏହାର ଦ୍ବାରା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତ୍ବରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ନିବାରଣ ହେବ । ମୋର ଏ ଦାବୀକୁ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ମୋତେ ପ୍ରଚାର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ସାରିଲାଣି ।”

(୨୮)

ଦେଶରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସଂହାସକ ବାଦ ଦେଖା ଦେଉଥାଏ । ଉରେଇ ଧମକେଇ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ସମତା ହାସଲ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ହେଉଥାଏ । କେତେବେଳେ କେମିତି ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଉପରେ ଗୁପ୍ତ ଅନ୍ତମଣି କରୁଥାନ୍ତି; ବୋମା ପକେଇ ବା ଗୁଳି ଚଳେଇ ମାର ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି । ସରକାର ଏଥିରେ ଟିକିଏ ଭରପାଇ ଗୋଟିଏ କମିଟି ବସେଇ ଏ ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରେଇଥିଲେ । କମିଟିଙ୍କ ସୁଚନାନୁସାରେ, ଏ ଲଗୁଗ୍ରେସ କାମ ବନ୍ଦ କରେଇବା ପାଇଁ ଏକ ନୂଆ ଆଇନ ଗଠା କରେଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ଘୁଳିସବୁ ବହୁତ ସମତା ଦିଆହୋଇଥିଲା; ସାମାନ୍ୟ ସନ୍ଦେହରେ ଭୟଙ୍କର ଜୁଲମ ହେବାର କାଟ ଖୋଲି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେ କମିଟିର ସଭାପତି ରଈଲଟ ସାହେବ ଥିବାରୁ ସେ ଆଇନକୁ ସାଧାରଣରେ ରଈଲଟ ଆଇନ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଏ ଆଇନ ବଢ଼ିଲା ପତ୍ତରେ ମଞ୍ଜୁର ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସରକାର ତାକୁ ଜବରଦସ୍ତ ଚଳେଇବାକୁ ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ ।

ଏତକବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ବେମାରରୁ ଉଠି ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହେଉଥାନ୍ତି; ଏହା ୧୯୧୮ର କଥା । ଶବରକାଗଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ରଈଲଟ ଆଇନ କଥା ପଢ଼ିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ଶଙ୍କରଲାଲ ବ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ବ କେତେକ ବନ୍ଧୁ ଏ ଆଇନ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଧରି ବସିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ, “ଅଳ୍ପ ମୁହଁତମୟ ଲୋକ ପଦ ବାହାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ତେବେ ଆଇନ ଜାଗା ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ କରି ଦିଅନ୍ତେ । ମୁଁ ଏପରି ବେମାର ପଡ଼ିଛି, ଭଲ ଥିଲେ କେହି ସାଥୀ ନ ମିଳିଲେ ବି ମୁଁ ଏକା ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରନ୍ତି ।”

ତଣିକେତେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏକ ଦୈଠକ ଦସିଥିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ଗୋଟିଏ ଚିଠା ହୋଇଥିଲା । ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଲୋକେ ସମସ୍ତେ ଦୟନୀୟ କରିଥିଲେ । କୌଣସି ପୁରୁଣା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଦ୍ଵାରା ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳାଇବାର କୌଣସି ଆଶା ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିବାରୁ, ଗୋଟିଏ ନୂଆ ସମିତି ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା । ନିଆଁ ରଖା ଯାଇଥିଲା ‘ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭା’ । ଗଭରକାଗଜରେ ଲେଖା ଲେଖି ଚାଲିଲା । ଗୁରୁଆଡ଼େ ସଭା ସମିତି ହେବାକୁ ଲାଗିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଭାର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ମତ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟ ‘ପ୍ରାଚୀନ’ ସତ୍ୟମାନଙ୍କର ମତ ଖାସ ଲାଜ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ କାମ କରୁ ବା ତାଙ୍କ ସତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପସନ୍ଦ ହେଉ ନ ଥାଏ । ସଭାର କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରେ ଚଳାଇବାଟା ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ ପାରି ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟ ଅଂଶୁସା ଉପରେ ଯେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ କେତେକ ସତ୍ୟ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲେ ।

ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତକି ଦଢ଼ିଲା, ସରକାରଙ୍କ ଜିଦ୍ ସେତକି ଢେଜିଲା । ବଡ଼ଲଟ ସଭାରେ ଏ ଆଇନ ପଡ଼ିଲବେଳେ ଯେ ଦୈଠକ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏଇଥରକ ସେ ବଡ଼ଲଟ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସଭାରେ ବହୁତ ବିରୋଧ ହେଲା, କିନ୍ତୁ କଅଣ ହେବ, ଯେ ଚେଇଁ ଶୋଇବ ତାକୁ ଉଠାଇବ କିଏ ? ବଡ଼ଲଟ ଅଟଳ ରହିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଚିଠିପତ୍ର ବଡ଼ଲଟଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ, କାହିଁରେ କିଛି ହେଲା ନାହିଁ । ଗେଜେଟରେ ଅଜନଟି ବାହାରି ନ ଥାଏ, ଗାନ୍ଧୀ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ରାଜା-ଗୋପାଳବୁଝଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା । ମାନ୍ଦ୍ରାଜଠାରେ

ତାଙ୍କର ଘରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦେଖିଥାନ୍ତି, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କିପରି ଆରମ୍ଭ ହେବ;
କେଉଁ କେଉଁ ଆଇନ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ତାଙ୍କ
ସଙ୍ଗେ ଓ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥାଏ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ
ବିଜୟରାଘବାଚାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଅଗ୍ରହ ଦେଖାଉଥାନ୍ତି ।
ଏହି ସମୟରେ ସରକାରୀ ଗେଜେଟ୍‌ରେ ଆଇନଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା,
ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ସମୟରୁ ଆଇନ ଜାରି ହେଲା । ଦିନେ ଏହିସବୁ
ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ରାତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଶେଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ
ରାତିରେ କ’ଣ ଘଟିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ୍ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କିପରି କ’ଣ ଠିକ୍
ହେଲା ତାହା ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ବିଚାରୁ ବିଚାରୁ
ମତେ ତ ନିଦ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ସେ ଦିନ ପାହାନ୍ତରେ ମୋ
ନିଦ ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା । ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଥାଏ ଅଥଚ ପୂର୍ବ
ଚେଇ ନ ଥାଏ, ଏହିଭଳି ମଝି ମଝିକିଆ ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କଥାଟା
ମୋ ମନରେ ସ୍ୱପ୍ନାତ୍ ସ୍ପୁର୍ତ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ସତେ ଯେମିତି ସ୍ୱପ୍ନ
ଦେଖିଥିଲି । ରଡ଼ି ସକାଳୁ ମୁଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳପାଳାଗୁରୁଙ୍କୁ ସବୁ କଥା
କହିଥିଲି, ଏକ ସାଧାରଣ ସ୍ୱରତାଳ ପାଲିବାକୁ ଦେଇକୁ ତାଙ୍କ
ଦେବା, ଏ ଧାରଣା ମୋ ମନକୁ କାଲି ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନଭଳି ଆସିଛି ।
ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା; ଆମର ଲଢ଼େଇ ମଧ୍ୟ ଏକ
ଧର୍ମ ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ତାହା ଆନ୍ଦୋଳନ କାମରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବା ଉଚିତ ହେବ ।
ଅତଏବ ଭାରତର ଲୋକେ ସେ ଦିନ ଆପଣା ଆପଣା କାମଧନ୍ଦା ବନ୍ଦ
କରିବୁ ଏବଂ ସେ ଦିନ ଉପାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ବଢ଼ାନ୍ତୁ । ମୁସଲମାନ୍
ଭାଇମାନେ ଦିନକଠାରୁ ଦେଶୀ ଉପବୀନ କରିବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ
ହଜିରାଧାରଣା ବେଶ ଦଣ୍ଡା ଜପବୀସ ପାଳିବେ । ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ
ଆମର ନିବେଦନ ଅନୁସାରେ କାମ କରିବେ କି ନାହିଁ ମୁଁ
କହି ପାରୁନାହିଁ; ତେବେ ବମ୍ବେ, ମାଦ୍ରାସ, ବିହାର ଓ ପିନ୍ଧୁ ଏଥିରେ

ନିଶ୍ଚୟ ଯୋଗ ଦେବେ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଉଛି” ।.....
 ଶକ୍ତିଗୋପାଳାଶ୍ରମଙ୍କ ମନକୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଢ଼ି ହୋଇଥିଲା । ପରେ
 ଅନ୍ୟ କେମାନେ ତାହା ଶୁଣିବାରୁ ତାହାକୁ ସ୍ଥାଗିତ କରିଥିଲେ ।
 ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ନିବେଦନ ଗଠା କରିଥିଲି । ପହିଲେ
 ୧୯୧୮ ମାର୍ଚ୍ଚ ୩୦ ତାରିଖକୁ ହରତାଳ ଦିନ ଧରି ହୋଇଥିଲା ।
 କିନ୍ତୁ ପରେ ୨ ତାରିଖ ଏହିଲକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଲେକଙ୍କୁ
 ଅଳ୍ପ ସମୟ ମିଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ କାମ ଶୀଘ୍ର ଆରମ୍ଭ କରିବାର କଥା,
 ବେଶୀ ଦିନ ଆଗରୁ ଜଣାଇବା ସମ୍ଭବପର ନ ଥିଲା । ଏ ସବୁ
 କିମିତ ଦିଶିଗଲା ତାହା କିଏ ଜାଣେ ? ଭାରତବର୍ଷ ତମାମ୍ ସବୁ
 ଗାଁରେ, ସବୁ ସହରରେ, ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ ସବୁଆଡ଼େ
 ସେ ଦିନ ସମସ୍ତେ ମୁରୁ ହରତାଳ ପାଳିଥିଲେ । ତାହା ଏକ ଅଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ
 ରକମର ଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା ।

(୨୯)

୨ ତାରିଖ ଏହିଲକୁ ହରତାଳ ଦିନ ଘୁଞ୍ଚିଯିବା ଖବର
 ଦିଲ୍ଲୀରେ ତେରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୩୦ ତାରିଖରେ ସେଠି
 ହରତାଳ ହୋଇଥିଲା । ଏପରି ହରତାଳ କେବେହେଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ
 ଦେଖା ନ ଥିଲା । ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ଓ ସ୍ୱକାମ୍ ଅକମଲ୍ ଶାଙ୍କ କଥାକୁ
 ଲେକେ ବେଦବାକ୍ୟ ଭଳି ମାନୁଥିଲେ । ମୁସଲମାନମାନେ ସ୍ୱାମୀ
 ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଡାକି ନେଇ ଜୁମ୍ମା ମସଜିଦ୍ରେ ସଭା କରାଇଥିଲେ ।
 ସ୍ୱାମୀଜୀ ସେଠି ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ । ସେଠା ସରକାରୀ ହାକିମ-
 ମାନେ ଏ ସବୁ କଥା ସହି ନ ପାରି, ହରତାଳ ଶୋଭାଯାତ୍ରାକୁ
 ବାଟରେ ଅଟକାଇ ଥିଲେ । ଲେକେ ନ ମାନିବାରୁ ଗୁଳି
 ଚଳିଥିଲା ଏବଂ କେତେ ଜଣ ମରିଥିଲେ ଓ କେତେ ଜଣ ଗଣ୍ଡିଆ
 ହୋଇଥିଲେ ।

ତା ପଛକୁ ଦମନ ନାଚି ଅରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଜିବ,
ଲହୋର, ଅମୃତସହର ଓ ଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ସେହିଭଳି ଘଟଣାମାନ
ଘଟିଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ୨ ତାରିଖ ଏପ୍ରିଲରେ ବମ୍ବେଠାରେ ରହିବାର ଠିକ୍
କରିଥିବାରୁ ଦିଲ୍ଲୀ ଓ ପଞ୍ଜାବରୁ ତାର ଗବେ ଅସିଥିଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ । ସେ
୨ ତାରିଖ ପରେ ଯିବେ ବୋଲି ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ । ବମ୍ବେଠାରେ
ସେହି ଦିନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଅରମ୍ଭ ହେବାର ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ହଜାର
ହଜାର ଲୋକେ ସମୁଦ୍ରରେ ଗାଧୋଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରା କରି ବୁଲି
ଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ସରୋଜିନୀ ନାୟକ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମୁସଲମାନମାନେ
ତାକିନେଇ ମସଜିଦ୍ରେ ବନ୍ଦୁକା ଦିଆଇଥିଲେ । ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ
ପାଇଁ ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଧ୍ବିର ହୋଇଥାଏ । ଏକରେ, ଘରେ ଘରେ ଲୁଣ
ପାଣି ନେଇ ଲୁଣ ମାରିବେ । ଲୁଣିକର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେତେବେଳକୁ
ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଥାଏ । ଦୁଇରେ, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେ ଶକ୍ତି
ବହି, ‘ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ’ ଓ ‘ସର୍ବୋଦୟ’ ସରକାର ବେଆଇନ୍
କରିଥାନ୍ତି; ସେହି ସବୁ ବହିକୁ ପୁଣି ଛପାଇ ପାଠାଗାରରେ ବେକି
କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସରୋଜିନୀ ଦେବୀ ଦୁହେଁ ମଠରରେ ବୁଲି ଏ
ବନ୍ଦି ବିକି ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସରକାର କାହାରିକୁ
ଧରି ନ ଥିଲେ । ପରେ ଶୁଣାଗଲା, ସରକାର ଏକ ବାହ ନାରେ ଚୁନ୍
ରହିଗଲେ, ସେ କହିଲେ ଯେ ସେ ସବୁ ବହି ଛପାଇବା ବା ନୁଆ
ଛାପି ବିକିବା ମନା ନ ଥିଲା । କେବଳ ବହିର ସେହି ଗୋଟିକ
ସଂସ୍କରଣ ବେଆଇନ୍ କରାଯାଇଥିଲା ।

ତହିଁ ପରଦିନ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନେବା ପାଇଁ ଏକ ସଭା
ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ସଭାକୁ ନୁହଁ କେନ୍ଦ୍ର ଲୋକ ଅସିଥିଲେ ।
ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୁଁ ସ୍ୱଦେଶୀ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ହିନ୍ଦ୍ ମୁସଲମାନ

ଏକତା ପ୍ରଜ୍ଞାପତ୍ରର ଚିଠା କରି ନେଇଥିଲି । ମୁଁ ଲେକକ୍ସ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲି । ଅନ୍ୟ ଲେକ ଦେଖି ମୋର ଦୁଃଖ ବା ଅସ୍ବସ୍ଥୀ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଲେକକ୍ସ ମତ ଗତରେ ମୁଁ ଏତେକ ଭାରତୀୟ ଦେଖି ଆସିଛି ଯେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନା ମିଳିବା କାମ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ଥାଏ, ଏବଂ ଶାନ୍ତ ଗଠନମୂଳକ କାମ ପ୍ରତି ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଦେଖା ଯାଇଥାଏ । ଏ ଭାରତୀୟ ଅଜ୍ଞାପାଏ ବି ରହୁଛି ।” (୧୯୨୮)

ଏହେଲେ ୭ ଭାଗରେ ଗାନ୍ଧୀ ଦକ୍ଷିଣ ଆଡ଼େ ବାହାରିଥିଲେ । ୮ ଭାଗ ଦିନ ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଟ୍ରେସନରେ “ପଞ୍ଜୀବକୁ ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ” ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଜାଣି ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାହା ମାନିବାକୁ ଚାହିଁ ନ ହେବାରୁ ତାଙ୍କୁ ପର ଟ୍ରେସନରେ ଚେପ୍ଟ କରି ପୁଲିସ୍ ଜିମାରେ ବନ୍ଦେଇ ପେଟି ପଠା ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ନାଁରେ ମକଦ୍ଦମା ନ କରି, ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦେ ସହର ପାଖ ଗୋଟିଏ ଟ୍ରେସନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗିରଫ ଗତର ପାଇଁ ସେତେବେଳକୁ ବନ୍ଦେରେ ହୁଲୁହୁଲୁ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଶୋଭାପାତ୍ରୀ କରି ବାହାରୁ ଥାନ୍ତି । ପୁଲିସ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଆଡ଼େ ଛାଡ଼ି ନ ଥାଏ । ପୁଲିସ୍ ଯୋଡ଼ା ଦୌଡ଼େଇ ଲୋକଙ୍କ ଭିଡ଼ ଛିନ୍ନଛିନ୍ନ କରି ଦେଇଥିଲା । ମାଡ଼ି ଚକଟି ହୋଇ ଲୋକେ ଗାନ୍ଧୀ ଆଡ଼େ ଯାଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଫେରି ଆସି ସହରରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ଚଉପାଟୀ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ବିରାଟ ଜନସଭାରେ, ଅହଂସା ଓ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା କଥା ବୁଝାଇ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବଳି ନେଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଅହମଦାବାଦ୍, ଖେଡ଼ା, ନଦୟାଦ ପ୍ରଭୃତି ଜାଗାରେ ଲୋକେ ହଂସା ଆଚରଣ କରି ପୁଲିସ୍ କୁ ମାର ଦେଇଥିବାର ଖବର ଆସି ପହଞ୍ଚି ଥାଏ । ସେଠାରେ ସାମରିକ ଆଇନ୍ ଜାରି

ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସୁମଦାବାଦ୍ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠା ପୁଲିସ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଖାଇ ତାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ସତ୍ର କରିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତି କରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ହିଂସା କରିଛନ୍ତି, ପୁଲିସ୍‌ଙ୍କୁ ମାରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଧରା ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ରରେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତିନିଦିନ ତପସ୍ୟା ରହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରାବେ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ତପାସ କରିବାକୁ ପରମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ପରେ ସେଠାରୁ ସାମରିକ ଆଇନ୍ ଉଠାଇ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା ।

(୩୦)

ଅସୁମଦାବାଦରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଖେଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା ନଦିଯାଦ୍ ଅଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ବି ଲୋକେ ହିଂସା ଆଚରଣ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଅସୁମଦାବାଦର ମୂଲ୍ୟ ଓ ଖେଡ଼ାର ଗୁଣିଙ୍କ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଥା ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ଏଭଳି ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ କରିବେ ଏହା ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଏକ ଭୁଲ୍ ହୋଇଥିବାର ଜାଣି ପାରିଥିଲେ । ସେ ନିଜେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଗୋଟିଏ ସତ୍ରରେ ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିଲି । ହଠାତ୍ ମତେ ଲାଗିଲା ଯେ ମୁଁ ବଡ଼ ବିପତ୍ତି ଭୁଲ୍ କରି ପକାଇଛି—ଆଗରୁ ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଇ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଛି । ଏ ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରିବାରୁ ସମସ୍ତେ ମତେ ଟିକ୍কা କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମୋର ଦୁଃଖ ହୋଇ ନାହିଁ । କାରଣ ଆପଣା ଦୋଷକୁ ସବୁବେଳେ ବଡ଼ କରି ଦେଖିବା ଏବଂ ପରର ଦୋଷକୁ ଛୋଟ କରି ଦେଖିବା, ଏ ଗୁରୁନିୟମକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଝୁସ ଭାବରେ ବୁଝି ବିଫଳ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ।.....ହିମାଳୟ ଭଳି ସେହି ପ୍ରକାଶ୍ ଭୂମିଟା

କଣ ଥିଲା ତହା ବିଚାର କରିପାରି । କେନ୍ଦ୍ର ସବିନୟ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ରାଜ୍ୟର ଅଇନକୁ ସ୍ପେକ୍ଟ୍ରାରେ ସମ୍ମାନର ସହିତ ମାନବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅଇନ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଶାସ୍ତ୍ର ମିଳିବ, ଏହି ଶାସ୍ତ୍ର ଡରରେ ଆମେ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ଅଇନ-ରାଜକୁ ମାନିଥାଉ । ଯେଉଁ ଅଇନରେ ନୀତି ବିରୁଦ୍ଧ ବିଷୟ କିଛି ନ ଥାଏ ସେ ଅଇନ ସମ୍ମାନରେ ଏ ଡର ଥାଏ । ଗୃହ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅଇନ ଥାଉ ବା ନ ଥାଉ, ଜଣେ ସାଧୁ ସଚ୍ଚରତ୍ନ ଲୋକ କେବେହେଁ ସ୍ୱାଧୀନ ଗୃହ କରିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧାରରେ ଆଲ୍ଲା ନ ନେଇ ସାଇକଲ୍ ଚଢ଼ିବାର ନୁହେଁ, ଏ ନିୟମ ଜାଣି ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେହି ଉଦ୍ଗଲେକ ବିନା ଆଲ୍ଲାରେ ସାଇକଲ୍ ଚଢ଼ି ଯିବାକୁ ମନରେ ହୁଏ ତ ଟିକିଏ ହେଲେ ଅନୁତାପ, କବେ ନାହିଁ ।.....କିନ୍ତୁ ଜଣେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସମାଜର ଅଇନକୁ ମାନିବା ନିଜର ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ବିଚାର ଥାଏ ଏବଂ ତେଣୁ ସ୍ପେକ୍ଟ୍ରାରେ ବୁଦ୍ଧିର ସହିତ ସବୁ ଅଇନକୁ ସେ ମାନି ଚଳିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଯାଇ ସେ ବୁଝିପାରେ କେଉଁ ଅଇନଟା ଭଲ ଓ ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତ ଏବଂ କେଉଁ ଅଇନଟା ମନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସୁନିଦିଷ୍ଟ ସୀମା ଭିତରେ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରେ ତାହାର ଅଧିକାର ଜନ୍ମିଥାଏ । ମୋର ଭଲ ସେହିଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକେ ସେଥିପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଥିଲି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ, ପୁଣି ସମ୍ଭବ ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ମୁଁରୁ ଦଳେ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟ ଓ ସୁପରିସ୍ଥିତ ସ୍ପେକ୍ଟ୍ରାସେବକ ଗଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସବୁ କଡ଼ା ନିୟମଯାକ ଭଲ ରକ୍ଷା ବୁଝୁଥିବେ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କୁ ନିୟମମାନ ବୁଝାଇ ପାରୁଥିବେ । ସେହିମାନେ ସବୁବେଳେ ଜାଗତୀୟ ରହି ଲୋକଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବାଟରେ ଚାଲିବେ ।”

ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ ଦେ କରିବା ଶ୍ରେ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସତ୍ତା ଜରିଆରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ତାଲିମ ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ ଲୋକଙ୍କର ଅଗ୍ରହ ଉତ୍ସାହ କମ୍ ହେବାକୁ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ କାମ ଦିଗରେ ଲୋକଙ୍କର ମନ ଲାଗିବା ବଡ଼ କଠିନ ଜଣା ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ପଞ୍ଜାବରୁ ଦମନ ନୀତିର କରୁଣ କାହାଣୀ-ମାନ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାନରେ ଅସି ପଡୁଥାଏ । ସେଠି ସାମରିକ ଅଇନ ଜାରି ହୋଇ ନାନା ଉପାୟରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅସମାନ ଦଣ୍ଡ ଯାଉଥାଏ । ଅମୃତସରଠାରେ ଉଦ୍‌ଲୋକଙ୍କୁ, ଉଦ୍‌ମହଲାଙ୍କୁ ପେଟରେ ଘୁସୁରି ଘୁସୁରି ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଜାଲିଆଁଝାଲିକାଗରେ ଯେ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଘଟିଥିଲା ତାହା ବି ଏ ସବୁ ଅସମାନ ଅଗରେ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଜଣା ପଡୁଥିଲା । ପଞ୍ଜାବରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡକରା ଅସୁଅ ଏ କିନ୍ତୁ ବିନା ଅନୁମତିରେ ବା ଅଇନ ଅମାନ୍ୟ କରି ସେଠାକୁ ଯିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପଞ୍ଜାବ ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଦୁଃଖ ଅସମାନର ସବୁକଥା ଶୁଣି ହଜମ କରିବା ଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଆଉ ଅନ୍ୟ ଚୁରା ନ ଥିଲା । ଏତିକିବେଳେ ବମ୍ବେର ବିଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ବାଦକ ହର୍ଷିମ୍ୟାନ୍ ସାହେବଙ୍କୁ ସରକାର ବନ୍ଦିକରି ନେଇ ରଖିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଟାଉରକାଗଜକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଲେ । ଦରକାର ପଡ଼ିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଦି'ଶତ୍ରୀ ଟାଉରକାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ହୋଇଥିଲେ, ଇଂରାଜୀ 'ୟ' ଇଣ୍ଡିଆ' ଓ ଚତୁର୍ବିତା 'ନବଜୀବନ' । ଦୁଇଗଣ୍ଡିଯାକ ସାପ୍ରାହକ । ଏମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲୋକଙ୍କୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଉଥିଲେ । କାଗଜ ଦୁଇଗଣ୍ଡିର ଗ୍ରାହକ ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗ୍ରାହକ ସଙ୍ଗୀ ଚାଲିଗଲା ହଜାର ଯାଏ ହୋଇ

ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଖବରକାଗଜି ସାହାଯ୍ୟରେ ପଞ୍ଜୀବର ଅତ୍ୟାଚାରର
ଭ୍ରାତୃମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଯତ୍ନକ୍ଷେତ୍ର ଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ।

ପଞ୍ଜୀବକୁ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲଟକୁ ବାବୁମାର ଅନୁମତି
ମାଗୁଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ବଡ଼ଲଟ ‘ବେଳ ହୋଇ ନାହିଁ’ କହି
ମନା କରୁଥାନ୍ତି । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଜୀବ ଅତ୍ୟାଚାରର ତତନ୍ତ୍ର
ପାଇଁ ଏକ ସରକାରୀ କମିଟି ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଅଶ୍ରୁଜ ସାହେବ
ଅଗ ପଞ୍ଜୀବ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିବରଣ ପଠାନ୍ତି
ପାଆନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଖରାପ ବୋଲି ଜଣା ଯାଇଥାଏ ।
ମାଲବ୍ୟଜୀ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଜୀବ ଯିବାପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାର କଲେ । ଏବେ
ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ଲଟଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ପାଇଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୭
ତାରିଖ ପରେ ପଞ୍ଜୀବ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଥିଲା । ପଞ୍ଜୀବରେ
ପହଞ୍ଚିଲା ଶିଶି ଲହୋରଠାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏକ ନାହିଁ ନ ଥିବା
ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ମିଳିଥିଲା । ସହରର ସମସ୍ତେ ରେଲ ଷ୍ଟେସନରେ ଜମା
ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, ସତେ ଯେପରି ଜଗଣ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ବହୁତ
ଦିନ ବିଛେଦ ପରେ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଅନନ୍ଦର ସୀମା
ରହି ନ ଥିଲା । ପଞ୍ଜୀବର ନେତାମାନେ ସେତେବେଳକୁ
ଜେଲରେ । ମାଲବ୍ୟଜୀ, ମୋତିଲାଲଜୀ, ସ୍ବାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି
ଏଣୁ ଯାଇ ସବୁ ଚୁଝା ଫୁଝା କରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ
ଏକମତ ହୋଇ ସରକାରୀ କମିଟି ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରିବାକୁ ମନା
କରି ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ତରଫରୁ ଏକ ବେସରକାରୀ କମିଟି
ଦ୍ଵାରା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ତଦନ୍ତ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା; ଏ ତଦନ୍ତ ଚଳାଇବାର
ବୋର୍ଡ଼ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଗସ୍ତ କରି ବେଶୀ ଭ୍ରାତୃ
ସାକ୍ଷୀ-ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଶେଷରେ ତଦନ୍ତ ରିପୋର୍ଟ

ଗାନ୍ଧୀ ଶଠା କରୁଥିଲେ । ସେ ରିପୋର୍ଟରୁ ଅତ୍ୟାଚାରର ସବୁ କାହାଣୀ ମିଳିବ ସେଥିରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ବଢ଼େଇଲେଖା ହୋଇନାହିଁ, ବିନା ପ୍ରମାଣରେ ପଦେ ହେଲେ ଅଭିଯୋଗ କରାଯାଇ ନାହିଁ ।

(୩୧)

୧୯୧୭ ରେ ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହୁଏ । ରୌଲାଟ ଆଇନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଜର୍ଜ୍ଜାହରଙ୍କ ମନ ଭାବ ଛଟପଟ ହେଉଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ ଏହାବାଦ୍ ଯାଇଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ୍ କଥାବାତ୍ସା ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ‘ବାପାଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରି କିଛି କରି ନାହିଁ ।’ ବେସରକାରୀ ଡିମାନ୍ଦରେ ଜର୍ଜ୍ଜାହର ଲାଲ କମିଟିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଘନଷ୍ଠ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଦୂର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲଙ୍କ ଡୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ସମୟରୁ ଜନ୍ମେ ଯାଇଛି ବୋଲି ଜର୍ଜ୍ଜାହର ଲାଲ ତାଙ୍କ ଜୀବନୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ କମିଟିର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗିଥାଏ ; କମିଟି ପ୍ରଥମେ ତାହା ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀ ଯୁକ୍ତି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇଥାନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାବଳୀରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଓ ପରାମର୍ଶ ଠିକ୍ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ ।” ଏହି ରୌଲାଟ ଆଇନ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ପ୍ରଥମ ନିଶିଳ ଭାରତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବୋଲି ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲ ମାନନ୍ତି ।

ପଞ୍ଜାବର ଟାଁ ଗହଳରେ ବୁଲି ଲେକଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିବାର ଅଗ୍ରଦୂତ ସୁଧାପାତ୍ର ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମିଳିଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଜାବରେ

ନ କିଣି, ଅଳ୍ପ ଶ୍ରମରେ ବେଶ୍ ଅର୍ଥମରେ ଆପଣାର ଲାଗା କରି ଯିବୁଥିଲେ ।

“ବେଳ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଆମେ ଚେଇଁ ନ ଉଠିଲେ ଏ ସହଜ ସୁଦର କଳାଟି ବୁଝି ଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଅଛି । ସେ ଦିଗରେ ଯେ ବହୁତ କିଛି କରି ହେବ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ପଞ୍ଜୀବରୁ ମିଳୁଛି । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଜୀବରୁ ମଧ୍ୟ ଖଦୀର ପ୍ରଭାବ କମି ଯାଉଛି । ପ୍ରତିବର୍ଷ ହାତକଟା ଝୁତାର ଚରିମାଣ କମି କମି ଯାଉଛି । ଫଳରେ ଗାଁ ଗହଳରେ ଅଧିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅଧିକ ଆଲସ୍ୟ ବଢୁଛି । ଯେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସୁତାକଟା ଛୁଡୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ସେ ସମୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଗଳ୍ପ କରି କଟେଇବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଭଲ ବାଟ ତାଙ୍କୁ ମିଳୁ ନାହିଁ ।…………

“ଗୋଟିଏ କୁଶୀର ଶିଳ୍ପ ନ ରହିଲେ ଭାରତର ଗୃଷୀର ସବୁନାଶ ସୁନିଶ୍ଚିତ । କେବଳ ଜମିର ଉତ୍ପନ୍ନରୁ ସେ ଆପଣାକୁ ଗୋଟି ପାଇବ ନାହିଁ । ତାହାର ଅଭାବ ଦୂରଣପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୂରକ ଧନା ଦରକାର । ସୁତାକଟା ସବୁଠାରୁ ସହଜ, ସବୁଠାରୁ ଶସ୍ତା ଓ ସବୁଠାରୁ ଲାଭ । ମୁଁ ଜାଣେ ଏଥିପାଇଁ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ଦରକାର । ଏଥିରେ ବିପ୍ଳବ ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଦାବୀକରି କହେ ଯେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଦାଗେ ସ୍ୱରାଜ ମିଳିବ ।”

ପଞ୍ଜୀବର ତଦନ୍ତ ଗୁଲିଆଏ, ହିଠି ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପପତି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଅପିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ୧୯୧୪ ଯୁଦ୍ଧ ସରିଗଲାଣି, ସହର କଥା ଗୁଲିଆଏ । ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଇଂରେଜ ମାନେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭୃତ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି ଅନ୍ୟାୟ କରାଯିବ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧ ପରେ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ଗତି ବିପ୍ଳବ

ଜଣା ପଡୁଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କର ଜବାବ ସେ ରଖିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ମୁସଲମାନ ଜଗତରେ ଏକ ଅଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅଦୋଳନ ନାମ ଥିଲା ଶିଲପତ୍ ଅଦୋଳନ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ଥିଲା ଯେ ଭାରତର ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଉପରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ହେଲାବେଳେ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ସେ ଅଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ । ସାହି ପଡ଼ିଶା ଭଳି ଅମେ ପରସ୍ପରର ସମୟ ଅସମୟରେ ପରସ୍ପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଆମର ଧର୍ମ । ତା ୨୪/୧୧/୧୯୧୯ ରେ ଶିଲପତ୍ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମରୁ କେତେକ ମୁସଲମାନ ଭାଇ କଥାଉଠେଇଥାନ୍ତି ଯେ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ; ଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗୋରକ୍ଷା କଥା ପଡ଼ିବ ଓ ଗୋବଧ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ କୁହାଯିବ; କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ ଶିଲପତ୍ ସଙ୍ଗେ ଗୋରକ୍ଷା କଥା ଯୋଡ଼ିଦେବା ଗୋଟାଏ ବୁଦ୍ଧି କଲା ଭଳି, ତୁ ଅମୁକ କରିବୁ, ମୁଁ ଅମୁକ କରିବି, ଏହିଭଳି କଥାଟା ସୁନ୍ଦର ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ପେଶ୍ କରିଥିଲେ । ସାହି ପଡ଼ିଶା ଭଳି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ବିପଦରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କର ଧର୍ମ ବୋଲି ସେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏ ଯୁକ୍ତି ଭାରତର ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ରାଜି ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ହସରତ୍ ମୋହନଙ୍କ ଭଳି ଗରମ ନେତାମାନେ କହିଥିଲେ ‘ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫଳପ୍ରଦ ହେବ, ଏତି କିଛି ଉପାୟ ବଢ଼ନ୍ତୁ, ଏ ସ୍ୱଦେଶୀ ଓ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ପଳ ବହୁତ ତେରିରେ ହେବ’ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମନରେ ସେତେବେଳରାଏ ଖଦଡ଼

ଅନ୍ଧୋଳନର ଚନ୍ଦ୍ର ଜମି ନ ଥାଏ । ହଠାତ୍ ସେହି ସଭାରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ନୂଆକଥା ଦିଶି ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସିନା ସେ କଥା ନୁହେଁ ଥିଲା, ଏବେ ତାହା ନିତାନ୍ତ ପୁରୁଣା ଦିହାଦର୍ଶିଆ ହୋଇଗଲାଣି । “ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ନାନାପ୍ରକାର ନାନାକଥାରେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଅହିଂସା ବାଟରେ ଆଉ କ’ଣ ପ୍ରତିରୋଧ ବା ବିରୋଧ କରି ପାରିବେ ? ଆଗ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ଛାଡ଼ିଲେ ସିନା ସରକାରର ବିରୋଧ ସଫଳ ହେବ ?” ଏହିଭଳି ଯୁକ୍ତିକରି ଗାଳୀଙ୍କୁ ହଠାତ୍ ‘ଅସହଯୋଗର’ ଇଂରାଜୀ ଶବ୍ଦଟି—‘ନନ୍ କୋ-ଅପରେସନ୍’ ପାଇଁ ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଯାଏ ତାର ହୃଦ ବା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶିର୍ଷ କାହାରିକୁ ସୁଦ୍ଧି ନ ଥାଏ । ଗାଳୀ କହିଥିଲେ “ମୁସଲମାନମାନେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ନ କରନ୍ତୁ ସନ୍ଧି ସୂତ୍ରରେ ଯଦି ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ହେବ, ସେମାନେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ ସହଯୋଗ ବନ୍ଦ କରିଦେବେ ।

ଏ ଭଳି ଅସହଯୋଗ କରିବା ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କର ଏକ ମୌଳିକ ଅଧିକାର । ସରକାରୀ ସମ୍ମାନ, ସରକାରୀ ପଦ-ପଦବୀ ଆମେମାନେ ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହିଁ; ସରକାରୀ ଚୁକିଶ ରହିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାଧ୍ୟ ନୋହୁଁ; ସେତେବେଳେ ଏହି ଅସହଯୋଗ ସେତିକିରେ ବଳୁଥିବେ ରହି ଯାଇଥିଲା । ସରକାର ଜବାବ୍ ଦେଇଲେ ସେ କଥା ଉଠିବ, ଏତିକିରେ ଛଅମାସ ଗଢ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

(୩୨)

ଏହି ସମୟରେ ଯୁଁ ଇଣ୍ଡିଆ ଖବର କାଗଜରେ ‘ଶିଲପତ୍ ଦିବସ’ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାଳୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଅକ୍ଟୋବର ୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଶିଲପତ୍ ଦିବସ ପାଳିତ

ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, “୧୭ ଭାରିଶର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭଳି ଏତେ ବଡ଼ କାମଟା ସ୍ବରୂପରେ ହୋଇଗଲା ଏହା ଉଦ୍ୟୋଗ-ମାନଙ୍କର ବାହାଦୁରୀ କହିବାକୁ ହେବ । ଏହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଜୟ । ଲୋକେ ବୁଝି ଅସିଲେଣି ଯେ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ ହିଂସାହୀନ ହେବ ନାହିଁ । ତାହା କେବଳ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ପାଦାନ ସମ୍ଭବ ହେବ । ଲୋକେ ଜୋର୍ ଜବରଦସ୍ତିରେ ଡରଯିବା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସରକାରଙ୍କର ଡରାଇବା ଅର୍ଥ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ଲୋକଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ଡରୁ ଥାଏ, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସରକାର ସେବାର ଏକ ସାଧନ ଥାଏ । ମାତ୍ର ସରକାର ହୃଦୟର ଦେଖାଇ ଚପେଇ ରଖିଲେ ତାହା ପୀଡ଼ାର ଏକ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ଗୁଳିଚୁଲାର ଡର ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାପୀଡ଼ନ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ଏହାହିଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ସୁକର ବାଧାବିଘ୍ନ ସତ୍ତ୍ବେ ସତ୍ୟକୁ ଧରି ରହିବା—ସେ ବିଘ୍ନ ଯେ କୌଣସି ଅକାରରେ ଅସ୍ତ୍ର ନା କାହିଁକି, ସରକାରୀ ଜୁଲମ ସେଉଁ, ଯୁକ୍ତିହୀନ କୁସଂସ୍କାର ସେଉଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ଜାତିଭ୍ରାତୃଙ୍କର ଛେଟିଆ ବାସନ୍ଦ ଜୁଲମ ହେଉ ।”

୧୯୧୯ ଶେଷକୁ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ଦିନ ଅସିଗଲା । ସେଥର କଂଗ୍ରେସ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶର ଅମୃତସରଠାରେ ବସୁଥିଲା । ସ୍ବର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ତାଙ୍କର ଓକିଲାତ ମାରକର ପଞ୍ଜାବ ଉଦ୍ୟାନରେ ବହୁତ ସମୟ ଦେଇଥିବାରୁ ପଞ୍ଜାବ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ବର୍ଷ ସେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ଫୁରୁ ପଞ୍ଜିବର ନେତାମାନଙ୍କୁ କେଲରୁ ଛାଡ଼ିଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ଅଲଭାଇମାନେ ନଜରବନ୍ଦୀରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସରେ ଅସି ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ମାଲବ୍ୟଜୀ, ତିଳକ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

ହୁଏତ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ । ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରଜାପତି ଚାହୁଁଥିଲେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଲୋକେ ବହୁତ ପରିମାଣରେ କଂଗ୍ରେସକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । “ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୟ”ର ଅରମ୍ଭ ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ହୋଇଥିଲା । ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲ କହନ୍ତି ଅନୁଭବର କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଥମ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ ।

କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତା-ମାନଙ୍କର ମତଭେଦ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ବିଲ୍ଲତରୁ ସରକାରୀ ଘୋଷଣା ବାହାରିଥାଏ, ନୂଆ ଶାସନ ସମ୍ବାର ଆଇନ ଗଢ଼ା ହେବାର ଫୁଲ ଦିଆ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକମାନଙ୍କ ଭଲକ, ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜିତ ହୁଏତ ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ସେ ସମ୍ବାର ଆଇନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପକ୍ଷରେ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ତାହା ନ ଥାଏ । ଯଦ୍ୟପି ଅସହଯୋଗ ତାଙ୍କ ମଣ୍ଡରେ ଥାଏ ତଥାପି ସେ ଅପେକ୍ଷା କରକାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି—ସମ୍ବାର ଆଇନକୁ ଧରେ ପରଶି ଦେଖିବାକୁ ତାଙ୍କର ମନ ଥାଏ । ଏଣେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁରୁଣା ନେତାମାନଙ୍କର କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପରେ ଖୋଲ ଖୋଲି ବିରୋଧ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ମନ ନ ଥାଏ, ସେଥିପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର ବାକୀ ଦିନ କେତେଟା ବୈଠକରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିବାକୁ ସେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଜାବର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ କୁଆଡ଼ୁ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତେ ? ସେତେବେଳକୁ ‘କଂଗ୍ରେସ ଗାନ୍ଧୀ, ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସ’ ଏହା ଚୁରୁଚୁରୁ ଚାଲି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି କଂଗ୍ରେସ କର୍ମିତ ହେବ ମହା ଅଡୁଆ ପଡ଼ି ପାରିଥିଲା ।

ପଞ୍ଜାବ ନେତାମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକମତ କରିବା ପାଇଁ

ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ବାଧା ହୋଇ
ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ
ସଭାବେଳେ ବି ସାଲିସର ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଥାଏ । ଶେଷରେ
ଶ୍ରୀ ଜୟସମ ଦାସଙ୍କର ସଂଗୋଧନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଭୟ ଦଳ ସଜି
ହୋଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବି ଭାଗ୍ୟ ଚାହୁଁ ହୋଇଥିଲେ ।
ଏହି କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସଦାସୀ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି
ବୋଲି ସେ ନିଜେ କହିଥାନ୍ତି । ଦୁଇଟି କାମରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର
ଯୋଗ୍ୟତାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ସେହି ସେହି କାମର ଭାର
ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ପଞ୍ଜାବର ଜାଲିଆ ଓ ଲାଲବାବୁ
ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ
ପାଞ୍ଜିଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଯାଏ ଚୁଆ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ବିଚାର ହୋଇଥିଲା ।
ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଜଣେ ଟ୍ରଷ୍ଟୀ ହୋଇଥିଲେ । ଚୁଆ ଉଠାଇବାରେ
ସେ ବଡ଼ ଓହ୍ଲାଦ୍ ଥିଲେ । “ପଣ୍ଡିତ ମାଲବୀଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡି ସଂଗ୍ରହ
ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭିନ୍ନାଭିନ୍ନ ରଜା ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ମାନିଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ
ମୁଁ ସେ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ବହୁତ ପଛରେ ନ ଥିଲି ।” — ଏହିପରି
ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ନିଜର ଚୁଆ ଆଦାୟ କରିବାର ସମତା
ବଢ଼ିନା କରିଛନ୍ତି । ଅଲ୍ପଦିନ ଭିତରେ ଏତକ ଟଙ୍କା ଉଠାଇ
ଦେଇଥିଲେ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମରେ ଗାନ୍ଧୀ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ । ତାହା
ଥିଲା—ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ବିଧିବିଧାନ ଚିଠା କରିବା । କଂଗ୍ରେସର
ବିଧିବିଧାନରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦରକାର ବୋଲି ସେ
ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର କାମ ସବୁଦିନେ ଚଳେଇବାକୁ
କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେତେବେଳେଯାଏ ନ ଥିଲା; ବର୍ଷକରେ ଥରେ
ବସନ୍ତି, ତା ପରେ ଆଉ କିଛି କାମ ନ ଥାଏ । ପୁଣି ଆରବର୍ଷକୁ

ବୈଠକ ଏହିପରି ଚାଲିଥାଏ । ବର୍ଷ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ଅବସ୍ଥାର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ, ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ କୌଣସି ବିଧାନ ନ ଥିଲା । ଅଧିକନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକଟା ଗୋଟାଏ ହଟ୍ଟ ଗୋଲ ବ୍ୟାପାର ହେଉଥିଲା । କେଉଁ ପ୍ରଦେଶରୁ କେତେ ପ୍ରତିନିଧି ଆସିବେ ଓ ମୋଟ କେତେ ଆସିବେ ସେଥିର କୌଣସି କଟକଣା ନ ଥିଲା । ଏହି ଦିଗରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ନୂଆ ନିୟମାବଳୀ ଗଠା କରିବା ଭାର ଗାନ୍ଧୀ ନେଇଥିଲେ ।

ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ନୀତିକୁ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିବା ହିଂସାକୁ ନିନ୍ଦା କରି ଆଉ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନେତାମାନେ ସେଥିରେ ଅମଙ୍ଗ ହୋଇଥିଲେ । ଅପଣା ଦୋଷକୁ ପ୍ରକାଶ କରି-ଦେଇ ନିଜକୁ ସୁଧାରବା ଉଦ୍ୟମ କରିବା କଥାଟା ଦେଶ ଆଗରେ ନୂଆ ଥିଲା । ତା ଉପରେ ପୁଣି ହିଂସାଠାରୁ ଅହିଂସାକୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିବା କଥା ନୂଆ ଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଜିଦ୍ଦିଆର ବଢ଼ିଥିଲେ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ଏଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ସତ୍ୟ ଓ ଅହିଂସାର ସମର୍ଥନ ନ କଲେ ସେ କଂଗ୍ରେସରେ ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସାଫ ସାଫ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କରି କଥା ରହିଥିଲା ଏବଂ ରଜଲଟ ଆଇନ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସମ୍ପର୍କରେ ଲୋକେ ଯେଉଁ ହିଂସା କରିଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ତାହାର ନିନ୍ଦାବାଦ୍ କରିଥିଲା । ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଗତ କରି ଗାନ୍ଧୀ କହୁଁ କହୁଁ କହିଥିଲେ, “ସରକାର ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ତେଜନାର କାରଣ ଦେଇଥିଲେ । ଶ୍ରେୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ବିନା କାରଣରେ ଧରି ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସରକାର ସେତେବେଳେ

ପାଗଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ଲୋକେ ବି ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ପାଗଳ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ପାଗଳାମୀର ଜବାବ ପାଗଳାମୀରେ ଦେବାର ନ ଥିଲା, ପାଗଳାମୀ ବଦଳରେ ଧୀରଞ୍ଜିତମତ ଦେଖାଦେଇଲେ ଆଜି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଢମ ହାତରେ ଥାନ୍ତା ।” ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ଗଠନମୂଳକ କାମସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅର୍ପିଥିଲା । ସେଥିରେ ହାତତନ୍ତରେ ଲୁଗାବୁଣା ଓ ସୁତା କଟା, ଏ କୁଟୀର ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଦେଶକୁ ଡାକ ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ନିଶାଦ୍ୟୁ୍ୟ ଅଞ୍ଜନ ବଦଳେଇବା, ଡ଼ାୟୁଣ୍ଡେଶୀ ଢେଲ୍ ଯାହାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସୁଧାରିବା, ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଲଗାଇ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି ବନ୍ଦ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବମାନ ମଧ୍ୟ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା । କଂଗ୍ରେସ ଇତିହାସରେ ତାଙ୍କର ପଟାଭି ଲେଖିଛନ୍ତି “ବହୁବର୍ତ୍ତ ପରେ କଂଗ୍ରେସ ଅନୁତସରଠାରେ ଗୁଣୀଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ିପେଶକଥିଲା । କଲକାରାଜାନାରେ କାମ କରୁଥିବା ମୂଲ୍ୟଅମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା ।”

(୩୩)

ଦେଶରେ ଶିଳ୍ପପତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୋର ଗୁଲିଥାଏ । ଅଲି-ଭାଇ ଦୁଇଜଣିଆକ ମନପ୍ରାଣ ତାଳିଦେଇ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ-ଦାତା ହୋଇଥାନ୍ତି । ଖୁଦ୍ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଏ ଦୁଃଖରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପଡ଼ୋଶୀ ଭଳି ମୁଣ୍ଡ ସହଯୋଗ କରିବା ଭରିତ ବୋଲି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି । ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ ‘ଯଦି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦାବି ଇଂଲଣ୍ଡ ବା ତାର ବନ୍ଧୁମାନେ ଫୁରଣ ନ କରନ୍ତି ତେବେ କି ଉଦ୍ୟମ କରାଯିବ ? ଏକ ଜଙ୍ଗଲ ଅସଭ୍ୟ ଉପାୟ ଅଛି—ଗୋଲ୍‌ଗୋଲ୍ ହେଉ ବା ଲଗୁଗୁଗୁ ହେଉ ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ । ଅନ୍ୟ କିଛି କାରଣ ଥାଉ ନ ଥାଉ ଏହା ସହିବ ନୁହଁ, ତେଣୁ

ସେ ବାଟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ହିଂସା ସବୁବେଳେ ଟେକି ଏତକ ଯଦି ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ପାରିବି, ତେବେ ଅମର ନ୍ୟାୟୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆମେ ଶୁଭ ଶୀଘ୍ର ସାଧନ କରି ପାରନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଅଜି ହିଂସା ଚିରକ୍ଷରେ ମୁଁ ଯେତେକ ଯୁକ୍ତି କରୁଛି ତାହା କେବଳ ବ୍ୟବସାୟିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କରୁଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେବ ନାହିଁ, ସେଭଳି ହିଂସା ଉଦ୍ୟମ ବୃଥା ହେବ । ଅତଏବ ଅସହଯୋଗକୁ ଆମ ଆଗରେ ଏକମାତ୍ର ବାଟ । ଅସହଯୋଗ ହିଂସାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ ଫର୍ଣ୍ଣି ଅହିଂସା ହେଲେ, ତାହା ସବୁଠାରୁ ସଫା ସୁଦୃଶ ଅଥଚ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଫଳପ୍ରସ୍ତୁତ ଉପାୟ ।”

ଏହିପରି ଲେଖୁଥାନ୍ତି; ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଲୋଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ଅହିଂସା ଲାଞ୍ଜିତ ବିଚୟରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଧର୍ମର ମତ କ’ଣ, ମୁସଲମାନମାନେ କେତେଦୂର ଅହିଂସା ପାଳିପାରିବେ ଇତ୍ୟାଦି ଚିନ୍ତାସ୍ତ୍ର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ମୌଲାନା ଅବୁଲ୍ କଲାମ୍ ଅଜାଦ୍ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇ ସମର୍ଥନ କରୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ଛୁର ହେଲା ଯେ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମରେ ଅହିଂସା ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିବାରେ ମନା ନାହିଁ; ଏବଂ ସେ ବାଟ ଧରିଲେ ମୁସଲମାନମାନେ ତାକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଶ୍ବାର ସହିତ ଧରି ଗୁଲିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।

ଏହି ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧର ସନ୍ଧି ସର୍ତ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ମୁସଲମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରୋଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡ ତାର ଗର୍ବାବ ରଖି ପାରି ନ ଥିଲା । ଶିଳପତ୍ ସମ୍ମିଳନୀ ପୁଣି ବସିଲା । ବହୁତ ହିନ୍ଦୁନେତା ସେଥିରେ ଯୋଗଦେଲେ । ରାତି ରାତି ମଧୁଧା ଗୁଲିଲା । ଶେଷରେ ଅସହଯୋଗ ଗୃହୀତ ହେଲା । ହକିମ୍ ଅବମଲ୍ ଗାଁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ

ଏକମତ ହୋଇଥିଲେ । ଅସହଯୋଗକୁ ଚଳେଇବା ପାଇଁ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ା ହେଲା । ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ଏକମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁନେତା ସଭ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୁସଲମାନ ନେତାମାନେ ବାଟ ଦେଖାଇବେ; ସେହିମାନେ ଅସହଯୋଗ କରିବେ । ସେମାନେ ନିଜେ କଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ବାଟ ଧରିବେ । ଏ ଅସହଯୋଗ କଥା ପଢ଼ିଲେ ଯେଉଁ ମୁଣ୍ଡରୁ ଦଳ୍ଲୀ ସମ୍ମିଳନୀରେ ବାହାରିଥିଲା । ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀରେ ସଫଳ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଅସହଯୋଗର ଏକ ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ । ତେଣୁ ମୋତେ ସେ କମିଟିରେ ରଖିଛନ୍ତି; ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ମତେ ରଖି ନାହାନ୍ତି, ମତେ ଜଣେ ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନୀତା ପରି ରଖିଛନ୍ତି ।” ଏହାବାଦ୍ ଠାରେ ଯେ କମିଟି ବସିଥିଲା, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ “ଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ସାମରିକ ଆଇନ ଜାରି ହୋଇଥାଏ, ଅମର ଅହଂସା ଯୁଦ୍ଧରେ ଅମ ଅତୁ ସେମିତି ଗୋଟିଏ ହିନ୍ଦୁମ୍, ଗୋଟିଏ ସାମରିକ ଆଇନ ଚଳିବା ଦରକାର । ତେବେଯାଇ ଆମେ ଜିତ ପାରିବା । ଯେତେଦିନ ମତେ ନେତା କରିଥିବେ, ମୋର କଡ଼ା ନିୟମକୁ ମାନିବେ । ପରେ ମତେ ମାରି ଦେଇ ପାରିବ, ମୋର ମୁଣ୍ଡକାଟ କରି ପାରିବ ସେଥିରେ ମୋର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।”

ଏ ତ ୧୯୨୦ ର କଥା । ଏହି ବର୍ଷ ଅରମ୍ଭରେ ଗିରିମିଟିଆକୁଳା ଫଗୁଆପଥା ଏକଦମ୍ ରଦ୍ଦ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ୧୯୨୦ ଜାନୁୟାରୀ ପହିଲାକୁ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ଏଭଳି ବୁଲିରେ ବନ୍ଦାଥିଲେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

୧୯ ଡାରିଙ୍ଗ ମାର୍ଚ୍ଚରେ ଶିଳପତ୍ର ସମ୍ମିଳନୀ ଡରପରୁ ଏକ ହରତାଳ ଦିବସ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହିବର୍ଷ ଏପ୍ରେଲ ୬ ଡାରିଙ୍ଗ ଠାରୁ ୧୩ ଡାରିଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସପ୍ତାହଟି ଜାତୀୟ ସପ୍ତାହ ରୂପେ ଦେଶରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ସେହିବର୍ଷଠାରୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଆଜିଯାଏ ପାଳିତ

ହୋଇ ଅସୁଅଛି । ଶ୍ରୀମତୀ ଅନିବେଶାନ୍ତ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ହୋମ୍ ରୁଲ୍ ଲିମ୍
(ଭାରତ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନସଂଘ) ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ଥିଲେ ।
ସେ ସେଥିରୁ ବାହାର ଯିବାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ସେଥିରେ ସଭାପତି ହୋଇ-
ଥିଲେ ଏବଂ ତାର ନାଁକୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟସଭା ବଦଳେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ
ସଭାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଚାର, ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଏକତା
ସ୍ଥାପନ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀକୁ ଭାରତର ଗୁରୁ ଭାଷା କରିବା ଏବଂ ଭାଷା
ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଦେଶର ଗଠନ ।

ଶିଳ୍ପପତି ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ଅସହଯୋଗ
ଅଦାଲତ ଆରମ୍ଭ କରିବାପାଇଁ ଅଗଷ୍ଟ ପଡ଼ିଲା ଧାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।
ସେହିଦିନ ପାହାନ୍ତାରେ ବମ୍ବେଠାରେ ଲେକମାନ୍ୟ ଢଳକଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ
ହୁଏ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଆଲ୍ଲା
ସାଙ୍କ ହୋଇ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରଚାରରେ ବାହାର ପଡ଼ିଥିଲେ । ପଞ୍ଜାବ
ଗୋଲମାଲ ଉଦାନ୍ତ କରୁଥିବା ସରକାରୀ କମିଟି ଢାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ
ଦେଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ସେ ରିପୋର୍ଟ ଯୋଗୁଁ ଦେଶରେ ଅସନ୍ତୋଷ
ବଢ଼ିଥାଏ । ସେଥିରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରଚାରରେ ଅଧିକ ଜୋର୍
ମିଳିଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ କଂଗ୍ରେସରେ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ
ଗୃହୀତ କରାଇବା ପାଇଁ ଲାଗି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଗୁଜୁରାଟର ପ୍ରାଦେଶିକ
ରାଜନୈତିକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅଣିଥିଲେ,
ସେଠି ଅପଡ଼ି ଉଠିଥିଲା ଯେ, କଂଗ୍ରେସ ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି
ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ସମ୍ମିଳନୀମାନେ ଏ ଭଳି
କିଛି କର ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀ କହିଥିଲେ
“ତଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯିବା ପାଇଁ ଆଶା ଦାୟିତ୍ୱରେ
ନୁଆ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ପାରେ; ତାହାଦ୍ୱାରା ଉପର ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା
ବଢ଼ିବାର ସମ୍ଭାବନା ସେଥିରେ ଅନମତ କାନ୍ଦି କି ଲେଉଟା ? ଯାହା

ହେଉ, ଅଲୋଚନା ପରେ ଗାଳୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁତ ଅଧିକ ମତରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଶ୍ରୀ ବଞ୍ଚିତ ଭାଇ ପଟେଲ ସଭାପତି ଥିଲେ ।

ସେହି ଅଗଷ୍ଟମାସ ୧୧ ତାରିଖର ସ୍ୱଂ ଇଣ୍ଡିଆ ଟାଏମ୍ସ କାଗଜରେ “ଭରବାଗ୍ରର ନାଉ” ନାଁ ରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗାଳୀ ଲେଖିଥିଲେ “ମୁଁ ଟାଲି ମନଗଢ଼ା କଥାଗୁଡ଼ାଏ କହେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅଦର୍ଶବାଦୀ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦାବୀକରେ, ମୁଁ ଜଣେ ବ୍ୟାବହାରିକ ଅଦର୍ଶବାଦୀ । ଅହିଂସାର ଧର୍ମ ଢେବଳ ମୁନି ଭଣ୍ଡେ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇଛି । ଯେମିତି ପଶୁକାନ୍ଦର ଧର୍ମ ହିଂସା, ଯେମିତି ଆମ ମନୁସ୍ମୃତି ଜାତର ଧର୍ମ ଅହିଂସା । ପଶୁଠାରେ ଅମ୍ଭା ଶୋଇଥାଏ । ପଶୁ ଶରୀର ବଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ନିୟମ ଜାଣେ ନାହିଁ । ମଣିଷର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମଣିଷକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଧର୍ମ ମାନିବାକୁ ହେବ, ତାକୁ ଅସ୍ୱାବଳ ମାନିବାକୁ ହେବ ।

“ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଭାରତ ଆଗରେ ଏ ଚୁରୁଶା ତ୍ୟାଗ ଧର୍ମର କଥା କହିବାକୁ ସାହସ କରୁଛି । କାରଣ, ଅସହଯୋଗ ଓ ସବିନୟ ପ୍ରତିରୋଧ ଏ ଦୁହେଁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଅଟନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏବଂ ତାର ଏ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଦୁଇଟି ନୂଆ ନୁହନ୍ତି, ସେହି ପୁରୁଣା ତ୍ୟାଗ ଧର୍ମର, କିନ୍ତୁ ସହିଦୀ ଜାତର ସେ ଦିବ୍ୟ ନୂଆ ନାମ ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ଏ ଜଗତର ହିଂସା ଭିତରେ ଅହିଂସା ଧର୍ମକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବଡ଼ ଅବିଷ୍କାରକ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବି ନିଗତ ବଡ଼ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସବୁର ବ୍ୟର୍ଥତା ବୁଝିପାରୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଦୁନିଆକୁ ଶିଖାଇଥିଲେ ଦୁନିଆର ମୁକ୍ତି ହିଂସା ବାଟରେ ମିଳିବ ନାହିଁ, ଅହିଂସା ବାଟରେହିଁ ମିଳିବ ।

“ଅହଂସାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ରୂପ ହେଉଛି ଜାଣି ଶକ୍ତି କଷ୍ଟ ସହିବା । ଏହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ ଗୃହର ଇଚ୍ଛା ଆଗରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ଦେବା; କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅର୍ଥ ଅନ୍ୟାଗୃହର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆପଣାର ସମସ୍ତ ଆତ୍ମଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା । ଆମର ଅସ୍ତିତ୍ବର ଏହି ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ କାମ କରି ଜଣେ ଲୋକ ଆପଣାର ସମ୍ମାନ, ଆପଣାର ଧର୍ମ, ଆପଣାର ଆତ୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିର ବିରୋଧ କରି ପାରେ ଏବଂ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପତନ ବା ସ୍ବାର୍ଥର ମୂଳଦୁଆ ପକେଇ ଦେଇପାରେ ।”

(୩୪)

କଲିକତା କଂଗ୍ରେସରେ ବହୁତ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ଲଳ ଲଜପତସୟ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ବମ୍ବେଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ-ଲୋକଙ୍କୁ କଲିକତା ନେବା ପାଇଁ ଟାଣୁ ରେଲଗାଡ଼ି ଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ସେହି ରେଲଗାଡ଼ିରେ ବସି ବସି ଟାଣୁ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେଯାଏ ଭଲ ଭଲ ଭାଷାରେ ଅସହ-ଯୋଗର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦାୟାରି ନ ଥାଏ । କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି ଗାନ୍ଧୀ ଟିକିଏ ବିରାଜିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । କାରଣ, କିଏ ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମର୍ଥନ କରିବେ କିଏ ବା ବିରୋଧ କରିବେ ତା ସେ ବୁଝି ପାର ନ ଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ମେଢଲଲ ପ୍ରଭୃତି କେତେ ଜଣ ଗୃହଥିରଲ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବରେ କେବଳ ପଞ୍ଜୀବ ଓ ଶିଳଙ୍ଗର ଅନ୍ୟାୟ କଥା ନ ରହି ତା ସଙ୍ଗେ ସ୍ବରାଜ୍ୟ କଥା ମଧ୍ୟ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇ । “ଯଦି ଅସହ-ଯୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ତେବେ ଗୋଟିଗୋଟିକିଏ ଅନ୍ୟାୟ ପାଇଁ କାହିଁକି କରିପିବ ? ଆମର ସ୍ବରାଜ୍ୟ ନାହିଁ ତାହାହିଁ ଆମଦେଶ ପ୍ରତି ମହତାବୁ ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ; ତାହାରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସହଯୋଗ

କରିବାକୁ ହେବ ।” ସେମାନେ ଏହି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥିଲେ । ଟାକ୍ସି ଅନୁଦରେ ଏ କଥା ମାନ ନେଇ ଥିଲେ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ, ଲଲିତା ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ନେତାମାନେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କ’ଣ ହେଲା କେହି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସତେ ଯେମିତି ଏ ନୂଆ ଲୋକଟିର ଇଚ୍ଛାକୁ ହଜାର ହଜାର ଦେଖିବାପା ଅନେଇଁ ଦିଅିଥିଲେ । ସୁଅ ଆଗରେ ସବୁ ବିରୋଧ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା । ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁମତରେ ଗ୍ରହଣ ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଜର୍ଜ୍ଜାହରଲାଲ ଲେଖିଛନ୍ତି ‘କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୀତିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯୁଗ ଏହି କଳିକତା ବୈଠକରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଧରୁଆକୁ କଂଗ୍ରେସ ଦୃଷ୍ଟି ବଦଳି ଯାଇଥିଲା । ସାହେବା ପୋଷାକ କୁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଇଥିଲା, ଗଦଡ଼ ପୋଷାକ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଥିଲା । ନୂଆ ପ୍ରକାର ପ୍ରତିନିଧି ଆସିଲେ । ନିମ୍ନତମ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ରେଣୀରୁ ବେଶୀ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ବାହାରିଲେ । ଭ୍ରାମୀ ଅଧିକ ହିନ୍ଦ କିମ୍ବା ପ୍ରଦେଶର ଭ୍ରାମୀ ଚଳିଲା । କାରଣ, ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଇଂରାଜୀ ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ନୂଆଭାବ ନୂଆ ଉପାଦାନ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା ।”

କଳିକତା ବିଶେଷ କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ଯେ ପ୍ରସ୍ତାବ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା ତାହା ନାଗପୁରର ସାଧାରଣ ବୈଠକରେ ସାନ ମଞ୍ଜୁର ହେବାର କଥା । ନାଗପୁରକୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ପ୍ରତିନିଧି ଯାଇଥିଲେ । ଚଉଦ ହଜାର ଉପରେ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିନିଧି ସଂଖ୍ୟାର ସୀମା କିଛି ନ ଥାଏ । ମୁସଲମାନ ପ୍ରତିନିଧି ହଜାରକ ଉପରେ ଯାଇଥାନ୍ତି, ଶିଖ୍ ଉପରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଚେତେ ହଜାର ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି କେବଳ ଦେଶଲାରୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରତିନିଧି ନେଇ

ଅଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସୁଅ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେବାପାଇଁ ଅନେକ ଚଳନା ଜଳନା କରି ଯାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସେଠି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଓ ଲାଲ୍‌ଜୀ ଉଭୟ ଏ ଲୋକ ଜାତରଣର ପ୍ରଭାବରେ ବଦଳି ଯାଇଥିଲେ । ସାମାନ୍ୟ ଛୋଟିଆ ଫଣୋପନ ସହିତ ସେହି ଅସହଯୋଗ ପ୍ରସ୍ତାବ ସର୍ବସମ୍ମତକ୍ରମେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପ୍ରସ୍ତାବର ମର୍ମ ମୋଟା-ମୋଟି ଏଇଆ ଥିଲା :—

—“ପଞ୍ଜାବ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଶିଳ୍ପପଦ୍ଧତି ଅନ୍ୟାୟରେ ପ୍ରତିକାର କରିବାରେ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ସମତା ଛାଡ଼ିଦେବାରେ ତେର କରୁଥିବାରୁ ସରକାରଙ୍କ କଥା ଉପରେ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହଁ ଏବଂ ଏ ସବୁର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଲଗା ଆରମ୍ଭ କରି ଏପରି ଗୁରୁତର ଭାବେ ଅସହଯୋଗ କରିଯାଉ, ଯାହା ଫଳରେ ସରକାର ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦେଶର ଦାବା ପୂରଣ କରିବେ । ଦେଶୀ ଯାଉଛି ଯେ ମଧ୍ୟରତ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ତଥା ପାଠୁଆ ଓ ଧନୀ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନାନା ପ୍ରକାରେ ସହଯୋଗ କରି ସରକାରଙ୍କ ବଳ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଢ଼େଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେହି ଶ୍ରେଣୀମାନେ ଆଗ ନିମ୍ନଲିଖିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସହଯୋଗ କରନ୍ତୁ;—

ଏକ, ସରକାରୀ ପଦବୀ, ଖେତାବ ଓ ଅବୈତନିକ ସରକାରୀ ଶୁଳ୍କ; ଦୁଇ, ସରକାରୀ ଦରବାର, ଭୋଜି ପ୍ରଭୃତି; ତିନି, ସ୍କୁଲ କଲେଜର ଶିକ୍ଷା (ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ଖୋଲାଯାଉ); ଚାରି, କଚେରୀ ଅଦାଲତ (ଜାତୀୟ ମହାୟତ୍ତ ଗଢ଼ାଯାଉ); ପାଞ୍ଚ, ଯେଉଁ ସୈନ୍ୟମାନେ ମେସୋପଟେମିଆରେ ମୁସଲମାନ ସ୍ୱାଧୀନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଲଢ଼ିବାକୁ ମନା କରି ଦିଅନ୍ତୁ; ଛଅ, ଲଠିସଭାର ପ୍ରାର୍ଥୀ କେହି ଠିଆ ନ ହୁଅନ୍ତୁ ଓ ଭୋଟ ନ ଦିଅନ୍ତୁ,

ସାତ, ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରନ୍ତୁ;” ଏହା ଘୋଷେ ଘୋଷେ ଲେଲିଶିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଜୋର ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

—“ଅସହଯୋଗର ବାଟ ଏକ ସଫଳତା ବାଟ, ତ୍ୟାଗର ବାଟ । ସଫଳ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବିନା କୌଣସି ଜାତି ଉଦ୍ଧୃତ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ଅସହଯୋଗର ପ୍ରଥମ ପାହାଚରେ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପିଲାକୁ ତ୍ୟାଗ ଓ ସଫଳତା ସୁବିଧା ଦେବା ଉଚିତ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଅପଣା ଦୟା ବିପଦରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ପାଲନ୍ତୁ ଏବଂ ଫୁଲର ଅଭାବ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଘରେ ଘରେ ଅରଟରେ ଫୁଟା କାଟନ୍ତୁ ଏବଂ ତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହାତକୁଣା ଖଦୀର ପ୍ରସାର କରନ୍ତୁ ।”

ଏହି ଦୈଓକରେ କଂଗ୍ରେସର ବିଧି ବିଧାନ ବଦଳାଇବା ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରେ ଖୁବ୍ ଯୁକ୍ତି ତର୍କ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସକୁ ଜିନି ସାଧାରଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଫକୀର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ସେତେବେଳେକାର କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥିଲା ବୋଲି ସେ ଭାରତରେ ଗୋଡ଼ ଦେଉଁ ଦେଉଁ କହି ପକେଇଥିଲେ । ଅନୁତସର କଂଗ୍ରେସରେ ବିଧି ବିଧାନରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅଦଳବଦଳ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଥମରେ, ସେତେବେଳେ ଯାଏ କଂଗ୍ରେସର ସଫା ସଫା କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗିଠାରେ ଥିଲା, ଭାରତରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଂଗ୍ରେସର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ— ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ହେଉ ବା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବାହାରେ ହେଉ । ଏଥିରେ ପୁରୁଣା ମତର ଲୋକଙ୍କର ଅପତ୍ତି ଉଠିଥିଲା । ଏ ଦଳର ମୁଣ୍ଡିଆ ଥିଲେ ମାଲବ୍ୟଜୀ ଓ ଜିନା ସାହେବ । ସେମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ କହି ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହେଉ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଗିଠା ମଝୁର ହେଲା ।

ଦ୍ଵିତୀୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ଧର ବସିଲେ ଯେ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ପାଇବା ପାଇଁ ଯେ
ଉଦ୍ୟମ ହେବ ତାହା ନ୍ୟାୟଯୁକ୍ତ ଓ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାୟରେ ହେବ ।
ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ମତ ଥିଲା ସବୁ କାମରେ ଉପାୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଘନିଷ୍ଠ
ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ଭଲ ଉପାୟ ହୋଇଥିଲେ ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧୁ ହେବ,
ଗରୀବ ଉପାୟରେ ଭଲ ଜିନିଷ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

ତୃତୀୟରେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରତିନିଧି ସଙ୍ଗୀ ସୀମାବଦ୍ଧ କରାଯାଇ
ଥିଲା । ମୋଟ ସଙ୍ଗୀ ଛଅ ହଜାର ରଖା ଯାଇଥିଲା ।

ଚତୁର୍ଥରେ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ଗଠା ହେଲା । ସେମାନେ
ବର୍ତ୍ତମାନ କଂଗ୍ରେସ କାମ ଚଳାଇଥିବେ ଏବଂ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ
ନିଶ୍ଚଳ ଭାବେ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ଡକେଇବେ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତରେ “ଏହି ଯେ ବିଧାନକୁ ଲୋକେ ଯଦି ବୁଝିବ
ସହିତ, ଅଗ୍ରହର ସହିତ ଓ ସାଧୁତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋଦାନ
କରିଥାନ୍ତି, ଏହା ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଶକ୍ତିଶାଳୀ
ସାଧନ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏବଂ ଏହାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଳିବାଦ୍ଵାରା ହିଁ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ
ଲାଭ ହୋଇଥାନ୍ତା ।”

(୩୫)

୧୯୨୦ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଯୁଂ ଇଣ୍ଡିଆ କାଗଜରେ ଲେଖିଥିଲେ
“ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ଅଛି ମୁଁ ତାହା ଗୋଟି ବୁଝିବି ନାହିଁ,
ପାଦେ ମୋ ଗାଳି ସମ୍ପେଦ୍ଧ । ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ସ୍ଵାଧୀନତାରେ ଏକ
ଧାର୍ମିକ ଆନ୍ଦୋଳନ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାନେ
ସେ ଆପଣାକୁ ପାଦପାତ୍ର ଦୂରରେ ରଖିବ, ତେଣୁ ପରିତ୍ରାମ କଥା
ନ ଭାବି ସେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ମାନିବ । ଭଲ କାମ ଦ୍ଵାରା ଭଲଫଳ ଫଳିବ
ଏ ବିଶ୍ଵାସ ତାହାର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ମୋ ମତରେ ଏହାହିଁ

ଗୀତାର ଅନାସକ୍ରକର୍ମ । ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଚିନ୍ତା ପାଇଁ ଭଗବାନ ମଣିଷକୁ ଏତେ ଶକ୍ତି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଜୀବନ ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମଣିଷ ସତ୍ୟ ପଛେ ପଛେ ଚାଲୁଥିବ । ସେ ଜାଣେ ଭଗବାନଙ୍କ ବାଟରେ ମରବାଟା, ସମ୍ବତ୍ସର ବାଟରେ କହି ରହିବାଠାରୁ ଭେଦ ଭଲ । ଅତଏବ ଏ ସରକାର ସମ୍ବତ୍ସର କାମର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ସେ ବିଚାର ଦାବୀର ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଅସହ-ଯୋଗ କରା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଗୁରୁ ନାହିଁ ।”

ଜର୍ଜ୍ଜାହଲଲ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ଦିଗ ଉପରେ ସବୁବେଳେ ଜୋର ଦେଉଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ନେତା ଓ କର୍ମୀମାନେ ତାହା ହୃଦୟର ସହିତ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବର ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜନ ସାଙ୍ଗରେ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରାଯାଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏକ ଅସ୍ପର୍ଶୀ ଶକ୍ତି ଥିଲା ।” କିନ୍ତୁ ମାତ୍ର ଏ ଲେଖକ ମତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଓ ନିଜ ଭିତରର ଭାବ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜର୍ଜ୍ଜାହଲଲ କମିଛନ୍ତି, “ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ଗୋଟିଏ ଅଦର୍ଶ ଥିଲା ବୋଲି ଆମେ ଭୁଲି ଯାଉଥିଲୁ; ଆମ୍ଭେ ସେ ସବୁ କିଛି ଦେଖି ଯାଉ ନ ଥିଲୁ । ଶୁଭଟା ନୁହେଁ ସତ୍ୟତା ଏବଂ ଯନ୍ତ୍ର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ମତକୁ ଆମେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲୁ—କେବଳ ଜାଗରଣକୁ ମାନି ନେଉଥିଲୁ । ସ୍ୱାଧୀନତା କଥାଟାକୁ ଭଲ ଅର୍ଥରେ ବୁଝୁଥିଲୁ ।”

୧୯୨୦ ଶେଷ ଅଡ଼କୁ ନରମଢ଼ଳ ଆନ୍ଦୋଳନେ କଂଗ୍ରେସରୁ ଏକଦମ୍ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଉଚ୍ଚଗାନ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମକୁ ମିଶାଇବା, ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଗୋଲ୍‌ଗୋଲି ଲଢ଼େଇ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ କଂଗ୍ରେସର କବାଟ ଯିତେଇ ଦେବା, ଏ ସବୁ ସେ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରି ସକାଉଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ଇଂରାଜୀ ପାଠ ବହୁଳରେ ଟୁର୍କିଜାର୍ ପ୍ରଗୁର କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍କୁଲ, କଲେଜରୁ ଛାତ୍ରମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାଡ଼ି ଅସ୍ଥୁଆନ୍ତି । ଛାତ୍ରମାନେ ଛାତ୍ରମାନେ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ି ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ଥରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମକୁ ଅନେକ କୁଫସ୍ତାର ଦେଇ ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ଵାଧୀନତାର ଭାବ ଜନ୍ମେଇବା ପାଇଁ ଏବଂ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତା କରିବାର, ଶକ୍ତି ଆସିବା ପାଇଁ ଇଂରାଜୀଭାଷୀ ଲୋକ, ଏ ଧରଣୀ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କୁଫସ୍ତାର । ଗତ କେତେ ବର୍ଷ ହେଲା କେବଳ ସେହି ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଚଳି ଆସୁଅଛି ଏବଂ ଆମ ଉପରେ ସେହି ଗୋଟିକ ଭାଷା ଟୁର୍କି ଜୋର ବଢ଼ି ଲାଗି ଦିଆ ହୋଇଛି । ଅତଏବ ଏ ଶିକ୍ଷା ନ ପାଇଥିଲେ ଆମର କ’ଣ ସତ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଏତକ ଦେଖୁଛୁ ଭାରତବର୍ଷ ଟୁର୍କିଜାରୁ ଅଧିକ ଦରିଦ୍ର ହୋଇଛି, ଅସୁବିଧା କରୁଥିବା ବଳ କମି ଯାଇଛି ଏବଂ ଭାରତସନ୍ତାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କମି ଯାଇଛି । ଏହା ଯେ ଶାସନ ଦୋଷରୁ ଦୂରରେ ନାହିଁ ତାହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଏବଂ ଏ ଶାସନର ସବୁଠାରୁ ଗରୀବ ଜନପି ସେଠାରେ ତାର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ।” ଆଉ ଜାଗାଏ ଗାନ୍ଧୀ କହିଛନ୍ତି “ଦର୍ଶନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖୁଛି, ଆମେ ନିଜକୁ ଘାନ ମଣ୍ଡୁ, କିନ୍ତୁ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜକୁ ଆମେ ସମାନ ନ ଭାବୁ, ବିଦେଶୀ ଶାସନ ଯାଇ ଯେତେବେଳେଯାଏ ସ୍ଵରାଜ ନ ହୋଇଛି, ଆମର ନିରାଶ୍ରୟ ଭାବ ଦର୍ଶନରେ ଆମେ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସୁବିଧାର ଶିଳା ନ ହୋଇଛି, ଆମର ଛାତ୍ରମାନେ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିବା ବନ୍ଦ ରହନ୍ତି ।……………ଆଜି ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଆମ ହୃଦୟରେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରିୟତମ ଅନ୍ୟାୟ ଭାବରେ ଦଖଲ କରାଯାଇଛି; ଆମ ମାତୃଭାଷା ଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାୟ ଅସନରୁ ତଡ଼ି ଦେଇଛି । ଆଜି ଇଂରାଜୀ ସଙ୍ଗେ ଆମର

ସମତା ନାହିଁ, ଫଳରେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଏକ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ
କଲେ । ଇଂରେଜୀ ଜ୍ଞାନ ନ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତୀୟ ମନର ଚରମ
ନିନ୍ଦିତ ହେବା ନିତେ । ଅଜି ଅମର ପୃଥ୍ୱି ଶେଷ ଶିକ୍ଷା ଦିଅ
ଯାଉଛି ଯେ ଇଂରାଜୀ ନ ଜାଣିଲେ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ସମାଜରେ
କାହାରିକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିବ ନାହିଁ—ଫଳରେ ଅମର ଦେଶର ପୁରୁଷ
ଜାତି ପ୍ରତି, ନାରୀ ଜାତି ପ୍ରତି ଧନ୍ୟ କରା ଯାଉଛି । ଏଭଳି ଧାରଣା
ଏତେ ଅସମାନଜନକ ଯେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଛି । ଇଂରେଜୀ
ଭାଷା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅବଧା ପ୍ରୀତି ଅଛି ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ସ୍ୱରାଜ୍ୟ
ଗୋଟିଏ କଥା ।”

କଚେରୀ ଦର୍ଶନ ଅଦୋଳନ ମଧ୍ୟ ଗାଁ ଗହଳରେ ଚାଲୁ ପ୍ରସାର
ପାଇଥିଲା । କଚେରୀ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କମି ଯାଇଥିଲା । ଅନେକ
ଓଁକିଲ ବ୍ୟବସାୟ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଶ କାମରେ ଲାଗିଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀୟ ଯମୁନା
ଲଲ ଚେତାଜ ଏହିଭଳି ଓଁକିଲମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁନା ପାଇଁ ଏକ
ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଗୁଡ଼ିକ ତଳକ ହସ୍ତକ ପାଣ୍ଡୁକୁ ଦେଇଥିଲେ ।
ଯମୁନା ଲଲ ନାଟପୁର କଂଗ୍ରେସର ଅଧ୍ୟକ୍ଷୀନା ସମିତିର ସଭାପତି
ଥିଲେ । ସେ କଂଗ୍ରେସର ଅସହଯୋଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନି ନିଜର ରାଜି
ବାହାଦୁର ପଦ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଥିଲେ ।

ଗାନ୍ଧୀ ଭାରତରେ ଗୋଡ଼ ଦେଲା ପରଠାରୁ ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧେଶୀ
ବାହୁଁ ପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ଛଅ ବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧେଶୀର ରୂପ
ନିଦିତ ପ୍ରଚାର ତା ସୂଚକଟା ପ୍ରଚାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା ।
ସ୍ୱାଧେଶୀ ପ୍ରଚାରର ଏହିଭଳି ରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି,
“ଏଭଳି ସ୍ୱାଧେଶୀ ପ୍ରଚାର ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଅଙ୍ଗ ଥିଲା ଓ
ଅଛି । ଏହା ହେଉଛି ଅସହଯୋଗ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସବୁଠାରୁ ଶେଷ,
ସବୁଠାରୁ ନିରାପଦ ଓ ସବୁଠାରୁ ଅବ୍ୟର୍ଥ କାମ । ଅରଟର ମହଙ୍ଗୁ

କୁଝିବାକୁ ଦେଶର ଏତକ ସମୟ ଲେଡ଼ା ଥିଲା । ଦେଶକୁ ତାହାର ପୁରୁଣା କୁଝିବାର ଗୁଡ଼ିବାକୁ ସମୟ ଦରକାର ଥିଲା । ପୁରୁଷ ଲୋକେ ଯେ କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଜିନିଷ ବା ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନ ଜିନିଷରେ ମାତ୍ର ଥିଲେ ତାହାର ବ୍ୟର୍ଥତା କୁଝି ପାରିଥିଲେ । ସ୍ୱଦେଶୀ ବସ୍ତୁ ଗୁଡ଼ି ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏବଂ ପୁଣି ହାତକଟା ହାତବୁଣା ଲୁଗା ଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପେର ପାଇବେ, ଏତକ କୁଝିବା ସମୟ ସାପେକ୍ଷ ଥିଲା । କେବଳ ଯେ ସରକାରଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ବ୍ୟୟ ଗର୍ଭ ପାଇଁ ଭାରତର ସାର ସବୁ ବୋହୁ ଯାଉଥିଲା ତାହା ନୁହଁ, ଏହି ଗୃହଯଦ୍ଧା ବୁଝିଯାଇ ଭାରତ ନିଃସ୍ୱ ନିର୍ଜୀବ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଭାରତରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଘର କଟି ପାଇଛି, ଦେଶ ଏତେ ଏତେକ କୁଝି ପାରିଥିଲା । ପୁଣି ପ୍ରତି ପ୍ରଦେଶରେ ଅରହରେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ଲୋକ ଲେଡ଼ା ଥିଲେ, ସେ ଭଲ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଲେ । ଉପରକୁ ଲୋକେ ବି ଖଦଡ଼ର ସୌଦର୍ଯ୍ୟ କୁଝିଲେ ଓ ଖଦଡ଼ର ବ୍ୟବହାର ରୁଚିକର ହେଲା । ଏହା ସବୁ ହେଲେ ଖଦା ତାହାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଦଖଲ କରିଛି ।”

ସବୁଠାରୁ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଲଟ ସଭା ବର୍ଜନ ଓ ଭୋଟ ନ ଦେବା କଥା । କଂଗ୍ରେସ ଲୋକେ ଲଟ ସଭାକୁ ପ୍ରାର୍ଥିତ ହେଲେ ନାହିଁ, ଗାଁ ଗହଳରେ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଭୋଟ ଦେବାକୁ ଗଲେ ନାହିଁ ।

(୩୭)

୧୯୨୧ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ଶେଷକୁ ବେଙ୍ଗାଳୁଡ଼ାଠାରେ ନିଶିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ବସିଥିଲା । ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଗଲେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତ କରି ଯାଇଥିଲେ । ତାହା ଜାଣି ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତ ଥିଲା । ସେହି ଗସ୍ତରେ ଭଦ୍ରା, ପୁରୀ, କଟକ ଓ

ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, ବ୍ରହ୍ମସ୍ଵରାଓରେ ସଭା କରି ଅସହଯୋଗର କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରସାର କରି ଯାଇଥିଲେ ।

ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଯେ ନିଶିଳ ଭାରତ ବଂଶେଷ କମିଟି ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୁଏ । ବର୍ଷ ନ ସରୁଣୁ ସମସ୍ତ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଖଦଡ଼ ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ିବା ଉପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଟୁର୍ କୋର୍ସ ଦେଉଥିଲେ । ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପୋଡ଼ାରେ ଟୁର୍ ଚଢ଼ଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସାହେବଙ୍କ ଭଳି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେକ ନିକଟ ବନ୍ଧୁ ଲୁଗାପୋଡ଼ା ଅହଂସା ସଙ୍ଗେ ଖାନ୍ ଖାଉନାହିଁ ବୋଲି ଅପଭ୍ରାନ୍ତ । ସେମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତିକୁ ଖଣ୍ଡନ କରି ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ଆରମ୍ଭରେ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଲେଖାରେ ଲେଖିଥିଲେ, “ଯଦି ସବୁ ପ୍ରକାର ବିଦେଶୀ ଜିନିଷ ବର୍ଜନ କରାବାର କଥା ଥାନ୍ତା ତେବେ ଅବା ସେଥିରେ ଜାତି ବିଦ୍ବେଷର ସମ୍ଭାବନା ଥାନ୍ତା । ତା’ହେଲେ କଥାଟା ଗରୀବ ହୋଇଥାନ୍ତା କିନ୍ତୁ ଆମେତ କେବଳ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଉପରେ ଜୋର ଦେଉଛୁ । ଏତକ କଟକଣା ଯୋଗୁଁ କଥାଟା ଏକଦମ୍ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ଯାଉଛି । ମୁଁ ତ ଗୁଡ଼ୁନାହିଁ ଯେ ଇଂଲଣ୍ଡରୁ ଯେଉଁ ଘଣ୍ଟା ଅସୁଛି ବା ଜାପାନରୁ ଯେଉଁ ଲୁଗା କାମ ଅସୁଛି ତାହା ବଦଳିଯାଉ । କିନ୍ତୁ ଇଂରାଜ ସମ୍ରାଜ୍ୟର ଭଲ ଭଲ ମଦ ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଉତ୍ପାଦିତ ହୋଇ ଅସୁ ପଡ଼ିବେ, ସେ ସବୁକୁ ମୁଁ ଧ୍ୟାନ କରିଦେବି । ସମ୍ଭାବନା ଜାଲ ବଡ଼ ଖଞ୍ଜିରେ ବନ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ସତ ଓ ମିଛ ବା ଭୁଲ ଓ ଠକ୍‌ର ସୀମା ସରହଦ୍ ଏଡ଼େ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ ତାହା କାହିଁ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭାବନା ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯିବ ଲୋକ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେ ସୀମା

ହୁକୁମରେ ଅନ୍ୟଦେଶରେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅରବ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ମାରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ କୁକାର୍ଯ୍ୟ ଅପଣା ଦେଶ ପାଇଁ କରି ନାହାନ୍ତି, ଅପଣା ଦେଶ ପାଇଁ କରୁଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଏ ଭଳି ଭୁଲାଇବାକୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ମଣିଷମତ୍ତ ଧରାରୁ ଛଡେଇ ଆଣିବା ବଡ଼ କଠିନ କାମ ହେଲାଣି । ଦିନେ ଯେଉଁ ତନ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟବସାୟ ଏଡ଼େ କଳାହୁଣ୍ଟି ଥିଲା, ଏଡ଼େ ସମ୍ମାନ-ହୁକ୍ତ ଥିଲା, ଏବେ ସେ ଧନ୍ୟ ଏକ ଅସମାନର କଥା ହେଲାଣି ।.....

“ଏଥରେ ମୁଁ ଯଦି ବିଦେଶୀ ଲୋକଙ୍କୁ ହୁକ୍ତବା ପାପ ବୋଲି ଚୋର, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା ଆଉ କ’ଣ ? ତାହାର ସ୍ୱଜନ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେ ଚୁରୁପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇଲେ ତାହାର ପାପ ହେବ ନାହିଁ କି ? ସେସବୁ ଖାଦ୍ୟ ତାହାର ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ଉଚିତ ନାହିଁ କି ? କିନ୍ତୁ ସେ ତାହାକୁ ଅନ୍ୟକୁ ଦେଇ ଦେବ ନାହିଁ କି ? ମୋ ପୁଅ ଦେମାର ପଡ଼ିଛି । ସେ ଚୁରୁପାକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଖାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଅଥବା ଲେଉଟରେ ଖାଇବାକୁ ମନ କରିବ; ମୁଁ କଅଣ କରିବି ? ମୋ ପାଖରେ ଥିବା ଚୁରୁପାକ ଖାଦ୍ୟକୁ ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ? ମୁଁ ନିଜେ ହୁଏତ ତାକୁ ଖାଇ ସ୍ୱଜନ କରି ଦିଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ଚିତ୍ତ ଖାଇବାରେ ପାପ କ’ଣ ତାହା ବୁଝାଇ ଦେବା ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜେ ତ ଖାଇବି ନାହିଁ, ବରଂ ତାହାର ଆଗରେ ସେ ସବୁକୁ ଜାଳି ପୋଡ଼ି ଦେବି ।

“ଆଜି ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ଜଡ଼ ପିଣ୍ଡ ମାତ୍ର । ଯେ ଅନ୍ୟର ଇଚ୍ଛାରେ ନିଜକୁ ସେ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ଅନ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ଆଜି ଧୂଣି ଜାଲ ତଳେ, ମଣିଷ ଜାତ ପ୍ରତି ତାହା ମଙ୍ଗଳର କଥା ହେବ କିନ୍ତୁ ସେ ବେଶାଢ଼ରେ ଭୋଗୀ ବିଳାସୀ ହୋଇଯିବ ତ ଗୁରୁଆଡ଼ି ଅନ୍ୟଦେଶକୁ ଶୋଷଣ କରିବାକୁ ବାସ୍ତବ, ସେ କୁହୁକର୍ଣ୍ଣ

କଲି ଡ଼ି ବସିବ, ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଉଠିବ, ନିଜର ଓ ଜଗତର ସବିନାଶ କରିବ ।”

(୩୭)

ଅସହଯୋଗର ଜୋର ଯେତକି ବଢ଼ୁଥାଏ ସରକାରଙ୍କର ଦମନ ସେତକି ମଧ୍ୟ ବଢ଼ୁଥାଏ । ପଞ୍ଜାବର ନିରାକାର ଯେଉଁ ମାନେ କରୁଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୁଳିର ମିଳୁଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ପୁରସ୍କାର ଜାରି ଦିଆ ଯାଉଥାଏ । ଡିଲ୍‌ଗଡ଼ ବିପ୍ଳବରେ ସରକାର ଟିକିଏ ହେଲେ ଡ଼ି ଗୁଳି ଫେକି ନ ଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଦଣ୍ଡବିଧି ଅନୁସାରେ ଦଣ୍ଡାମାନ କାନ୍ଦି ତାହାଙ୍କ କେତେକ ଧରି ଜେଲ ଦେଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟଭାଗର ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ମାନ୍ୟତା ଗ୍ରହଣ କରି ଯାଉଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଧରିବେଳେ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମେଳଦମା ହେଲା । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୁଳିର ଛଡ଼ି ଆସିବାକୁ କହିଥିବାର ଅଭିଯୋଗ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କରାଯାଇଥିଲା । ତାର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଗାନ୍ଧୀ ସରକାରଙ୍କୁ ଏକ ନୋଲ ଟି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ବକ୍ତୃତା ପାଇଁ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଆଲି ଧର ହୋଇଥିଲେ ସେହି ବକ୍ତୃତାକୁ ସେ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ସେହି ନୋଲ ଟିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ “ଆମେ ସିନା ଅନ୍ଧାର ରହିବା କିନ୍ତୁ ଆମେ ନିଷ୍ପ୍ରାୟ ହୋଇ ବସି ରହିବା ନାହିଁ । ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ଆମ୍ଭ ଭ୍ରାତୃମାନେ ଯେ ସୁଦ୍ଧା କହି ପାରିଛନ୍ତି, ଆମେ ତାହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଘୋଷଣା କରିବା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଜେଲ୍ ଦଣ୍ଡକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା । ଆମର ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଲେଖକ ଜେଲ୍ ଗୁଳିଗରେ ଆମର ଆନ୍ଦୋଳନ ଗୁଲିବ ନାହିଁ, ଏବଂ ଭାବିବା ଆମର ଉଚିତ ନୁହଁ । ଯଦି ଆନ୍ଦୋଳନ ପ୍ରକୃତରେ ନ ଗଲେ, ତେବେ ଜାଣିବା ଆମେ ହୁଏତ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଯେତେ

ନୋହୁଁ କିମ୍ବା ଶିଳପତ୍ର ଓ ପଞ୍ଜି ବ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିକାର କରେବା ପାଇଁ ଆମେ ଉପସ୍ଥାପନ ନୋହୁଁ । ହଜାର ହଜାର ସତ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଯୋଗଣା କରିବା ଉଚିତ ଯେ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସୈନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ ବିଭାଗରେ ହେଉ କୌଣସି ରକ୍ଷକର ଗୁଳିଗୁଳି କରିବା ଯେ କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ବା ମୁସଲମାନ ପକ୍ଷରେ ପାପ ।”

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କର ଘୋଷାକରେ ପୁଣି ଏକ ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ଘଟଣାରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହା ଯେ ନିଜେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି, “୧୯୨୧ରେ ମୁଁ ଓ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଆଲି ଦସୌଧୀ ଗନ୍ଧିରେ ଗରବ୍ ଲେ ଓଲଟିପୁରଠାରେ ମହମ୍ମଦ ଆଲି ଧରନ୍ତାଙ୍କ ଗଲେ । ବେଗମ୍ ମହମ୍ମଦ ଆଲି ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଆସି । ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦ ଆଲିଙ୍କୁ ନେଇଯିବା ଦୃଶ୍ୟରେ ମୁଁ ବଡ଼ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଦେଗମ୍ ସାହେବ ଏ ବିଚ୍ଛେଦକୁ ସାହସର ସହିତ ସମ୍ବଳିତ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ମହାଜନଠାରେ ସତ୍ତା ସମ୍ପର୍କରେ ଘୋଷା ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ମହାଜନରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମାଦୁସାଏ ଯାଇଥିଲି । ବାଟରେ ଆମ ରେଲ୍ ଡିପାର୍ଟ୍ମେଣ୍ଟରୁ ବହୁତ ଲୋକ ଆସୁଆସୁ ଯାଉଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ ସେମାନେ ଏସବୁ ଘଟଣାର କଥା ଚିନ୍ତା ବି କରୁନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ବିଲୁପ୍ତ ଚଳମକିଆ ଲୁଗା ଧରିଥାନ୍ତି । ମୁଁ କେତେକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲୁଥିଲି ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ପିନ୍ଧିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲି କାରଣ ଆଲିଭାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଉଡ଼ା ମୋ ପାଖରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାଧନ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ମୁଣ୍ଡ ହଲେଇ କହିଥିଲେ, ‘ଆମେ ଅତି ଗର୍ବିତ, ଗାନ୍ଧୀ କିଛି ପାରିବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ ମହଙ୍ଗା ।’ ଏ ଉତ୍ତରରେ

ଯେ ସତ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ମୁଁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି । ମୁଁ ତ ଲମ୍ବା
ଚୌଡ଼ା ଧୋଡ଼ା କୁଣ୍ଡା ଓ ଟୋପି ପିନ୍ଧିଥାଏ । ଏ ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ତ
ଆଂଶିକ ସତ୍ୟ କହିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ କେଟି କୋଟି ଲୋକ ବାଧ୍ୟ
ହୋଇ ନଈଲା ହୋଇଛନ୍ତି, ଗୁଣଗଣେ ଓସାର ହାତେ ଦି'ହାତ
ଲମ୍ବର ଗଣେ ନେଇଛନ୍ତି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ନଈଲା
ଦେହରୁ ପର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ କି
ଜବାବ ଦିଅନ୍ତି । ଉଦ୍‌ଭା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ହେବ
ମୋର ପିତା ଲୁଗା କୁଣ୍ଡାକୁ କମେଇ ଦେଇ ଏ ଦିବ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରଧାନ
ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହେବା ଛଡ଼ା ମୋର ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗୁଣ
କ'ଣ ଥିଲା ? ଏବଂ ସେହିଦିନ ମାଦୁରାଠାରେ ସଭାର ପରଦିନ
ସକାଳୁ ମୁଁ ସେତକ କରୁଥିଲି ।” ସେହିଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ଟୋପି କୁଣ୍ଡା
ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି, ଲମ୍ବା ଚୌଡ଼ା ମୁଗା ଧୋଡ଼ା ଆଉ ପିନ୍ଧି ନାହାନ୍ତି । ଗଣେ
ସାନ ଗଦା ଓ ଗଣେ ଗୁଦର ତାଙ୍କର ଗୋଷାକ ହୋଇଛି ।

ଗଦାଦ୍ୱାରା ବିଚାରଣା ବର୍ଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ ପୋର୍-
ସୋର୍ରେ ଚାଲିଥାଏ । ଗଦା ଉପରେ ନାନା ରକମର ସମାଲୋଚନା
ଚାଲିଥାଏ । ଗାନ୍ଧୀ ତହିଁର ଜବାବ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ
ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଚରଣ ଚଳାଇବା
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକୁ
ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ ମୁଁ ବୁଝାଯିବ ଯେ ପରେ ମୌଳିକଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି
ବୋଲି ସେ ପଦ୍ଧତି ଶିକ୍ଷା ଚଳେଇଥିଲେ ତାର ଏକ ଚନ୍ଦ୍ର ସେତକ-
ବେଳୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିଲା । ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ
ଯେ ବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅରଟ ଚଳାଇବାଦ୍ୱାରା ସବୁଠାରୁ ଭଲ
ପଲ ହେବ । ମାତ୍ର ସେଥିରେ କେତେ ସର୍ତ୍ତ ରଖାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ।
ଏକ, ସେ କାମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଚଳାଯିବା ଉଚିତ ।

ଦୁଇ, ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବ ଯେ ଭାରତରେ ସାଢ଼େ
ସାତାଳିଶ ଟାରେ ଶିକ୍ଷା ବିକ୍ରୟ ପାଇଁ ଅରଟ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ
କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସାଧନ । ତିନି, ଉପରନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଗୁଣମାନଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ବା
ଅଧିକ ପରିଣାମର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ ଅଥଚ ଗଣବଜ୍ଞ ଉପରେ
ନୂଆ କର ଭାର ନ ପକେଇ କିମ୍ବା ନିଶା ଉପରେ ବସିଥିବା ଅବକାଶ
ଟିକସର ପାପ ଧନ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷା
କ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରଚାର ସମାଧାନ ହୋଇଯିବ ।

ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହାଡ଼୍, ଖୁବ୍ ଗରମ ହେଉଥାଏ ।
ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ନିଶିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କୁ
ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରିବାରେ ଅଧିକାର ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ ।
ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟଗ୍ରାମୀ ଅଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ
ଅସୁବିଧା ଛଡ଼ି ସାମ୍ବାଦିୟଙ୍କ ଏକତାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ,
ମୁକାବିଲା ଜାଣିଥିଲେ ଏବଂ ଗଢ଼ା ଦେଇଥିଲେ ତାକୁ ସଭ୍ୟଗ୍ରାମୀ
କରଦାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବ ।

ସେତେକିଟିକକୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ମୁଦ୍ରାବଜ୍ଞଙ୍କର ଭାରତ ଅସିବାର
ଅଂଶ । ତାଙ୍କର ଭାରତ ପ୍ରମୁଖ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତୁ
ବୋଲି କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା । ତା ୧୭/୧୧/୨୧ରେ
ଯୁବରାଜ ବମ୍ବେଠାରେ ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ
ଲୋକେ ଅସହଯୋଗ କରି ହିରଡାଳ ପାଲିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ
କେତେକ ପାଣି ଓ ଖାଣ୍ଡାନ ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।
ଅନ୍ୟ ଜନତା ତାଙ୍କର ଉପରେ ଜୋର୍ ଜୁଲ୍ମ ମ କରୁଥିଲେ ଏବଂ
ନିଜମ ମରସିନ୍ ହୋଇ ବମ୍ବେ ସହରରେ ତିନିଦିନ କାଳ ଭ୍ରମଣ
ଦିଆ ଚାଲୁଥିଲା । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନମାନେ ମିଶି ପାଣି ଖାଣ୍ଡାନଙ୍କ
ଉପକ୍ଷେ ଅଭ୍ୟାଗୁର କରୁଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀ ବମ୍ବେରେ ଥାଆନ୍ତି; ସେ ଦୁଇଦିନକାଳ ଅକ୍ତୋବର ପର୍ବପର୍ବାଣୀ କଟିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଏକ ଉପବାସ କରିବାର ସ୍ଥିର କରି ବମ୍ବେବାସୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ, “ବମ୍ବେର ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନେ ସେଠାକାର ପାର୍ଶୀ ଶ୍ରାବ୍ଧାନ୍ ଓ ଇନ୍ଦୁସ୍ତାନୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ନ କରିବାପାଏ, ଅସହଯୋଗୀମାନେ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ଥାପନ ନ କରିବା ପାଏ, ମୁଁ ପାଣିଜିଭା ଅନ୍ୟ କିଛି ଖାଦ୍ୟପେୟ ଛୁଇଁବି ନାହିଁ । ଏ ଦୁଇଦିନ ମୁଁ ଯେଉଁ ସ୍ୱସାଧ୍ୟ ଦେଖିଲି ତାର ଦୁର୍ଗତ ମୋର ନାକରେ ପଶି ରହିଛି । ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ୍ ଏକତ୍ର ମୁହଁମେସୁ ପାର୍ଶୀ ଶ୍ରାବ୍ଧାନ୍ ଓ ଇନ୍ଦୁସ୍ତାନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକ ବିପଦର କାରଣ ହୋଇଛି । ଅସହଯୋଗୀ : ଅହଂସା ସହଯୋଗୀଙ୍କର ହଂସାଠାରୁ କଦରୀ ହୋଇଯାଇଛି ।.....

୧୭ ତାରିଖ ଦିନ ମତେ ଲାଗିଲା ସତେ ଚେନର ମୋର ସବୁ ବଳ କୁଆଡ଼େ ଡଳେଇ ପାଉଛି । ମୁଁ ଜନତା ଭିତରେ କାହିଁକି ଛାୟା ପ୍ରସାର ପକାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ ? ମୋ ଭିତରୁ ଅହଂସାର ବଳ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ? ମୁଁ କଣ କରିଥାନ୍ତି ? ଯେତେମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର ଭୋଗୁଥିଲେ, ତେମାନଙ୍କୁ ସରଳାସୀ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲି, ତେଣୁ ବି ଡରିବି ନ ଥିଲି । ନ୍ୟାୟ ବିଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆମର ଆପଣାର ପଞ୍ଚାୟତ ବି ନ ଥିଲେ । କହିଲେପଣି ଶାନ୍ତି ଆଣିଦେବ ଏପରି କେହି ଲୋକ ବି ନ ଥିଲେ । ଜନତାଙ୍କ ଜୁଲୁମରେ ଯେ ଦୁଃଖ ପାଉଥିଲେ ତାଙ୍କୁ କି ସାହାଯ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ? ପାର୍ଶୀ ଶ୍ରାବ୍ଧାନମାନେ ଶୁଣିଥିଲେ । ମୁଁ ନିଜକୁ ତାଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇ ମୋର ଦେହକୁ ବଳି ଦେଇଥିଲେ ଅଧିକ ରକ୍ତନାତି ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ଜଣେ ହେନିକ, ବିପଦକୁ ଭରବି ନାହିଁ ସତ କିନ୍ତୁ ତା ବୋଲି ଦୁଃସାହସ କରି ମୁଖକୁ ଡାକି ଆଣିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ ।

ତେବେ ମୁଁ କ'ଣ କରିଥାନ୍ତି ? ଅବଶେଷରେ ଏହି ଉପକାସ ମତେ ରକ୍ଷା କରିଛି ଓ ଆତ୍ମାକୁ ଶାନ୍ତି ଦେଇଛି ।”

ମୁବଗ୍ଗ କଳିକତା ଗଲବେଳକୁ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ବର୍ଜନ କରିବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ନେତାମାନେ ଜିଦରଦସ୍ତ ସଂଗଠନ କରୁଥାନ୍ତି । ସରକାର ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଦେଶବାସୀ ଚିନ୍ତାଧୂନକୁ ଧରି ନେଇଥିଲେ । ଏତକିତବଳେ କେତେକ ମଧ୍ୟସ୍ଥଙ୍କ ଜରିଆରେ ସରକାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ସାଲିସ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦଆଲି ଜେଲ୍‌ରେ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ନ ପରୁଷ ଗାନ୍ଧୀ କିଛି କରି ପାରବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଜିଦ୍ ଧରିଥିଲେ । ଅତୀତ ସରକାର ମହମ୍ମଦଆଲିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେବାର କୌଣସି ସୂଚନା ନ ମିଳିବାରୁ ସାଲିସ କଥାବାଣୀ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏହିପରି ଅତି ବସିବାରୁ କେତେକ ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇଥିଲେ ।

(୩୮)

ଏ ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଅହମଦାବାଦ୍‌ଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ଚାଷେ । କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକରେ ସରକାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧରି ନେବେ ଏଭଳି ନାନାପ୍ରକାର ଜନରବ ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ । ତଥାପି ସେ କଂଗ୍ରେସରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରତିନିଧି ଗୃହଅଭିଯାନର ଜମା ହୋଇଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଶତାଧିକ ପ୍ରତିନିଧି ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ସୁବିଧାପାଇଁ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଅସନ ଦେବାପାଇଁ, ଚୌକି ବେଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି କଂଗ୍ରେସ ମଣ୍ଡପରୁ ଡ଼ାଳି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସମସ୍ତେ ତଳେ ବସିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ବକ୍ତୃତା ହିନ୍ଦରେ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗଦଡ଼ କନାରେ ଘର ହୋଇଥିଲା । କୋଡ଼ିଏ ହଜାରରୁ ଉପର ଲୋକ କଂଗ୍ରେସ

ମଣ୍ଡପରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟର୍ଥନା ସମ୍ପତ୍ତିର ସଭାସଭ
ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାଇ ପଟେଲ ଗୋଟିଏ ଲେଟିଆ ବଜୁତା ଦେଇଥିଲେ ।
ପ୍ରସ୍ତାବ ସଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟ ବହୁତ କମ୍ ଥିଲା । ସରକାରୀ ଦମନ ନୀତିର
ଜବାବ ଦେବା ପାଇଁ ଏବଂ ସମୂହ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ସଭାରେ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ଫଗୁଆ କରାଯିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଧାର୍ଯ୍ୟ
ହୋଇଥିଲା । ତାହାହିଁ ଏ ବର୍ଷର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା । କେଉଁଠି
ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ କରାଯିବ ତାହା ଛିର କର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ
ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସର ପୂର୍ବ ସମତା ଦିଆ
ଯାଇଥିଲା ।—

—ଅରଟ ସହିତ ହିଙ୍ଗ ଜାତୀୟ ପତାକା ଏହି କଂଗ୍ରେସରୁ
ହଟେଇ ହୋଇଥିଲା । ଏଥର ସଭାସଭ ଥିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ବିନ୍ଧ୍ୟାତ
ମୁସଲମାନ ନେତା ହକିମ୍ ଅଜମଲ୍ ଖାଁ ।

କଂଗ୍ରେସ ପରେ ମରେ ୧୯୨୬ ଜାନୁଆରୀ ୨୨ ତାରିଖରେ
ବମ୍ବେଠାରେ ମରଜାରଜ ସଙ୍ଗେ ଯାଲିଏ ପାଇଁ ଏକ ସର୍ବଦଳ
ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କୁ କଂଗ୍ରେସ
କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କମିଟି ଫେର୍ଡନ କଲେ ଫୁଲ୍ କୋର୍ଡେ ନଗଦ ଫଳ
ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଚଢ଼ଲଟକୁ ଏକ ଖୋଲ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ।
ଦେଶରେ କଥା କହୁଦା, ସଭାସମିତ କରଦା ଓ ଗବର କାଗଜ
ଲେଖିବା ଏ ତନେଟି ମୌଳିକ ଅଧିକାରରେ ସରକାର ହସ୍ତସ୍ଥେ
କରୁଥିବାରୁ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେ ଅସହଯୋଗର
ଶେଷ ଅସ୍ତ୍ର—ସମୂହ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ, ରୁଜୁରୁଟର ବାର୍ଦ୍ଧାଲୀଠାରେ
ପ୍ରୟୋଗ କରିବ ବୋଲି ସରକାରଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଦମନ
ନୀତିର ପ୍ରତିବାଦରେ ଶୀଘ୍ର ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ନ କଲେ ଲେକ୍‌ଜ
ହିଂସାକୁ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟରେ ରଖିବା କଠିନ ହେବ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ସେ ଚିଠିରେ

ହେଉଥିଲେ । ଏ ଚାନ୍ଦିନୀ ତାଙ୍କୁ ଚାହୁଁବାରେ ପ୍ରଧାନ କାରଣ
 ଥିଲା, ସେ ତାଙ୍କୁ ନାହିଁ କେବେ ଅତି ଶାସ୍ତ୍ରାବଳୀ ଗୁପ୍ତା ମୂଲ୍ୟ
 ପ୍ରକାଶ କେବେ ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମେଳ ଥିଲା ଏବଂ ସେଠାର
 ଅନେକ ଲୋକଦୟା ପ୍ରତିକର ଥିଲା ସମ୍ଭାଷଣ କଥା କିଛି କିଛି
 ଅଳ୍ପ ନିବିଡ଼ ଥିଲା । ଏହିପରି ଅନେକ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୟରେ
 ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଚାନ୍ଦିନୀ-ଚାନ୍ଦିନୀର ଏକ ପ୍ରକାର କଟିଶା
 ଘଟିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରାବଳୀ କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମାତ୍ରର ସେଠାରେ
 ଚାନ୍ଦିନୀ ଥାନାକୁ ଚାନ୍ଦିନୀ ଥିଲା ଏବଂ ଚାନ୍ଦିନୀ ଜଣ ପ୍ରକାର
 କେବଳ ପ୍ରତି ମାତ୍ର ପ୍ରକାର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେବଳ ନିଆଁକୁ
 ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଥିଲା ସମ୍ଭାଷଣ ଥିଲା । ସେଥିରେ କେବଳ କଂଗ୍ରେସ
 ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଚାନ୍ଦିନୀର ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର । ଗାନ୍ଧୀ ଏ
 କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଅନେକ ପ୍ରକାର ଏକପ୍ରକାର ମନରୁ ଦୂର
 କରି ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ପ୍ରକାର ମଧ୍ୟ ତୁଳନା ପ୍ରକାର
 ଅନେକ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ
 ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ । କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ ମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ
 ନେଇ ଦେବା ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଦେଇଥିଲା । କେବଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର
 ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ସବୁ ଦେଇ ଦେଇଥିଲା । କେବଳ
 ପ୍ରକାର କଂଗ୍ରେସ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଦେଖି ଦେଖିରେ
 ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଏଥିରେ କେବଳ କଂଗ୍ରେସ କେବଳ ଗାନ୍ଧୀ
 ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଦେଇଥିଲେ ।

କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାବଳୀର ଲୋକ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖିଛନ୍ତି,
 “କେବଳ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପୋରୁ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକ ଅନେକ ଦେ
 କରି ନ ଥିଲେ । ଏହା ଅନେକ ଅନେକ ଗୁପ୍ତା ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର
 ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାର କଂଗ୍ରେସ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକ ସମୟରେ

ଭାସା ହଠାତ୍ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସେ ଅପରାଧ ଦାଢ଼ କରୁଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଫାଇଦା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥିବା ମିଳାମିଶା କର, ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଚଷ୍ମା କନ୍ଦୁସ (ବୋମ୍ବ ପତ୍ର) ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା ଯଦି ଦଳରେ ଜନ ସଂଗଠନ କ'ଣ ହେଉଥିଲା, କଣ କରୁଥିଲେ ବା କ'ଣ କରି ପାରିବେ ଭାସା ଗାନ୍ଧୀ ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ ।”

ସରକାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ସୁସ୍ଥ ଗମ୍ଭୀର ଅବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ‘ଗାନ୍ଧୀ ସଂଗ୍ରହ’ ଏହିଭଳି ଜନରତ ଆଗରୁ ଅନେକଥର ମଧ୍ୟ ଶୁଣା ପାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଟେଲ୍ ପିଟିବ ଦେଲେ ତାଙ୍କର ଘେଷ୍ଟ ଚରାମ୍ବେ ଥରେ ଦି’ଥର ରୋଗି ହୋଇଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଫଳାଫଳ ସାହସ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏବେ ଆଇନ ଅମାନ୍ୟ ଦେଇ ଦେବା ପରେ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ୧୯୨୨ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କ ଅଶ୍ରୁପାତର ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଗାନ୍ଧୀରେ ‘ରାଜାଦୁଆ’ ପ୍ରଭୃତି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ନାମରେ ମକଦ୍ଦମା ଚଳିଲା । ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତ ଦେବା ଛଡ଼ା ମକଦ୍ଦମାରେ ସେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଗ ନେଇ ନ ଥିଲେ । ମକଦ୍ଦମା ଦୌରା ସୁନ୍ଦର୍ ହୋଇଥିଲା । ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୮ ତାରିଖ ଦିନ ଅନ୍ଧମଦା ଦାଦର ସେକ୍ସନ୍ ଜଜ୍ ଅଫିସରେ ଏ ମକଦ୍ଦମା ପଢ଼ିଥିଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ସରୋଜିନୀ ନାଇଡୁ ବରୁର ବେଲେ କଚେରୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ ନାଇଡୁ ସେ ବରୁରର ଦର୍ଶନ ଏହିପରି କରିଛନ୍ତି—

“ଆଇନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜଣେ ଦୋଷୀ, ଜଣେ ଅଭିଯୁକ୍ତ ଆସାମୀ, ତଥାପି, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଯେତେବେଳେ କଚେରୀ ଘରେ ପଶିଗଲେ କଚେରୀର ସମସ୍ତ ଲୋକ ଆସନା ମନକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବାପାଇଁ ଠିଆହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେହି ଶୀତ ଦେହ, ଗମ୍ଭୀର ମୁଣ୍ଡରେ

ଅଦମ୍ୟ ଶକ୍ତି ପୁଟି ଉଠୁଥାଏ, ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟ ମୋଟା ଖଦା ଚିତ୍ତାନ୍ତି, ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ଶଙ୍କରଲଲ ବ୍ୟାଙ୍କର, କଣେ ସହବନ୍ଧୁ ।

“ଓଃ ହୋ, କାଲେ ମୁଁ ତର ଦେଖିବି, ସେଇଥିପାଇଁ ମତେ ଟେକି ଧରିବ ଦୋଲି ମୋ ପାଖରେ କସିଛି ପରା ?” .....୧୫'ରେ ଏତଳ କହିଥିଲେ ଏବଂ ମହା ଆନନ୍ଦରେ ଠୋ, ଠୋ, କର ହସି ଉଠିଥିଲେ—ସେ କି ହସ ! ସତେ ଯେମିତି ତା ଭିତରେ ସମସ୍ତ ଜଗତର ଶୈଶବର ଲେଖାକୁ ଛପି ରହିଛି । ଶୂନ୍ୟତାକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲେ, ଅନେକ ପରିଚିତ ଲୋକ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ବହୁ ଦୂର-ଦେଶରୁ ନିଜ ଶ୍ରେଣୀର ଅର୍ଥ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି—କହୁ ପକେଇଥିଲେ, ‘ଏତ କଚେରୀ ପର ଲଗୁ ନାହିଁ, ଏତ ଏକ ସରକାର ପାରିବାରିକ ମିଳନ ପର ଲଗୁଛି ।’

“ବିଚାରପତି ଆସିଗଲେ—ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ଭିତରେ ଭୟ, ଗର୍ବ, ଅଶା ଓ ଯୋରର ଯୁଗପତ୍ତ ସ୍ପନ୍ଦନ ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ବିଚାରପତି ବି ବଡ଼ ଭଲ ଲୋକ; ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଉଦ୍ରତା, ତାଙ୍କ ଦୃଢ଼ ଓ ସାହସୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଏବଂ ଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫଳ ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଜୀବନ, ଏ ଭଳି ଅଭୂତପୂର୍ବ ସଫଳତା ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧି, ଏ ସମସ୍ତ ପାଇଁ ସେ ଅମର ପ୍ରଶଂସାର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲେ ।

“ଏ ଅଭୂତ ବିଚାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା—ଏବଂ ମୋର ପ୍ରିୟ ଫୁଲ୍‌ବ ମୁହଁରୁ ଭବିଷ୍ୟତ ବାଣୀ ଭଳି ଯେ ଅମୃତସ୍ରୋତ ବୋହୁଥିଲା ମୁଁ ତାକୁ ଶୁଣିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୋର ମନ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଏକ ସଫଳା ଅଡ଼କୁ, ଏକ ଭଲ ଦେଶର ଭଲ ଯୁଗର ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ଅଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଯାଇଥିଲା—ଯେତେବେଳେ ଏହିପରି ଜଣେ ବୋମ୍ବେବାସୀ ମହାଗୁରୁ କୁସ୍ ବିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ, ଠିକ୍ ଏହିପରି ଏକ

ବାଣୀ, ଏହିପରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସହୃଦ ପ୍ରଭୃତି କହିଥିବାରୁ ଦଣ୍ଡ ପାଇଥିଲେ । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତାର ଏହି ଉପାସକ । ଯେ କି ମାନବ ଜାତିକୁ ଚରମ କରୁଣାର ସହୃଦ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେ କି ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତାରେ ଗଣ୍ଡବଳ ମନୋଭାବ ନେଇ ଗଣ୍ଡବଳ ପାଶକୁ ପାଉଥିଲେ, ସେ ଭଲ ଲୋକର ଉପମା ଆଉ ଇତିହାସରେ କେହି ମିଳିବ ? ମୁଁ ସେତେକବେଳେ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲି ଯେ ସେହି ନୀତି ବଣ ଜାତି ଯାଗ, ନାଜୀରଥର ଯାଗ, ଯେ କି ସେହି ଗୋରୁ କୁଣ୍ଡରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି କେବଳ ଉପମା ହୋଇ ପାରନ୍ତି ।

“ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ସବୁଠାରୁ ଦୁରଣୀ ଯୋଗ୍ୟ ଘଟଣା ଅତି ଶୀଘ୍ର ସମ୍ପର୍କିତ । …… ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଲୁଚିଥିବା ଏକ ଦୁଃଖର ଝିଅରେ ପାଟି ପଡ଼ିଥିଲା । ବିଦ୍ୟା ନେବାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଲମ୍ବା ଶୋଇଯାହା ଚାଲିଥିଲା । ଯେଉଁ ହାତ ଦେଶର ସେବାରେ ଅନବରତ କାମ କରୁଛି, ତାହାକୁ ସମସ୍ତେ ଫୁଲି କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ସେହି ଦେଶ ପାଇଁ ଅନବରତ ଚାଲି ଚାଲୁଛି, ସମସ୍ତେ ସେ ଗୋଟିକୁ ଛୁଇଁ ଥାଆନ୍ତି ।

“ଶହ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୁଃଖର ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସରଳତାରେ ଅବଲମ୍ବିତ ଭାବେ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଭାରତଜାତୀୟତାର ଦେହଧାରୀ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର— ଏକାଧାରରେ ଭାରତଜାତିର ତ୍ୟାଗ ଓ ସେବାର ମୂର୍ତ୍ତି । ”

ଜଜ୍ଜଳ ଅଭିଯୋଗର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିବୃତ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । “୧୮୯୩ ସାଲର ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ମୁଁ ମୋର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଏକ ଅଶାନ୍ତ ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ସେଠାକାର ଇଂରାଜୀ ଶାସକମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୋର

ପ୍ରଥମ ସମ୍ବେଦନା ଅନୁଭବ ହୁଏନି ନ ଥିଲା । ମଣିଷେଇ ନଥା ଭାବିବାକୁ
 ଲାଗି ଯେତେବେଳେ ମୋର ଯେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ହୁଏନି ନ ଥିଲା ତାହା ମୁଁ
 ଦେଖି ପାରୁନି । ତେଣୁ ନିଜେ ଠିକ୍ ହେବା ପାଇଁ ଭାବିବାକୁ ଥିବାକୁ
 ମତେ ମଣିଷର ଅସୁବିଧା ମିଳି ନ ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ମୁଁ ହସି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଶୁଣୁଥିଲି ଯେ ହୁଏତ ଗାନ୍ଧୀଜୀ
 ଭେତ ଭିତରେ ଥିଲେ ଅଳ୍ପ ଏବଂ ଭାବିବାକୁ ଥିବା ଗାନ୍ଧୀଜୀ
 ବ୍ୟବସାୟୀ ଶେଷ ଏ ଦାମ୍ଭାବର ଅବସ୍ଥା ମାତ୍ର । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ
 ସରକାରଙ୍କ ଦୋଷ ଦେଖୁଥିଲି ମୁଁ ତାର ଗୋଲ୍‌ଗୋଲ୍ ସମାଲୋଚନା
 କରୁଥିଲି, କିନ୍ତୁ ତାହା ସ-ଇ ଡେକ୍ଟରେ ଅନ୍ତର ସମ୍ବେଦନା
 ଦେଖୁଥିଲି ଏବଂ କେବେହେଁ ତାର ସଂସ୍କରଣ କମନା କରି ନ ଥିଲି ।”

ଏହା ପରେ ସେ କିଛି ସମାଜର ସେବା ଦାୟିତ୍ବ କରି
 ଅନୁଗ୍ରହ ତାହା ଶୁଣିବା କରି କହିଥିଲେ । “ଏ ସମସ୍ତ ସେବା
 ପଛରେ ମୋର ଏକ ବିଶ୍ବାସ ଥିଲା ଯେ ଏହେବା ପଳରେ ମୁଁ
 ମୋର ଦେଶେସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ
 ସମାନ ହିସାବ କରିବା ନେଇ ପାରିବି ।

କିନ୍ତୁ ମୋତେ ପ୍ରଥମ ଥର ମିଳିଥିଲା, ଗୋଲ୍‌ଗୋଲ୍ ଅବସ୍ଥା
 ଦେଲେ । ସେ ଅବସ୍ଥା ଲୋକଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ସମ୍ବେଦନା
 ପାଇଁ ଶୁଣି ପାରିଥିଲା । ତା ଚିତ୍ତରେ ତାହା ଅବସ୍ଥା
 କେବଳ ଅବସ୍ଥାକ ଦୋଳ ମୁଁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଥିଲି । ତାହା
 ପରେ ପରେ ପଞ୍ଜାବରେ ସେହି ଭୟାବହ ଘଟଣାବୃତ୍ତିକ ଘଟିଥିଲା ।
 ଜାଲିଆ ଶୁଣିବା ଦାଗର ସ୍ଥିତିରେ ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ଦେଖିବା ହୁଏତ
 ଓ ଗୋଲ୍‌ଗୋଲ୍ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅବସ୍ଥା ଅବସ୍ଥାରେ ସେ
 ସବୁର ମୁଣ୍ଡି ମିଳିଥିଲା । ତୁଳସୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଗାନ୍ଧୀ
 ଉପରେ ଅତ୍ୟାଧିକ କଠିନ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାବିବା ମଧ୍ୟ ସେ କବିବ

ଦେଖୁଥିଲେ ତାହା ସେ ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ସନ୍ଦେହ ହୋଇଥିଲା ।

ତଥାପି ଚନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କର ଘୋର ଅଞ୍ଜୋ ଓ ସତର୍କଦାଣୀ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ୧୯୨୨ ଅକ୍ଟୋବରର କଂଗ୍ରେସରେ ଶାସନ ସମ୍ମାନ ଆଇନ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ କରୁ ତାକୁ କାମରେ ଲାଗାଇବା ପାଇଁ ଲଢ଼ିଥିଲି । ମୋର ସେତେବେଳେ ଆଶା ଥିଲା ଭାରତ ମନ୍ତ୍ରୀ ମୁଦଲମାନମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଥିବା କଥା ରକ୍ଷା କରିବେ, ପଞ୍ଜିତ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିକାର ହେବ ଏବଂ ସମ୍ମାନ ଆଇନରେ ଯେତେକ ଅସ୍ପୃକ୍ତ ମିଳିଥିବା ତାହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତିନକ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଥିରେ ଭାରତର ଜୀବନରେ ଏକ ନୂଆ ଯୁଗର ସୂଚନା ଅଛି ।

ଶିଳ୍ପର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହେଲା ନାହିଁ । ପଞ୍ଜିତ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଦୋଷଦଳ ଦିଅଗଲା, ଦୋଷୀ ତ ଦଣ୍ଡ ପାଇଗଲା ନାହିଁ; ଗୁଳିରେ ରହିଲେ ଓଲଟା କେତେ ଜଣ ଭାରତର ସଜସ୍ବର ଧନସେବକ ପାଇଥିଲେ ଓ କେତେକ ଛାନରେ ପୁନଶ୍ଚ ପାଇଥିଲେ । ଦୁଶି ଏହା ମଧ୍ୟ ଦେଖି ପାରିଲି ଯେ ସମ୍ମାନ ଆଇନରେ ହୁଏତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ଚେତନା ନ ଥିଲା ବରଂ ଭାରତର ଧନ ଦୋହ ଲୋଭୀ ଓ ଭାରତର ଦାୟତ୍ବ ଦଳାୟ ରଖିବାର ନୂଆ ନୂଆ ପାଟ ଦେଖିବେ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥିଲା ।.....

ବୃତ୍ତରେ ଗର୍ଭକୁ ଛୁଆଁ ଦର୍ଶି କେନ୍ଦ୍ର ଗିଳିଥିଲା । ସରକାର ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁଠି ଦା କେଲରେ ରଖିଥିଲେ ।

ଏହି ବୃତ୍ତ ଦେଲର ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ମକଦ୍ଦମାରେ ଗର୍ଭିଣୀ ନିଜର ବ୍ୟବସାୟ ଧନା ଗୁଣ ଓ ବୁଦ୍ଧିକାମ ବୋଲି ଲେଖାଯାଇଥିଲା ।

ମାର୍ଚ୍ଚମାସ ୧୭ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ ଭିତରୁ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ହକିମ ମଜମଲ ନାଁକୁ ଶୁଣି ଏ ଗିଠି ଲେଖିଥିଲେ, ଗିଠିର କେତେକ ଅଂଶ ନିମ୍ନପ୍ରକାରେ ଥିଲା;—

“ପୁରବେ କେବେ ଯାହା ଦେଖି ନ ଥିଲୁ ଏବେ ତାହା ବୁଝି ପାରିଛୁ ଯେ, ଦୁଇ ମୁସଲମାନ ଏକତା ନ ହେଲେ ସ୍ବାଧୀନତା ହାସଲ ହୋଇ ପାରବ ନାହିଁ । ଭେଦ ରହିଥିବତ ଅମେ ସବୁଦିନ ପରସ୍ତ ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିବା ।   ×   ×   ×

ମୋ ମତରେ ଅମେ ଅହିଂସାକୁ ଅମର ଦୃଢ଼ ଗତି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ସେ ଭଳି ଏକତା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ଅମର ଦୁଇ ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ ପଣିଆ କେବଳ ଗୋଟାଏ ଗୁଲ୍ ହୋଇ ରହିଛି । ପରସ୍ପର ଭିତରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ବାସ ଅଛି ଏବଂ ତା ପଳରେ ହେଉ ଅଛି । ଭାବେଲି ମୁଁ ନିରାଶ ନୁହଁ । ସେ ଦିଗରେ ଅମେ ଯେତେକ ଆଗେଇଛୁ, ସେତେକ ବି ଆଗରୁ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଅଠରମାସ ଭିତରେ ଅମେ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଷର କାମ କରି ଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଆଉ ଅଧିକ କେତେ ଯେ କରବାକୁ ହେବ ତାର ସୀମା ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ କି ଶିକ୍ଷିତ ବା ଧନୀ ଲୋକେ କି ସାଧାରଣ ଲୋକେ କେହି ସରଳ ଭାବରେ ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି ଯେ ଅମର ଏକତା ଏକାନ୍ତ ଲେଖା ।   ×   ×   × ସେଥିପାଇଁ ମତେ ଜଣାପଡ଼ିଛି ଯେ ସଖ୍ୟାକୁ ଅନେଇଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ, ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଅମ ଭିତରୁ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣ ଦୃଢ଼ତା ପଛକେ ସେମାନେ ଭଲଭଲ ବୁଝିବେ ଯେ ମନରେ, କଥାରେ ଓ କାମରେ ସେମାନେ ଅହିଂସ ନ ହେଲେ ଅମର ସ୍ବାଧୀନତା ଅସାଧୁ ହେବ ନାହିଁ ।”

(୪୦)

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜେଲ୍ ଯିବା ପରେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ କେଉଁ ଦିଗରେ ଗତି କରୁଥିଲା ତାହା ପରେ କୁହାଯିବ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ସବିନୟ ଆଦି ଅମାନ୍ୟ ଭଳି ଅମୋଦ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ଶ୍ରମଦଳାପୀଙ୍କର ପରିଚିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ତଳବର୍ଣ୍ଣିତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନମାନଙ୍କରୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳିଯାଏ; ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳିଯାଏ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଜନ୍ମି ଯାଇଥିଲା ।

ବୋରସାଦି ଗୁଳିଗୁଳି ପ୍ରଦେଶର ଗୋଟିଏ ତାଲୁକା । ସେହି ତାଲୁକାରେ ଦଳେ ତଳାୟତ ମାତ ଲୋକଙ୍କୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲେ । ତଳାୟତ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନାଁ ଥିଲା ଦେବୁର ଦାବା । ସେ ଦିନବେଳେ ଗାଁ ଭିତରକୁ ଆସି ସୁଲୁଲିକୁ ମିଳେଇ ଗାଣ୍ଡି ଓ ଶ୍ରେୟେ ଗାଁର ଫଗଲେକଙ୍କ ନାଁ ବୁଝି ନାଏ । ଗତରେ ସଦଳବଳରେ ଆସି ସେହି ଫଗଲେକଙ୍କ ଘରୁ ଜଣେ ଦଳିଣ ମଣିଷଙ୍କୁ ଧରି ନେଇଯାଏ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରିବାରଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଟଙ୍କା ଆଦାୟ କଲା ପରେ ଗୁଳିଦିଏ । ଏଦଳର ଜୁଲୁମ ଏହିପରି ଚାଲୁଥିଲା ବେଳେ ଆଉ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଗୁଳି ଯେଉଁ ଆସାମୀ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ର ତଳାୟତ ଦଳ ଦେବୁର ଦାବାର ପ୍ରତିଦ୍ୱାରୀ ହୋଇଥିଲା । ପୁଲିସ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେବୁରକୁ ଧରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ବୋରସାଦି ତାଲୁକାକୁ ବରୋଦା ଗଡ଼ଜାତ ସାଧ୍ୟ ଲାଗିଲା । ସେ ସାଧ୍ୟର ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ବି ଏ ତଳାୟତ-ମାନଙ୍କର ଜୁଲୁମ ଚାଲୁଥିଲା । ଉଭୟ ଆଡ଼ର ପୁଲିସ ଏକାଠି ମୁସାଆ କରି ସେ ନୂଆ ତଳାୟତକୁ ହାତ କଲେ ଏବଂ ତାର ଜଣାପଡ଼େ ଦେବୁରକୁ ଧରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ଗୁରୁ, ପାଣିଜଣ କନେଷ୍ଟବଲଙ୍କୁ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଠାଯାଇ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୁରୁ ଗୁରୁକୁ

ସରଦ କ'ଣ ସେ ସବୁ ନୁହଁ ଅସ୍ତ୍ର ଚକ୍ର ଗାଲ ତାର ଆସନା
 ଦ୍ୟୁତସାୟ ଅଧୁନ ଭଲ ରକ୍ତମ ଜଳେଇଥିଲା ! ଗ୍ରେସ୍ ଡକାୟିତ
 ଦେଲେ । ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ଧ ବୁଝିମଣା ଯେତେବେଳେ ଥରେ ଏକ ରକ୍ତ
 ଥରେ । ମାକିମାଗନ ଶ୍ରେଣୀକଲେ ଯେ ଗାଁ ଲେଲେ ସାହାଯ୍ୟ
 ବୁଝିବୁ ତୋଳି ସେ ଲାଗି ଦେଖୁଛି । ତେଣୁ ଯେମିତି ସେ
 ତାଳିକାଗର ଦିଶୁଣୀ (ଦିଶୁଣି) ପୁଲିସ ମୁକରୁ କଲେ ଏକ
 ଏକ ନକର ଚେନା ବୁଝିଲେ ଠାରୁ ଆଦୟ କେତୋ ପାଇଁ ଟିକସ
 ଦେଇ ଲା । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଟିକସ ଆଦାୟ ରୁଲିଲ ।

କେତେ ମଧ୍ୟରେ ପୁଲିସ ଯେ ନୁହଁ ତାହାକୁ ସଫେ ମେଣ୍ଟି
 କରୁଥିଲେ, ତାହା ବୁଝିବୁର ନେତାମାନଙ୍କ କାନିନେ ପଡ଼ିଲା । ଯଦିଓ
 ଲେଖି ଭଲ ସରଜିମିନ୍ ତତକ୍ରମେ କରୁଥିବା ଆସିଲେ । ସବୁ ମାଲ ବୁଝି
 ସେ ଲେଖି ନକିଶା ନ ଦେବା ପାଇଁ ପରାଟି ଦେଇଥିଲେ ।
 ଡକାୟିତରେ ଯେଉଁ ଗାଁ ଚଳେ ରୁଲି ନାଲ ଜଗମ ସେଇଥିଲା,
 ତାଙ୍କ ଦେହରୁ ରୁଲି କାଢ଼ି ଦେଖା କରାଗଲା; ଦେଖାଗଲା ଯେ ସେ
 ସବୁ ସରକାରୀ ରୁଲି । ତେଣୁ ସରକାରୀ ଦରୁକ ଓ ରୁଲି ଦ୍ୟୁତସାୟ
 ହେଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ ଭଲ ଦୁଇଗଣ
 ଯେତେବେଳେ ଦୁଇ ଏକ ଲୁକାକେ ରହିଥିବା ପ୍ରମାଣ ଦିଆଇଥିଲେ ।
 ପଞ୍ଚାୟତ ଉପାୟ ପ୍ରମାଣ କରାଗଲା ଯେ ଯେଉଁ ଦୁଇଦିନ ନିୟମ
 କରାଯାଇଥିଲା ତାଙ୍କର ଲେଖକ ଏ ଦାମରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏ ସବୁ
 କଥା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସତେକ ସତେକ ଦରଦା ରକା ତାଙ୍କ ପୁଲିସ
 ଗଠର ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତି ସରକାରୀ ଦୁଲିସ ଥା'ନ୍ତି ।
 ଦିଶୁଣୀ ଟିକସ ଆଦାୟର କୁଲ୍ମମ ରୁଲିଥ ଏ । ଯେଉଁ କେଜ ଓ କଲମ
 ଆସୁ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଲେଖେ ଅଟଳ ରହିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ
 ବମ୍ବେର ଲଟ ବଦଳି ହେଲେ । ନୁଆ ଲଟ ଦୋରସାଦର ସବୁ

ଦେଖ। ଶ୍ରୀ ତାଙ୍କର ଘରେଇ ବିଭାଗର ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ସରଜମିନ୍ ତଦନ୍ତ ପାଇଁ ତୁମ୍ଭେ ପଠାଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଦେଖା ପ୍ରମାଣ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦେଶର ସଭ୍ୟ ଯେଉଁ ସଭେ ଫୁଲିସ ଖଠାଇ ଆସିଥିଲେ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକଙ୍କର ଜଣା ରଖା ଫଳରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବି କୁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଦୋରସାଦ୍ ସତ୍ୟଗ୍ରହ ଏହିପରି ସରିଥିଲା ।

(୪୧)

ଏହା ପରେ ପରେ ଫିଜିବରେ ଶିବ୍‌ଙ୍କର ଏକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍‌ ପାଇଁ ନ ଥାନ୍ତି, ଫିଜିବରେ ଶିବ୍‌ମାନେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ୨୦ ଓ ଧର୍ମଶାଳୀମାନଙ୍କର ସହକାର କରିବା ପାଇଁ ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଶିବ୍‌ମାନଙ୍କ ସନ୍ଧ୍ୟା ତ ବେଳ୍, ଫଳରେ ଦୁଇଟି ଆନ୍ଦୋଳନ ଏକ ପ୍ରକାର ମିଶି ଯାଇଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲ୍‌ ଗଲେ ଦେଲକୁ ଯଦ୍ୱା ଶିବ୍‌ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକ ନେତା ଜେଲ୍‌ରେ ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ଧରା ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦମନ ଚାଲି ଅଧିକ ଚାଲିଥିଲା । ନାନା ଦାସାନାରେ ଯଜ୍ଞର ସଜ୍ଜାର ଶିବ୍‌ଙ୍କୁ ଧରି ଦେବା କରାଯାଇ ଥିଲା । ଶିବ୍‌ଙ୍କ ଭିତରେ ସହାନୁଭୂତି ଦଳ କଲା ପଡ଼େ ଦାନ୍ତୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅକାଳ ଶିବ୍‌ କହିଥିଲେ । ବାହୁ ଚାହୁଁ କରି ପ୍ରାୟ ସତର ଶହ ଅକାଳ ଶିବ୍‌ ଧରା ହୋଇଥାନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମାଲବୟଜୀ ଏ ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଫିଜିବ ଯାଇଥିଲେ । ତା ପରେ ସରକାର ଏକ ଦାସାନା ଧରି କହିଥିଲେ ଯେ ସହକାର ଆନ୍ଦୋଳନ ସଙ୍ଗେ ଦେମାସ୍‌ ଲେବେ ମିଶି ଗୋଲମାଲ କରୁଥିଲେ । ଦେମାସ୍‌ କେଣ କ'ଣେସ ବୁଝାଇଲେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କୁହା ହେଉଥିଲା ।

୧୯୨୨ ଜୁନ୍ ୧୫ ତାରିଖ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ହଜାର ଶିଳ୍ପୀ
ଜେଲରେ ଥିଲେ ।

ଏହିବର୍ଷ ଅଗଷ୍ଟ ମାସ ଶେଷକୁ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଏକ
ବିଶେଷ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ‘ଉଦାସୀ’ ଦଳର ଶିଳ୍ପୀମାନେ ସମ୍ଭାର
ବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲେ । ମଠର ମହନ୍ତମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଉଦାସୀ ।
ସମ୍ଭାରକ ଅକାଳିମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ଫରୁ ମଠର ଦଳ
କରିବେ ବୋଲି ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲେ । ଶିଳ୍ପୀମାନେ ମଠ ଗୁଡ଼ିକୁ
ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ କହିଲେ । ଗୁରୁକାବାଟରେ ଗୋଟିଏ ମଠ ଥିଲା । ଅଗଷ୍ଟ
ମାସରେ କେତେ ଜଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଶିଳ୍ପୀ ସେ ମଠ ଦିଗୁରୁ ଗୋଟିଏ
ଗଛ କାଟି ନେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ତ ଧରା ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ
ପରେ ପରେ ମହନ୍ତ ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗି ପୁଲିସ ପହଞ୍ଚି ବସେଇ
ଥିଲେ । ଅକାଳିମାନେ ତୁଟ ହୋଇ ଦସିବା ଲୋକ ନୁହେଁ ।
ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ମଠ ଦଳର ପାଇଁ ବାହାରିଲେ । ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ
‘ପଥା’ କହିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ‘ପଥା’କୁ ବେଆଇନ ଘୋଷଣା
କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେମିତି ପହଞ୍ଚି ପୁଲିସ ଧାଡ଼ି ପାରୁ ନାହିଁ,
ତାକୁ ଗିରଫ ନ କରି ନିଷ୍ଠୁର ଭାବରେ ଲଠିମାଡ଼ ଦିଆଯାଏ । ଏଥିରେ
ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରୋଷ ବା ପ୍ରତିରୋଧ କରୁ ନ
ଥିଲେ । ଶାନ୍ତି ଭାବରେ ମାଡ଼କୁ ସହି ଯାଉଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଦଳ
ଯାହା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଗ୍ରନ୍ଥସାହେବ’ଙ୍କ ଆଗରେ
ଅନୁମୋଦନ ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଲଠିମାଡ଼ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗ
ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ପଡ଼ୁଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ଧୀରସ୍ଥିର
ଭାବରେ କେବଳ ‘ଓଁ ହା ଗୁରୁ, ଓଁ ହା ଗୁରୁ’ (ଗୁରୁଜୀଙ୍କ ଜୟ,
ଗୁରୁଜୀଙ୍କ ଜୟ) ମୂର୍ଦ୍ଧରେ ରଖୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ‘ସତ୍ ଶ୍ରୀ
ଅକାଳ’ ଧ୍ବନି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଏ ଦୃଶ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଏକ

ବହଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ବାରଜାତ ଜର୍ମାନମାନଙ୍କ ଚରୁକରେ
ଯୁଦ୍ଧ କରି ସୁବେପର ସମର ସେତେରେ ଯଶ ରଖି ଆସିଥିଲେ,
ସେହିମାନେ ଏବେ ଏ ଅହଂସା ସଂଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଦର୍ଶ
ରଖିଗଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ କହିଥିଲେ ଯେ ଦୁଳି ଗାୟବାଠାରୁ
ଲଠିମାଡ଼ ଖାଇବା କଠିନ କାମ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଅହଂସା ଭାବରେ
ଲଠିମାଡ଼ ସହି ପାରନ୍ତି ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ସମ୍ମାନଯୋଗ୍ୟ ।
ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କ ଜଗତରେ ଏ ଅତ୍ୟାଚାରର ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶିବା କର ଅସ୍ତ୍ରଜ
ସାହେବ ଶେଷବେଳେ ଲେଖିଥିଲେ “ମୁଁ ଏଭଳି କରୁଣ ଓ ହୃଦୟ-
ବିହୀନ ଦୃଶ୍ୟ କେବେହେଁ ଦେଖି ନ ଥିଲି । ଅହଂସାର ଜୟ
ଏଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ।” ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ଏ ଘଟଣା
ଭଦନ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ମାଡ଼ିଛନ୍ତି । ପୁଲିସ୍ ଯେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୁଲୁମ
କରୁଥିଲା ତାର ଦର୍ଶିବା କର ଲେଖିଛନ୍ତି ‘ପୁଲିସ୍‌ର ଲୁହାଣାର
ବାଡ଼ ଭିତରକୁ ଅସ୍ପଦ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗାୟବା ଜିନିଷ
ଟିକିଏ ହେତେ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲେ । ଯେ ଗାୟବା ଜିନିଷ ମଧ୍ୟ
ନେଇକରି ଯାଉଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ ହେଉଥିଲା । ମୋର ମଠର-
ଗାଡ଼କୁ ଗୁରୁଦ୍ୱାର ପାଟକ ନିକଟରେ ଯାଅ କର ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ି
ଦିଅ ଯାଇଥିଲା ।”

କିଛିଦିନ ପରେ ସରକାରଙ୍କୁ ନିତାନ୍ତ ଲଜ ମାଡ଼ିବାରୁ ମାଡ଼
ବନ୍ଦ କରାଗଲା ଏବଂ ଚିରପଦାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଶେଷରେ
୧୯୨୨ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ ଏ ଅନ୍ଦୋଳନର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଧାନ
ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ସର୍ବ ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାବୀର ଚଞ୍ଚିବର ଜଣେ ସୁପରିଚିତ ଉଚ୍ଚମନ୍ତ୍ରୀ
ବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇ ଗୁରୁବାବାଗ ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ସେ ଜମିଷା

ଯେତା ନେଇ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ତା ଭିତରେକୁ ଅକାଳିନୀକୁ ଯିବାକୁ
ଦା କଠ କାଟିବାକୁ ଦାମା ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ
ଅକାଳ ସଂପ୍ରାପ୍ତର ବିଜୟ ହୋଇଥିଲା ।

ସଂଗ୍ରାହରେ ୧୯୨୩ ମେ ମାସରେ ନାଗପୁରରେ ପତାକା
ସଂଗ୍ରାହର ସମାପ୍ତି ହୁଏ । ନାଗପୁର ସହରରେ ଦିନେ ଗୋଟିଏ
ଗୋସ୍ତାସୀ ଜଣେ ପତାକା ନେଇ ସହର ବୁଲୁଥିବେଳେ ସଂଗ୍ରାହ
ହଲରେ ଯେଥିରେ ଦାମା ଯେଉଁଥିଲା । ୧୪୪ ଧରା ଗୋଟିଏ ଜାଗା
କରି 'ଗୋସ୍ତାସୀ'କୁ ଯିବାକୁ ନିଷେଧ କରି ଦେଖିଥିଲେ । ମନା
ହୋଇଥିଲା ଜିଉମାନଙ୍କ କା ନେଇ ଯିବାକୁ । ଏଥିରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛା-
ସେବକମାନେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ନେଇ ସବୁଆଡ଼େ ଯିବାର ଅଧିକାର
ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଚତ୍ୟାବ୍ରହ୍ମ
ଧରା ହୋଇ ଦର୍ଦ୍ଦ ହେଲେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟସ୍ୱରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଏକ
ଫିଓକ ଜୁଲାଇ ମାସରେ ନାଗପୁରରେ ଦସ୍ତଖତ । ତେଥିରେ
ଏ ସଂଗ୍ରାହର ସାମ୍ବିଧ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ହୋଇ ଏବଂ ଭାରତର
ଗୁରୁଆଡ଼େ ଦିନେ ପତାକା ଦିବସ ପାଳିତ ହେଲା । ଭାରତରେ
ସେଠାରେ ସମୁଦାୟ ଜୋତ ମଧ୍ୟ ଏ ସଂଗ୍ରାହରେ ଧରା ହୋଇ ଦର୍ଦ୍ଦ
ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଟଙ୍କା ଜୋରମାନା ହୋଇଥିଲା
ଜୋରମାନା ଆଦାୟପାଇଁ ତାଙ୍କର ମଠରଗାଡ଼ି ଫିକ୍ସ ହେଲା ।
ମାତ୍ର ନାଗପୁର ସହରରେ ସେ ଗାଡ଼ିକୁ କେହି ନିଲମ୍ବ ଅବତାରକୁ
ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଗଣପରେ ସରକାର ସେ ଗାଡ଼ିକୁ ନେଇ ସୁଦୂର
କାଟିଆଡ଼ାଡ଼ରେ ବନ୍ଦ କରି ଦେଖିଥିଲେ । କ୍ରମେ ଏ ପତାକା ସଂଗ୍ରାହ
ଏକ ମହାଭାରତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା; ଜୁଲାଇ
ମାସ ୧୦ ତାରିଖଠାରୁ କଂଗ୍ରେସ ଭାରତରୁ ସର୍ବଦା ବନ୍ଧିତଭାବ
ଏହାର ପରିଚାଳନା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ଭାରତର ଗୃହମୂଲ୍ୟ ସଙ୍ଗଠନ ଓ ଟଙ୍କା ପରସା କମା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ସ୍ୱର୍ଗାତ୍ମା ବିଠଲଭୂତ ପଟ୍ଟେର (ବିଶ୍ୱ-ଭାରତ ବଡ଼ଭାଇ) ଏ ସଙ୍ଗଠନରେ ଯେତେ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସରକାର ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯନ୍ତ୍ରା କଂଘା ପାଇଁ ଏକ ବାଟ ଚୋକି ଦାହାର କଲେ । ସରକାରଙ୍କ ଆଦେଶ ପଛରେ ଏକକି ଚଳିଲା ଯେ ଅନୁମତି ନେଲେ ଘେରୁଆ ହାତ ଦିଆଯିବ କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ଦାବୀ ହଲା ଯେ ସମୁଦ୍ର ଗୁମ୍ରାତର ବାଣୀ ଦାମରେ ପଡ଼ିଲା ଶୋଭା ପା ଯାଇଗାରିବ । ସେଥିରେ ଲେକସାଆଇଟିଙ୍କ ତରଫରୁ ଏକ ବିରୁଦ୍ଧ ଶୋଭାପାତ୍ରା ବାହାର କରିବାକୁ ଛୁର କରି ତାହାର ଗାଟ ଓ ସମ୍ପଦ ଯାଆନ୍ତେରେ ଯୋଗଦାନ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସରକାର ଆଉ ଏଥିରେ ଦାମା ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

(୪୭)

ଗାନ୍ଧୀ ଯୌରଡ଼୍‌ପା ଜେଲରେ ଦେଇ ଥିଲେ । ସେ ଆସନାର ଜେଲ ଅନୁରୂପ 'ୟୌରଡ଼୍‌ପା ଜେଲର ଅଭିଭୂତ' ନାଁ ଦେଇ ଗଣ୍ଡିଏ ବନ୍ଦୀରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସଙ୍ଗଠନମୂଳକ ଜେଲରେ ସେ କପର ଆଚରଣ କରିଥିଲେ ତହିଁର ବର୍ଣ୍ଣନା ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି ।

ଗାନ୍ଧୀ ଜେଲରେ ଥିବା ସମୟ ଭିତରେ କଂଗ୍ରେସର ଦୁଇଟି ସାଧାରଣ ବୈଠକ ଓ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ବୈଠକ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଜେଲ ପିତା ପରେ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ଦେଇ ନେତାମାନେ ଜେଲରୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କଂଗ୍ରେସ ମନ୍ତ୍ରଣାଳୟରେ ମତଭେଦ ଘଟିବା ଯାଇଥିଲା । ଥୋକେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପୁରୁଣା ବାଟକୁ ଠିକ୍ ଠିକ୍ ଧରି ଚାଲିବା ସପକ୍ଷରେ ଥିଲେ—ସବୁ ବର୍ଜନ ନୀତି ଉପରେ କାଏମ ରହି ଗଠନମୂଳକ କାମଦ୍ୱାରା ଦେଖିବାକୁ

ଅଜେ ଅମାନ୍ୟ ପାଇଁ ଚୁପ୍‌ଚାପ କରିବା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଅନ୍ୟ ଏକଦଳ ଲଢ଼ିଲା ଭିତରେ ପକ୍ଷୀ ସେଠାରେ ଅବତେଇ ଅସହଯୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲେ, ଏ ନୂଆଦଳର ନେତା ଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ଓ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ।

ଏ ନୂଆଦଳର ନାଁ ଦେଇଥିଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ । ପୁରୁଣା ବାଟରେ ଯିବା ଦଳଙ୍କର ନେତା ଥିଲେ ଶ୍ରୀ ରାଜଗୋପାଳାଚାରୀ ଓ ଦୌର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଇ । ଗନ୍ଧା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ପୁରୁଣା ଦଳଙ୍କର ମତ ଖେଳା ହୋଇଥିଲା ଓ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ କାଟି ଖାଇଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଦଳ କ୍ରମେ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ରଥା ପ୍ରସ୍ତାବ ସମସ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦଆଲୀ ଜେଲିଲ ବାହାରୁବା ପରେ ପରେ କୋକନଡ଼ା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଉଭୟ ଦଳଙ୍କୁ ମିଳାଇ ମିଶାଇ କାମ କରେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ କେହି କେହି ଜେଲ ଭିତରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ । ତାର ଉତ୍ତରରେ ଗାନ୍ଧୀ କହି ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ ଯେ ସେ ଜେଲ ଭିତରୁ କୌଣସି ମତ ପଠାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଗାନ୍ଧୀ ଭଙ୍ଗ କରୁପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ଏବଂ କେହି ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିବେକ ଅନୁସାରେ ନିଜର ବାଟ ଧରି ଚାଲନ୍ତୁ ।

୧୯୨୪ ଆରମ୍ଭରେ ଯେଉଁଠି ଜେଲଭିତରୁ ଗବର ଆସିଲା ସେ ଗାନ୍ଧୀ ବେମାର ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦରେ ଦେଶରେ ଏକ ବିସାଦ ଖେଳି ଯାଇଥିଲା । ଜାନୁଆରୀ ୧୨ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାକୁ ନିଆଗଲା ଏବଂ ଜଣେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଡାକ୍ତର ଡାକ୍ତରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପେଟରେ ଶୁଦ୍ଧ ଅଧରେ ଅଳ୍ପ ଚିକିତ୍ସା କରାଯାଇଥିଲା ।

ଅଳ୍ପ ଚିକିତ୍ସା ଚୁର୍ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ସେ ଅଗ୍ନିଶାଳାକୁ
ବରବାକୁ ଲାଗିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ରଖାଯାଇଥିବା ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର ବ୍ୟା-
ଧୀରେ ବସନ୍ତ ଅହଂସାର ପ୍ରଭୃତି କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର
ଅନ୍ତରାଳ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିଲାଭକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ହେଲା କରୁ ନ ଥିଲେ
ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ଘଟଣାରୁ ଜଣା ପଡ଼େ । ଘଟଣାଟି ସେ ନିଜେ
ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

“ଅଳ୍ପ ଚିକିତ୍ସା ପରେ ସେଠାକାର ଡାକ୍ତର ଓ ମୋର
ଧାର୍ମିକ ଜଗାବନ୍ଧୁ ମତେ ଏକ ଗାୟ ଘରର ଓଡ଼ିଆକୁ ନେଇ
ଯାଇଥିଲେ । ମୋର ଧାର୍ମିକ ଜଣେ ଇଂରେଜୀ ମହିଳା । ସେ ବଡ଼
ବର୍ମପତ୍ର ଥିଲେ ଏବଂ ମତେ ସବୁବେଳେ ବଡ଼ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାରେ
ବେଶୀ ଶାଢ଼ୀକୁ ବେଶୀ ଶୋଇବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର
ଏ ସ୍ନେହର ଜୁଲିମ ପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ‘ଅନ୍ୟାୟ’ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ
ଭଲ ପାଉଥିଲି । ମତେ ଘରେଇ କିତାକୁ ନେଇଯିବା ପରେ, ସେ
ଟିକିଏ ହସ୍ତ ହସ୍ତ, ଟିକିଏ ଥଟ୍ଟା କଲା ପରି ଆଖିମାରି ନମ୍ରଭାବରେ ମତେ
କହିଥିଲେ, “ଆପଣଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବାବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛତା ଉଡ଼ାଡ଼
କରିଥିଲି ସେ ଛତାଟି ଇଂଲଣ୍ଡ ଉପର ଥିଲା, ଏ କଥା ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି
କି ? ସେତେବେଳେ ମତେ ଟିକିଏ ହସ ମାଡ଼ିଥିଲା, କାରଣ ଆପଣଙ୍କ
ଭଲ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ସବୁ ଇଂରେଜୀ ଚିକିତ୍ସା ଉପକରଣରେ ବର୍ଜନ
କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଜଣେ ଇଂରେଜୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କ ହାତରେ,
ଇଂରେଜୀ ଅଳ୍ପ ସାହାଯ୍ୟରେ ରକ୍ଷା କରାଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଜଣେ
ଇଂରେଜୀ ଧାର୍ମିକ ଇଂରେଜୀ ଔଷଧ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସେବା କରୁଛି ।”
ସେ ଦୟାଶୀଳା ଧାର୍ମିକ ଶେଷ ବାକ୍ୟଟି ଟିକିଏ ଗବର ସହଜ
କହିଥିଲେ, ଭାବିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶରେ ମୁଁ
ଏବେଦି ଅଭିମୁଖ ହୋଇଯିବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟତାକୁ

ବିଗାଡ଼ ଦେଇଥିଲି, ମୁଁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲି, “ଅପଣମାନେ ସତକଥା କେବେ ଜାଣିବେ ? କୌଣସି ଜନପତି କେବଳ ଇଂରେଜୀ ବୋଲି ମୁଁ ବର୍ତ୍ତନ କରେ ନାହିଁ, ଏ କଥା ଅପଣ ଜାଣନ୍ତି କି ? ମୁଁ କେବଳ ଇଂଲଣ୍ଡର ବସ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତନ କରେ, ଭାରତୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିରେ ଅମ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇ ଅମର କୋଟି କୋଟି ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ନିଃସ୍ୱ କାଜାଳ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ମୁଁ କ୍ରମେ ଗଦା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମାଇଥିଲି ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ ଗଦା ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।”

ପେଟୁୟାରୀ ମାସ ୪ ତାରିଖରେ ହଠାତ୍ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିନା ସୂଚନାରେ ଜେଲରୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ କାରାଦାସ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ମୁକ୍ତ ହେବା ପରେ ପରେ ସେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ମୋଲାନା ମହମ୍ମଦ ଅଲିଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ଏ ଚିଠି ଲେଖି ସେଥିରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ବାଣୀ ଶୁଣାଇ ଦେଇଥିଲେ, ଚିଠି ଶକ୍ତି ପେଟୁୟାରୀ ୧୪ ତାରିଖ ଯୁଁ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଛପା ହୋଇଥିଲା ।

(୪୩)

“ପଦ୍ୟପି ମୁଁ ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ଜାଣେ ନାହିଁ ତଥାପି ମୁଁ ଅନେକ କଥା ଜାଣେ, ଯେଉଁଥିରୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ ଜେଲ୍ ସିବା ପୂର୍ବରୁ ବାଣ୍ଟୋଲୀ ପ୍ରସ୍ତାବବେଳେ ଦେଶର ସମସ୍ୟା-ମାନ ଯେତେ ଜଟିଳ ଥିଲେ ସେ ସବୁ ଏବେ ଅଧିକ ଜଟିଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ପାଣି, ଶ୍ରୀହୀନ୍ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକତା ନ ହେଲେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କଥା କହୁବା ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଉଛି । ମୁଁ ୧୯୨୨ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ଥିଲି ଏ ଚୁକ୍ତି ହେଉଥିଲା ଯେ ଏକତା ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲାଣି ମାତ୍ର ଆଜି

ତଦ୍‌ଗୁଣ୍ଡ ପେ ଅନ୍ତରଃ ହୃଦ୍, ମୁସଲମାନ ଏବଂ ବିଶେଷଭାବରେ
ତାହା ପାଇ ଅଟକି ଯାଇଛି । ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ପରିବର୍ତ୍ତିତ
ଅବିଶ୍ୱାସ ଅସିଯାଇଛି । ମୋର ଗୋଧରେ ଦେଶ ପେ ଅନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ
କରୁଛି, ତାହାକୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମିଶ୍ରୀ ଦୃଢ଼ତର
କରାଯିବାରେ ଲାଗାଯିବ କି ? ତାହାଛଡ଼ା ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ବା
ଚିକିତ୍ସା କରାଲେ ମୋର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପେଟେ ନ ଫେରିବ, ଏ କାମଦ୍ରାବ
ସେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଫେରି ଆସିବ । ଜେଲ୍‌ରେ ପେଟେକେକେ
ଶୁଣିଲି ପେ ଛାଟନ ଛାଟନ ହୃଦ୍ ମୁସଲମାନ ଟଣା ଓଟସ ଲାଗିଛି,
ସେତେବେଳେ ମୋ ମନ ଦବି ଯାଇଥିଲା ।

ମୋ ମନ ଉପରେ ଏ କଲିର ଚିନ୍ତା ଯଦି ସବୁବେଳେ ମାଡ଼ି
ବସିଥିବା ତେବେ ମତେ ବିଶ୍ରାମ କୁଅତୁ ମିଳିବ ?.....ମୁଁ ଜାଣେ
ଏ କାମ ଭାବ କହୁକର । କିନ୍ତୁ ଉଗ୍ରତାନକଠାରେ ଅମର ଜୀବନ୍ତ
ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ କୌଣସି କାମ କଠିନ ହେବ ନାହିଁ । ନିଜର
ଦୁର୍ବଳତା ଅମେ ଉପଲବ୍ଧ କରା । ଉଗ୍ରତାନକୁ ଜଣାଇବା । ସେ
ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ । ଦୁର୍ବଳତାରୁ ଉପ୍ପୁ ଅସେ । ଉପ୍ପୁରୁ
ଅବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମେ । ଉପ୍ପୁ ପକ୍ଷ ଅପଣାର ଉପ୍ପୁ ଗୁଡ଼ିକା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ
ଜାଣେ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷ ଯଦି ଉପ୍ପୁ ଗୁଡ଼ିକେବ, ତେବେ ଅମର କଲି
ବେ ହୋଇଯିବ ।”

ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟଲାଭ କରିବେ ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀଜୀ ବମ୍ବେ ପାଖ
ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଜୁହୁ ନାମକ ଏକ ଗ୍ରାମରେ ରହିଥିଲେ ।
ସେଠାରେ ଦେଶର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର
କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରକ୍ରିତ ମୋତିଲାଲ ଓ ଜବାହରଲାଲ
ସେଠାକୁ ଯାଇ କିଛିଦିନ ରହିଥିଲେ । ମୋତିଲାଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନୂଆ
ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟୁରୁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ମାଧ୍ୟ

କେହି କାହାରିକୁ ବୁଝାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ ! ଗାନ୍ଧୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରକେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରକୁ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେପରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ମୋତିଲାଲ ଦୁଇଆଡ଼ୁ ଦୁଇଟି ବିରୁଦ୍ଧ ଦେଲେ ।——ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବାଟରେ ଚାଲିଲେ । ତେବେ ଏତକ ହେଲା ଯେ ଦୁଇଦଳ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସେଠାରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକାଠି ମିଶି ବାମ କରିବେ ସେଥିପ୍ରତି ବୁଝି ନ ଶି ଗାନ୍ଧୀ ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ପାଠ୍ୟ ଲେଖକ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଦୂରଦୂର ପଦର ନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଧାରଣ କରି ମିଳିଥିଲା ।

ସାଧାରଣ ଗୁଣି ମୂଲିଆଙ୍କ ଚଳ ଅସଲ ଚଳ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ସୁଦ୍ଧରେ ଲଗାଇ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ତାହା କେବଳ ଅନ୍ଧାଧା ଉପାୟରେ ଗଠନମୂଳକ କାମଦ୍ୱାରା ହୋଇ ପାରିବ, ପାଠ୍ୟ ଲେଖକ ଏତକ ସହଜରେ ହଜମ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଜୁନମାସ ୨୭ ତାରିଖ ବେଳକୁ ଅହମଦାବାଦଠାରେ ନିଖିଲଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ଏକ ବୈଠକ ବସେ । ସେଠାରେ ଗୋପୀନାଥ ସାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଥିଲା । ସେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଜଣେ ହିନ୍ଦୀବାଦୀ ବିଜ୍ଞାନୀ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ମାର ଦେଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ପଥାଏ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ତାଙ୍କର ଦେଶପ୍ରିୟତା ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି । ଉପରନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏ କାମକୁ ପ୍ରଚାରକ୍ରମରେ ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରୁଥା'ନ୍ତି; ସେମାନେ ଖୋଲଖୋଲି ଶ୍ରୀୟକ୍ତ ସାହାଙ୍କର ଏ ହିନ୍ଦୀବାଦୀ କାମର ନିନ୍ଦା କରୁ ନ ଥା'ନ୍ତି । ନିଖିଲଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଲା ଯେ ଗୋପୀନାଥ ସାହାଙ୍କର ଦେଶପ୍ରିୟ ଥିବା ସତ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କାମ ଠିକ୍ ହୋଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ବାଟରେ କଂଗ୍ରେସ

ଭୁଲିଛି ଏଭଳି କାମ ସେଥିରେ ଘୋର କ୍ଷତି ବରୁଛି ଓ ଦେଶ ସେ ଦିଗରେ ସାବଧାନ ରହିବା ଉଚିତ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କହୁନିତରେ ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା । କେତେ ଲୋକ ଏହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ମତ ଦେଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ମୂଳ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ନୀତିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ଏଭଳି ମତ ଦେବାକୁ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ କଂଗ୍ରେସ ଲୋକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବାର ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ବଡ଼ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ନିଜର ନିକଟତମ ଓ ପ୍ରିୟତମ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ଦେଖି ସେ ଏଡ଼େ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ କଂଗ୍ରେସ କମିଟି ସଭାରେ ସେ କାନ୍ଦ ପକାଇଥିଲେ । ସାଧାରଣ ସଭାରେ, ଏଭଳି କାନ୍ଦ ପକାଇବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ କେତେଥର ଘଟିଛି ସତ ମାତ୍ର କଂଗ୍ରେସ ମହଲରେ ଏହା ପ୍ରଥମ ଥର ଥିଲା ।

ଏହି ବୈଠକରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗାନ୍ଧୀ ଅଣିଥିଲେ ଯେ ଗୃହଅଗ୍ନି ସରସା କଂଗ୍ରେସ ରୂପା ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଫୁଟା ଦେଇ କଂଗ୍ରେସ ସଭ୍ୟ ହେବେ । ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ସପକ୍ଷରେ ବହୁତ ଅଧିକ ସଭ୍ୟ ମତ ଦେଲେ ଏବଂ ତାହା ମଞ୍ଜୁର ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ଫୁଟା ଗୃହା ନ ଦେଲେ ସେମାନେ ନିର୍ବାଚିତ ପଦରୁ କାଟି ଚାଲିଯିବେ, ଏପରି ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଧାରା ବିରୁଦ୍ଧରେ କେତେ ଜଣ ସଭ୍ୟ ଚାଲି ବଢ଼ି ଶ୍ରମବାଦ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ଭୋଟ ନିଅନ୍ତାବେଳେ ସଭା ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଏହା ଦେଖି ସେ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ ଧାରଣକୁ ଉଠାଇ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ଜୋର କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ୍ କରିବାରେ ସେ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେଖି ନ ଥିଲେ ।

କବାହରଲଲ ଲେଖିଛନ୍ତି “ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଦ୍ବିତୀୟ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ବାଟ କହିଥିଲା ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେ କାମ କରୁଥିଲେ

ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ଜନସଂଖ୍ୟା ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏକଥା ପଶୁ ନ
ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ ପାଠର ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଚାରରେ
ଗୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରୀତି କରି ଯାଇଥିଲା ।
ସେମାନେ କୁଅର ପରି ଗାନ୍ଧୀ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଅସନ୍ତି । ପୁଣି
ଛାଡ଼ି ପଛରେ ପଡ଼ିଯାନ୍ତି ।”

ଏହି ଦୈଠକରେ ଗାନ୍ଧୀ ଇଂରେଜର ଦୁଇଦଳଙ୍କ ଭିତରେ
ଏକ ରପା କରେଇ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ନୂତନ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦଳ
କାମରୁ ଅଲଗା ରହିଥିଲେ ।

(୪୪)

ଏହିଲ ମାସ ପ୍ରଥମ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଗାନ୍ଧୀ ‘ସ୍ୱା ଇନ୍ଦିଆ’ ଓ
‘ନବଜୀବନ’ ଦୁଇ ଟବର କାଗଜର ଭାର ପୁଣି ହାତକୁ ନେଲେ ।
ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ, “ମତେ ଯେ ଭଗବାନ କହିଛି
ମୁକ୍ତି କର ଅଛି ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝି ନାହିଁ । ସେ
ଦିଗରେ ଶୀଘ୍ର ଅଲୋଚନା ମାତ୍ର ଦେଖୁଛି । ଯେତକି ଅଲୋଚନା
ପାଉଛି ସେତକି ଆଗକୁ ମାଡ଼ୁଛି । ପାଠକଙ୍କୁ ମୋର ନୂଆ କିଛି
କହିବାର ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଲାଗିପ
ହୋଇ ମୁଁ ଦେଶର ସେବା କରିବି, ମାତ୍ର ତାହା ହେଲା ନାହିଁ ।
ଆମକୁ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବାକୁ ହେବ । ମୋର ନୂଆ
କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନାହିଁ, ସେହି ପୁରୁଣା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୋର ଅଂଶ
ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ବରଂ ବିଶ୍ୱାସ ବେଶୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଛି । ଯେତେବେଳେ
ଆକାଶ ବେଶୀ ଅନ୍ଧାର ହୁଏ ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ଜାତି ବା
କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ଭଲ ପ୍ରକାଶ ହୋଇଥାଏ ।”

ସେହି ସମୟରେ ଜଗଣ ପଟ୍ଟଶେରବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚେତେକ
ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଦେଉଳ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ଆପତ୍ତି ଉଠାଇଥିଲେ, “ଗାନ୍ଧୀ

ଉପରେ ଜୋର ଦେବାଦ୍ୱାରା ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକର, ଦେଖିଗଲେ ସଚଳ ନୁହନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି ରକ୍ତମରେ ମୁଠାଏ ଖାଇ ଚଳିଯାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଉପକାର ହେବ, ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀ ତା ସଚଳ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କର ସତ ହେବ । ସେମାନେ ଅନେକ ଦେଶୀ ମିଲ୍ କଳ-କାରଖାନାରେ ପଇସା ପତକଲଗନ୍ତି ତାହା ବୁଝିଯିବ ।”

ଗାଳୀ ତାର ଉତ୍ତରରେ ଲେଖିଥିଲେ, “ଏ ଟି ଶ୍ରେଣୀ ବଡ଼ ବରୁଣୀ, କିନ୍ତୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ପଦସ୍ତେରକ ସେ ସବୁ ଅଶକ୍ତ ବରୁଣି ତାହା ସତ ହେଉ । ସେତେବେଳେ ମିଲ୍ କଳ ବା ମିଲ୍ ବ୍ୟବସାୟର ଅଂଶିଦାରମାନଙ୍କର ଧୂନ୍ଦ୍ୱାରା ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଓ ଭାବତର ମୁକ୍ତି ହେବ । ଏତକ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିବେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିବେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣ ଉଠିବ, ସେମାନେ ଭୋକରେ ଗଡ଼ି ମରୁଥିବା ଗୁଣିକୁଳକୁ ଶୋଇ ନିଜକୁ ଅତି ଗୋଷ୍ଠୀ ନ ଥିବେ । ତରଂ ସେତେବେଳକୁ ଗୁଣିକୁଳ ସଚଳ ହୋଇଥିବେ ଏବଂ ଗୁଣିକୁଳ ଯାହା ତଥାର କର ପାରୁ ନ ଥିବେ, ସେ ସବୁ ଜିନିଷ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲେକକଠାରୁ ବଦଳେଇ ନେଉଥିବେ ଏବଂ ଏ ଭଳି ଗୁଣିଙ୍କଠାରୁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତଶ୍ରେଣୀର ଲେକେ ନିଜର ଭରଣ-ପୋଷଣ ପାଉଥିବେ । ଟିକିଏ ବିଚାର କଲେ ପଦସ୍ତେରକ ବୁଝି ପାରିବେ, ସେ ଓ ତାଙ୍କ ଭଳି ସବୁ ଅଂଶିଦାରମାନେ ଲେକକ ସଙ୍ଗେ ସହଯୋଗ ନ କଲେ, ଖଦୀ ବା ସୁତାକଟା କ’ଣ କଲକୁ ତଡ଼ି ପାରିବ ? ତଥାପି ପଦସ୍ତେରକ ଏତକ ଅଶ୍ୱାସନା ପାରୁ ସେ ଖବଡ଼ ପ୍ରଥମେ ଶାଠିଏ କୋଟି ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଛି । ତାକୁ ତଡ଼ି ସାରିଲେ ଦେଶୀ କଳକଥା ଉଠିବ ।

..... ମୁଁ ଏତକ ପଦସ୍ତେରକକୁ ସାନ୍ତୁନା ହେବା ପାଇଁ ଚାହୁଁ ।

ସେ ସିନା ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ନ ବୁଝି, ମିଲ୍ ତା ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଲେକକର
 କି ଅବସ୍ଥା ହେବ ତାହା ନ ବୁଝି ଚିଠିଟି ଲେଖି ପକେଇଛନ୍ତି ।
 ନଚେତ୍ ତାଙ୍କ ଚିଠିଟିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାପଡ଼ୁଛି ଯେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ
 ବୋଲି ଜିନିଷଟି ନାହିଁ । ସେ କହୁଛନ୍ତି, ‘ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକର
 ଅସୁସ୍ଥାନ ଭାବ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ମତେ ମୁଠାଏ ଖାଇ
 ଚଳି ଯାଉଛନ୍ତି’ ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ? ସେ କ’ଣ ନିଶ୍ଚୟ କରି
 ଜାଣନ୍ତି ଯେ ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକ ଅସୁସ୍ଥାନ କ’ଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ?
 ତାଙ୍କର କ’ଣ ଅନୁରବ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ତାଙ୍କୁ କ’ଣ କଡ଼ା କଥା
 ବାଧେ ନାହିଁ ? ସେ କେଉଁ କଥାରେ ନିମ୍ନ ? ସେମାନେ ଧନରେ
 ନିମ୍ନ ହୋଇ ପାରନ୍ତି; ତାଙ୍କ ଗରବ ଅବସ୍ଥା ପାଇଁ ଅମେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ
 ଶ୍ରେଣୀର ଦାୟୀ ନୋହୁଁ କି ? ପରିପ୍ରେରକଙ୍କୁ ମୁଁ ଜଣାଇ ଦିଏ
 ଯେ ସେହି ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକ ଯେ କୌଣସି ମତେ ମୁଠାଏ ଖାଇ
 ଚଳି ବି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି; କରଂ ଅଧିକାଂଶ ଅଧ୍ୟାପକ ଖାଇ ଭୋକ
 ଉପାସରେ ଦିନ କଟାଉଛନ୍ତି । ଅଜିହ୍ଵାଏ ମଧ୍ୟବିତ୍ତଶ୍ରେଣୀ ସେହି
 ନିମ୍ନସ୍ତରଙ୍କ ଶୋଷଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଅସୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଅଜି
 ପଦ ସେହି ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲେକକ
 ସ୍ଵେଚ୍ଛାରେ କିଛି କ୍ଷତି ସହନ୍ତି ତେବେ ସେ ଶୋଷଣ ପାଇଁ
 ଯତ୍ନକର୍ତ୍ତୃ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବ । ଅମେ ବଡ଼ ବା ଉଚ୍ଚରେ ଅଛୁଁ ଏହି
 ଯେ ଅହଙ୍କାର ଏବଂ ତା ପଛରେ ତଥାକଥିତ ନିମ୍ନସ୍ତର ଲେକକ
 ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ପ୍ରତି ଅମର ହୃଦୟ ଯେ ପଥର ହୋଇ ଯାଉଛି,
 ସେଥିପାଇଁ ଅଜି ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ଅଡ଼କୁ ଆଗେଇ ପାରୁ ନାହିଁ ଏବଂ
 ଏହି ମୁଦସଜୀବନୀ ଅରଟର ଉଲ୍ଲସ ହେଉ ନାହିଁ । ମୋର
 ଅନୁରୋଧ ପରିପ୍ରେରକ ମହାଶୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚିନ୍ତା
 କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜେ ଅରଟ ଧରି ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଦେଶବାସୀଙ୍କ
 ସଙ୍ଗେ ଅସନ୍ଧାର ଐକ୍ୟ ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।”

(୪୫)

ଏହି ସମୟରେ ଦେଶରେ ଛାନେ ଛାନେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କର ମାରପିଟ ହାଣକାଟ୍ ଦେଖାଯାଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏଥିରେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତିତ ଆ'ନ୍ତ୍ର ଓ ନୁର୍ ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ଶେଷରେ ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୮ ତାରିଖ ଦିନ ଏକାଇଶ ଦିନ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ମୌଲାନା ମହମ୍ମଦଅଲ୍ଲାଙ୍କ ଘରେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପବାସ କରନ୍ତି । ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ବିବୃତ ଦେଇଥିଲେ, “ଏ କେତେଦିନର ଘଟଣା ମୋର ଅସହ୍ୟ ହେଲଣି । ମୋର ଅସହ୍ୟାୟ ଅବସ୍ଥା ଅଧିକ ଅସହ୍ୟ ହେଉଛି । ମୋର ଧର୍ମ ମୋତେ ଶିଖାଉଛି ଯେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଦୁଃଖ-କଷ୍ଟର ନିବାରଣ କରି ପାରବ ନାହିଁ, ସେ ଉପବାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରବ । ମୋର ପ୍ରିୟତମ ଅସ୍ତ୍ରାୟୁଧ ପାଇଁ ମୁଁ ଏହି ବାଟ ଚାଲୁଛି । ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ବା ଲେଖୁଛି, ସେଥିରେ ଏ ଦୁଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏକତାବଦ୍ଧ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଅଜିଠାରୁ ଏକାଇଶ ଦିନ ପାଇଁ ଉପବାସ ଆରମ୍ଭ କରୁଛି । ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖରେ ଉପବାସ ସରିବ । କେବଳ ପାଣି ବା ଲୁଣ ପାଣି ମୁଁ ପିଇ ପାରବି । ଏହା ଏକାଧାରରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

“ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଛୁରୁପ, ଏ ବିଷୟ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଜଣାଇବାରେ ଦରକାର ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଶାରେ ମୁଁ ଜଣାଇ ଦେଉଛି ଯେ ଏହା ଉଭୟ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଫଳପ୍ରସ୍ତୁତ ପ୍ରାର୍ଥନା ହେବ । ସେମାନେ ଏକାଠି ମିଳିମିଶି କାମ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏବେ ଏ ଅସହ୍ୟତାରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନେତାମାନଙ୍କୁ ମୋର ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ, ଏପରି କି ଇଂରାଜି ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୋଧ ଯେ, ସେମାନେ ଏକାଠି ବସି

ଏ କଳିକୁ ବଦ କରନ୍ତୁ । ଏ କଳି ଧର୍ମ ତଥା ମାନବ ଜାତି ପ୍ରତି ଏକ ନିନ୍ଦାର ବିଷୟ ହେଲଣି ମତେ ଲଗୁଛି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସତେ ପ୍ରେମିତ ତାଙ୍କ ସଂସ୍ଥାପନରୁ ତଡ଼ ଦିଅ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଅମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ।”

ଏହି ଉପବାସ ଭିତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବିବୃତ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ନେତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ଆଲୋଚନା ଏଠାରେ ଦିଅଗଲା । — ପ୍ରଥମଟି ମହାଦେବ ଭ୍ରାତା ପ୍ରଭୃତି ଅଶ୍ରମବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟଟି ମୌଲାନା ସୌକତ ଅଲ୍ଲଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଇଟିଯାକ ଆଲୋଚନା ମହାବଦ୍ଦର ଭାଇଙ୍କ ଲେଖାରୁ ଅନୁବାଦ କରି ପାଇଅଛି :—

ଗାନ୍ଧୀ ପଚାରିଥିଲେ; “ବମ୍ବେ ଓ ଚୌଶିଚୌରୀ ଘଟଣାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ ଯେଉଁ ଉପବାସ କରୁଥିଲି ତାର ଅର୍ଥ ତମେ ବୁଝିଛନ୍ତି ? ମୁଁ (ମହାଦେବ ଦେଶାଇ) ଜବାବ ଦେଇଥିଲି ହଁ;

ତେବେ ତମେ ଏ ଉପବାସର ଅର୍ଥ କାହିଁକି ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ?

“ସେହିତ ଅପଣ ନିଜେ ଏକ ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିଚାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ଵରୂପ ଏକ ଉପବାସ କରିଥିଲେ । ଏଠି ସେସବୁ କିଛି ନାହିଁ । ଏଠି ଚୌଶିସି ଅପରାଧ ନାହିଁ ଯାହାକୁ ଅପଣା ଉପରକୁ ଟାଣିନେବେ ।”

“ବୁଝିବାର କି ଭୁଲ ! ଚୌଶିଚୌରୀରେ ଯେଉଁମାନେ ଦୋଷୀଥିଲେ ସେମାନେ ମତେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ, ମତେ ଜାଣି କି ନ ଥିଲେ । ଏହିତ ଦୋଷୀମାନେ ମତେ ଜାଣନ୍ତି ଏବଂ ଭଲପାନ୍ତି ବୋଲି ମୁଁହିଁଙ୍କେ କହନ୍ତି ।”

“ମୁଁ କହିଥିଲି ସୌକତ ଅଲି ଓ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଏ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ
ଲିଭାଇବାକୁ ଯିବେନାହିଁ କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହୁଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା
ତାଙ୍କର ଅନୁଭବ ଦାୟାରେ । କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କ
କଥା ପସନ୍ଦ ନାହିଁ ? ଆପଣଙ୍କ ବାଣୀ ବି ପସନ୍ଦ ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ
ବାଣୀ ବି ପସନ୍ଦ ନାହିଁ । ସେମାନେ ବା କରବେ କଣ ? ଆପଣ
ବା କରବେ କଣ ? ଅବସ୍ଥା ସ୍ପଷ୍ଟବାକୁ ସମୟ ଲାଗିବ ।”

ଗାନ୍ଧୀ ଜବାହର ଦେଇଥିଲେ :—“ସେତେ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା,
ସୌକତ ଅଲି ଓ ମହମ୍ମଦ ଅଲି ତ ଶୁଦ୍ଧ ସୁନା । ମୁଁ ଜାଣି ସେମାନେ
ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା ଅଜି ଅମର ଅନୁଭବରେ
ନାହିଁ ; ଛଅମାସ ତଳେ ଅମ ହାତମୁଠାରେ ଥିଲା । ମୁଁ ଜାଣି ମୋ
ଉପବାସରେ ସେମାନେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ । ପରସ୍ପରଭାବରେ
ଏ ଉପବାସ ତାଙ୍କ ମନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ । କିନ୍ତୁ କାହାର ମନକୁ
ପ୍ରଭାବିତ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଉପବାସ କରିନାହିଁ ।

ମୁଁ ଜବାହର ଦେଇଥିଲି, “ସେତେ ଭଲ କଥା । କିନ୍ତୁ କେଉଁ
ଦୋଷ ପାଇଁ ଆପଣ ଏ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ତାହା ମୋତେ ବୁଝାଇ
ଦିଅନ୍ତୁ ।”

“ମୋର ଦୋଷ କାହିଁକି ? ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ-
ସାଥକତା କରିଛି ବୋଲି ଅଭିଯୋଗ କରି ପାର । ମୁସଲମାନଙ୍କ
ବିପଦରେ ବନ୍ଧୁ ହେବାକୁ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ଡାକ ଦେଇଥିଲି ।
ମୁସଲମାନର ଧର୍ମପୀଠର ଶୋଷା ପାଇଁ ଧନପ୍ରାଣ ଡେଇଁ କରିବାକୁ
ମୁଁ ହିନ୍ଦୁଙ୍କୁ କହିଥିଲି । ଅଜି ବି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅହଂସା ପାଳିବା ପାଇଁ
କହୁଛି, ପରକୁ ନ ମାରି ନିଜେ ମରି ଆପଣା କଲିକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି
କରିବାକୁ କହୁଛି । କିନ୍ତୁ ପଳ କ’ଣ ହୋଇଛି ? କେତେ ମଦର
ଭଙ୍ଗା ହୋଇଛି ? କେତେ ଭଉଣୀ ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ମତେ

ଶୁଣାଇଲେଣି ? ମୁଁ କାଲି ଡକିଙ୍ଗାକୁ କହୁଥିଲି ଯେ ମୁସଲମାନ
 ଗୁଣୀକୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀମାନେ ପାଣରେ ଭୟ କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ
 ସେମାନେ ଏକୃଷ୍ଟ ବାହାରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ମୁଁ ଜଣକଠାରୁ
 ଖଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ି ପାଇଛି । ତାଙ୍କ ଚିଲିକା ଉପରେ ଯେ ଅଜ୍ୟାଗୁର
 ହୋଇଛି ତାହା ମୁଁ ଚେମିତ ସହ୍ୟ ? ସବୁ ଯେଉଁର ସହୃଦ
 ସହୃଦିବାକୁ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁକୁ କମିତ କହୁଛି ? ମୁଁ ତାକୁ
 ଜବାବ ଦେଇଥିଲି ଯେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଛେତାର ପଳ
 ଭଲ ହୁଏ । ପଳ କିଛି ହେଉ ନ ହେଉ ମୁଁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ବନ୍ଧୁତା କରିବାକୁ କହୁଥିଲି । ଅଜି ସେ ଜବାବକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ
 ଦେଖାଇବା ମୋର ଶକ୍ତିର ଅଜାତ, ମହସ୍ସଦାଅଲ ଓ ସୌକତଅଲଙ୍କ
 ସମତାର ମଧ୍ୟ ବାହାର । ମୋ କଥା ଶୁଣୁଛୁ କିଏ । ତଥାପି ମୁଁ ହିନ୍ଦୁକୁ
 କହୁଛି ମର, ମର ନାହିଁ । ମୋର ଜୀବନ ଦେଲେ ମୁଁ ସେତକ
 କହୁପାରିବି । ମୋର ନିଜ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ ମୁଁ ତାକୁ ମରବାର
 ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିବି । ଆଉ ଅନ୍ୟ ବାଟ ନାହିଁ । .....ମୁଁ
 ଅସହଯୋଗ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି । ମୁଁ ଅଜି ଦେଖୁଛି, ଅହଂସାକୁ ଛାଡ଼ି-
 ଦେଇ ଛେବେ ଅପଣା ଅପଣା ଭିତରେ ଅସହଯୋଗ କରୁଛନ୍ତି,
 ଏହାର କାରଣ କ'ଣ ? ଏକମାତ୍ର କାରଣ, ମୁଁ ନିଜେ
 ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହଂସ ନୁହଁ । ମୁଁ ଯଦି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅହଂସା ପାଇଥାନ୍ତି ତେବେ
 ଅଜି ଗୁରୁଅଟେ ମୁଁ ଯେ ହଂସା ଦେଖୁଛି ତାହା ନ ଥାନ୍ତା ।
 ତେଣୁ ମୋର ଉପବାସ ଏକ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ । ମୁଁ ବାହାରିବାକୁ ଡୋଷ
 ଦେଉ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଅପଣାକୁ ଦେଖି ଦେଉଛି ।
 ଲୋକଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିବା ଶକ୍ତି ମୋର ଗୁଲିପାଇଛି । ମୁଁ ହାରିଛି,
 ମୁଁ ଅସହାୟ, ମୋର ଗୁହାଗୁ ହୁଏତ ଦୁଆରେ ଜଣାଇବି ।
 ସେହି ମୋ ଗୁହାଗୁ ଶୁଣିବେ, ଆଉ କେହି ଶୁଣିବେ ନାହିଁ ।”

ମେ ମୁହଁରୁ କଥାର ସ୍ୱଅ ମାତ୍ର ଅସିଲ, ମୁଁ ତାକୁ ସମ୍ଭାଳି ତ ପାରିଲି ନାହିଁ, ଅତି ବା ସେ କଥା କହିବି କଣ, ମୁଁ ଶେଷରେ ପଚାରିଲି “ବାପୁ” ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଣ ଏହି ପ୍ରକାର କରିବାକୁ ହେବ ? ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କଣ ନାହିଁ ? ଅମ ଧର୍ମରେ ଉପବାସ ବିଧି ଅଛିନି ?” ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ “ନିଶ୍ଚୟ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଭସିମାତନ କ’ଣ କରୁଥିଲେ ? ସେମାନେ ଯେ ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ, ସେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରୁଥିଲେ, ଶହ, ଶହ ବର୍ଷ ଧରି ଗୃହରେ ବସି କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ କ’ଣ ଗାଉଥିଲେ ? ପାବିତା ଶିକକୁ ପାଇବା ପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ଗାଦ୍ୟ ବା ପଲ ତ ଦୁଇର କଥା ଗଛର ପତ୍ର ବି ଗାଉ ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ତପସ୍ୟା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପୂରି ରହିଛି । ଆଗଠାରୁ ମୁଁ ଏଥର ବେଶୀ ଟଣ୍ଡର ଚିନ୍ତା କରି ଏ ଉପବାସ କରିଛି । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଅସହ-ଯୋଗର ଚଳନା କରିଥିଲି ଏବଂ ତାହା ଆଉ କରିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ଏହିମରି ଏକ ଉପବାସ ମୋ ଭ୍ରାତ୍ୟରେ ଘଟିବ ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଜକୁ ପଚାରିଥିଲି, ‘ମୁଁ ଏ ଭୟଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର ଧରେଇ ଦେଉଛି । ଯଦି ତାର ଅପବାସବ୍ୟାପାର ହୁଏ, ମୋର ଜୀବନ ଦେଇ ତାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ ।’ ଅଜି ସେ ମୁହଁଟି ଅସିଥିବା ପରି ଲାଗୁଛି । ପୂର୍ବ ଉପବାସମାନଙ୍କରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସସୀମ ଥିଲା । ଏଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅସୀମ ଏବଂ ତା ପଛରେ ଅସୀମ ସ୍ତେଷ ରହିଛି । ମୁଁ ତ ଅଜି ସେହି ସ୍ତେଷସାଗରରେ ବୁଡୁଛି ।”

(୪୭)

ଉପରୋକ୍ତ କଥାବାକ୍ୟର ପରଦାନ ମୌଲନା ମହମ୍ମଦ ଅଲି ଅସି ପଢୁଥିଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଅଗରୁ କହିଥିଲେ ସେ ପଦ ସୌକତ ଅଛି ବା ମହମ୍ମଦ ଅଲି ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ସେ, ଏ ଉପବାସ

କରିବା ନାହିଁ ତୁମ୍ଭେ ଠିକ୍ ନୁହଁ ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ଉପବାସ କରିବେ ନାହିଁ । ବହୁ ଦୀର୍ଘ ସମୟ କଥାବାତ୍ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବୁଝାଇ ପାର ନ ଥିଲେ । ସେ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରୁ କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ।

ସୌକତ ଅଲ୍ଲ କହୁଲେ, “ନାହିଁ, ନାହିଁ, ଲୋକେ ତ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଥିଲେ ଶୁଣୁ ବି ଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ନ ଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟ ପରାମର୍ଶଦାତା ଯୁକ୍ତିଗଲେ । ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ ପଡ଼ି ଶାସ୍ତ୍ର ବାନ୍ଧି ଧରିଲେ । ମୋର ଉତ୍ତର ସେମାନେ ଆପଣା ଭୁଲ୍ ବୁଝିବେ । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ ଏ ବିଷୟ ହରିନେବା ପାଇଁ ଆପଣ ଅନେକ କିଛି କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ହୋଇଥିଲେ ଏ ସବୁ ଗୋଳମାଳ ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଏତିକି କହିଛି—‘ବଦମାସ୍, ତମର ମନଇଚ୍ଛା ବଦମାସ୍ କର । ଉଗବାନ ଅଛନ୍ତି, ନିଜ ନିଜକୁ ହାଣି କାଟି କିନ୍ତୁ ଉଗବାନଙ୍କୁ ମାର ପାରବ ନାହିଁ ।’ ତେଣୁ ଆପଣ ଉଗବାନଙ୍କ ନାମରେ ତାହା ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ଉଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୁହୁ ଲଢ଼ୁଛନ୍ତି । ଉଗବାନଙ୍କୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ଗାନ୍ଧୀ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହୁ ଉଠିଲେ, “ମୁଁ ଉଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ୁଛି ? ମୋଠାରେ ଯଦି ଗର୍ବ ବା ପ୍ରତିରୋଧ ଅଛି, ତେବେ ମୋ କଥା ସଙ୍ଗେ । ଭଲ, ଏ ଉପବାସ ତ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ହେଉନର ପ୍ରାର୍ଥନାର ଫଳ——ମୁଁ ଗତି ଖଟା ବେଳୁ ଉଠିଥାଏ ଏବଂ ଯୋଗ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ ବୋଲି ଉଗବାନଙ୍କୁ ପଚାରିଥାଏ । ସେପକ୍ଷେମ୍ବର ସତର ତାରିଖ ଦିନ ବିଜୁଳି ଭଳି ଜବାବ ମିଳି ଯାଇଥିଲା ! ମୁଁ ଦୋଷ କରୁଥିବି ତ ଉଗବାନ ସମା ଦେବେ । ଯାହା ମୁଁ କରୁଛି ଯାହା ମୁଁ କରୁଛି, ସବୁ ଉଗବାନଙ୍କଠାରେ ଭର ରଖି କରୁଛି ।

କରୁଛି, ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଶ୍ୱାସୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ଘରେ
 କରୁଛି । ମୋ ଧର୍ମ କହୁଛି, ଯେ କଣ ସହି ପାରବ ସେହି
 ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପାରବ । ଉପବାସ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋ
 ଧର୍ମରେ ସାଧାରଣ ଉପଦେଶ । କିନ୍ତୁ ଇସଲାମ ଧର୍ମରେ ଏଭଳି
 ତପସ୍ୟା ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ଜାଣେ । ପିଟିଗୁରୁଙ୍କର ଜୀବନାବଳୀ
 ମୁଁ ପଢ଼ିଛି ମହମ୍ମଦ ରସୁଲ ଅନେକ ସମୟରେ ଉପବାସ ରହି
 ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ
 ମନା କରୁଥିଲେ । କାର୍ତ୍ତିକ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମନା କରୁଥିଲେ ଏହି
 ପ୍ରଶ୍ନ କେହି ଯାହୁ ପଚାରିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, “ମୁଁ
 ଆଗୁରକ ଗାଦ୍ୟ ଶାଉଛି” ସେ ଉପବାସ ଆଉ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭିତରେ
 ସେ ତାଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ ଯାକ କରୁଛନ୍ତି ।
 ସେ ଆଗମଆୟସରେ ରହି କୋରାଣବାଞ୍ଛି ଶୁଣୁ ନ ଥିଲେ । ସ୍ୱତ
 ସ୍ୱତ ଚେଇଁ ରହି ଉପବାସ କରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱତରେ
 ଯେତେବେଳେ ସେତେବେଳେ ଉଠି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ତେବେ
 ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭଗବାନ୍ ବାଣୀ ପହଞ୍ଚୁଥିଲା ।.....
 ସୌକତ, ତମେ ମୋ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ କଥା ପଚାରୁଛ, ମୋ ଦେହ ଉପରେ
 କି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବ ପଚାରୁଛ ? ଯଦି ମୁଁ ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ଯେ ମୁଁ ସହି
 ପାରବ ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ମରିଯାଇ ପାରେ । ଏ ଦେହର ମୂଲ୍ୟ
 କ’ଣ ? ମୁଁ ଜେଲ୍‌ରେ ମହମ୍ମଦ ସୁଲତ୍ତାନ ସାଥୀମାନଙ୍କ ଜୀବନା
 ପଢ଼ିଥିଲି । ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଅଛି । ହଜରତ୍ ଇମର୍ ଜଣକୁ
 ପାଞ୍ଚଶହ ଦିନାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ଉପହାର ପଠାଇଥିଲେ । ସେ ଲୋକଟି
 ତାକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ନାସକ ହେଲା, କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାର୍ତ୍ତିକ
 କାହୁଁ ବୋଲି ତା ସ୍ତ୍ରୀ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଥିଲା; ‘ଅସତ୍ୟ ମାୟା
 ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଛି, ମୋର ସେ କ’ଣ ହେବ ।’ ହଜରତ୍

ଉପରୁ ଭଲ ଶୁଭ୍ରତ ମଣିଷ ସେ କପଡ଼ାର ପଠାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ତାହାଠାରୁ ଦୁଇରେ ଢେଇଥିଲା, କାଶେ ତାହା ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ ଅସତ୍ୟ । ଏ ଜୀବନ ସେହିପରି । ଉଗ୍ରବାନଙ୍କର ଯଦି ଦର୍ଦ୍ଦର ଥିବ, ଏ ଦେହକୁ ସେ ଢେଇବେ । ଯଦି ନାହିଁ କାମ ସରି ଯାଇଛି ତେବେ ଏ ଦେହ ଧୂସ ପାଉ । ବରଂ ମୁଁ ତ ବିଶ୍ୱରୁ ଏ ଉପବାସ ଧରି ଯଦି ଅବସ୍ଥା ନ ସୁଧୁରୁବ ତେବେ ମୁଁ ଚରକାଳ ପାଇଁ ଉପବାସ କରିବି ..... ।”

ଏମିତି ଅନେକ କଥା ବାଣୀ ହେଲା । ସୌକତ ଅଳ୍ପ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଉଠିଗଲା ବେଳେ କହିଥିଲେ, “ତନୋଟି ଜିନିଷ ପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ । ୧—ହୃଦ୍ ସୁସଲମାନ ଏକତା, ୨—ଇସଲାମ ଓ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପାଇଁ ମୋ ମା ହେଉଛି ଏବଂ ୩—ମହିମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।”

ଏ ଉପବାସର ଖବର ଗୁରୁଅଡ଼େ ବିଜୁଳି ପରି ଗୋଳିଗଲା । ଗୁରୁଅଡ଼େ ନେତାମାନେ ଅପଣା ମନକୁ ଆସି କମା ହୋଇଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଐକ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀ ବସାଇ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ କିପରି କାମ ହେବ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସତ୍ତ୍ୱର ସ୍ଥାପିତ ହେବ ତାର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସ୍ଥାୟୀ କମିଟିମାନ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କଲି କଳିଆ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଥଣ୍ଡା ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

ଗାନ୍ଧୀ ସୁରୁଗୁରୁରେ ଏକୋଇଶ ଦିନ ପାର ହୋଇଥିଲେ । ଉପବାସ ସରିବା ଦିନକ ଆଗରୁ ଲେଖିଥିଲେ, “ଆଜି ମୋ ତପସ୍ୟା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନାର କୋଡ଼ିଏ ଦିନ ପୂରିଲା । ଏବେ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ଜଗତରୁ ଯାଇଁ ଅଶାନ୍ତି ଜଗତରେ ପଶିବି । ସେ କଥା ମୁଁ ଯେତକ ଭାବୁଛି ସେତକ ନିଜକୁ ଅସହାୟ ବୋଧ କରୁଛି । ଐକ୍ୟ ସମ୍ମିଳନୀ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ସେ କାମକୁ ମୁଁ ପୁରା କରିବି ବୋଲି

ଅନେକ ଆଶା କରୁଛନ୍ତି । ଅନେକେ ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ
ଦଳମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମିଳେଇ ଦେଇ ପାରିବି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଜାଣେ
ମୁଁ କିଛି କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଭଗବାନ ସବୁ କରି ପାରନ୍ତି ।”
ଉପବାସ ପରେ ନଭେମ୍ବର ଶେଷକୁ ଦସ୍ତୋରେ ସବୁଦଳର
ନେତାମାନଙ୍କର ଏକ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯୋଗ
ଦେଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସାମ୍ବିଧାନିକ ସଭାକୁ କିପରି ସ୍ଥାପିତ
ହେବ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା ।

(୪୭)

ଏଥର କଂଗ୍ରେସ ବେଲଗାଓଠାରେ ବସିଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ
ସଭାପତି ବାଛିଥିଲେ । ଜର୍ଜ୍‌ହାରଲ୍‌ଲ ଲେଣିକ୍‌ସ୍‌ଟ୍ର, “ଗାନ୍ଧୀ ତ
ସବୁଦିନେ ସଭାପତିଙ୍କ ଉପରେ ସଭାପତି ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସଭାପତି
ବାଛିବା ଏକ ହାସ୍ୟାସ୍ତବ କଥା ହୋଇଥିଲା ।”

ବେଲଗାଓ କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ବକ୍ତିତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ
ତାହାର କେତେକ ଅଂଶ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା,—“ମୁଁ ଆଜନ
ଅମାନୀରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯେତେବେଳେଯାଏ ବିଦେଶୀ
ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନ ପୂର୍ବ କରିବାର ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିପାରୁ ନାହିଁ,
ସେତେବେଳେଯାଏ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ପାଇଁ ଆଜନ ଅମାନୀ କରିବା ସମ୍ଭବ
ହେବ ନାହିଁ ।..... ହିଂସା ଯୁଦ୍ଧ ବଦଳରେ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନ
ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ପ୍ରଳମ୍ବ ଉପାୟ ବୋଲି ମୋର ମତ । ଯେମିତି
ଗାଲି ଦେବା, ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ କରିବା, ମିଛ କହିବା, ଆଘାତ କରିବା ଓ
ଚୁନି କରିବା ଏ ସବୁ ହିଂସାର ଚିହ୍ନ ସେମିତି ବିନୟ, ଉଦ୍ରାଧିକାରଣ,
ସତ କହିବା ଇତ୍ୟାଦି ଅହିଂସାର ଚିହ୍ନ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନ
ମଧ୍ୟ ମତେ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଅହିଂସାର ଚିହ୍ନ ଭଳି ଲାଗେ । ଅହି-

ଶସ୍ତ୍ର ସହୃଦ ବିଚାରାତ୍ମକ କାମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗୁପ୍ତ ଦେବା । କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁପ୍ତ କ୍ରୋଧ ଓ ଦ୍ଵେଷର ଗୁପ୍ତ, ପାଗଳାମିର ଗୁପ୍ତ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହେ ହିଂସା କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ଅହିଂସା କାମ ବେଶୀ ଗୁପ୍ତ ଦେଇଥିଲି । କାରଣ ଅହିଂସା କାମ ସଦ୍‌ଭାବ ଓ ବିନୟର ଫଳ । ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଏହିପରି ଏକ ଗୁପ୍ତ ଦେଇଥାଏ । .....ଇଂଲଣ୍ଡର ଭାରତରେ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଵାର୍ଥ ତାର ଲୁଗା ବେପାର । ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି କରି ଭାରତର ଗୁଣୀକୁଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରାଯାଇଛି ସେ ସମସ୍ତଠାରୁ ଏ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବେପାର ଗୁଣୀକୁଳଙ୍କ ବେଶୀ ସର୍ବନାଶ କରିଛି । ଗୁଣୀଙ୍କ ହାତରୁ ଏକ ପୁରକ ଧନା ଇଡ଼େଇ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଅଳସୁଆ କରି ଦେଇଛି । ତେଣୁ ଗୁଣୀର ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ବିଦେଶୀ ବସ୍ତ୍ର ବର୍ଜନ ଏକାନ୍ତ ଲେଖା । ଅତଏବ ଆମର କାମ ହେଉଛି, ଗୁଣୀ ଯେପରି ଶସ୍ତ୍ରା ଚକ୍ରମାଳା ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ନ କିଣେ ସେ ଦିଗରେ ତାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା; ପୁଣି ତାକୁ ଭୁଲାଇବା ସୁଭାବଟା ଇତ୍ୟାଦି ଶିଖେଇବା ଓ ସୂତାକୁ ଗାଁ ତନ୍ତୀଠୁ ବୁଣାଇନେଇ ସେ ଗଦଡ଼କୁ ଫିରେଇବା ଏବଂ ତା ଫଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୁଗା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଶୀ କଳାଲୁଗାକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଶିଖେଇବା ।

ହାତରେ ସୂତକଟା ଓ ହାତରେ ଲୁଗାବୁଣାଦ୍ଵାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଗଦଡ଼ ଜରିଆରେ ବିଦେଶୀ ଲୁଗା ଛାଡ଼ିବା ଫଳରେ, କେବଳ ଯେ ଗଣ୍ଡବ ଗୁଣୀର ପରସା ବଞ୍ଚିବ ସେତକ ନୁହଁ, ସେହି ଗଦଡ଼ କାମ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଚୁକ୍ତ ଉଚ୍ଚତରର ଏକ ସେବା କାମ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦେବ । ଏ କାମ ଜରିଆରେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ହେବ । ଗଦାକାମ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ଗୁଣୀ ମୂଲ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତ ଉଚ୍ଚମାନ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ଓ ସ୍ଵାବଲମ୍ବୀ ହେବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରୁ । .....ମୁଁ ଇଂଲଣ୍ଡର

ଲୁଗାବେସାରକୁ ଖରାପ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ବୋଲି କହିବାର କାରଣ
ଭାରତର କୋଟି କୋଟି ଗୁଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଧୂସ କରି ଏ ବେସାର ଅରହୁ
ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଚଳାଯାଉଛି । ଗୋଟାଏ ଅନ୍ୟାୟରୁ
ମଣିଷ ପାଇଁ ଆଉ ଗୋଟାକରେ ପଡ଼େ, ସେମିତି ଏ ଅନ୍ୟାୟ
ବ୍ୟବସାୟ ପୋରୁଁ ଇଂଲଣ୍ଡ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛି ।.....
ଗଢ଼ା ଜରିଆରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବସ୍ତୁ ବର୍ଜନର ସଫଳତାର କେବଳ ଯେ
ଏକ ବଡ଼ ଗୁଣନୈତିକ ପରୀକ୍ଷାମ ହେବ ସେତିକି ନୁହଁ, ଏହା କି
ପୁରୁଷ କି ସ୍ତ୍ରୀ ଭାରତର ସବୁଠାରୁ ଗରୀବ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର
ଜିନିଷ ବଳର ପରାଧୀନ ଦିଆଇ ଦେବ ଏବଂ ଭାରତର ସ୍ୱରାଜ୍ୟ
ଲିଡ଼େରେ ସୈନିକ କରିଦେବ । X X X X

“ମୁଁ ଜାଣି କଂଗ୍ରେସର ସେବକ, ମୁଁ କଂଗ୍ରେସକୁ ଦୃଢ଼
ରଖିବାକୁ ଚାହେଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ଅସହଯୋଗକୁ ବନ୍ଦ ରଖିବାକୁ ପରାମର୍ଶ
ଦେଉଛି । କାରଣ ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଦେଶ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହଁ । ମାତ୍ର
ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ଏମିତି ଥିବ, ମୁଁ ନିଜେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତଭାବରେ
ଅସହଯୋଗ ଛାଡ଼ି ପାରବି ନାହିଁ । ମୋ ଆଖିରେ ଅସହଯୋଗ ଏକ
ଲୌଶଳ ନୁହଁ, ଏହା ମୋର ଏକ ଧର୍ମସୂତ୍ର । ଅସହଯୋଗ ଓ ଆଇନ
ଅମାନ୍ୟ ଏ ଦୁଇଟି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଗଛର ଦୁଇଟି ଅଲଗା ଅଲଗା ଡାଳ ।
ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମୋର କଲ୍ୟାଣ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅର୍ଥ ସତ୍ୟକୁ ଗୋଟିବା
ଏବଂ ଉଚ୍ଚବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟ । ଅହିଂସାର ଅନ୍ତରାଳ ମୋତେ ସେ
ସତ୍ୟର ବାଟ ଦେଖାଏ । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମୋର ସେହି ସତ୍ୟର ଏକ
ଅଂଶ ।”.....

ଏହି କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦଳଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଏକ ରଥା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦୁଇଦଳକୁ ମିଳାଇ ମିଳାଇ ଭାମରେ
ଲୁଗାବେସାର ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ସାବଧାନ ଥିଲେ ।

(୪୮)

ଏକେତ ଗାନ୍ଧୀ ଅହିଂସା ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ଭାରତବର୍ଷେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେବାପାଇଁ ବୁଲୁଥିଲେ, ଏବେ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ହୋଇ ଦେଶରେ କଂଗ୍ରେସ କାମରେ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭରୁ ଗସ୍ତରେ ବାହାରିଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ଟେବଲ ଯେ ସମ୍ମିଳରେ ବୈଠକରେ ମହିଳା ମହିଳାରେ ସଭାପତି ହୋଇ ବସିବ, ଏବଂ ଅନ୍ତ କିଛି କରବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସେଭଳି ମତ ନ ଥିଲା; ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତି ଦେଶର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସେବକ ହେବ, କଂଗ୍ରେସ ପାଇଁ ସବୁଠୁଁ ଶେଷ ଗୋଟିଏ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରଠାରୁ ଏଣିକି ଏହା ଏକରକମ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଥା ହୋଇଗଲାଣି ଯେ ଏ କଂଗ୍ରେସ ସଭାପତିମାନେ ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ ବୁଲି କଂଗ୍ରେସ କାମର ପ୍ରସାର ଦିଗରେ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସିବାଜୀବ୍ରତ୍ୟର ଭାଇକମ୍ ମନ୍ଦିର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚାଲିଥାଏ । ସେ ମନ୍ଦିରର ଗୁରୁପାତ୍ରର ସମ୍ମାନରେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ବରାଜନୀମାନଙ୍କୁ ସିବାକୁ ଦିଆଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ସନାତନାମାନଙ୍କର ଜୁଲୁମକୁ ସେଠା ଗଜସରକାର ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଏକଅଡ଼େ ଗଜସରକାର ଆଉ ଏକଅଡ଼େ ସନାତନା ଦଳ, ଏ ଦୁହଁଙ୍କ ଚେତ୍ତାରେ ଏକାଠି ଲଢ଼େଇ ଚାଲୁଥିବାରୁ ଟୁର୍ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୁଷ ଅହିଂସା ଭାବରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଚଳାଇବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଆଗରୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ୧୯୨୫ ଗସ୍ତରେ ସେ ଭାଇକମ୍‌ଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ୧୯୨୫ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ୧୯ ତାରିଖରେ ସ୍ବଂ ଇଣ୍ଡିଆରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଛନ୍ତି :—

“ଭୁବନେଶ୍ୱର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆଶ୍ରମର କର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପେ-
 ଯାନିଷ୍ଠ ଆଳାପ ହୋଇଥିଲା ତାର ବିବରଣୀ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଅକ୍ଷରରେ ଅକ୍ଷରରେ
 ତଳେ ଦେଉଛି । ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ପରୀକ୍ଷାକ୍ରମରେ ସେବକ
 ଅଛନ୍ତି । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ବାଟ ବନ୍ଦ ବୋଲି ଗୁରୁତା ବାଡ଼ି
 ଦିଆ ହୋଇଛି । ତାହାର ଆଗରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ଠିଆ ହୋଇ
 ରହନ୍ତି ବା ବସି ରହନ୍ତି । ସେଠି ବସିଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ସୁଦୃଢ଼
 କାନ୍ତିନ୍ତି ଏବଂ ଛଅଘଣ୍ଟା କାଳ ସେଠାରେ ବସନ୍ତି, ଛଅଘଣ୍ଟା ପରେ
 ଆଉ ଏକ ଦଳ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବଦଳି କରନ୍ତି । ମୋ ସଙ୍ଗେ କର୍ମୀ-
 ମାନଙ୍କର ଯାହା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକେ
 ଜାଣିବା ଉଚିତ ଏବଂ ସବୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହା ପ୍ରୟତ୍ନ ବୋଲି
 ତାହା ମୁଁ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ କଲି :—

“ତମର ସଫଳତା ତମ ନିଜ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ,
 ବାହାର ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ତମ ଭିତରେ
 ଯଦି ସାର ନ ଥିବ ବା ଅଳ୍ପ କିଛି ଥିବ ତେବେ ମୋ ଆସିବା
 ଯୋଗୁଁ ଏ ସାମୟିକ ଉପଦେଶକୁ କିଛି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଆସି
 ନ ଥାନ୍ତି ବା ଏଠା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ନ ଥାନ୍ତା, ତଥାପି
 ତମେ ଯଦି ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝି କାମ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ
 କୌଣସି କଥାର ଅଭାବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

.....ଯାହାହେଉ ତମକୁ କଅଣ କରବାକୁ ହେବ ତାହା
 ତମକୁ ମୁଁ ଅଳ୍ପରେ କହି ଦେଉଛି । ତମ କାମର ଗୋଟିଏ ଗୁଣ-
 ନୈତିକ ଦଗ ଅଛି । ସେଟିକୁ ତୁମେ ଭୁଲିଯାଅ, ଏ ଲଢ଼େଇର
 ସ୍ୱାଭାବିକ ପଳ ଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ତମର ଦରକାର ନାହିଁ ।
 ସେପରି ନ କରେ ତମେ ଠିକ୍ ପଳ ପାଇବ ନାହିଁ, ଗୁଣନୈତିକ

ଲଭ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । .....ଏ ଲଢେଇ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଧର୍ମର କଥା ।

ଆମେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ଏକ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜଳକରୁ ମୂଳ କରାବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ । ଏହି ଲଢେଇଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିରର ଗୁରୁପାତ ବାଟ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଖୋଲି ଦେବାର ଯେ ଉଦ୍ୟମ ଚାଲିଛି, ସେ ଉଦ୍ୟମ କେତେ ସହଜ ଲଢେଇ । କେବଳ ଶସ୍ତ୍ରା ପିଟାଇବା କଥା ହୋଇଥାନ୍ତାତ ମୁଁ ଏଥିରେ ମୁଣ୍ଡ ପୁରେଇ ନ ଥାନ୍ତି । ଗୁରୁତ ଖୋଲି-ଯିବା ଉଚିତ, ଖୋଲିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଅସଲ କାମ ସେହିଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେବ । ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିବାଙ୍ଗୁଡ଼ ଗଜ୍ୟର ସବୁ ଗୁଣାଗୁଣିତ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ମାନଙ୍କପାଇଁ ଖୋଲଇ ଦେବା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହଁ, ମୋର ତ ଅଣ୍ଟା ଏହା ପଳରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନଙ୍କର ଜୀବନର କିଛି ଦୁଃଖ କମିଯିବ । .....ପୋର କରି ଏ କାମ କଲେ ତାହା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ସମାନ ହେବ । ଆମକୁ ଏ ଲଢେଇ ଅନ୍ତଃସା ବାଟେ କରେଇବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜେ ଦୁଃଖ ସହି ଲଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଏହାର ନାମ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ, ଆମେ ନିଜେ କଷ୍ଟ ସହି ପ୍ରତିପକ୍ଷକୁ ତାହାର ଭୁଲ ବୁଝେଇ ପାରିବା । ଯେଉଁଠାରେ ବହୁଦିନର ସମ୍ବାର କରି ପାଟେଇ, ଯେଉଁଠି ପୁଣି ଧର୍ମର ସମର୍ଥନ ଅଛି ବୋଲି ଧାରଣା କରିଛି, ସେଠି କେବଳ ଯୁକ୍ତିରେ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆମ ଯୁକ୍ତି ପଛରେ ଆମର ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଆମକୁ ବଳ ଦେବ ଏବଂ ଏହି ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ଆମର ବିପକ୍ଷର ବୁଦ୍ଧିର ଦରଜା ପିଟେଇ ଦେବ । ତେଣୁ ଆମେ ଏବେ ହିଁର କରୁଛୁ ଯେ ଆମେ ଏ ଗୁରୁ ବାଡ଼ା ଅଡ଼କୁ ଅଗେଇବା ଏବଂ ଯେଉଁଠି ବାଧା ପାଇବା ସେଇଠି ବସି ପଡ଼ିବା ଏବଂ ଦିନପରେ ଦିନ ଦୂରା କାଟିଯିବା । ମୁଁ ଜାଣେ ଏହା କଠିନ । ଏବଂ ଏହାର ପଳ ମନ୍ଦିର ତେରେ ହେବ—କିନ୍ତୁ ତେମେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ବହିବ

ନାହିଁ ‘ଆଉ କେତେଦିନ’ କେତେ ମଧ୍ୟ ବରକ୍ର ହେବ ନାହିଁ । ଗୁଡ଼ା ଉପରେ ବସି ଯେଉଁ ପକ୍ଷୀକ ସୁତା କାଟୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ଏ ଲବଙ୍ଗରେ ଯେତକ କାମ କରୁଛନ୍ତି, ସେହିମାନେ ଅଗ୍ରମରେ ରହିଛନ୍ତି ସେମାନେ ବି ସେତକ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଲବଙ୍ଗ ପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରକାର କାମ ସମାନ ଦରକାର । ଅତଏବ ଅଗ୍ରମ ପାଇଁ ଗାନା ସଫା କରିବା ଯେତେ ଦରକାରୀ କାମ ବାଟରେ ବସି ସୁତା କାଟିବା ମଧ୍ୟ ସେତକ ଦରକାରୀ କାମ, ବୃଥା ଗଲ୍ଲରେ ଆମେ ଯେପରି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅପବ୍ୟୟ ନ କରୁ ।”

ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପୂର୍ବେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ହିବାକୁଡ଼ଗଜ୍ୟ ଭିତରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଦିଗରେ ଚୁର୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । କେତେବର୍ଷ ପରେ ହିବାକୁଡ଼ ମହାଶକ୍ତି ହରିଜନମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦିରମାନ ଖୋଲିଦେଇ ଦ୍ଵିଧର୍ମରେ ଏକ ଚୁକ୍ତ ହେବାକୁ କହିଦେଲେ । ତାହାର ଗତି ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଭୁଇଁକମ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ପୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଭୁଇଁକମ୍ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ହିବାକୁଡ଼ ଯାଇ ମହାଶକ୍ତିଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ତାପରେ ମାଲବାର ଗସ୍ତ ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏ ଗସ୍ତ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ସନାତନା ଓ ସଂସ୍କାରକ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷର ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଚୁର୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

(୪୯)

ଦକ୍ଷିଣଗସ୍ତ ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳାରେ ନେତା ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତଞ୍ଜନ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ଦଳର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତା ଥାନ୍ତି । ସ୍ଵରାଜ୍ୟଦଳ ଗଢ଼ା ବା ଗଠନମୂଳକ କାମ କରୁଥିବା କିନ୍ତୁ ନ କହୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କର୍ମରେ ଗଢ଼ାକାମ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀ-ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ବେଲଗୋଠ କଂଗ୍ରେସରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗଢ଼ା ବୁଝାଇ

ଏ ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ଦଳ ସଙ୍ଗେ ଏକ ସାଲିସ କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ-
ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାଥାଏ ସ୍ଵରାଜ୍ୟଦଳ ନେତାମାନଙ୍କୁ ପୁଣି
ଘୋର ଅଢ଼ିକୁ ଟାଣି ଆଣିବା । ଫେରି ବିରୁଦ୍ଧରେ ବଙ୍ଗଳା ଗସ୍ତ-
ସମୟରେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁତ ଆଲୋଚନା
କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ପୀଡ଼ିତ ଥାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଉ-
ଥାନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଦିନ କଟେଇଥିଲେ । ଦେଶ-
ରଞ୍ଜନଙ୍କ ମନ ଘୋର ଅଢ଼ିକୁ ଟାଣି ଆଣିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ସଫଳ ହୋଇ
ଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣି ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦେଶର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକୁ
ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ରୋଗ ବଢ଼ିଥିଲା ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ଥାଇ ଥାଇ
ଜୁନିମାସ ୩୧ରେ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ-
ପରେ ଗାନ୍ଧୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ରହି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନଙ୍କ ସ୍ମୃତି ରଖିବା ପାଇଁ
ଦଲେସି ଟଙ୍କାର ଏକ ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାର
ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ଦଳକୁ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ତାକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ
କରିଥିଲେ । ଏହା ହେଲା ୧୯୫୫ ର କଥା ।

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର ସଜ୍ଜପତ ପଦ ଇସ୍ତଫା
ଦେବାକୁ ବସିଥିଲେ କାରଣ ସ୍ଵରାଜ୍ୟମାନେ ଏକଅଢ଼େ ଗାନ୍ଧୀନୀତର
ନିୟାବାଦ୍ କରୁଥିଲେହେଁ ଅନ୍ୟଅଢ଼େ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ଵ ଗୃହ୍ଣିତ ହେଉ ।
ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାଁ ନ ଧରି ଦେଶରେ କୌଣସି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚଳାଇବା
ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଏଭଳି
ନେତୃତ୍ଵ ନେବାକୁ ସୁଗ ପାଇ ନ ଥିଲେ ।

ତେଣୁ ସେ କଂଗ୍ରେସର ରାଜନୈତିକ କାମର ସମସ୍ତ ଭାର
ସ୍ଵରାଜ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ପକାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟମାସ
ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ଛଠିରେ ଲେଖିଥିଲେ, “ମୁଁ ସାଧାରଣଲୋକଙ୍କ
ସଙ୍ଗେ ମୋ ଭାଷ୍ୟତୋଷକୁ ବାନ୍ଧି ଦେଇଛି । ଭାରତର ଶିକ୍ଷିତ

ସମାଜର ମତ ସଙ୍ଗେ ମୋର ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ଏଣିକି ମୋ ଭଳି ଲୋକଦ୍ୱାରା କଂଗ୍ରେସ ପରିଗଣିତ ହେବାଠାରୁ ପାଠ୍ୟ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଗଣିତ ହେଉ, ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ତାଙ୍କର ହିସାବକାତ୍ତର ରହୁ । ମୁଁ ସେଥିରେ କାପା ଦେବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ମତ ବଦଳେଇବାକୁ ଚାହେଁ, କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସର ନେତୃତ୍ୱ କରି ମୁଁ ତାହା କରିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ବାଟରୁ ଦୂର୍ଘଟଗଲ୍ ଏବଂ କଂଗ୍ରେସ ସାହାଯ୍ୟରେ ଓ କଂଗ୍ରେସ ନାମେ କେବଳ ଗଠନମୂଳକ କାମରେ ଲାଗି ରହିଲେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ମତ ବଦଳେଇବାରେ ସବୁଠାରୁ ଭଲ ଉଦ୍ୟମ କରି ଯାଉଛି । ଅବଶ୍ୟ କଂଗ୍ରେସ ନାମେ ଗଠନମୂଳକ କାମ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜ ମତେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁମତି ଦେବେ ମୁଁ ସେତିକି କରିବି ।”

ଗାନ୍ଧୀ ଏହିପରି ରାଜନୈତିକ ସେବାରୁ ଅତେଜ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଇନ୍ଦିରାଜୀବଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦଳ ଦେଇ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା ପଶି ଯାଇଥିଲା । ଲାଲ୍‌ବାଇ ଓ ମାଲ୍‌ବାୟା ସେଥିରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ଅଗଷ୍ଟମାସର ଶେଷଅଡ଼କୁ ଦୁଇ ଦିନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଆସି ତାଙ୍କର ଘରେ ଅତିଥି ହୋଇଥିଲେ । ମଧୁବାବୁଙ୍କଠାରେ “ଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା” ଦେଖି ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଦରିଦ୍ର ମୋଚୀମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଚମଡ଼ା କାରଖାନା ଖୋଲିବା ଏବଂ ତାର ପଛରେ ନିଜର ଜୀବନର ବହୁତ ସମୟ ଓ ବହୁତ ଧନବ୍ୟୟ କରିବାର ଜାଣି ଗାନ୍ଧୀ ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀହୀନ୍ ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଖୁବ୍ ଭାବଥାଏ । ସେ
 ଶ୍ରୀହୀନ୍‌ଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଯାହାଶ୍ରୀହୀନ୍ ଓ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶକୁ ସେ
 ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି । ପାତ୍ରୀମାନେ ଭାରତର ଗଣତନ୍ତ୍ର ଓ ମୂର୍ଖ
 ଲୋକଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କର କାମକୁ
 ପସନ୍ଦ କରୁଥାନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ପାତ୍ରୀମାନେ ସେତକ କାମ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ
 ଭାବରେ ନ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ଶ୍ରୀହୀନ୍ ଧର୍ମ ଅଡ଼କୁ ଟାଣି ନିଅନ୍ତି
 ବୋଲି ଗାନ୍ଧୀ ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରୁଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ
 କଲିକତାର ପାତ୍ରୀମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଡାକି ନେଇ ତାଙ୍କ ଏକ ବକ୍ତୃତା
 ଦିଅନ୍ତି । ସେହି ବକ୍ତୃତାରେ ଗାନ୍ଧୀ କହି କହି କହିଥିଲେ,
 “ଆମେ ପାତ୍ରୀମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିଲାବେଳେ ବିରୁଦ୍ଧ ଥାନ୍ତି ଯେ
 ଭାରତବର୍ଷ ନାସ୍ତିକମାନଙ୍କର ଦେଶ, ଦୁର୍ଗତ ଗୃହୀଣଙ୍କ ଦେଶ ଓ ସେଠା-
 ଲୋକେ ଉପାସନାକୁ ଗ୍ରହଣ ନାହାଁ । ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜଣେ ଶ୍ରୀହୀନ୍
 ଧର୍ମଗୁରୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭାରତ ଏଭଳି ଏକ ଦେଶ ଯେଉଁ-
 ଠାରେ ସବୁ କଥା ଭଲ କିନ୍ତୁ ମଣିଷମାନଙ୍କ ନାସ୍ତିକ ପାପାୟା । ଏଥୋ
 ଦୁଇପକ୍ଷ ମୋ ମନରେ ସବୁବେଳେ ବାଧୁଥାଏ । ସେ ଏପରି ନ
 ଲେଖିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମୁଁ ତ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବୁଲିଛି,
 କିନ୍ତୁ ମୋର ଅନୁଭୂତି ଏକଦମ୍ ଖରାପ । ମୁଁ ଭାରତରୁ ଏ ମୁଣ୍ଡରୁ
 ସେ ମୁଣ୍ଡ ଯାଏ, ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବୁଲିଛି; ମୋ ମନରେ
 କୌଣସି ଉତ୍ତମ ଗୁଣ ସମ୍ଭାର ବା ପରିପାତ୍ରତା ନ ରହି ବୁଲିଛି ।
 କିନ୍ତୁ ମୁଁ କେତେବେଳେ କହି ପାରିବି ନାହିଁ ଯେ ଏହି ସୁନ୍ଦର ଦେଶରେ
 ଯେଉଁଠିରେ ଜୋ, ଯମୁନା, ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ନଦୀମାନେ ବହୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି,
 ସେ ଦେଶର ମଣିଷ ଏଡ଼େ ନୀଚ । ଭାରତବାସୀ ନୀଚ ନାସ୍ତିକ ନୁହଁ ।
 ଆମେ ଓ ମୁଁ ଯେପରି ସତକୁ ଗୋଟୁଛୁ, ସେ ବି ସେହିପରି ସତକୁ
 ଗୋଟୁଛୁ । ବରଂ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଗୋଟୁଛୁ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ

ଫରସୀ ଭାଷାର ଅନୁବାଦ କରି ମତେ ଶୁଣାଇଥିଲା । ସେଥିରେ, ଜ୍ଞାନ ଶୈଳୀ ବାହାର କରିବାର ଏକ କାଳ୍ପନିକ କାହାଣୀ ଅଛି । ଦଳେ ଲୋକ ଭାରତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟର କୁଡ଼ିଆରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ ।

ମୁଁ ଅପଣଙ୍କୁ କହୁଛି ଯେ ଏଭଳି ଅନେକ ହରିଜନଙ୍କର କୁଡ଼ିଆ ଅଛି; ଯେଉଁଠାରେ ଅପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବେ । ସେମାନେ ଯୁକ୍ତି ଡର୍କ କରନ୍ତି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି ଏ ବିଶ୍ୱାସରେ ଅଟଳ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଭାରତର ଗୁରୁଆଡ଼େ ଏହିସବୁ ହରିଜନ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ କଥା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେକ ନାସ୍ତିକ ଥାଇ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଭିତରେ ମଣିଷ ଜାତିର ସବୁଠାରୁ ମହାନ ଆଦର୍ଶର ନମୁନା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ଅପଣ କ’ଣ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ କେବଳ ଏହି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଙ୍କଠାରେ ମୋର ଅନୁରୁତି ସଫଳ ? ନା, ଏ ଦେଶରେ ବହୁତ ଗ୍ରାହ୍ୟ ବହୁତ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଦୁନିଆର ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନର ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ନମୁନା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ପଡ଼ିବେ । ଆଜି ଭାରତରେ ଏଭଳି ଗ୍ରାହ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ଭଗବତ୍ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବିନୟର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଆଜି ଏମିତି ଗ୍ରାହ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ଯେ ହରିଜନ ସେବାରେ ନିଜର ଶରୀର ମନକୁ ଚ୍ୟୁର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦାନ ଆଶାରେ କରୁ ନାହାନ୍ତି ବରଂ ଓଲଟା ସନାତନୀକ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ସହ୍ୟ କରି ଅଥଚ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂସେପ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାରଣ ହରିଜନ ସେବାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ।”

ଏହି ସଭା ଶେଷରେ ଜଣେ କିଏ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲା, “ଭାରତରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପାତ୍ରୀମାନେ କି କାମ କରାବେ ବୋଲି ଆପଣ ଚାହାନ୍ତି?” ଗାନ୍ଧୀ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ, “ପେଟେବେଳେ ଆପଣ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେଣି ମୁଁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦିଅ ନ କର କହୁଛି ‘ଅରଟ’ । ଆପଣମାନେ ହସି ଉଠିବା । ସ୍ବାଭାବିକ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁଲି ଭାରତର ଜନତାକୁ ଜାଣିଛି ଆପଣମାନେ ଯଦି ସେମିତି ଚିହ୍ନିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଆପଣମାନେ ଟିକିଲାର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝନ୍ତେ, ଆଉ ଏ ଟିକିଲକୁ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଯନ୍ତ୍ର ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକେ ଯୁଆରେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ଉପାସରେ ଶୋଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧି ତାଙ୍କର ଭଗବାନ । ଜେନେରାଲ ବୁଥ୍ (ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ୍ ସେବକ) କଣ କରୁଥିଲେ ? ତାଙ୍କର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପରଶ୍ଚମାଳୟ ଥାଏ, ସେଠାକୁ କେହି ଭୋଷିଲା ନର-ନାରୀ ଆସିଲେ ସେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ତାଟିଆଏ ସ୍ବରୁଆ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ଖାଇ ଟିକିଏ ଟାଣ ହେଲେ, ଆଉ ବଶତଃ ଖାଇବାକୁ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି କାମ କରେଇ ନିଅନ୍ତି; ତାଙ୍କର ଉଆସିଲି କାରଖାନା ପାଇଁ କାଠି ଚଢ଼େଇ ନିଅନ୍ତି । ତା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣାନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଭାରତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗାନ୍ଧ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଲୋକେ କ’ଣ ଭୋଷରେ ମରୁଛନ୍ତି ? ନାଁ, ଭାରତରେ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ କାମ ଯୁକ୍ତ ନାହିଁ । ଏ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଅରଟହିଁ ଏକମାତ୍ର ସେଇଲି କାମ ।”

(୫୦)

ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ପାଟଣାଠାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ବୈଠକ ହୋଇଥିଲା । ଏହିଠାରେ ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସର

ରାଜନୈତିକ କାମକୁ ପୁରୁଷର ସ୍ବରାଜ୍ୟ ଦଳଙ୍କ ଉପରେ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁଚରମାନେ ମନଦୁଃଖ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଉପରେ ବିଶ୍ବାସ ରଖି ସେମାନେ ତୁନୀ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ଚରଣା ସଙ୍ଗ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ଖଦୀ କାମର ଭାର ତାର ଉପରେ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ତାର ସ୍ବାୟୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଚରଣା ସଙ୍ଗ ଗଢ଼ା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରାଦେଶିକ ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼ମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା କଂଗ୍ରେସ ଖଦୀକାମ ଚଳାଉ ଥିଲେ ।

ଏହି ବର୍ଷ ନଭେମ୍ବର ମାସରୁ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜର ଅମୃତାବନୀ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି । ଏ ଲେଖା ସପ୍ତାହକୁ ସପ୍ତାହ ତାଙ୍କର ନବ ଜୀବନ ଖବର କାଗଜରେ ବାହାରୁଥିଲା । ସେ ଜୀବନୀକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ ଗୁଣାରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ପରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଡକ୍ଟରମାନେ ହୋଇଥିଲା, ଏ ଅମୃତାବନୀ ଲେଖିଲା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସେହି ଏକ ଚିନ୍ତା ଥିଲା ଯେ ନିଜ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେ ଯାହା ଭଲ ପାଏ ପାଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ନୂଆବାଟ ଦେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେବା ଦରକାର । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ବାସ ଯେ ଜଣେ ଯାହା କରି ପାରିବେ ତାହା ଅନ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ କରି ପାରିବେ । ତେଣୁ ସେ ଅମୃତାବନୀରେ ଠାଏ ଲେଖିଛନ୍ତି “ମୋର ଏ ଅମୃତାବନୀରେ ଏମିତି କିଛି ନାହିଁ ଯାହାକୁ ଜଣେ ବାଳକ ବା ଇଚ୍ଛା କରେ ଶିଖି ନ ପାରିବ ।” ଏ ଅମୃତାବନୀର ନାଁ ରହିଛି ମୋର ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ । ଏ ଲେଖାରେ ୧୯୨୦ର ଶେଷଯାଏ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ଘଟଣା ସେ କହି ପାରିଛନ୍ତି । ତେଣିକି ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଥା କଂଗ୍ରେସ କାମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ରହିଛି । ତାହା ଜଣା ଶୁଣା, ସେଥିରେ ଲବ୍ଧ ଛପା କିଛି ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଅତି

ତେଣିକି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏ ସପ୍ତାହକୁ ସପ୍ତାହ ଲେଖା ୧୯୬୮ ରେ
ଯାଇ ସରିଥିଲା ।

ବର୍ଷ ଶେଷରେ କାନପୁର ଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ବୈଠକ ହୁଏ,
ଶ୍ରୀମତୀ ସର୍ବେଜିତା ନାୟକ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । କଂଗ୍ରେସ ବୈଠକ
ଅରବିରେ ପୁରୁଣା ସଭାପତି ନୂଆ ସଭାପତିଙ୍କୁ ସବୁ ଭାର ଦେଇ
ଦିଅନ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀ ସର୍ବେଜିତା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ ଭାର ସମର୍ପଣ କଲବେଳେ
କହିଥିଲେ “ପେଟି ବିଶ୍ୱାସରେ, ପେଟି ମତ ନେଇ କଂଗ୍ରେସରେ ପଶିଛି
ତାହା କ୍ରମେ ଦୃଢ଼ ହେଉଛି ଏବଂ ମୁଁ ଯଦି ଯହା କରି ଆସିଛି
ସେଥିରେ ତିଳେ ହେଲେ ଭୁଲ ହୋଇ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଦେଖି
ପାରୁଛି ।”

କାନପୁର କଂଗ୍ରେସ ପରଠାରୁ ଟେକି କଂଗ୍ରେସ ରାଜନୈତିକ
କାମରେ ଅତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସମ୍ପର୍କ ରଖି ନ ଥିଲେ । ସେ ତତକା ସଂଘର
କାମରେ ବେଶୀ ସମୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏବଂ ଯୁଂ ଇଣ୍ଡିଆ ଓ ନବ-
ଜୀବନରେ ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟ ଭିତରର ଦୁଇ
ତିନୋଟି ଲେଖାରୁ କେତେକ ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା ।

“ଅରଟ ମୋର କାମଧେନୁ । ଅରଟରେ ପ୍ରତିଶିଅ ସୂତା ଟଣିଲା
ବେଳେ ମୁଁ ଭାରତର ଗର୍ବିକା କଥା ଚିନ୍ତା କରେ । ଭାରତର
ଗର୍ବିକା ଲେଖକ ଅଜ୍ଞ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହରେଇଛନ୍ତି;
ଧନା ଓ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ
ହରେଇଛନ୍ତି । ଯାହାର ପେଟ ଭୋଗରେ ଜଡ଼ିଛି ଏବଂ ଯେ ପେଟକୁ
ଦାନା ଗଣ୍ଡାକ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଖୋଜୁ ନାହିଁ, ତାହାର ପେଟ
ତାହା ପାଇଁ ଭଗବାନ । ଯେ ତାକୁ ଦାନା ଦେବ ସେହି ତାର
ପ୍ରଭୁ । ସେହିଲେଖ କରୁଥିଲେ ସେ ବେଗ ଗର୍ବିକା ଉଗ୍ରବାନଙ୍କୁ
ଦେଖିପାରିବ । ଯାହାର ହାତ ଗୋଡ଼ ଠିକ ଅଛି ସେଭଳି ଲେଖକୁ

ଭିକ୍ଷା ଦେବାର ଅର୍ଥ ତାକୁ ଶୁନ କରିବା ଏବଂ ଭିକ୍ଷା ଦେବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଦାନ କରିବା କଥା । ଗରୀବ ଲୋକେ ଗୃହାନ୍ତ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବସାୟ ଧନ୍ଦା । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଅରଟରେ ସୁତାକଟା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କି ଧନ୍ଦା କୁଟି ପାରିବ ? କିନ୍ତୁ ଅରଟର ମହାସ୍ୱରେ ମୋର ଯେ ଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ସେ ଭଳି ବିଶ୍ୱାସ ମୁଁ ବକ୍ତୃତା ଦ୍ୱାରା ଗରୀବ ଗୃହ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କ ମନରେ ଫୁଲର ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜେ ସୁତା କାଟିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରେଇ ପାରିବି । ତେଣୁ ମୁଁ ମୋର ସୁତାକଟାକୁ ତପସ୍ୟା ବା ଯଜ୍ଞ କହିଥାଏ, ଏବଂ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଗରୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଶୁଦ୍ଧ ସନ୍ନିୟ ଶ୍ରେମ ଅଛି ସେହିଠାରେ ଭଗବାନ ଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଅରଟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ରେମ ସୁତା ଟାଣିଲ ବେଳେ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରିଛି ।” (ତା ୨୦।୫।୨୨)

ଅହମଦାବାଦ ଗୁଜୁରାଟ ମହା ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତାରେ କହିଥିଲେ “ପେର୍ସିସ୍ତମାନେ ଭାରତର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗୁହାରେ ଦରିଦ୍ର ନରନାରୀଙ୍କ କଥା ବିଚାର ନାହାନ୍ତି କାହା ତର ପ୍ରତି ଗାରର ଉପାୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାକୁ ଜାତୀୟ ଶିକ୍ଷା କହି ଦେବ ନାହିଁ । ଗାଁ ସଙ୍ଘେ ସରକାରଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ନିଜିଆ ଗଣ୍ଡାକ ଅଧୁର ସଙ୍ଘେ ସଙ୍ଘେ ସରି ଯାଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ଗାଁ ସଙ୍ଘେ ଅମର ସମ୍ବେଦ ଅରଟଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସେବାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତାହା ସେଠି ସରେ ନାହିଁ । ଅରଟ ସେହି ସେବାର ଲୋକ ଅଟେ ତେମେ ଛୁଟିରେ କୌଣସି ଦୂର ମଞ୍ଚସଲ ଗାଁକୁ ଯିବତ ମୋ କଥାଟ ସତ୍ୟତା ବୁଝିପାରିବ । ତେମେ ଦେଖି ପାରିବ ଲୋକେ ନିରାଶ ୧ ଭୟଭ୍ରତ । ତେମେ ଦେଖିବ ଘର ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ଅଜାତି ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ପରିଶ୍ରମ ପରିଚ୍ଛେଦନା ତମ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଗୋରୁ ଗାଈଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଦେଖିବ । ତଥାପି ଦେଖିବ ଗୃହାଧିକାରୀ

ଅଳକ୍ଷ୍ୟ ଘୋଷି ଯାଇଛି । ତାଙ୍କୁ ଅରଟ ଦେବାପ; ସେ କହୁବେ,
 ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ବି ଅରଟ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଅରଟ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
 ସେ ଧରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅଶ୍ରୁ ବୋଲି ଗୋଟାଏ କିଛି
 ନାହିଁ । ନିଜ ଛେଚାରେ ମନୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ବସ୍ତି ରହୁଛନ୍ତି ।
 ତେମେ ଯଦି ଫୁଡ଼ା କାଟିବ ସେମାନେ ବି ଫୁଡ଼ା କାଟିବେ ।”
 (ଭା୧୭୩୭୭୭)

ଏହିବର୍ଷ ଶେଷକୁ ଆସାମର ଗୌହତ୍ତିଠାରେ କଂଗ୍ରେସ
 ବସିଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଅୟଙ୍ଗର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ
 କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ କଂଗ୍ରେସ ଆରମ୍ଭ ବେଳକୁ
 ପଞ୍ଜାବରେ ସ୍ଥାନୀ ହିନ୍ଦୀନୀକର ହତ୍ୟାର ଟଙ୍କର ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ତା
 ପୂର୍ବରେ କଂଗ୍ରେସ ଛାଡ଼ିଣିରେ ଏକ ଦୁଃଖର ଛାୟା ଘୋଷି ଯାଇଥିଲା ।
 ଜଣେ ଧର୍ମାତ୍ମ ମୁସଲମାନ ସ୍ଥାନୀଙ୍କୁ ରୋଗଶଯ୍ୟାରେ ହତ୍ୟା କରିଥିଲା ।
 ଗାନ୍ଧୀ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ, “କୌଣସି ଭୁଲ ଅତି କଦରୀ
 ନ ହେବାପାଏ ଆଖିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଏବଂ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ
 ଲଜ୍ଜାଜନକ ହେଲେ ଯାହା ଲେପ ପାଇଥାଏ । ଏ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡରୁ
 ଜାତର ଶିଖିବାର ଅଛି । ଆଜି ହିନ୍ଦୁମୁସଲମାନ କଲି ଭଲ ଯେଉଁ
 ପାପ ଆମ ଭିତରର ସାରକୁ ଖାଇ ଯାଉଛି, ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସେହି
 ପାପ ହିତ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଟାଣି ଆଣୁଛି । ଆଜି ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁ ଓ
 ମୁସଲମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ସମୟ ଆସିଛି । କେଉଁ ବାଟ ଭଲ
 ସେମାନେ ଚାଲୁ ନିଅନ୍ତୁ ।..... ମୋର ଆଶା ଏବଂ ସ୍ଥାନୀଙ୍କ ଭଳି
 ମହାପୁରୁଷ ୨୩ ଏହି ଆଶା କରିଥିବେ, ଯେ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ରକ୍ତ
 ଆମର ଏ ପାପଗଣକୁ ଧୋଇ ନେଇଯାଉ, ଆମର ହୃଦୟକୁ ନିର୍ମଳ
 କରିଦେଉ ଏବଂ ଦୁନିଆର ଏ ଦୁଇ ମହାଜାତିକୁ ପ୍ରେମ ବନ୍ଧନରେ
 ଏକ କରି ଦେଉ ।”

(୫୧)

୧୯୨୭ରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଶଯ୍ୟା କାମରେ କଟାଇଥିଲେ । ଭାରତର
ବୁରୁଆଡ଼େ ବୁଲି ବୁଲି ଚରଣାବଳୀ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ
ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଖଦଡ଼ର ବାଣୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ ।

୧୯୨୭ ଜାନୁୟାରୀ ମାସରେ ପଣ୍ଡିତ ମାଲଗାୟୁଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ
ହିନ୍ଦୁଶିଖ—ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏହି ବାଣୀ ଶୁଣାଇଥିଲେ,
“ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମତେ କେହି କେହି ଏହିଭଳି ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛନ୍ତି
‘ଖଦଡ଼ କଥା କହବା ଆପଣ ବନ୍ଦ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ?
ଆପଣଙ୍କର ଯାହା କହିବାର ଥିଲା ତାହାତ କହି ସାରିଲେଣି । କେହି
ତ ଆଉ ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁ ନାହାନ୍ତି ।’ କିନ୍ତୁ ମୋ ଆଗରେ ‘ଧୂବ’
କାଳର ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଆଦର୍ଶ ରହିଛି; ମୃତ୍ୟୁ ଠାରୁ ବଳି ଯନ୍ତ୍ରଣା
ଭୋଗକର୍ତ୍ତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ରାମନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲା ।
ତେବେ ମୁଁ କାହିଁକି ମୋ ମନ୍ତ୍ର ଜପିବା ବନ୍ଦ କରି ଦେବି ? ମୁଁ ତ
ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗିନାହିଁ, କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର
ସହି ନାହିଁ ।

“ମୋର ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ମୋ କାନରେ ସେହି ଗୋଟିଏ
ମନ୍ତ୍ର ଝୁରୁର ଦେଇଛି । ମୁଁ ତାକୁ ଜପିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ
କରିବି ? ମାଲଗାୟୁଜୀ ତମର ପାଇଁ ସଜା ମହାଶକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
ଟଙ୍କା ମାଗି ଆଣିଛନ୍ତି, ଆଜିବି ଆଣୁଛନ୍ତି । ଉପରୁ ଦେଖିଲେ ଏ
ପଇସା ସଜା ମହାଶକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଆସୁଛି ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି ମାତ୍ର
ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଆମର କୋଟି କୋଟି ଗଣ୍ଠବଳ ଗଣ୍ଠିରୁ ଆସୁଛି ।
କାରଣ ଆମ ଦେଶର ଧନୀ ଲୋକେ ଗଣ୍ଠବଳର ସର୍ବନାଶ କରେଇ
କିଜ୍ଞେ ବଢ଼ନ୍ତି — ଅଥଚ ଏଣେ ସେହି ଗଣ୍ଠବଳକୁ ଦିନ ଯାକ

ସେହିସ୍ୱର ବଳରେ ବି ଖାଇବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ସୁରୋପର ଅବସ୍ଥା ଏଭଳି ନୁହେଁ । ତେମେତେ ଶିକ୍ଷା ପାଇଛ ତାର ଗର୍ଭ ସେହି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗଣ୍ଡାବ ଲେକେ ଦେଉଛନ୍ତି, ନିଜେ ଶ୍ରେକ ଉପାସରେ ରହି ଦେଉଛନ୍ତି, ଅଥଚ ସେମାନେ ଏଭଳି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ଦିନେହେଲେ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପାଇବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଗଣ୍ଡାବଲେକେ ପାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ସେ ଶିକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ତମମାନଙ୍କର ମନା କରିଦେବା ଉଚିତ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତମକୁ ଅଳି ଭାଷା କହିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଏତକ କହୁଛି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଯାହା ଅଶୁଦ୍ଧ ସେଥିପାଇଁ ଟିକିଏ ଯତ୍ନ କର । ଯଦି ନ କରି ଯେ ଖାଏ ସେ ରୋଗ ଏକଥା ଭଗବଦ୍ ଗୀତା କହିଛନ୍ତି । — ଅମର ଏ ସୁଗନ୍ଧର ତମପାଇଁ ଅରଟହିଁ ଯଦି । ଆଉ ତମ ଅଣ୍ଟାରେ ଯାହା ପଇସା ଅଛି, ମତେ ଝାଡ଼ି ଝୁଡ଼ି ଦେଇଦିଅ । ମୁଁ ପଣ୍ଡିତ ମଲ୍ଲବାଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ଭିକା ବୁଡ଼ି ଶିଖିଛି, କିନ୍ତୁ ସେ ରଜା ରାଜୁଡ଼ାଙ୍କଠାରୁ ଧନ ଆଣିବାରେ ସିଦ୍ଧ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ-
ଛି ମାତ୍ର ମୁଁ ବେଳେ ଅଣ୍ଟାରୁ ଅଧିକ ଗରବେଇ ପାଇଁ ନିଷ୍ପତ୍ତି
ଭାବରେ ଅଧିକ ପଇସା ନେବାରେ ଦକ୍ଷ ହୋଇଛି ।”

ପେଟୁୟାସ ମାସରେ ସେ ବିହାର ଗସ୍ତରେ ଯାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦେଶବନ୍ଧୁ ମୁଁ ଗାଣି ପାଇଁ ବୃନ୍ଦା ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଏପାଣି ଚରଣା କାମରେ ଲଗଇ ଥିଲେ । ସେଠାରେ ବିହାର ବିଦ୍ୟା-ପୀଠର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷତାରେ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷା ଓ ବିଲତର ଶିକ୍ଷା ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ବୁଝାଇଥିଲେ, “ବିଲତର ଶିକ୍ଷା ତାଙ୍କ ଯେଠାଲେକଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭା, ବିଶେଷ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଦିଆ ହୋଇଥାଏ । ଏକା ଜିନିଷ ତିନି ଦେଶରେ ତିନି ପ୍ରକାରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଇ ଥାଏ । X X X । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ସମ୍ବୃତ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ପ୍ରତିଭା ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ

ଦିଅ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଗୋଲମଙ୍ଗ ଭଳି ସେହି ବିଲତା
ଆଦର୍ଶକୁ ଆଖି ବୁଜି ଅନୁସରଣ କରୁଛୁ । ଆମେ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶକୁ
କିପରି ଠିକ୍ ଠିକ୍ ନକଲ କରିନେବା ଏହାହିଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିଷ୍ପାଦ
ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଗୁଣି ଆମ ଶିକ୍ଷା ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଲବିଆରେ ଦିଅ ହେଉଥିବାରୁ
ଆମର ମୌଳିକତା କୁଆଡ଼େ ଗଲଣି । ପଣି ନ ଥିବା ଚଢ଼େଇ ଭଳି
ଆମ ଅବସ୍ଥା ହେଲଣି । ଆମେ ସାଧାରଣତଃ କିରାଣୀ ବା ଗବର
କାଗଜର ସମ୍ପାଦକ ହେବାକୁ ଆସି ବାନ୍ଧୁଛୁ । ମେଟରପୁରଠାରେ
ଜଣେ ଛାତ୍ର ମତେ ପଚାରିଲେ ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ ପଢ଼ି ମୁଁ
ଜଣେ ଲବ୍ ସାହେବ ହୋଇପାରିବି କି ? ମୁଁ ତାକୁ କହିଥିଲି, ‘ନା,
ତେମେ କେବଳ ଗାର ଲଟ ହୋଇପାରିବ ଲର୍ଡ଼ ହିସ୍ ହୋଇପାରିବ
ନାହିଁ । କେବଳ ବିଲତା ସରକାରଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଲର୍ଡ଼ ବରକନ୍ତହେଉ
ତାହା କର ପାରିବେ ।’……ମୁଁ ଥରେ ଏହାବାଦ୍‌ଠାରେ ଏକ
ଅର୍ଥନୀତି ପାଠ୍ୟର ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଅଧ୍ୟାପକ ଜିଉନସ୍
ସାହେବ ମତେ ସବୁ ବୁଲେଇ ଦେଖେଇଥିଲେ ଏବଂ ମୋର ମନେ
ପଡ଼ୁଛି ସେଥିରେ ତରସ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଗରବ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି
ମୋତେ କହିଥିଲେ । ମୁଁ ତାହା ଶୁଣି ଥଣ୍ଡି ଉଠିଥିଲି । କୋଟି କୋଟି
ଲେକ୍‌ସ୍ ଉପାସ ଭୋକରେ ନ ରଖିଲେ ଏ ଭଳି ଗୁଜୁରାସାଦ
ଭଳି କୋଠା କୁଆଡ଼ୁ ଠିଆ କରାହେବ ? ନୁହେଁ ଦକ୍ଷିଣ ସହରକୁ
ଦେଖ । ସେଠା କୋଠା ବାଡ଼ି ସେହି ଏକ କଥା କହୁଛନ୍ତି । ଆଜି
ରେଲ୍‌ରେ ପ୍ରଥମ, ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଯେ ସବୁ ଉଲଟ
ହୋଇଛି ତାକୁ ବି ଦେଖ । ସବୁଆଡ଼େ ଏକା ମନୋଭାବ—ଗରବକୁ
ଅବହେଳା କରି, ଅଳସ କେତେଜଣ ସମତାପଲଙ୍କ କଥା ବିଚାର
କରାଉଅଛନ୍ତି । ସ୍ଵାକୁ ଯଦି ସମ୍ବିତାନି ନ କହିବ ତେବେ କାହାକୁ
କହିବ ? ମତେ ସତକହିବାକୁ ପଡ଼ିବତ ମୁଁ ସେୟା କହିବି । ସେ

ଏକଥା କହୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଲଭ କ'ଣ । ସେମାନେ ବା
ଅତି କଲେ କ'ଣ ? ହାତା ପିନ୍ଧୁଛନ୍ତି କଥା କୁଆଡୁ ବିଚାର ?
ଦରିଶ ଅପ୍ରିକାର ଜଣେ ସାହେବ କହୁଥିଲେ ଲଙ୍କା ମୁନ ଯେଉଁ
ବେଳା ଦେହରେ ବାଜୁଥିବ ସେ ବୁଝୁଥିବ ମୁନ କେମିତି ଲଗେ ।”

ଏହି ଗସ୍ତ ପରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦେହ ଟିକିଏ ଅସୁସ୍ଥ ଥିବାରୁ
ଦିନାକେତେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ପୁଣି ଗସ୍ତରେ
ବାହାରିଥିଲେ । ମାୟାଜା ହେ ସାର ନଭେମ୍ବର ମାସକୁ ଓଡ଼ିଶା
ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଘୋର କାମ ପାଇଁ ପାଣି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ

ନଭେମ୍ବର ମାସରେ କପା ଗୁଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖାରେ
ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଆମେ ଘୋର କାମରେ ଯେତକି ଭଲତା କରୁଥିବା ଆମେ
ସେତକି ଦେଖି ପାରୁଥିବା ଏବଂ ଆମର ନୀତି ଅଜିବାଲିକା ବଣିଜ
ବେପାର ନୀତିଠାରୁ ଏବେମ୍ ଭଲ । ଅଜିବାଲି ବଣିଜ ବେପାରରେ
ଯେ ଯେତେ ପାରିବ ସେମାନେ କିଛି ମହଙ୍ଗାରେ ବିକିବା ନୀତି
ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯେ ହେଉଛି କିଛିବାବଲି ଯାବତାନ ରହୁ
କିଛିବ । କିନ୍ତୁ ଘୋର ଅର୍ଥନୀତିର ଯେ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମାନ
ନୀତି । ସେଥିଯୋଗୁଁ ପଛପା ପାଇଁ ଯେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା, ଯେ
ଟିକା ଓଡ଼ିଶା ଲଢ଼ି ମଣିଷର ଅନ୍ଧାର ସବନାଶ ହେଉଛି ସେ ଉପାୟ
ଘୋର ଚଳିବ ନାହିଁ । ଘୋର ଅର୍ଥନୀତି ସବୁଠାରୁ ଶେଷ,
ସବୁଠାରୁ ଅସହାୟ ଲୋକଙ୍କର କଥାକୁ ବିଚାର ଠିକ୍ କରାଯାଇଛି ।
ଏବଂ କର୍ମୀମାନେ ଯେତକି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପଶିବେ, ଯେତକି
କେଶୀ ଗରୀବଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାଦ ହେବେ, ସେତକି ଘୋର କାମ
ସଫଳ ହେବ । ଏବଂ ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଭାଙ୍ଗିନ ହେବାର ଏକମାତ୍ର
କାଟି ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠାସ୍ଥ ସେବା କରିବା ।”

(୫୨)

ଚର୍ଚ୍ଚା ଶେଷକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଲଙ୍କାଦ୍ଵୀପ ଗନ୍ତବର ପାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ଖଦୀବାସ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଖଦୀ ତିଆରି କରିବାପାଇଁ କହିଥିଲେ ଏବଂ ଖଦୀ ତିଆରି ନ କଲେ ଭାରତର ଖଦୀ କିଣିବାକୁ କହିଥିଲେ । ବହୁତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗ୍ରାମ ସଭାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚଳୁତା ଦେଇଥିଲେ । ଜାଗାଏ କହିଥିଲେ, “ମହା-ବୁଦ୍ଧ ଗୌତମ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଜଗତକୁ ଦେଇଛନ୍ତି, ତମକୁ ସେହି ଧର୍ମରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଛି । ତାଙ୍କର ଉପଦେଶର ଅସଲ ଚେତ୍ର କ'ଣଟିକୁ ତମ ଜୀବନରେ ତେମେ ଉତ୍ତର ନ ପାରିଲେ ତମର ଆଉ ସବୁ ଶିକ୍ଷା ବୃଥା ହେବ । ଗୌତମଙ୍କ ବାଟ ସତ୍ୟର ବାଟ ଥିଲା, ତାଙ୍କର କଥା ସତ୍ୟ, ଚିନ୍ତା ସତ୍ୟ ଓ କର୍ମ ସତ୍ୟଥିଲା । ତାଙ୍କର ଶ୍ରେୟ ଅସୀମ ଥିଲା, ମନୁଷ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତି ସେତକ, ନୀତି ପଶୁନୀତି ପ୍ରତି ସେତକ । ତେମେମାନେ ଯଦି ସେହି ଦୟା, ଶ୍ରେୟ, ସମା, ସମବେଦନାର ଧର୍ମ ପାଳିବାକୁ ବସିଛୁ ତେବେ ତମର ଅନ୍ତତଃ ଗୌତମଙ୍କର ଦେଶବାସୀଙ୍କପାଇଁ କିଛି କରିବା ଉଚିତ । ତେମେ ଜଣ ସେ ଭାରତବାସୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ସେ ପଢ଼ିଲେ ଭାରତକୁ ଗୁଣାଇଥିଲେ । ଦୁଃଖରକଥା ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକୁ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ ତାଙ୍କର ଦେଶର ଲୋକେ ଆଜି ଦୁନିଆରେ ସବୁଠାରୁ ଦରିଦ୍ର । କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଉପାସ ଭୋକରେ ସର୍ତ୍ତ ମରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯଦି ଅରଟ ଧରନ୍ତି ଏବଂ ତେମେମାନେ ତଥା ଭାରତୀୟମାନେ ଯଦି ତାଙ୍କର ଖଦୀ କିଣିବ, ତେବେ ସେମାନେ ମରିବେ ନାହିଁ ।”

ଅନ୍ୟ ଏକଗ୍ରାମ ସମ୍ମିଳନୀରେ କହିଥିଲେ, “ଅହିଂସା ନୀତିର ଏକ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଭାବରେ ସବୁଠାରୁ ନୀତି, ସବୁଠାରୁ ନିମ୍ନସ୍ତରର

ଲେକେ ଯାହା ପାଇଁ ପାରିବେ ନାହିଁ ଅମେ ସେ ସବୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହା ଯଦି ଠିକ୍ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତେମେ ଯଦି ଏ ନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାଅ, ତେବେ ଆମେ ଅମର ସେହି ପୁରୁଣା ସରଳ ଜୀବନକୁ କୌଣସି ରକମ ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ, ଦୁନିଆର ଅମୂଲ୍ୟାଧନ ଆମକୁ ମିଳିଲେବି ଆମେ ତାକୁ ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ । ଏବେ ତ ତମେ ବୁଝିପାରବ ଆଜିକାଲି ଏ ଯେଉଁ ସୁଅ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରୁ ଆମ ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି, ଏପେ ତକମକର ମୋହ ଭାସିଆସୁଛି ତାହା ଚିରୁଦ୍ଧରେ ମୁଁ କାହିଁକି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଅଛି ।

“ଏ ଯେ ସୃଷ୍ଟିକୁ ଯଦି ଧୀରେ ଭାବରେ ବୁଝିବ, ତେବେ ଅରଟର ଅମର କାହିଁ ତମେ ବୁଝିପାରବ । ଏହି ଅରଟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ହାତ କାମକରୁଥିବାର ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି, ସବୁଠାରୁ ନିମ୍ନତମ ମାନବ ଶ୍ରେଣୀର ଅଭାବ ମୂର୍ଖତା କରବାର ବାଟ ମୁଁ ଏହି ଅରଟରେ ଦେଖିପାରୁଛି । ଡେଣୁ ବେଳି ନାହିଁ ଅବେଳି ନାହିଁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସେହି ଅରଟ କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଛି, ସେହି ଅରଟରେ କାମ କରୁଛି, ସେ ଅରଟ ପାଇଁ ପ୍ରାଣନା କରୁଛି ଓ ସେହି ଅରଟ କଥା କହୁଛି । ଭାରତବର୍ଷ କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ତମେ ଯଦି ଦୁନିଆର ଶୁଧାତର ଲେକକ ପାଖକୁ ଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ନିଜକୁ ମେହେନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ଏକ ସମାନପ୍ରଭରେ ରଖି ପାରିବ ତେବେ ମୁଁ ଅରଟକୁ ଛାଡ଼ି ସେହି ଉପାୟକୁ ଭୁବନ୍ତ ଅଶ୍ରୟ କରିବି ।”

ଏହି ବର୍ଷ ଶେଷକୁ (୧୯୨୭) ମାଦ୍ରାଜଠାରେ କଂଗ୍ରେସର ଦୈନିକ ହୁଏ । ତାକ୍ରର ଅନୁସାସ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଂଗ୍ରେସରେଲେ ମାଦ୍ରାଜରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ ସ୍ୱଳ୍ପ ସେ ସଭାରେ ଯୋଗ ଦେଇ

ନ ଥିଲେ । ତେବେ ସେଥିରେ ଯାହାସବୁ ହେଉଥିଲା ସବୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଇ କରାଯାଉଥିଲା । ଏଥର କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସାଇମନ୍ କମିସନ୍ର ବର୍ଜନ କରାବା ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । ବିଲ୍ଦ ସରକାର ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱାସନା ଦେବା ପାଇଁ ବଳିଷ୍ଠ ସାଇମନ୍ ପ୍ରମୁଖ ସାତଜଣଙ୍କୁ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ି ଭାରତକୁ ପଠାଉଥିଲେ, ସେମାନେ ବୁଲି ଦେଖିବେ ଭାରତବାସୀ ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରେମୀ ଯାଇବାକୁ କେତେଦୂର ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେଣି । ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା କଂଗ୍ରେସର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ଦାବା କରାଯାଇଥିଲା ।

୧୯୨୮ ଆରମ୍ଭରେ ସାଇମନ୍ କମିସନ୍ର ବହିଷ୍କାରରେ ଦେଶରେ ଚୁର୍ ଚହଳ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ଲୋକେ ସାଇମନ୍ କମିସନ୍‌ଙ୍କୁ 'ସାତ ଭାଇଆ ସାଇମନ୍' ଅଖ୍ୟା ଦେଉଥିଲେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ୱର-ମାନଙ୍କରେ ସାଇମନ୍‌ଙ୍କ ଦଳ ପହଞ୍ଚିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେଇ ଚୁର୍ ଯୋର ହରତାଳ, କଳାପତାକା ଦେଖାଇବା ଏବଂ ତା ପଲରେ ପୂର୍ଣ୍ଣସର କୁଲମ୍ ଏପରିକି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗୁଳୀ ଚଳାଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥା ଯାଇଥିଲା । ଏହି ଧୂମ୍‌ଧାମ୍ ଭିତରେ ଲହୋରଠାରେ ଲଲଲଜପତ୍ତ ଗୃହ ଉପରେ ମାଡ଼ ବସିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ମାଡ଼ ପରେ ତାଙ୍କ ଦେହ ଅସୁସ୍ଥ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଲହୋରଠାରେ ପଡ଼ିତ କବାହରଲଲଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ ବସିଥିଲା ।

ଏ ବର୍ଷ ଗାନ୍ଧୀ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶ୍ରବଜନାତରେ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖି ପୂର୍ବବତ୍ତ ଗନ୍ଧା ଓ ଚେନମୁଲକ କାମରେ ଲାଗି ରହିଥିଲେ । ତେବେ ଗୁଜୁରାଟର ବାର୍ଦୋଲୀ ତାଲୁକାରେ ଏକ ଖଜଣା ବନ୍ଦ ଆନ୍ଦୋଳନ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଚୁର୍ ସପକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବାର୍ଦୋଲୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର କାହାଣୀ ସ୍ମୃତିର ଭାବରେ ପରେ ଦିଆଗଲା ।

୧୯୬୮ ମାର୍ଚ୍ଚରେ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମତେ ଗୋଟିଏ ସବଦଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସି ପଣ୍ଡିତ ମୋତିଲାଲ ପ୍ରମୁଖ କେତେକଶିଳ୍ପ ନେଇ ଏକ କମିଟି ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଏକ ଖସଡ଼ା ଚିଠା କରିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାର ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ୧୯୬୮ରେ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ପାଇଁ ସେହି ମୋତିଲାଲଙ୍କୁ ବଛା ଯାଇଥିଲା ।

୧୯୬୮ ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଏକ ଲେଖାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ବିଦେଶୀ ବର୍ଜନରେ ସଫଳତା ପାଇଁ ଦେଶର ସବୁ ଅଂଶର, ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛା ସହଯୋଗ ଦରକାର, ଏତକ ମୁଁ ଜାଣିଛି ବୋଲି ମୁଁ ବିଦେଶୀ ଜର୍ଜନକୁ ଏତେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଛି । ଗାଁ ଗଣ୍ଡାର ବିପାଳ ଜନତାର ଅନ୍ତରର ସ୍ୱେଚ୍ଛା ସହଯୋଗ ନ ମିଳିଲେ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଠିକ୍ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତେଣୁ ଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ସଫଳତାରେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅଟଳ ଅଛି । କେବଳ ଉକ୍ତ ଓ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସ ଅଭାବରୁ ବାଟ ବନ୍ଦ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ପଦ୍ମ ତର ଗୁଡ଼ି, ଅବିଶ୍ୱାସକୁ ଦୂର କରି, ବାହାର ପଡ଼ି ଏ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଚଳାନ୍ତି ତେବେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଫତ୍ତେ ପଛେ ଯିବୁବ । ଏ ବର୍ଜନ ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଯେଉଁଥିରେ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ବେଶୀ କିଛି ତ୍ୟାଗ ନ କରି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରିବେ ।”

“ଏହାର କିଛିଦିନ ପରେ ଆମେ ଭାରତକୁ କମିତ ଦେଇଲୁ ?” ନାଁ ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖିଥିଲେ “ଆମର ଧନୀ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କୁ ଦେଶ ପାଇଁ ନିଜର ସବୁନାଶ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଆଜି ଯେତେକ ବିଲଭ ଲାଗା ଓ ସୁଦ୍ଧା ଅଶୁଭନ୍ତି

ସେତେକ ଲୁଗା ଓ ସୁତା ଆମ ଦେଶରେ ଲୋଡ଼ା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଏତକ ସୁତା ଓ ଲୁଗା, ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ବୁଦ୍ଧି ଖଟେଇ ଆମର ସାତଲକ୍ଷ ଗାଁରେ ତଥର କରେଇବାକୁ ହେବ । ଏହା କଲେ ତାଙ୍କର ଉପକାର ହେବ; ହଁ, ଏତକ କରିବା ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କୁ କେତୋଟି ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକକୁ ହେବ । ଯଥା, ବ୍ୟବସାୟରେ ଯେଉଁ ଜୁଆ ଖୋଜୁଛନ୍ତି, 'ସଟା' କରୁଛନ୍ତି କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଯାଗର ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ଗ.ପୁ. ଗ.ଉ ନ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଗୁଳି ପ୍ରସାଦରେ ରହୁଛନ୍ତି ଏ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ଗୁଡ଼ିକକୁ ହେବ । ଉପରନ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କ ପରି ଯାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ବେପାର କରୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖୁ ଥିବା ଆୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚଳିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍, ଆଜି ସେମାନେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାକୁ ଶୋଧୁଛନ୍ତି, ତାହା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ସମ୍ପଦ ନିର୍ଭର କରୁଛି ଚେମାନଙ୍କୁ କିଛି ଫେସଲ ଦେବାକୁ ହେବ । ସେହି 'ପେଟ ଓ ହାତ ଗୋଡ଼' 'କାହାଣୀ ସବୁଠାରେ ଖଟିବ । ଯେଉଁ କୋଟି କୋଟି ଲୋକ ଶ୍ରମ କରି ମରୁଛନ୍ତି ସେମାନେ ତ ପେଟ, ବ୍ୟବସାୟୀ ବେପାରୀ ତଥା ଅନ୍ୟମାନେ ହାତଗୋଡ଼ । ପେଟ ଗୋଡ଼ରେ ରହୁଥିବା ହାତଗୋଡ଼ ସବୁ ପୁଣିପିବେ । ଯାହାଙ୍କର ଆଖି ଅଛି ସେମାନେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି ଯେ ବହୁକାଳଧରି ଏ ପେଟକୁ ଅତି ନିର୍ଜୀବ ଭାବରେ ଉପାସ ରଖା ଯାଇଛି । ଯେମିତି ଦିନ ପରେ ରାତି ଆସେ, ସେମିତି ଏଣିକି ହାତ ଗୋଡ଼ ଶୁଖିବାକୁ ଲାଗିବେ । ଅତଏବ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଆମେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦରକାର ।" (ଭା. ୨୫: ୧୦୨୮)

୧୯୨୮ କଲିକତା କଂଗ୍ରେସକୁ ଯିବାବେଳେ ବାଟରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଦିନେ ରହୁଥିଲେ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସଭାରେ କିନ୍ତୁ ବାଦେଇ ଦେଇ କହୁଥିଲେ, "ଯେମିତି ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ହୃଦୟ

ଶିଳା ଗ୍ରାମ ନାମ ଲେଖାଥିବାର ଦେଖାଯାଇଥିଲା, ସେହିତ ମୋର ହୃଦୟ ଚିରରେ ‘ଦରଦ୍ର ନାଗସୁଣ’ ଲେଖାଥିବାର ଦେଖାଯିବ ।”

(୫୩)

(ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାଦେବ ଦେଶାଳ ବାବୌଳୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଏକ ଇତିହାସ ଗ୍ରନ୍ଥରୂପେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ନିମ୍ନରେ ସେହି ବାବୌଳୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଯେ ସର୍ତ୍ତେ ଚିତ୍ତରଣ ଦିଆଗଲା ତାହା । ତାଙ୍କର ସେହି ବହିର ଆଧାରରେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି ।)

ବାବୌଳୀ ଗୁଜୁରାଟର ଏକ ତାଲୁକା । ସେଥିରେ ୧୩୭ ଶଏ ପଇନ୍-ଶଟି ଗାଁ, ଯେଉଁଥିରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହଜାର ଲୋକ ବାସ କରନ୍ତି । ଏହା ବଡ଼ୋଦା ଗଡ଼ଜାତକୁ ଲାଗିଛି । ୧୯୨୨ରେ ଏହିଠାରେ ସ୍ୱାଧିକାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । ତାକୁ ବାହୁବାବ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଥିଲା ଯେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁତ ଲୋକେ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ଥିବାରୁ ସେଠା ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅତି କେତୋଟି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଗୁଣୀ ଫଣ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଶତକଡ଼ା ନବେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତି ବନ୍ଦନ ଭାବ ଟାଣି, ଏ ଯୁଗରେ ବି ପୁରୁଣା କଥାକୁ ଚୁପ୍ କରି ରଖନ୍ତି । ସମାଜ ଦ୍ରୋହ-ମାନଙ୍କୁ ପୁରୁଷ ପୁରୁଷ ଧରି ଜାତି ବାସନ୍ଦ କରି ରଖିଦିଅନ୍ତି । ଅତି ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ଭାବ ପରଶମୀ । ସକାନ୍ତ ସଞ୍ଜିଯାଏ ଘରେ ବାହାରେ, ବିଲ ବାଡ଼ିରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କାମ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ସାହସ ଓ ପରିହତା ଫୁଟି ଉଠୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏ ଗୁଣୀମାନେ ଧର୍ମ ଭାବୁ, ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଜବାବ ଟାଣି ବୋଲି ଜଣାଶୁଣା, ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ତାହା ଠିକ୍ ଠିକ୍ ପଳନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ଗୁଣୀପରଜ ବୋଲି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଜାତି

ଅଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ସବୁ ଜମି ଏହି ଅଫି ବାସୀଙ୍କର ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଲୋକ ଦେଖାଇ ମଦ ନିଷା ଦୋକାନ ଖୋଲି ଏ ସରକାରଙ୍କୁ ସବିସ୍ତାର କରାଗଲା । ଏ ଜାଲକାର ଲୋକେ ଶାନ୍ତିପ୍ରସ୍ତ, ଗୁରୁ ଉଦ୍‌ଧୃତ ଯେଠି ବହୁତ କମ୍, ଦେଖିବା ନା ମୋକଦ୍ଦମା ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ ।

ଗୁରୁଗୁଡ଼ରେ ଜମିଦାରୀ ପ୍ରଥା ନାହିଁ । ରୟାଦର୍ଶନୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଗଜଗା ସରକାରଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି । ଉତ୍ତର ବର୍ଷରେ ଥରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଜମି ଜମା ଅଇନ ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର । ହାଲକୁ ଜମିର ମାଲିକ କିଏ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଘାଣ୍ଟି ଚଳେ ଲାଗିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସବିସ୍ତାରୀ ନାହିଁ ଥିବା ସରକାର ନିଜକୁ ମାଲିକ ମଣନ୍ତି । ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଜମାଦାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୁରୁ ଉଦ୍‌ଧୃତ କର୍ମଗୁରୁଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାର କୌଣସି ସମତା ନାହିଁ । ଲଟସରା ହାତକୁ ସମତା ଦେବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସରକାରଙ୍କ ସୁଚନା ଆସିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାନୀୟ ସରକାର ଗୁଡ଼ିକ ପଡ଼ିତ କରି ନିଜ ହାତରୁ ସମତାଟି ଛାଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତି ।

ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସାନି ବନ୍ଦୋବସ୍ତରେ ଜମା ଦୁଇ ବିଭାଗରେ ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସରକାର ପ୍ରଥମେ ବାଇସି ଟଙ୍କା ଦୁଇ ପ୍ଲଟ କରି ଶେଷରେ କୋଡ଼ିଏରେ ଶେଷ ନିଶ୍ଚୟ କରିଥିଲେ ।

ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଅପଡ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଲଟସରା ମେମ୍ବରମାନେ କାହାରେ ଓ ସରକାର ବୁଧା ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଥିକ ଯାଇ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ ବସିବାରୁ ଲୋକେ ଯାଇ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଞ୍ଚିତ ଭାବକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଅନେକଥର ଦୌଡ଼ା ଦୌଡ଼ି ପରେ ବଞ୍ଚିତଭାବ କିପରି ଏ ଆଲୋଚନାକୁ ହାତକୁ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର

ଆଶୀର୍ବାଦ କିପରି ମିଳିଥିଲା, ତାହାର ଚୈତ୍ଯନା ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ
ଭାଷାରେ ଦିଅଗଲା ।

“ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ଦିନ ତଳିଆ ବେଳେ ବିଦ୍ୟାପୀଠକୁ ଯିବାରଥାଏ ।
ତା’ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ କାଟରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ସମୟ ଦେଇଥା’ନ୍ତି ।

କଲ୍ୟାଣିଜୀ ଭାଇ କଥା ଆରମ୍ଭ କରି କହିଲେ, ‘ଲୋକେ
ନମେ ଗରମ ଡରମ୍ପେ ଅଛନ୍ତି ।’ ବୁଦ୍ଧି ଜମା ନ ଦେବାକୁ ସମସ୍ତେ
ବଳି ଥିଲାଭଳି ଜଣାପଡ଼ୁଛି... ନଜଣା ବାଇଶି ଟଙ୍କା ବଢ଼ିଛି । ସେ
ବାଇଶି ଟଙ୍କାକୁ ନ ଦେଇ ସାବକ ଜମାକୁ ଦାଖଲ କରିଦେବୁ
ଏଥିରେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ।’

ଗାନ୍ଧୀ କହିଲେ, ‘ଏହାବଡ଼ ଭୟାନକ କଥା । ତମର
ପଇସାରେ ସରକାର ତମ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବ ଓ ତମରଠାରୁ ପଇସା
ଅଧୁନ କରି ନେବ । ଲଢ଼େଇ ଆରମ୍ଭ କରିବତ ଏପରି ସଞ୍ଚିତର
ଲଢ଼ ସେ ସାବକ ଜମା ଦାଖଲ କରିବାକୁ ରାଜିଅଛୁ ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧି
ଜମା ରଦ୍ଦ ନ ହେବାପାଇଁ ପାହୁଲଟିଏ ଦାଖଲ କରିବୁ ନାହିଁ ।
ଏଭଳି କରିବାକୁ ଲୋକେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି କି ?

କଲ୍ୟାଣିଜୀ—‘ସହରତଳି ଟା ରେ ଜୋର୍ ନାହିଁ, ବଣିଆ
ଲୋକେ ଟିକିଏ ଅଗପଛ ହେଉଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ତର ତାଙ୍କର
ଅଧିକାଂଶ ଜମି ଖାସ୍ ହୋଇଯିବ ଓ ନିଲାମରେ ସାବକ ମାଲିକ
ରାଣୀପରଜଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଲିଯିବ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅଧିକାଂଶ
ପୂର୍ବ ରାଜସ୍ବ ନ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ।’

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—‘ଅଛା, ଲଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏହା ମାନିନେଲି ।
କିନ୍ତୁ ଏ ଜମା ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଶ୍ନରେ ସତ୍ୟ ଅଛିତ ? ସରକାର ନ ମାନୁ
କିନ୍ତୁ ଦେଶ ସରକାରର ଅନ୍ୟାୟତା ସହଜରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ତ ?’

କଲ୍ୟାଣୀ—‘ହଁ, ନରହର ଭାଇ ଏକ ଲେଖାରେ ଏ ଅନ୍ୟାୟକୁ ଭଲରକମ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।’

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—ନରହର ଲେଖା ପଢ଼ିଛି ବୋଲି ମନେ ପଡ଼ୁଛି, କିନ୍ତୁ ଜମିବୃଦ୍ଧି ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତି ଥିଲା ତାହା ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏତକ ମନେରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ବାହାରେ ଲୋକମତ ତମପକ୍ଷରେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ; ତେଣୁ ଅନ୍ୟାୟତା ଆଖିକୁ ସଫା ଦେଖା ନାହିଁଥିବା ଦରକାର । ଆଜି ଗୋଟିଏ କଥା, ଲଢ଼ିବାକୁ ତ ଆଉ ଅଛିନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଅସଲ ରହସ୍ୟ ବୁଝିଅଛନ୍ତିତ ? ଏତକ ଯଦି ନ ବୁଝିଥିବେ ଏବଂ ବଞ୍ଚିର ଭାଇ ବଳରେ ତିଆଁ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ବଞ୍ଚିର ଭାଇ ଓ ତମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସରକାର ଫରିନେରଲ ଲୋକେ ଟାଣି ଫରା ରହିବେ ତ ?’

କଲ୍ୟାଣୀ—‘ଏତେ ଗଭୀରକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଦେଖି ନାହିଁ ।’

ଗାନ୍ଧୀଜୀ—‘ହଉ, ଏତକ ଜାଣିବାର ରହୁଲା, କିନ୍ତୁ ବଞ୍ଚିର ଭାଇ କ’ଣ କହୁଛି ?’ ଏହିପରି ଅଲୋଚନା ହେଉଛି ବଞ୍ଚିର ଭାଇ ସମ୍ପ୍ରା ଉପରେ ଆସି ଭେଟିଲେ ।

ବଞ୍ଚିର ଭାଇ କହୁଲେ, ଏମାନଙ୍କର ଓକର ଆପଣ ଯାଅ କରି ଦେଖିଛି ଏବଂ ଲଢ଼େଇର ପୋଷ୍ୟ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି । ବଞ୍ଚିର ଭାଇ ନିଶ୍ଚୟ କରି ସାରିଛନ୍ତି ଏହାର ସୂଚନା ପାଇବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗାନ୍ଧୀ କହୁ ପକାଇଥିଲେ, ‘ତେବେତ ମୁଁ ଏତକ ଆଶା କରୁଛି ବିଜୟୀ ଗୁଜରାଟର ଜୟ ହେବ ।’

(୫୪)

(୨ୟ)

ବନ୍ଧିତ ଭାଇ ଫେବୃୟାରୀ ମାସରେ ବାର୍ଦ୍ଧୋଲୀ ଗଲେ । ଗୁଣୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଣ ଜଣକିଆ ଓ ସଭା ସମିତି କରି ଲୋକ-ମାନଙ୍କ ମନକଥା ଯାଞ୍ଚ କରି ଦେଖିଥିଲେ । ଦାରଦାଶେ ଫେବୃୟାରୀରେ ବାର୍ଦ୍ଧୋଲୀଠାରେ ବଡ଼ ସଭା ହୋଇଥିଲା । ତା ବେଳୁ ବନ୍ଧିତଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀହେବଙ୍କୁ ଗଠି ଲେଖିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ଜବାବ ସମୟରେ ଆସି ନ ଥିଲା । ସେହି ସଭାରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ବନ୍ଧିତ-ଭାଇ କହିଥିଲେ, “ଦେଶ, ଏହା ଗାଲି ଲକ୍ଷେ ବା ଦେହଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବଢ଼ିଯିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହଁ । କିମ୍ବା ତରଫି ବର୍ତ୍ତମାନ ସାତେ ତରଫ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କାର ପ୍ରଶ୍ନ ନୁହଁ । ଏଥିରେ ସତ, ମିଛର ପ୍ରଶ୍ନ ଅସୁସ୍ଥମାନର ପ୍ରଶ୍ନ ଅଛି । ଏ ସରକାରଙ୍କ ଘରେ ସବୁଦିନେ ଗୁଣୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ଏହି ପ୍ରଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ଲଢ଼େଇ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଗଜ୍ୟର ସବୁ ଭାର ଗୁଣୀ ଉପରେ । ଗଜ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଗୁଣୀ ଉପରେ ଗୁଲୁଛି । ତଥାପି ତାହା କଥା ଶୁଣିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ତାକୁ ନ୍ୟାୟ ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ... ଏହି ଅବସ୍ଥା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେବା ତମର ଧର୍ମ । ଏମିତି ଠିଆ ହବ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଜବାବ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ତମ ଉପରେ ଯେମିତି କୌଣସି ଦୋଷ ନ ପଡ଼େ । ମନକୁ କାବୁରେ ରଖି, ସତ୍ୟ ଉପରେ ଅଟଳ ରହି, ସଫଳ ପାଳି ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧିବାକୁ ହେବ । କୋରଣୀ କର୍ମଗୁଣ ଆସିବେ, ତମକୁ ଦୟାକ୍ଷି କରିବେ, ତମକୁ ଟିକାଇବାକୁ କେତେ କଥା କହିବେ, ତଥାପି ଅସଲ ମୂଲ୍ୟ କଥାକୁ ତମେ ଗ୍ରହଣ ନାହିଁ । ଅହିଂସାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଟଳିବ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିରେ, ସଫଳ ଭାବରେ ଦୃଢ଼ ରହିବ ଯେ ଆମେ ଆପଣା ହାତରେ

ସରକାରଙ୍କୁ ପାହୁଲଟିଏ ଦେବୁ ନାହିଁ । ଚକାରଣ କର, ଜମି ଖାସ୍ କର, ପସଲ ନାଶ ଯାହା କର ଜୋର ଜବରଦସ୍ତିରେ କର, ଡସ୍ତକ୍ତାରେ ଆମ ହାତରେ ତମକୁ କିଛି ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏହା ହେଉଛି ତମ ଲଢ଼େଇର ମୂଳ କଥା ।”

ସଭାରେ ସବୁ ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବା ପରେ ଏହି ପ୍ରାନ୍ତୀକ ସର୍ବସମ୍ମତ ନିଷ୍ପତ୍ତି ମଞ୍ଜୁର ହୋଇଥିଲା, “ବାବୁଲୀ ଭାଲୁକାରେ ଶାନ୍ତାଦାସମାନଙ୍କର ଏ ସଭା ସ୍ଥିର କରୁଛି ଯେ ରାଜସ୍ୱରେ ସରକାର ଯେତେକ ଅଧିକା ନେବାକୁ ଜଣାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟାୟ ଅଟେ, ଓ ଯବରଦସ୍ତି କରାଯାଉଛି । ଅତଏବ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସରକାର ଚାଲୁ ରାଜସ୍ୱକୁ ପୂରା ରାଜସ୍ୱ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କରୁଛନ୍ତି କିମ୍ବା ନିରପେକ୍ଷ ପଞ୍ଚାୟତ ମାରମ୍ବର ଏ ଜମା ବୃଦ୍ଧିକୁ ପୁଣି ଯାଞ୍ଚ କରିବାକୁ ରାଜି ନ ହେଉଛନ୍ତି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସରକାରଙ୍କୁ ରାଜସ୍ୱ ଆଦା ଦେବୁ ନାହିଁ । ସେଥିରେ ସରକାର କୋରଣୀ, ଖାସ୍, ଇତ୍ୟାଦି ଯାହା ପାରିନ୍ତି କରନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଯେ ସବୁ କଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଥିବ ତାହା ଶାନ୍ତିରେ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ହେବ । ବୃଦ୍ଧି ରାଜସ୍ୱ ଛଡ଼ା ଚାଲୁ ରାଜସ୍ୱକୁ ସରକାର ପୂରା ରାଜସ୍ୱ ବୋଲି ନେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିନା ଓଜର ଅପଡ଼ିରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେଇଦେବାକୁ ହେବ ।”

(୫୫)

ସର୍ଦ୍ଦାର ବଞ୍ଚିତ ଭାଇ ଭାଲୁକାମାନଙ୍କ ନ କର ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଆୟୋଜନ କରି ଦେଇଥିଲେ । ବଞ୍ଚିତ ଭାଇ ମୂଳରୁ ଲୋକସିଦ୍ଧା ଉପରେ ଚୁର୍ କୋର ଦେଇଥିଲେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସଂଗ୍ୟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ କେତେକଟି ସଜ୍ଜା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ମରବାକୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ବିଜୟ ନିଶ୍ଚିତ । ବଞ୍ଚିତ ଭାଇ ଏହା

ଭଲକର ବୁଝିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ଏ ମୃଦ୍ଧାର ଜାତକୁ ଜିଅଟିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଟେଣ୍ଟି ଭାଲକାଟିକୁ ଗୃହଭାଗ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ଅଶ୍ରମ ଗଢି ସେଠାରେ ଯେ ବନ୍ଧୁ କର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ରଖିଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଶ୍ରମ ଅଧୀନରେ ଭଲ ଭଲ ଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟ କର୍ମୀମାନେ ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ । ସାପ୍ରାୟିକ ପ୍ରଚାରପନ୍ଥା ଗ୍ରାମ ଲୋକ ବଢ଼ି ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋଟିଏକ କାମ ମଧ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା ।

ଏହିଭଳି ଦୁଃସ୍ଥ ଉଚିତା ହେଉ ଥିବା ବେଳେ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ ଶାନ୍ତି ଜବାବ ଆସିଲା । ସେଥିରେ ନିଶ୍ଚିତ କରାଗଲା ଯେ ଗୋଟିଏ ଫୁଲ ନା ଦୁଇର କଥା, ଓଲଟା ବାହାରର ଲୋକେ ମତେ ଗୋଳମାଳ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବଞ୍ଚିତ ଭାବେ ଉପରେ ଆଶେପ କରାଯାଇ ଥିଲା ।

ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଯୁଁ ଛଣ୍ଡିଆ ଶବର କାଗଜରେ ଗାନ୍ଧୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ; ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସବୁ ବିଷୟ ବୁଝା ପଡ଼ୁଛି, “...ବଞ୍ଚିତ ଭାବେ ପସର ସାବୁଣ ଏହା । ସରକାର ଓ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ସାଧାରଣ ପଞ୍ଚାୟତ ହେବ । କଚେରୀ ଭାଷାରେ କହୁଲେ, ସରକାରଙ୍କ ନେଇ କଠିନରେ ପୁରୁଷଦେବୀ ଭଳି କଥାଟା ହେବ ଯାଉଛି । ସରକାର ଚଢ଼ିତା ବିଭାଗକୁ ଅଦାଲତରେ ଲଢ଼ିବା ବାହାରେ ଚାଲିଛି । ସ୍ଵାଧୀନ କାରଣ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦିରେ ବିଶ୍ଵାସୀୟ । ସେଥିପାଇଁ ସରକାର ପଞ୍ଚାୟତରେ ପଶୁ ନାହାନ୍ତି ।

“ମାତ୍ର ଯେଉଁ ରାଜସ୍ଵ ବିଷୟ ସାଧାରଣ ଅଫିସର ବାହାର ସେଠି ଲୋକଙ୍କ ତରଫରୁ ବଞ୍ଚିତ ଭାବେ ପଞ୍ଚାୟତ ନ ମାଗି ଆଉ କ’ଣ କରନ୍ତେ ? ଆଜି କ’ଣ ସରକାରଙ୍କୁ ଦରଗାସ୍ତ ଦେଇ ରୁପ

ହୋଇ ବସି ରହିବାକୁ କହିଥା'ନ୍ତେ ? ଲୋକେ ବି ସେ କାମ କରି ସାରିଛନ୍ତି ।

“.....ଏ ସରକାର ବଞ୍ଚିଉଠାଇବା ପରଦେଶୀ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ବାହାରର ପରଦେଶୀ ଲୋକ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ସେ ଓ ତାଙ୍କର ପରଦେଶୀ ସାଥୀମାନେ ବାଦ୍ୟୋଳୀ ନ ଯାଇଥିଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦିଅନ୍ତେଣି । ସରକାର ଗିରି ମର୍ମ ଯତ୍ନ । ଗୌର ଓଲଟା କଟୁଆଳକୁ ଦଣ୍ଡୁଛୁ । ବାଦ୍ୟୋଳୀ ସେତେଦିନଯାଏ ଭାରତରେ ଅଛି, ସେତେଦିନ ବଞ୍ଚିଉଠାଇ କିମ୍ବା କାଶ୍ମୀରଠାରୁ କୁମାରିକାଯାଏ ବା କରଗଠାରୁ ଦିବ୍ରୁଗଡ଼ ଯାଏ ଯେ କୌଣସି ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଭାରତର ବାହାର ଲୋକ ବୋଲି କେମିତି କୁହାଯିବ ? —ସେ କଥା ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ବୁଝି ପାରୁନାହାନ୍ତି ବା ଅମେ କେହି ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ପରଦେଶୀ, ପର, ବାହାରର ଲୋକ ତ ସରକାରଙ୍କର ଇଂରେଜା ଚାକରମାନେ; ଦରଂ ଅଧିକ ସ୍ତବ୍ଧ କରି କହିବା ତ, କଳା ହେଉଛି, ଗୋରା ହେଉଛି ପରକାରଙ୍କର ସବୁ ଚାକରଯାକ ପର, ପରଦେଶୀ ଓ ବାହାରର ଲୋକ । ସରକାରଙ୍କ ଲାଗି ଖାଲିଛନ୍ତି ତ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଉଛନ୍ତି । ଦ୍ରୋଣ, ଭୀଷ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, ‘ଯାହାଙ୍କ ଲାଗି ଖାଲିଛୁ, ଅମେ ତାଙ୍କର ବୋଲି ଜାଣି’ । ଏ ବିଦେଶୀ ସରକାର ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ପରି ଲୋକଙ୍କୁ ବାଦ୍ୟୋଳୀ ବାହାରର ବୋଲି ପରଦେଶୀ କହିବ ଏ କି ଭଲ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ! ଦିନ ଦ୍ଵିପ୍ରହରଟାରେ ଅନ୍ଧାର ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେହିଠି ଅନ୍ଧଦ୍ଵାରା ଏ ସୀମାଯାଏ ଯାଉଛି, ସେଠୁ ନ୍ୟାୟ ଆଶା କ’ଣ କରିବା ?

“ଏ ସରକାରଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟ କିଏ ଶିଖାଇବ ? କେବଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ବୁଦ୍ଧିବାଦ ପାଖରେ ସରକାର ହାରେ ନାହିଁ,

ବଳବାନ୍ର ବଳତ ତାର ବୁଦ୍ଧି । ତରବାଣ୍ ମୁନରେ ନ୍ୟାୟ ଯୋଷି ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ତରବାଣ୍ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର ଦୋଷାଣ୍ ତରବାଣ୍ ଆଗରେ ବେକାର ହୋଇଯିବ । ଯଦି ବାକ୍‌ବୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀଙ୍କର ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଦ୍ରୁ ଥିବ, ତାହାହେଲେ ହୁଏତ ପଞ୍ଚାୟତ ନିୟନ୍ତ୍ର ହେବ ଅଥବା ସରକାର ବଞ୍ଚିଉଠାଇବାକୁ ଯୁକ୍ତିକୁ ମାନିନେବେ ଏବଂ ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ପରଦେଶୀ ନ ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶୀ ହେବେ ।”

(୫୭)

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଥମ ଅନ୍ତର୍ଗତ ସରକାରଙ୍କ ଆଡୁ ହୋଇଥିଲା । ଟେବୁଲ୍‌ସ୍ ଯନ୍ତର ତାରିଖରେ ଦିଅଁଟି ଗାଁର ପନ୍ଦର ଜଣ ଗୁଣିଙ୍କ ଉପରେ ଦୁଇ ଜଣ ଦେବା ପାଇଁ ନୋଟିସ ଜାରି ହେଲା । ସରକାରୀ ତଲୁକି (ସରକାରୀ)ମାନେ ଲୋକଙ୍କୁ ପସୁଲେଇ ଆଦାୟର ଯୋଗାଡ଼ କରୁଥାନ୍ତି । ଲୋକେ କିନ୍ତୁ ଟାଣି ଥାନ୍ତି । କହୁଥାନ୍ତି ତାଲୁକା ତମାମ୍ ପଛେ ଜବାବ୍ ଦାୟି, ଆମ ଗାଁ ପକେଇଲ ଛେପ ତୋକିବ ନାହିଁ । ତଲୁକି ପ୍ରଭୃତି ଜଣେ ଅଧେ ହରିଜନ ଗୁଣିପରଜ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ମାଡ଼ ମାର ଟଙ୍କା ଅସୁଲ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗାଁର ପ୍ରଜାମାନେ ଆପଣା ଭିତରେ କଥା ହେଉଥାନ୍ତି, “ଜମି ଖାତ୍ ହେବ ତ ଦେଉ, ମୁଁ କ’ଣ କରିବି, ଏ ଦେହତ ଦିନେ ଖାତ୍ ଦାୟାପ୍ର ହୋଇଯିବ । ଏ ଲଢ଼େଇତ ଆମ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଗୁଲୁଛି । ଏଥିରେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇର ସ୍ୱାର୍ଥ କ’ଣ ? ଗାନ୍ଧୀ ବୁଢ଼ା ତ ଏକ ଅସୀମ ଇଡ଼େଇ ଲଢ଼ିବାକୁ ବସିଥିଲା । ସେ ତ ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ ଜହୁଥିଲା, ଏଥର ବାଞ୍ଛା ତ ସହଜ । ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ କରି ନାହିଁ ।”

ଜଣେ ହାକିମ ଜଣେ ପ୍ରଜାକୁ କହିଲେ “ମୋ ଗାନ୍ଧୀରେ ତ କିଛି ଦିଅ, ବେଶୀ ନ ହେଉଛି ତ ଟଙ୍କାଟିଏ ଦିଅ ।”

ବୁଢ଼ା ପ୍ରଜା କହୁଲା, ନା ସାହେବ, ତମ ପ୍ରତି ତ ବହୁତ ସମ୍ମାନ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଆମେ କରବା କ’ଣ, ଗାଁରେ ପୁଣି ରହୁବୁ ତ ?

ହାକିମ—ତମକୁ ଜେଲ୍‌ରେ ପୁରାଇ ଦେବିତ କ’ଣ ହେବ ?

ବୁଢ଼ା—କାହିଁ ପାଇଁ, ମୁଁ କି ଦୋଷ କରିଛି । ମୁଁ ତ ରାଜଦ୍ରୋହ କରି ନାହିଁ ।

ହାକିମ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାବରେ ବୁଢ଼ାଠାରୁ କ୍ଷମା ମାଗି ଆସିବା ବାଟ ଦେଖିଥିଲେ ।

ଜଣେ ତରଫର କେତେ ଟଙ୍କା ଦେଇଦେଲା । ତାକୁ ଲୋକେ ଗାଁ ବାସନ୍ଦ କରିବାକୁ ଛୁଇଁ କରନ୍ତି ଶୁଣି ବଳିଭଦ୍ରର ଗୁଣଗୁଣ ପହଞ୍ଚି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ, “ତମେ ସବୁ ଗୁଣ ଯାଇଛ କିନ୍ତୁ ଗୁଣରେ କିଛି କରିବାର ନୁହେଁ, ସବୁବେଳେ ଠେଲିଠାଳି ଯାହାକୁ ଟେକି ରଖିବ ବୋଲି ବଝିଛ ତାକୁ ଶେଷପାଏ କେମିତି ଟେକି ରଖିବ । ଆମେ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବାକୁ ବଝିଛୁ । ଆମେ ଦୁର୍ବଳ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବାକୁ ବାହାରି ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ି ଲଭ କ’ଣ ?……ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ଆଜି ଜଣେ ଅଧେ ଦୁର୍ବଳ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କହିଦିଅ ସେ ସିଂହ ଟଙ୍କା ଦାଖଲ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।…… ଏକଥାକୁ ଆଜି ଘଣ୍ଟା ଦିଶି ବର ଲଭି ନାହିଁ । ମଇଳା ଘାଣ୍ଟିଲେ ଗନ୍ଧ ବାହାରେ । ଦୃଷ୍ଟିଆର ମଣିଷ ମଇଳା ଉପରେ ଟୁଲି ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ ଆଗକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଏଥିରେ ଫଳ ଭଲ ହୋଇଥାଏ ।”…… ଏହା ଫଳରେ ଜଣେ ଅନୁଭାବ କରି ଅଠ ଶହ ଟଙ୍କା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପାଣ୍ଡିକୁ ଦାନ କରିଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଗାନ୍ଧୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ବାସନ୍ଦର ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ । “ପେଟ୍‌ମାନେ ସରକାରୀ

ପାଉଁଶା ଦେଇ ଦେବାକୁ ବାହାରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ବରୁଦରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ବାସନ୍ଦ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବାର ଖବର ପାଉଁଶ । ବାସନ୍ଦ ଅସ୍ତ୍ର ବଡ଼ ଡାବୁ । ତାହାକୁ ସୀମା ଭିତରେ ରଖି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରେ । ବାସନ୍ଦ ହିଂସକ ହୋଇପାରେ, ଅହିଂସକ ବି ହୋଇପାରେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଏଠାରେ ଦୁଇ ରକମ ବାସନ୍ଦର କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛି । ତାର ସେବା ନେବି ନାହିଁ ଏହା ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ । ତାର ସେବା କରିବି ନାହିଁ ଏହା ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ହୋଇପାରେ । ବାସନ୍ଦ ଲୋକ ଘରକୁ ଖାଇବାକୁ ଯିବି ନାହିଁ, ତାର ଶ୍ରେ, ଗ୍ରହରେ ଯିବି ନାହିଁ, ତାର ସାହାଯ୍ୟ ନେବି ନାହିଁ, ତା ଯେତେ ବେପାର ବଣିଜ କରୁବି ନାହିଁ, ଏହା ହେଲେ ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ।

“ବାସନ୍ଦ ଲୋକ ବେମାର ପଡ଼ିଲେ ତାର ଶୁଶ୍ରୁଷା କରିବି ନାହିଁ, ତାହା ଘରକୁ ଡାକ୍ରର ଯିବାକୁ ମନା କରିବି, ସେ ମରିଗଲେ ତାର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିଯାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ନାହିଁ, ତାକୁ କୂଅ ମନ୍ଦର ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ ଏହା ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ । ଟିକିଏ ଗମ୍ଭୀରକୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଅହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ବହୁତ ଦିନ ଟେକି ରହେ । ତାକୁ ଭୁଲିବାପାଇଁ ବାହାର ଶକ୍ତି କିଛି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ବେଶୀ ଦିନ ଟେକେ ନାହିଁ । ତାକୁ ଭୁଲିବା ପାଇଁ ବାହାର ଶକ୍ତିର ବ୍ୟବହାର ହୋଇପାରେ । ହିଂସକ ବାସନ୍ଦ ଶେଷରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଯୁଦ୍ଧର ଷଡ଼ କରିଥାଏ ।”

(୫୭)

କୃଷ୍ଣ ଜମି ଗାୟ ହେବା ପାଇଁ, ବାପାପୁତ୍ର କରିବା ପାଇଁ
ନୋଟିସ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଆସିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସରକାରୀ
ଜୁଲୁମକୁ ନାପାରିସାଦ୍ଧା ଜୁଲୁମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଗାନ୍ଧୀ ଏକ
ଲେଖା ଲେଖିଥିଲେ, “ଅଠ ଜଣ ବଣିକଜାତିର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଉପରେ
ନୋଟିସ ହୋଇଛି ଯେ ଚାର ତାରିଖ ଏପ୍ରିଲ ଭିତରେ ଜମି ଖଜଣା
ନ ଦେଲେ ତାଙ୍କର ସବୁ ଜମି ଗାୟ ହୋଇଯିବ । ଜଣକ ଉପରେ
ନୋଟିସରେ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କାର ଖଜଣା ଅଛି ବୋଲି ଲେଖାଅଛି ।
ସରକାର ଏ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କା ଦାଇଁ ତୋରଣ ଆଣିଥିଲେ କେହି
ଦୋଷ ଦେଇ ନ ଥାନ୍ତେ କିନ୍ତୁ ଶହେପାଠିଏ ଟଙ୍କା ପାଇଁ ହଜାର
ହଜାର ଟଙ୍କାର ଜମି ବାପାପୁତ୍ର ଏହାହିଁ “ନାପାରିସାଦ୍ଧା” । ଗୁପ୍ତା
ବଦଳରେ ଗୁପ୍ତାଏ ନ ମାରି, ଗୁପ୍ତା ବଦଳରେ ପାପି ଲୁଟକାର
ଦେବା ଏହାହିଁ ଶୁଦ୍ଧନୀତି । ଟଙ୍କାଏ ନେବା ଯାଗାରେ ହଜାରେ
ଟଙ୍କା ନେବା ବାଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଗମ ଅତ୍ୟାଚାର କହିଁ । ତାକୁ ଦଶ ମୁଣ୍ଡ
ରାବଣ କହିବା…………ବଳିଭୟର ଥରେ ନୁହଁ, ଅନେକଥର
ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛି ଯେ ସରକାର ଜମି ବାପାପୁତ୍ର କରିବା,
ଜେଲ୍‌ଦେବା ଇତ୍ୟାଦି ଅନେକ ଅଇନ ସମତା ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏ
ସବୁ ସମତା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ ସରକାର ତଳେହେଁ ପଲେଇବେ
ନାହିଁ । ଏହା ଅନେକଥର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ଏ
ବାପାପୁତ୍ର ନୋଟିସରେ କାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । ସେ
ପ୍ରଜାମାନେ ଚଣ୍ଡାସ କରିବେ ଯେ ବାପାପୁତ୍ର ଜମିକୁ ସରକାର ଅନ୍ୟାୟ
ଭାବରେ ଚଣ୍ଡାସ କରି ଶାରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଜମି ନିରାମ ସରକାର
କେହି ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ବାହାରିଲେ ସେ ବି ରଖିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏଭଳି ଲକ୍ଷିତ ଜମି କଞ୍ଚାପାସ ଭଳି ପୁଟି ନ ବାହାରିବାପାଏ
ରହିପାରିବ ନାହିଁ ।

“ତମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବା ତମ ଚକ୍ରତ୍ର ଠାରୁ ଜମି ବଡ଼ ନୁହଁ ।
ଦେଶରେ ଜମି ନ ଥିବା ଲୋକ ଅସଂଖ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଜମିବାଲାଙ୍କ
ଜମିରେ ଗଲ ବଢ଼ିରେ ବାଲି ଚଢ଼ିଗଲା ବା ଜମି ଧରିଗଲା ।
ଗୁଜୁରାଟବାସୀମାନେ ଯେବା ବିପଦବେଳେ ଯେମିତି ଯେଉଁ ଓ
ବାଡ଼େ ଦେଖାଇଥିଲେ ସେମିତି ବାଦ୍ୟୋଳୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଗଜଦଣ୍ଡ-
ରୂପୀ ବନ୍ୟାକୁ ସହିଯିବେ ଏବଂ ଅପଣାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବଜାୟ
ରଖିବେ ।”

ଏହି ସମୟରୁ ବଞ୍ଚିଉଠାଇବା ନାମ ଗୁଣୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ହୋଇଥିଲା
ଏବଂ ଅଜିକାଲି ସର୍ଦ୍ଦାର ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଡାକୁଛନ୍ତି ।
ଏ ନାଁ ତାଙ୍କୁ କେମିତି ମିଳିଲା ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାଦେବଭାଇ
ତାଙ୍କ ବହିରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ଭାରତରେ
ଗୋଡ଼ ଦେଲେଣି ସେହି ଦିନଠାରୁ ଅସଲ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ଅଛି,
ସେ ବିଷୟ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ମୁଣ୍ଡରେ ପୁରେଇବାକୁ ସେ ତଳେ
ହେଲେ ହୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅସଲ ଭାରତବର୍ଷର ଉଦ୍ଧାର
ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟି ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ରଖିଦେଇଛନ୍ତି ।
ଗୁଜୁରାଟରେ ଏ ମନ୍ତ୍ରକୁ କାମରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ
ମଗନଲାଲ ଓ ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ତାହା ଆଉ କେହି କରି
ନାହାନ୍ତି ।

‘ଦେଶର କେନ୍ଦ୍ର ଗୁଣୀ’ ଏ ମହାସତ୍ୟ ୧୯୧୭-୧୮ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ
ବଞ୍ଚିଉଠାଇଙ୍କଠାରେ ଜାଗ୍ରତ କରେଇଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇ
ପାରେ । କାରଣ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭିତରେ ଏହି ଲକ୍ଷିତ ହେଲା ।
ମାତ୍ର ଏ ସତ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇଙ୍କ ଭିତରୁ

ଯେମିତି ଉତ୍କଳ ଉଠୁଥିଲା ସେମିତି ଅନ୍ୟ କାହାର ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ନାହିଁ । ଗୁଣୀର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି, ଗୁଣୀର ଅବସ୍ଥା କ’ଣ ଏବଂ ଗୁଣୀକୁ ଠିଆ କରାବାକୁ ସାଧନ କ’ଣ ଅଛି, ସେତକ ସେ ବୁଝିଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଗୁଣୀ, ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଏ ତିନୋଟି ବିଷୟ ଭଲକରି ବୁଝିଗଲେ; ଉପରକୁ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ-ଭାବରେ ସେ ସେହି ରହସ୍ୟକୁ ଖୋଲିକରି ଲେକକ ଆଗରେ ବଢାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଦିନରୁ ଗୁଣୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ହିତ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା ସ୍ଥାନ ପାଇ ନାହିଁ । ଗୁଣୀଙ୍କ ସେବା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଶେଡ଼ା ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ମିଳିଥିଲା । ପରେ ବୋରସାଦରେ ତାହାର ପୁନଃ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ-ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବାଦେଫାଲୀରେ ଯେ ପ୍ରୟୋଗ ସେ ପାଇଥିଲେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା ।.....

“ସେ ପ୍ରାୟ କହିଥାନ୍ତି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଛାତ ଟେକି ଗୁଲିବାର ଅଧିକାର କାହାର ଅଛି ତାହା ମାଟିରୁ ଧନ ଧାନ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା ସେହି ଗୁଣୀର ଅଛି ।.....ଗୁଣୀ ଭଳି ଶ୍ରେଣୀ ମଣିଷ, ଯାହାର କୌଣସି ଗରୁଡ଼ ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ଯେ କୌଣସି ଦୋଷ କରେ ନାହିଁ, ଯେ ବହୁପରିଶ୍ରମୀ, ପରସେବା କରି ପେଟ ପୋଷେ, ଯେ ଉତ୍ସୁକ ଡରେ, ତାହାର ଉତ୍ସୁକ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଡରବାର ଅଛି ?”

ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବକ୍ତୃତା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା,—“ସମସ୍ତ ଜଗତ ଗୁଣୀ ଉପରେ ନିର୍ବାହ ହେଉଛି । ଦୁନିଆ ଚାଲୁଛି ଏକ ଗୁଣୀ ଏକ ମୂଲ୍ୟ ଉପରେ, ତଥାପି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଜୁଲୁମ ଯଦି କେହି ସହୁଆନ୍ତି ତେବେ ଏହି ଦୁଇଜଣ ସହୁଜନ୍ମ; କାରଣ, ସେ ଦୁହେଁ ସବୁ ଦୁଃଖ ସବୁ

କୁଳମ ବୁଝେଇ କର ସହ ଯାନ୍ତି । ମୁଁ ନିଜେ ଗୁଣୀ, ମୁଁ ଗୁଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପଶି ପାରେ, ତେଣୁ ତାର ଦୁଃଖର କାରଣ କ'ଣ ମୁଁ ଜାଣି ବୁଝିପାରୁଛି । ଦୁଃଖର କାରଣ, ସେ ନିଜେ ହିତାଶ ହୋଇ ଯାଉଛି, ଏତେ ବଡ଼ ଶକ୍ତି ଆଗରେ ସେ କ'ଣ କରିପାରିବ, ଏହା ମାନି ନେଉଛି । ସରକାର ନାଁ ରେ ଗୋଟାଏ ପିଆଦା ଆସି ତାକୁ ଧମକେଇ ଯାଉଛି, ଗାଳିଦେଇ ଯାଉଛି, ବେଠି କରେଇ ନେଉଛି । ସରକାର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯେତେ ପାରେ ତାରି ଉପରେ କର ଲଦ ଦେଇଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖଟି ଖଟି ଗଛ ଉତ୍ତାରବ, ତା ଉପରେ କର, ଜମି ଖୋଳି ହିଡ଼ ଦେଇ କିଆରୀ ତିଆରି କରିବ ସେଥିପାଇଁ କର, ଉପରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଆରୀରେ ପଡ଼ିବ ସେଥିପାଇଁ କର, କୁଅ ଖୋଳି ଗୁଣୀ ପାଣି କାଢ଼ିବ ତ ସେଥିପାଇଁ କର । ବେପାରୀ ଛାଇରେ ଦୋକାନ କରି ବସିବ । ତାର ବର୍ଷକୁ ଦୁଇ ହଜାର ଯାଏ ଆୟ ଉପରେ ଟିକସ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଗୁଣୀର ଗୁଣ୍ଠେ ଜମି ନ ଥାଉ ପଛରେ ସେଥିରେ ଚଳନ୍ତ ରଖିବ, ମଇଁଷି ରଖିବ, ଗୋରୁ ଗାଈଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋରୁ ଗାଈ ହେବ । ଗୋବର ଖାତ କରିବ, ବର୍ଷରେ ଆଶୁ ଏ ପାଣିରେ କଳହାବିନ୍ଧ ସଶସ୍ତ୍ରରେ ଧାନଗଛ ରୋଇବ, ତେବେ ଯାଇ ସେଥିରୁ ଖାଇବା ଧାନଗଛାକ ଖାଇବ । କରକ କର ମଞ୍ଜି ଆଣିବ, ସେଥିରେ କିଛି କପା ଫଳିବ ତ ପିଲୁଆଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ତାକୁ ଡୋଳିବ, ଗାଡ଼ିରେ ବୋହେଇ କରି ନେଇ ତାକୁ ବିକିବ, ଏତେକରି ତାକୁ ଯାହା ପାଞ୍ଚ ପକ୍ଷୀ ମିଳିବ ସେଥିରେ ପୁଣି ସରକାରଙ୍କ ଖଜଣା ! !.....

ଯେଉଁଠିକି ଯିବୁ ଜମି ମିଳିବ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣୀର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତୁଟିଲେ ଜମିରେ ବର୍ଷ ହେବ କି ? ଗୁଣୀ ଜବାବ ନ ରଖିଲେ ପୃଥ୍ବୀ ରସାତଳକୁ ଯିବ ।

(୫୮)

ସରକାରୀ କୁଲ୍‌ମର ମାନ୍ୟତା ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମ୍ପତ୍ତି
ଦେବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ବମ୍ବେରୁ ସଂଗୃହୀତ ସରକାର
ଅଣାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କର କାମ ଥିଲା ଗୋଟିଏ ହୋଇଥିବା ମର୍ଦ୍ଦିକକୁ
ଧରିବା, ବା ଧରିବା, ଥାନାକୁ ନେବା ଇତ୍ୟାଦି । କାରଣ, ଅନ୍ୟ ମୁକ୍ତି
ମିଳୁ ନ ଥିଲେ । ଏଣେ ଲୋକେ ବି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗଠନ କରୁଥାନ୍ତି ।
ଜାଗାଏ ଜାଗାଏ ପୁଲିସ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ
ମିଳିଲା ନାହିଁ । କାଳେ କେଉଁଠି ଲୋକେ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କଲେ ତେବେ
ତେଣୁ ସର୍ଦ୍ଦାର କଡ଼ା ଆଇନ କଲେ । ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ
ବକ୍ତୃତା ଦେବା ମନା ହେଲା । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଗୋଟିଏ
ବକ୍ତୃତାରେ ବହିଥିଲେ “ଆମର କଲି ବଡ଼ବଡ଼ିଆଙ୍କ ସଙ୍ଗେ, ଏ
ଗଣତାନ୍ତ୍ରର ସଙ୍ଗେ ନୁହଁ । ସବୁ ଦୁଃଖକୁ ଧୀର ଛିରିଦେବାରେ
ସହଯୋଗରେ ଆମର ପ୍ରକୃତ ବଳ । ସରକାରର ଦୁର୍ବଳତା ଅଛି,
ତେଣୁ ସେ ପୁଲିସ ସାହାଯ୍ୟ ନେଉଛି ଏବଂ ଅବକାରୀ ବିଭାଗର
ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଆମକୁ ଦବଉଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପୁଲିସର
ଖାଦ୍ୟସେୟ ଚିକ ମିଳିବାରେ ବାଧା ଦେବା ଉଚିତ ନୁହଁ । ଭୋକରେ
ମରୁଥିବା ସୈନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଲଢ଼ିବା ଧର୍ମଯୁକ୍ତ ନୁହଁ । ଅତଏବ ମୋର
ଅନୁରୋଧ ଏ ଭଳି କିଛି ନିୟମ କରିଥାଅ ତ ତାକୁ ଗଠନ ନିଅ ।

“ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ଯେତେ ଦିନ ବୋରଣୀ କାମ ଚାଲୁଛି,
ସେତେ ଦିନ ଲୋକେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ଜମା ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ସରକାରର
ଭକ୍ତା ଦଳା ପିସାତ କରେଇ ଦବା; ଲୋକେ ଏକାଠି ଜମା ଦେଲେ
କାମ ହାସଲ କରିବାରେ ସରକାରକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବ ।
ଗୋଲମାଲ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ ଆମେ ସହଯୋଗ । ଏ ସରକାର
ପାଖରେ ବହୁତ ଆଶ୍ରୟ ଅଛି । ଶୁଣିବା ଯୁଦ୍ଧରେ ସରକାର

ଏକ ମିନିଟ୍ରେ ସମସ୍ତ ବାକ୍ସାଳୀ ଚାଲିଯାଇଛି ବୁନା କରି ପାରିବ । ତମକୁ ସେ ବାଟରେ ନେବାକୁ ସରକାର କେନ୍ଦ୍ର କରିବ, ଲେକ୍ସିକନ୍ ଉଲ୍ଲେଖ, ଲେକ୍ସିକନ୍ ମୂର୍ଖତା ଜମା ହେଲେ ସରକାର ତାକୁ ଚିହ୍ନିବ । ଫଳରେ କେନ୍ଦ୍ର ଟୋକା ସଦୃଶ ଗୁଣିଯାଏ ତେବେ ସରକାର ଆମ ଉପରେ ଚାହିଁ ବସିବ । ସେ ତାଲ ଭାଙ୍ଗୁ, କବାଟ ଢାଳୁ, ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଦିଅ ତାହାକୁ ଦିଅ । ସହକରେ ନେଇଯିବେ ଏ ଭଳି ଦାମିକା ଚିତ୍ତ ଦେଇ ରଖ ନାହିଁ । ସେମାନେ କାମ କଲେଲେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ କେନ୍ଦ୍ର ଠିଆ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ।”

କମେ ଗୋରୁ, ଗାଈ କୋରଣ ବ୍ୟାପାର ବଡ଼ ବିଶଦ୍ଧ ଅକାର ଧାରଣ କଲ । କାହାର ଗୋରୁ, କିଏ ଖଜଣା ଦେବାର କଥା, କାହାର ମୂଲ୍ୟ ଜମି ଅଛି କି ନାହିଁ, ଏ ସବୁକଥା ବିଚାରୁଛି କିଏ ? ପୁଲିସ ପଠାଣ ଗୋରୁ ମଝି ପାଇଲେ ତ ନେଇ ଚାଲିଲେ । ଏଣେ ଗାଡ଼ିବାଲମାନେ ମେଲିକରି ସରକାରଙ୍କ କାମରେ ଗଡ଼ି ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ମିଛ ମତ୍ତମା ବି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ରବିଶଙ୍କର ଭାଇ ନାମରେ ଜଣେ କର୍ମୀଙ୍କୁ ଧରିନେଇ ମିଛରେ ପାଞ୍ଚମାସ ଜେଲ୍ ଦିଆ ହେଲା । ଏଥିରେ ଲେକ୍ସିକନ୍ ବେଶି ଟାଣ୍ ହେଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ,—

“ଭାଇ ଶ୍ରୀ ରବିଶଙ୍କର, ତମେ କପାଳୀ; ଯାହା ପାଉଥିଲ ଖାଦ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ଥିଲା, ଶୀତ ଋତୁ ସବୁ ସହୁଥିଲା, ଛିଣ୍ଡାକନା ଦିନୁଥିଲା, ଏବେ ଜେଲ୍‌ସିବା ସଦ୍‌ଭାଗ୍ୟ ତମକୁ ପଡ଼ିଲେ ମିଳିଲା । ଶିଶୁର ପଦ ଅଦଳିଦଳ କରିବାକୁ ଦେବେ ଏବଂ ତମର ଦୟା ହେବ ତେବେ ମୁଁ ତମସଙ୍ଗେ ନିଶ୍ଚୟ ଅଦଳ ବଦଳ କରିବି । ତମର ଦେଶର ଜୟ ହେଉ ।”

ଏ ସବୁ ଜୁଲୁମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସର୍ବଦା ଏକ ବକ୍ତୃତାରେ କହୁଥିଲେ, “ଏବେ ସରକାରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପିତ ଚଢ଼ିଛି । ଲୁହା ଛୁଇଁବାକୁ ଗରମ ଥାଏ; ମାଂସ ଖାଉଛନ୍ତି ପଣ୍ଡା ରହୁବା ଦରକାର । ହାତୁଡ଼ି ଗରମ ହେଲେ ଆପଣା ହାତ ପୋଡ଼ିଯିବ । ତମେ ପଣ୍ଡା ହୋଇ ପଡ଼ିବୁ । ଲୁହା ଗରମ ହେବା ପରେ ପୁଣି ପଣ୍ଡା ପଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ କି ? କୌଣସି ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେ ଲଜ୍ଜା ସେତେ ଗରମ ହୋଇଯାନ୍ତି, ସେଥିରେ ପଣ୍ଡା ଡ଼େବା ଛଡ଼ା ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ !

ଜୁଲୁମ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୋକଙ୍କ ସାହସ ବଢ଼ୁଥାଏ । କେତୋଟି ଦୁଃଖୀ ଦେଖନ୍ତୁ ।—

ଜଣେ ଗରୀବ ଦରଜାର ତନୋଟି ମଇଁଷି ଧରି ନେଇଥିଲେ । ସେ ଗୁଣୀ ନୁହଁ କିମ୍ବା ତା ନାଁରେ ଖାତା ବି ନ ଥିଲା । ସାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ଦେଖିଲା ମଇଁଷି ନାହାନ୍ତି । ଦି'ଦିନ ପରେ ଗରୀବ ପାଇଲେ ଯେ ମଇଁଷିଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟ ମଇଁଷିଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଥାନାରେ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସେଠା ହାକିମଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଆପଣ କଲ । ହାକିମ ବିଚାର କରି କହିଲେ “ତମର ମଇଁଷିକୁ ଦି'ଦିନ ଆଗର ଦାସ କୁଣ୍ଡା ଖାଇବାକୁ ଦେଇଛୁ । ଏ ଗରୀବ ଦେଇ ମଇଁଷିକୁ ନେଇଯାଅ ।” ଦରଜା କହିଲା, “ବାଃ ! ଏ ତ ଓଲଟା ନ୍ୟାୟ, ତମେ ମତେ ଶତପୁରଣ ଦବ ନା ଓଲଟା ମତେ ଦଣ୍ଡୁଛ ?” ହାକିମ ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ଦରଜା କହିଲା ହଉ ହଉ ! ଧଲା ଟୋପିବାଲା ସେଝା-ସେବକକୁ ପଚାରି ଆସେ, କ'ଣ କରିବ ଆସି ଜଣାଇବ ।”

ହାକିମ ଏତକ ଶୁଣି ଟିକିଏ ଭାବି ମଇଁଷି ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ ।

ଜଣେ କୁହାରର ଘର ଖୋଲ ଦେଖି ହାକିମ ଏକଦମ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ହାଣ୍ଡି କୁଣ୍ଡାଲରୁ କେତେକ ଜିନିଷ ଉଠାଇବାକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ । ଘରର ଘରଣୀ ପ୍ରେମୀ ଏ ସବୁ ନବରଙ୍ଗ ଦେଖୁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ବୁଝି ନ ପାରି ସବୁରିଲା “ମୋ ଘରେ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ଆଜ୍ଞା ଚପଟ୍ କୁଆଡୁ ଆସିଲା ।” ତଳଟି କହିଲା—କ’ଣ ତମର ଖାତା ନାହିଁ ? ତମ ନାଁରେ ପଦର ଟଙ୍କା ଖଜଣା ହେଉଛି ଆଣ୍ଟ ।

ପ୍ରେମୀ—ମୋର ଖଜଣା ! ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ମୋ ପାଖରେ ଜମିର ମାଟି ଟେଲାଟିଏ ବି ନାହିଁ, ତମେ ଖଜଣା କେଉଁଠୁ କାଢ଼ିଲ ?

ତଳଟି—ଏ ଘର କେଶବ ଓକାର ଘର ନା ?

ପ୍ରେମୀ—ସେ କଥା ମୁଁ କି ଜାଣେ ? ତାଠୁଁ ନବ ।

ହାକିମ—ଘର ବୁଆଟ ନାମ କ’ଣ ?

ପ୍ରେମୀ—ମୁଁ କହିବି ନାହିଁ । ମୋର ଖାତା ନାହିଁ, ବାହାରକୁ ଯାଅ ।

ହାକିମ ଘରର ପଛ ଦରଜା ବାଟେ ପଶିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିଲେ, ପ୍ରେମୀ ସେଠି ବି ତାଙ୍କୁ ଅଟକେଇ ଥିଲା । ମୁଁ ଘରେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ପଛବାଟେ ଯିବାକୁ ଦେବି ନାହିଁ । ଏସ୍ତା କହି ତାଙ୍କ ବାଟ ବନ୍ଦକରି ଠିଆ ହେଲା । ତା ହିଁଅ କବାଟ ବନ୍ଦ କରିଦେଲା । ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଗଲେ ।

(୫୯)

ମଇମାସ ଶେଷକୁ ବାର୍ଦ୍ଦୋଳୀ କଥା ଶୁରୁତର ଗୁରୁଆଡ଼େ ବାଜି ଯାଇଥିଲା । ବମ୍ବେର ସ୍ବଜନିତକ ମଢ଼ଲରେ ଚଢ଼ିଲ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଗୁରୁବତର ଲାଟସଭା ମେମ୍ବରମାନେ ଗୋଟି ଗୋଟିକରି

ଇନ୍ଦ୍ରପା ଦେବା ଅରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଅଜସ୍ର ପଇସା ବାହାରୁ ଜମା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ବାହାରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବକମାନେ ଅସିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ କରିଥିଲେ ।

ସୁରଭିଠାରେ ଏକ ପ୍ରଜା ସମ୍ମିଳନୀ ବସିଥିଲା । ସିନ୍ଧୁର ଲଟସିନ୍ଧୁ ମେମ୍ବର ଜୟରାମ ଦାସଜୀ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ବଡ଼ଲଟ ସଭାର ସଭାପତି ଥାଆନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭିତ୍ତ ଭାଇ ପଡ଼େଲ୍ । ସେ ବଡ଼ଲଟଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ବାଦ୍ଦୋଲୀକୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ପଠାଇଥିଲେ । ନିଜେ ବି ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବାହାରି ଥିଲେ । ଜୁନ୍ ୧୨ ତାରିଖରେ ବାର୍ମେଲି ଦିବସ ପାଳିବାକୁ କଂଗ୍ରେସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲା । ତା ପୂର୍ବରୁ ତେସ୍ରୋର ଜଣ ପଡ଼େଲ୍ ଓ ଏଗାରଜଣ ତଲଟି ଇନ୍ଦ୍ରପା ଦେଇଥିଲେ । କୋଡ଼ିଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ପେନ୍ସନୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଗ୍ରହଣଦେଇ ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥ ଦେଖିପ୍ରୀତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରପାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଲେଖିଥିଲେ, “ଏମାନଙ୍କୁ ମୋର ସାଦରେ ଧନ୍ୟବାଦ୍ । ସ୍ୱାକ୍ଷର ତ୍ୟାଗ ସାରା ଭାରତରେ ପ୍ରସଂସା ପାଇଛି, ଏହିଭଳି ତ୍ୟାଗ ଆମକୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଆଣିଦେବ ।”

ସରକାର ବାହାରୁ ଲୋକ ଅଣାଇ ଜମି ନିଲାମ ଥିବାଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କ ଲେଖା ଓ ବକ୍ତୃତାରେ ଏ ଭଳି ବାହାର ଲୋକଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରି ଦେଉଥିଲେ । ତାହା ସତ୍ତ୍ୱେ ତନି ଯାଗାରେ ଜମି ନିଲାମ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ତନି ଜମିରେ ତନିଜଣ ନାରାଜମାନଙ୍କୁ ତମ୍ଭୁ ପକେଇ ରହିବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ପଠେଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଜଣେ ଥିଲେ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ନିଜ ବିଷୟ ମଣିବେନ୍ ।

ବାର୍ମେଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଚଳେଇଲାବେଳେ ସର୍ଦ୍ଦାର ସବୁବେଳେ ଲୋକଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥିଲେ । ଏ ଲୋକଶିକ୍ଷାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ

ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କାମ ଥିଲା ଗୁରୁଗତର ନରମା ଭରକୁଳା ଲୋକଙ୍କର ଡର ଭଙ୍ଗାଇବା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଇପ୍ରକାର ସଂଗଠନର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଥିଲା ମହାଜନ ଓ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଗୃଷୀଙ୍କ ଭିତରେ । ଜମି ପଟ୍ଟା ନେଲା ବୁଝାଇ ଓ ଜମି ପଟ୍ଟା ଦେଇ ବୁଝାଇ ଭିତରେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂଗଠନ ଥିଲା; ଜମି ଚଷମୁଆ ସବୁ ଜାତିର ଗୃଷୀଙ୍କ ଭିତରେ । ଗାଉଁଲ ଉପମା ଦେବାରେ ସରଦାରଙ୍କର ଅଦ୍ଵିତୀୟ ଶକ୍ତି ସର୍ବୋତ୍କର୍ଷର ସଫଳତାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଥିଲା । ତାଙ୍କର କଥା ଗୃଷୀଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ସହଜରେ ପଶି ଯାଉଥିଲା । ଥରେ ସେ କହିଥିଲେ, “ସରକାରଟା କି ଚିଜ ? କେହି ଦେଖିଥିଲେ କହିବ କି ? ମୁଁ ତ ଦେଖି ନାହିଁ, କାରଣ ତାହା ଭୂତପର ରହିଛି । ସରକାର କହିଲେ କିଏ ? ଇଏ ହାକିମ କ’ଣ ସରକାର ? ପୌଜଦାର ନା ତଲଟି ? ମୁନ୍ସି ନା କାନଗୋର ? ସରକାରକାର ନା ବେଠିଆ ?……ସରକାର କେହି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହଁ, ତେଣୁ ଆମେ କାହାକୁ ସରକାର ବୋଲି ମାନିବା ? ଆପଣା ଭ୍ରମରୁ ଅନ୍ଧକୁ ସରକାର ବୋଲି ମାନୁଛୁଁ, ପରେ ତାକୁ ଡରୁଛୁ; ଏହା ଯେ ତମ ଭିତରେ ଡର ଅଛି ତାକୁ ତମ ଭିତରୁ କାଢ଼ି ପକେଇଦିଅ ।”

ଥରେ ମହାଜନଙ୍କ ପ୍ରତି କହିଥିଲେ, “ତମେ ଗୃଷୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋଷା କରେ ସରକାରଙ୍କର ବିଶ୍ଵାସୀ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ କେଉଁଠି ? ସରକାରତ ନାନା ପ୍ରକାର କର ବସାଇଛୁ; କିନ୍ତୁ ଗୃଷୀ ଓଲଟା ନାନା ପ୍ରକାର ପସଲ କରି ତମକୁ ଦେଉଛୁ ଏବଂ ତାହାର ଉପରେ ତମେ ଦଲଲି ବେପାର କରେ ପଇସା କମେଇଛ । ତମେ ଏ ଦୁର୍ଘଟଣା ଶେର ସବନାଶ କରୁଛ; ଗୃଷୀ ସବୁ ସହଯିବ କିନ୍ତୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଗୃଷୀଙ୍କ ରକ୍ଷକ ଭଗବାନ୍ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ମେହେନତ ଧନ ଉପରେ ତୁମେ ଡରି ରହୁଛ ତାଙ୍କୁ ଦଗା ଦିଅ ନାହିଁ ।”

ଆଉ ଏକ ସ୍ଥଳରେ ଗୁଣୀ ଓ ମହାଜନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଛନ୍ତି, “ଗୁଣୀ ମହାଜନ ଭିତରେ ଦୁଃଖ ପାଣିର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । ଦୁଃଖ ପାଣି ମିଶିଗଲେ ଏକ ରଙ୍ଗ ହୋଇଯାନ୍ତି, ଅଲଗା କରି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ଉତ୍ତରରେ ପାଣି ଦୁଃଖକୁ ବଞ୍ଚେଇବାକୁ ହାଣ୍ଡିର ତଳେ ରହିଯାଏ, ଦୁଃଖ ଉପରକୁ ଉତ୍ତର ଉଠେ । ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ପାଣିକୁ ବଞ୍ଚେଇବା ପାଇଁ ଉତ୍ତର ଡ଼ି ନିଆଁରେ ପଶି ନିଆଁକୁ ଲିଭାଇ ଦିଏ ।”

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଖ୍ୟାତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରୀ ଦମନ ବଢ଼ୁଥାଏ । ଦାମିତା ଜମି ଏକେରକମ ମୋଟତରେ ନିଲାମ ହେଉଥାଏ, ମିଛ ମୋକଦ୍ଦମା କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଜେଲ ଦିଆଯାଉଥାଏ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଗୁରୁଆଡ଼େ ବୁଲି ଲୋକଙ୍କୁ ଦେମତ ଦେଉଥାଆନ୍ତି ଓ ହାସ୍ୟ କୌତୁକରେ ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ଭୁଲେଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ଧର-ହେଲା ଖବର ଶୁଣି ଜଣେ ଭାଙ୍ଗୁ ଖବର ସତ କି ମିଛ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଥିଲେ, “ବୁଆ ଗୁଲବ ଶୁଣିବ ନାହିଁ ! ମତେ କାହିଁକି ଧରବ ? ବିଚର ମଇଁଟିଙ୍କୁ ନିଲାମ କଲେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପାଇବ, ମତେ ନିଲାମ କଲେ କ’ଣ ପାଇବ ?” ଏହି ସମୟରେ ଗୁଣୀଙ୍କର ମନୋଭାବ କିପରି ଥିଲା, ତାହା ମହାଦେବ ଭାଇଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେକ ଗୁଣୀଙ୍କର ପେ କଥାବାଣୀ ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ତାହା ଗୁଣୀଯିବ ।

ମହାଦେବ ଭାଇ ପଚାରିଲେ, “ସରକାରଙ୍କ ଇସ୍ତାଫାର ପଡ଼ିଲ ?” ଗୁଣୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲା, “ହଁ, ସରକାର ଏବେ ତାଙ୍କର ଶେଷ ଉପାୟ କରିବେ ।” ମହାଦେବ ଭାଇ—“କେତେଦିନ ଯାଏ ଲଢ଼େଇ ଚଳେଇବ ?” ଗୁଣୀ—“ପେତେଦିନ ଚାଲି, ଆମ ଗାଁରେ ପକ୍କା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇଛି । ଆମ ଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ମଇଁଷି ନାହିଁ, କୋରଣ କ’ଣ କରିବେ ? ଘରକୁ ଅଳପ ଦିନେ ଏମିତି

କହୁଥିବୁ ସେ ସେଥିରେ ଖାଲି ବାଉଁଶ କେତେ ଖଣି ଠିଆ ହୋଇଥିବ । ଲଢ଼େଇ ବରବର ଚାଲିବ ବୋଲିତ ଅମେ ସବୁ ତମା, ଦିଉଳ ବାସନକୁ ବିଦାୟ କରି ଦେଲୁଣି; ମାଟି ହାଣ୍ଡିରେ ସଫୁରୁ, ମାଟି ବାସନରେ ଗାଈକୁଁ; ବାହାରେ ଚଢ଼େଇ ଉପରେ ଶୋଉକୁଁ । ଚଳଙ୍କ ସବୁ କାଢ଼ି ଦେଲୁଣି, ପଲଙ୍କକୁ ବି କୋରଖ କରି ନେଉଛନ୍ତି । ଏଣିକି ତ ଅମେ ଆଉ ଏକ ବିଗୁର କରୁଛୁଁ । କାହିଁକି ସେ ଘରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିବୁ ? ଏକ ଧର୍ମଶାଳା କରୁ ଏବଂ ଘରକୁ ଜମି ଖାତା ନ ଥିବା ଏକ ପ୍ରଜାକୁ ଦଳେ ଦେଇଦେବୁ । ସମସ୍ତେ ଧର୍ମଶାଳାରେ ସେପାଇଁ କରି ଖାଇବୁ ଏବଂ ଭାଗରେ ଯାହା ଖାଇ ପଡ଼ିବ ତାହା ବାଣିକର ଦେବୁ ।” ମହାଦେବଭାଇ—“ଆଜ୍ଞା, ସର୍ବଦା ତମକୁ ଚାଁ ଛଡ଼ା ଯିବାକୁ କହିବେ ?” ରୂପୀ—“ସେଥିପାଇଁତ ସତରପଣ ଥୁଡ଼ି; ଦିଲ୍‌ଦିଲ୍ ଗାଈକୋବାଡ଼ ସଙ୍ଗରେ ବହୁତବଳକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ଗୋରୁ ମଝିଟି ବି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ କେବଳେ ଶୋଇବାକୁ ଚାହୁଁ ଅସୁଛନ୍ତି ।” ମହାଦେବଭାଇ । “ଜମି ଗୁଣ କରବ ନା ପଡ଼ୁଅ ରଖିବ ?” ରୂପୀ—“ଗୁଣ କାହିଁକି କରିବ । ଛପେଟ ମଞ୍ଜି ବୁଣି ଦେବା ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତାକୁ କାଟି ପକେଇଦେଲେ ସୁନାଗନ୍ଧ ହୋଇଯିବ ।” ଶେଷକୁ ରୂପୀ ଏୟା କହି କଥା ସାରିଦେଲା । “ଏ ଲଢ଼େଇତ ଭଗବାନ୍ ଯୁକ୍ତେଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଅମ ଭିତରେ ଅନେକଙ୍କର ଗୁହା ଦିଇବା ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ମଝିଟି ଗଲେ ଏବେ ଗୁହା ପାଇଁ ଦୁଃଖ କେଉଁଠୁ ଆସିବ । ତଥାପି କେତେଜଣ ଛେଳି ଟେକିଛନ୍ତି, ଘରେ ଦିଉରଙ୍କର ଗାଈ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏ ଗୁହା ଛଡ଼ିଗଲେ ଭଲ ହେବ । ଧର, ଏ ଲଢ଼େଇରେ ହାଉଗଲା ତଥାପି କ୍ଷତ ନାହିଁ । ଏ କ’ଣ ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଛି ? ଅସନ୍ତା ଲଢ଼େଇରେ ବେଶୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ବେଶୀ ସାବଧାନ ହୋଇ ଲଢ଼ିବୁ ।”

(୨୦)

ଦମନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କ ପ୍ରଚାର ବିଭାଗରୁ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରଚାର ବି ଗୁଲିଆଏ । ସ୍ୱୟଂ ଲଠିସାହେବବି ଏ ପ୍ରଚାରରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ଏହାର ଜବାବରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଲେଖିଥିଲେ; “ଲଠିସାହେବ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯାଅ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏହା କହୁବାଦ୍ୱାରା ସାହେବ ଲେକଙ୍କୁ ଭୁଲେଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ଲେକଙ୍କ ଆଖିରେ ଝୁଲି ପକେଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଯାଅ ତ ଏକ ସରକାରୀ ଯାଅ ହେବ । ଚିତ୍ରର ବିଭାଗ ଶାସନ ବିଭାଗ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଭାଗ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ଏକ ସରକାରୀ ବିଭାଗ ଅଟେ । ଲେକେ ଯାଅ କମିଟି ବାଛିବେ, ଏଭଳି ଦାବା କେହି କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଲେକଙ୍କ ଗୁମାସ୍ତା ଏତକି ଯେ ଯେମିତି ଅଦାଲତରେ ଯାଅ ହୁଏ, ସେମିତି ବାଦ୍‌ଦୋଲୀର ଗଜଣା ବିଷୟ ତଦନ୍ତ କରାଯାଉ, ଏକ ନିରପେକ୍ଷ ବ୍ୟକ୍ତି ତଦନ୍ତ କରନ୍ତୁ । ଏଥିରେ ସରକାରଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ଲଗାମ ଛାଡ଼ି ଦେବା କଥା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ନାହିଁରସାଦ୍ୱା ସ୍ୱେଚ୍ଛାଗୁରୁତା ଛାଡ଼ି ଦେବା କଥା ଅଛି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏବେ ବାଦ୍‌ଦୋଲୀର ଯୁଦ୍ଧ ବ୍ୟାପକ ରୂପ ଧରିବ । ଆମ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ସରକାର ତାକୁ ବ୍ୟାପକ ରୂପ ଦେଇ ଦେଉଛନ୍ତି ।”

ଆଉ ଏକ ବିଷୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥିଲା । ଲେକଙ୍କ କହୁ ବହୁଥିବାରୁ ବାହାରର କେତେକ ନେତା ଏ ସବୁକୁ ମିଟେଇ ମାଣ୍ଡେଇ ଦେବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଥିଲେ । ସେଥିରେ ଲଲପାଟୁ ସତ ବେଶୀ ହେଉଥିଲା । ଗାନ୍ଧୀ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଲେଖା କାହାର କରିଥିଲେ, “କେତେକ ମଙ୍ଗଳାକାଞ୍ଚୀ ବନ୍ଧୁ ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ବୋଲି ଉଡ଼ା ଟବର ଶୁଣୁଛି । ଏମିତି ମଝିରେ ପଡ଼ି ମିଟେଇଦେବା ଉଦ୍ୟମରେ ତାଙ୍କର ଅଧିକାର

ଅଛି, ବରଂ ବେଳେ ବେଳେ ସେପରି ଭଦ୍ରାମ କରିବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁମାନେ ଲଢ଼େଇର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ପୁଝି ସବୁ କରିବା ଉଚିତ । ଲଢ଼େଇ ଯଥାର୍ଥ ନୁହଁ କିମ୍ବା ଲଢ଼େଇ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେଣି ଏହିପରି ଭାବ ଦୟାପରକ୍ଷ ହୋଇ ସେମାନେ ମଝିରେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନ ପଡ଼ନ୍ତୁ । ବାଦ୍ୟୋଳୀ ଲେକଙ୍କର ଏ ଯୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ନ୍ୟାୟର ଯୁଦ୍ଧ । ସେମାନେ କାହାର କୃପାଭିକ୍ଷା କରୁନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ନ୍ୟାୟ ମାଗୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜପକ୍ଷରୁ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ତାକୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷ ମାନିନେଉ ଏ କଥା ସେ ଦାବି କରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ତ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଦାଲତର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ବିଚାର ମାଗୁଛନ୍ତି ।”

ବାହାରୁ ଲଢ଼େଇ ବି ଯାଇ ବାଦ୍ୟୋଳୀ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦାବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିରପେକ୍ଷ ତଦନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ କହୁଥିଲେ ଯେ ଲେକଙ୍କ ଦାବା ଏକଦମ୍ ନ୍ୟାୟ ଥିଲା ଏବଂ ସେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଶୁଦ୍ଧନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତଳେ ହେଲେ ନ ଥିଲା ।

ଦେଶର ସବୁ ଭାରତୀୟ ଖବରକାଗଜମାନେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସପକ୍ଷରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ଗୋରାମାନଙ୍କ ଖବରକାଗଜମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିକୁ ଶୁଣିଦେଲେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦାବା ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ଗୋରା ଖବରକାଗଜ ସରକାରଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ଲେଖୁଥିଲେ, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ, ବିଚିତ୍ର ଲେକଙ୍କୁ ଅଗରୁ ତଡ଼େଇ ରଖିବା, ଯେପରିକି ସରକାରୀ ଦମନ ଯୋଗୁଁ ଚାଲିଲେ ବିଚିତ୍ର କୌଣସି ଅପତ୍ତି ନ ଉଠେ । ଏଥିରେ ଲୁଚି ଡେଇ, ଇଂରେଜ ଫିସ୍କଙ୍କ ନିଦା ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସରକାରୀ ମହଲରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ଲଢ଼େଇର ମନ୍ଥା ସବୁ ବସିଲା । ବଡ଼ମନ୍ଥା ସିମଳା ଦୌଡ଼ିଲେ । ତେଣେ ପୁଲିସ୍ ଫ୍ରୌଜ ବାଦ୍ୟୋଳୀ ତାଲୁକାରେ ଜମା ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ

ବନ୍ଧୁ ଲଟ ସ୍ବର୍ଗ କଢ଼ିଲେକ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ
ଆସିଥିଲେ ।

ସମ୍ବଲପୁର ଫେରି ଲଟ ଫୁଲଟି ଆସିଥିଲେ । ବାଦ୍ୟୋଳୀର ପ୍ରଜା
ପ୍ରତିନିଧିକ ସହିତ ବଞ୍ଚିଉଠାଇକୁ ମଧ୍ୟ ଡକାଇଥିଲେ । ତଳି ଗୁରୁ
ଦଣ୍ଡା କାଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । କଥାବାର୍ତ୍ତା ବେଶ୍ ମିଠା ମିଠା
ହୋଇଥିଲା । ଲଟସାହେବ କେତେକ ସର୍ତ୍ତରେ ପୁଣି ଯାଅ କରାକୁ
ସଜି ହୋଇଥିଲେ । ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା, ପୁରୁଣା ମାସୁଲ ଦେଇଦେବେ,
ବୃକ୍ତିମାକୁ ଜଣେ କିଏ ଗଜଣାଗାନାରେ ଅମାନତ ରଖିବ, ଏବଂ
ସଂଗ୍ରହ ବନ୍ଦ କରିପିବ । ଏଥିରେ କିଏ ବା ରାଜି ହୁଅନ୍ତା ?
ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ତାଙ୍କ ସର୍ତ୍ତ ଦେଇ ଆସିଲେ । ପରେ ସବୁ କଥା ସେ
ସାପ୍ ସାପ୍ ଲେଖି ପଠାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ସରକାର କିନ୍ତୁ ସେହି ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ଧରି ବସିଥିଲେ । ଲଟ
ସଭାରେ ଲଟସାହେବ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଚୌଦ୍ ଦିନ ଭିତରେ
ଏହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ନ ହେଲେ ତେଣିକି ଗରୀବ ହେବ । ଏ ଧମକ
ପରେ ବାଦ୍ୟୋଳୀରେ ଦମନର ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା ଲଗିବାର ସୂଚନା
ଦେଖାଗଲା । ବିଲତରୁ ପାଲିଆମେଣ୍ଟରେ ଖେଳୁ ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ ରହି
କରି ଉଠିଲେ ଯେ ଏ ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ମାନି ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଠାଇ ନିଆ
ନ ଗଲେ, ଆଇନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଏବଂ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଶେଷ
କରିଦେବା ପାଇଁ ବନ୍ଧୁ ସରକାର ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ପୁରା
ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବେ ।

(୨୧)

ଏଣେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ସାଧାରଣ ସଭାରେ ସରକାରଙ୍କୁ ଜବାବ
ଦେଉଥାନ୍ତି, ଅଥଚ ସରକାରଙ୍କୁ ନମ୍ରଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାନ୍ତି
ଯେ ସେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ଦୁଃଖକୁ ଧୀରରେ ଭାବରେ ବହୁର କରନ୍ତୁ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନା ବେଳେ ଆସନ୍ତା ମୁଣ୍ଡକୁ ଫଣ୍ଡ
ରଖିବା ଉଚିତ, ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତାଭାବେ ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥାନ୍ତି ।
ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ଲେଖାରେ ସରକାରଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଲେଖିଥିଲେ ।

“ସରକାରୀ ସର୍ବିସମାନଙ୍କର ଏହା ଅର୍ଥ ସେତେ ଯେ ଲୋକେ
ବୁଦ୍ଧି ଜମା ଦେବାକୁ ମନା କରି ଏକ ଅପରାଧ କରୁଛନ୍ତି । ଏଣିକି
ସେମାନେ ଆଉ ଏ ଦୋଷ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ଜମା ବୁଦ୍ଧି
ଭୁଲ୍ ହୁଏବରେ ଆସି କରୁଥାନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ କହି
ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମାନି ନେଇ ବୁଦ୍ଧି ଜମା ଟଙ୍କାକୁ ଅମାନତ
ସ୍ୱରୂପ ଜମା ରଖିବେ । ତେବେ ଯାଇଁ ସରକାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ
ପୁଣି ଯାଅ କରିବାରେ ଜୁଗା କରିବେ । ଯେ କେହି ଲୋକ ନେତା
ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଏଭଳି ସର୍ତ୍ତ କେଉଁ ଗ୍ରହଣ କରି
ପାରିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ଅପରାଧ କରୁଛନ୍ତି ଏଭଳି ଧାରଣା
ପରିବର୍ତ୍ତିତ ନେତାଙ୍କର ଏ ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ଥିବାର କଥା ଯେ ଲୋକଙ୍କ
ପକ୍ଷ ଠିକ୍ ଏବଂ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷ ଠିକ୍ ଭୁଲ୍ ।

“ଏଣେ ସରକାର ପାରିବେ ନାହିଁ ଏ ଭଳି କୌଣସି
ସର୍ତ୍ତ ବଞ୍ଚିତଭାବେ ଦାବା କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଭୁଲ୍ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି
ସରକାରଙ୍କୁ ମନେଇ ନେବାକୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର
ମାଗୁଣି ଏତକ ଯେ ଏ ଲଢ଼େଇରେ କିଏ ସତ କିଏ ମିଛ ଏହାର
ଯାଅ ସରକାର ନିଜେ ଏକ କମିଟି ବସେଇ ତହାସ୍ ଦ୍ୱାରା ବି
ନିଅନ୍ତୁ; ମାତ୍ର ସର୍ତ୍ତ ଏତକ ଯେ ଏ କମିଟିରେ ଲୋକଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ
ପ୍ରତିନିଧି ରହିପାରିବେ ।..... ସମ୍ମାନସୂଚକ ରଥା କଣିକାକୁ
ବଞ୍ଚିତଭାବେ ସବୁବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଏବଂ ସବୁବେଳେ ସେ ନ୍ୟାୟରେ
ଚାଲୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ସବୁଠାରୁ ନ୍ୟୁନତମ ସର୍ତ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି ।
ନାହିଁ ତ, ସେ, ସରକାରଙ୍କର ଗୁଣସ୍ୱ.ନୀତିର ଭଲ ମନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠାଇ

ପାରିଆନ୍ତେ ଏବଂ ବିନା ଦୋଷରେ ଲେକେ ଯେ ଗୁରି ଗୁରିମାସ
ଝେଲ ଦୁଃଖ ସହ ଅସୁଚ୍ଛନ୍ନ, ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷତି ପୂରଣ ମାଗି
ଆସିଥାନ୍ତେ ।

“ସରକାରଙ୍କ ଆଗରେ ଦୁଇଟି ଘାଟ ଅଛି । ପାରି ଦେବର
ଲେକମତକୁ ମାନି ବଞ୍ଚିଉଠାଇବା ଦାବୀକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ, କିମ୍ବା
ନିଜର ମିଛ ତମ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁର ଦମନ ତଳ କରିବେ ।
ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବେଳ ଗଢ଼ି ପାଇ ନାହିଁ । ସତ୍ୟର ଦାବି ଧରିବାକୁ ମୁଁ
ସରକାରଙ୍କୁ ବିନତି କରୁଛି ।”

ସରକାର କ୍ରମେ ପ୍ରଳୟ ମୁଣ୍ଡି ଧରିଥିଲେ । ସୈନ୍ୟ ଛାଉଣୀର
ବ୍ୟବସ୍ଥା ଚାଲିଲା । ଚତୁର୍ଥାଂଶରେ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ପାଇଁ ସୁରକ୍ଷାକୁ ତମ୍ବୁ
ଇତ୍ୟାଦି ପଠାଗଲା । ଦମନର ଭାବ ଅସହ୍ୟ ହେଲେ ଲେକେ କ’ଣ
କରିବେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗାନ୍ଧୀ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ, “ଜୁଲୁମ ଅସହ୍ୟ
ହେଲେ, ଯାହାକୁ ଅପଣା ଜମି ମଣୁଛନ୍ତି ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ
(ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୁଲିଯିବା) କିନ୍ତୁ ଯିବା ଲେକଙ୍କର ଉଚିତ । ଯେଉଁ
ଘରେ ବା ଲୁଗା ପଟାରେ ପ୍ରେମୀ ସେଗର ମୁଖ ବା ସେଗୀ ପଡ଼ିଥିବ,
ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଗୁଲିଯିବା ବୁଦ୍ଧିର ଚିହ୍ନ । ଜୁଲୁମ ମଧ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର
ପ୍ରେମ । ଜୁଲୁମ ଯଦି ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରି ଦବ କିମ୍ବା ଦୁର୍ବଳ କରି ଦବ,
ତେବେ ସେଭଳି ଜୁଲୁମର ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଯିବା ବୁଦ୍ଧିର କାମ ।”

ଭାରତର ଗରମ ଦଳର ଲେକେ ବାଦ୍‌ଜୋଲି ଲଢ଼େଇରେ
ଭାରି ଚୁପା ହୋଇଥିଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଆଶା କରୁଥିଲେ ଏହି
ଲଢ଼େଇ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ସୁରକ୍ଷା ଯୁଦ୍ଧର ରୂପ ନେଇନେବ ।
କିନ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷା ନେତା ଏ ଲଢ଼େଇକୁ ମହାଭାରତୀୟ ରୂପ ଦେଇ-
ଦେବାକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତରରେ
ଲେଖିଥିଲେ, “ଏ ନେତାଙ୍କର ସୁଚନାରେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇବା ମତ

ମତେ ଜଣା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାବେର୍ଲା ପାଇଁ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇ ସୀମାବଦ୍ଧ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ସମୟ ଆସି ନାହିଁ । ବାବେର୍ଲାକୁ ଆହୁରି ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶେଷ ପରୀକ୍ଷାରୁ ଉତ୍ତରରେ ଏବଂ ସରକାର ଶେଷ ସୀମାକୁ ଗଲେ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହକୁ ଭାରତର ଗୃହଅଗ୍ନି ମାଡ଼ିଯିବାରେ କିମ୍ବା ବାବେର୍ଲା ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସସୀମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ବ୍ୟାପକ କରିବାରେ ଆଉ କିଏ ବାଧା ଦେଇ ପାରିବ ? ସେଥିରେ ବାଧା ଦେବାରେ ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ ବା ବଞ୍ଚିରାହୁଁ ନାହିଁ । ତେଣିକି ସାର୍ବ ଦେଶର କଷ୍ଟ ସହିବା ଓ ତ୍ୟାଗ କରିବା ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ସୀମା ବଢ଼ିବ । ଏ ମହା ପ୍ରୟୋଗର ଅବସର ଆସିବ ତ, ତାହା ସ୍ବାଭାବିକ ତର୍କରେ ଆସିବ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଅଟକାଇବାର ଶକ୍ତି ଦୁନିଆରେ କାହାର ନ ଥିବ । କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନୀତି ମୁଁ ଯାହା ବୁଝିଛି, ସେଥିରେ ସରକାର ପେଟେ ପାରେ ସେତେ ଉତ୍ତେଜନା ଦିଅନ୍ତୁ ପଛେ ଆମେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମୂଳ ସୀମାରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବା ଉଚିତ । ସେଭଳି ଉତ୍ତେଜନା ସୀମା ଟିପିବାର ଉପଯୁକ୍ତ କାରଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମେ ସେହି ସୀମା ଭିତରେ ରହିବୁ । ସତକଥା ଏହା ଯେ ଈଶ୍ବର ସାଥୀରେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସବୁବେଳେ ବିଶ୍ବାସ କରେ । ଈଶ୍ବର ତାକୁ ବାଟ କଢ଼ିଛନ୍ତି । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ନେତା ଅପଣା ବଳରେ ଯୁଝନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବଳ ନେଇ ଲଢ଼ନ୍ତି । ସେ ଅନ୍ତଃସମ୍ବାର ଆଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଅନ୍ୟକୁ ଯାହା ଶୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ ବୋଲି ଜଣା ପଡ଼େ ତାହା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଲଜଜାଳ ପରି ଲାଗିଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଜି ଏକ ତୁମ୍ଭଳ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ ଏଭଳି ଲେଖିବା ମୂର୍ଖ ପଣିଆ ବା ଅକ୍ଷୟକୁସୁମ ପରି ଲାଗିବ ।”

ଏ ସବୁ ଦେଖି ଯେଉଁ ଲଟ ସଭାର ସଭ୍ୟ ମଧ୍ୟସ୍ଥତା କରୁଥିଲେ ସେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ବନ୍ଧିତଭ୍ରାତୃଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଦେଖା କରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଉପପର ସର୍ତ୍ତ ରୂପେ ଯାଇଥିଲେ, — (୧) ଯାଅ ହେବାରେ ଦେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁରୁଣା ଜମା ଦାଖଲ କରିଦେବେ, (୨) ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବନ୍ଦ କରିବେ, (୩) ଯାଅ ନ୍ୟୟ ପୂର୍ବକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ କରାଯିବ, ଯାଅ ପାଇଁ ଜଣେ ବିରୁଦ୍ଧ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀ ଓ ଜଣେ ରାଜସ୍ୱ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀ ରହିବେ । ପ୍ରଜାମାନେ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରମାଣ ଦେବେ, ଓକିଲ ଦେଇ ସରକାରୀ ସାକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଜେରା କରିବେ । ସବୁ ଯୋର ଜୁଲ୍ମମର ଅନୁସନ୍ଧାନ ମଧ୍ୟ ହେବ, (୪) ସବୁ ଜମି ଫେରସ୍ତ ଦିଆଯିବ, (୫) ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କସ୍ତେସ୍ ଶାନ୍ତସ ହେବେ, (୬) ପଟେଲ, ତଲଟୀ ପୁଣି ଚୁକିଶା ଯାଇବେ, (୭) ବାଲ୍ମିକର ମଦକୁଆଲର ସତ ପୁରଣ କରାଯିବ । ଗାନ୍ଧୀ ଏତକ ମଧ୍ୟ କହୁ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଯଦି ଜୁଲ୍ମମର ଅନୁସନ୍ଧାନଟା ରପା ହେବାରେ ବାଧା ଦିଏ ତେବେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ସେ ସର୍ତ୍ତକୁ ଗ୍ରହଣ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ସବୁ ସର୍ତ୍ତ ନେଇ ବନ୍ଧିତଭ୍ରାତୃ ପୁନା ଯାଇ ପାରନ୍ତି ।

(୬୨)

ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବନ୍ଧିତଭ୍ରାତୃଙ୍କ ଧରାହେବା ଖବର ମଧ୍ୟ ଉଠୁଥାଏ । ସେ ଧରାହେଲେ ଗାନ୍ଧୀ ନିଜେ ଯାଇ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରିଚାଳନା କରିବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ତେବେ ବନ୍ଧିତଭ୍ରାତୃଙ୍କ ଧରା ହେବା ଯାଏ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଅଗରୁ ଯାଇଁ ବନ୍ଧିତଭ୍ରାତୃଙ୍କ ଅଧୀନରେ କାମ କରିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଗାନ୍ଧୀ ବାଦ୍‌ଫୋଲିରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେ ଖବର ଯାଇ ଅଗସ୍ତାଗ ଗାଁରୁ ବହୁତ ଲୋକେ କାଦୁଅ ପାଣି ଚକଟି ଦର୍ଶନ

ପାଞ୍ଚ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ କଥାବାଣୀ କରୁଁକରୁଁ ପଚାରିଲେ, ‘ଅଛା, ତମର ପରାସାର ସମୟ ତ ଏବେ ଆସିଲେ ।’ ଗୁଣୀ କଥାଟାକୁ ଠିକ୍ ବୁଝିଗଲେ । ପଦେ କିବାଦ୍ ଦେଲେ ‘ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।’ ପରାସାର ନାନା କଥା ଗାନ୍ଧୀ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପକେଇଲେ, ସେଥିରେ ସେ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ, ‘ଠିକ୍ କଥା କହିଛନ୍ତି । ଆମର କ’ଣ ବା ପରାସା ହୋଇଛି ? ପଦର କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ମଝି ଥରେକକୁ, ଜମି ଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ପରାସା କହିଲୁ ତାହା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇ ନାହିଁ । ବରଦରେ ଥିଲେ, ଭଲ କଥା ।’ ଗାନ୍ଧୀ—‘କିନ୍ତୁ ଧର, ସରକାର ବଞ୍ଚିରାଜୁଛନ୍ତି ନେଇଯିବେ, ତମେ ଦବିଯିବ ନାହିଁ ତ ?’ ଗୁଣୀ—‘କ’ଣ କେବେ ? ଆମେତ କଞ୍ଚାଲୁହା ଥିଲୁ, ବଞ୍ଚିରାଜୁଛା ପଣ ଦେଇ ଲମ୍ପାଉ କଲୁ । ଆମେତ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଥିରୁ ବୁଝିବୁ ଯେ ମରଣ ଆସୁ ପଛକେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଠିକ୍ ରଖିବୁ ।’

ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ନେହେରା ହୋଇ କହିଲେ, ‘ଆମ ଗାଁକୁ ଯାରେ ଚାଲୁ,’ ଗାନ୍ଧୀ ଜବାବ ଦେଇଥିଲେ ‘ବଞ୍ଚିରାଜୁଛା ନ କହିଲେ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।’ ଶେଷରେ ବଞ୍ଚିରାଜୁଛା କହିଲେ ‘ଯାଇ ବୁଲି ଆସ’ । ଦୁଇଟି ଗାଁକୁ ଗାନ୍ଧୀ ଯାଇଥିଲେ । ହଜାର ହଜାର ଲୋକ ଆସି ଜମି ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନ ଥିଲା ଯେ ସାରା ଦେଶ ତାଙ୍କରି କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲା । ଶହ ଶହ ମାଇପେ ଆସିଥିଲେ, ଜାଗାଏ ଫୁଟାକଟା ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ଫୁଟା ଗୋଟି ଦେଇଥିଲେ । ବହୁତା ଦେବା କଥା ନ ଥିଲା, କେବଳ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ପାଇଁ ଦ’ପଦ କହିବାକୁ ଗାନ୍ଧୀ ବାଧା ହୋଇଥିଲେ । ‘ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ହୃଦୟ ଯେ ତାଙ୍କରୁଆ ଆଉ କେହି ବହୁତା ଦେବେ ନାହିଁ, ତେଣୁ ମୁଁ କିଛି କହିବି ନାହିଁ । ସର୍ଦ୍ଦାର ଆସନ୍ତେ ଓ ଅନୁମତ ଦିଅନ୍ତେ ତ ମୁଁ କହୁଛି । ଆଜି ତମର ବାରତ୍ତ୍ୱ

ଓ ସ୍ବଗନ୍ଧ ପାଇଁ ମୁଁ ତମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ଅରଟ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଦେଖି ମୋର ଆନନ୍ଦ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଅରଟ ଚପଟୁର ମୁଁ କିଛି କରିବି ନାହିଁ । ଆମେ ଯାହାକୁ ସର୍ବତ୍ର କରିଛୁ ତାର ହୁକୁମକୁ ଅକ୍ଷତ ଅକ୍ଷତେ ମାନିବା ଭାବେ । ମୁଁ ସର୍ବତ୍ର ବଡ଼ଭାଗ ସତ, କିନ୍ତୁ ସ ଧାରଣା ଜୀବନରେ ଯାହା ଅଧୀନରେ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ସେ ଧୂଆଁ ହେଉ ପଛେ, ସାନଭାଗ ହେଉ ପଛେ ତାଙ୍କର କଥା ମାନିବା ଭାବେ । ଏହା ନୂଆ ନିୟମ ନୁହଁ । ଏହା ଅମର ଧୂରୁଣୀ ଧର୍ମ । ଏହି ଧର୍ମ ପାଳିବାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସାରଥୀ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ରାଜସ୍ବ ଯଜ୍ଞରେ ସେ ପଡ଼ର ଉଠେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଆଜି କେବଳ ତମକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ସରକାର ତମକୁ ଦୁନିଆରେ ଖ୍ୟାତ କରିଦେଇଛି । ଭବିଷ୍ୟତରେ ତମକୁ ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ଜୟ ମିଳୁ ।”

ଏହା ପଢ଼ି ପଛେ ମଧୁସୂତାମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇଥିବା ପୁନା ଡକରା ହେଲା । ପୁନାରେ ଲାଟ କଟେରା ଥାଏ । ସେଠି ଲାଟଙ୍କ ଘରୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚାଲି ଚାଲି ହଠାତ୍ ରଫାନାମା ହୋଇଗଲା । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସବୁଯାକ ସତ୍ତା ସରକାର ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକସମୟରେ ବଞ୍ଚିଉଠାଇ ଲେଖିଥିଲେ; “ଅମର ପ୍ରଜ୍ଞା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଛି । ଏବେ ତମକୁ ପୁରୁଣା ଜମା ଅଦାୟ ଦେବାକୁ ହେବ, ବୃଦ୍ଧ ଜମା ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ପୁରୁଣା ରାଜସ୍ବ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରେ । ଅସୁଲ ଦେବାର ସମୟ ମୁକରର ହୋଇଛି ।”

ଏହି ବିଜୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାଦେବଭାଗ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି ତାହା ମୁଗୁରୁ ତଳେ ଦିଆଗଲା—“ଏହି ପ୍ରକାରେ ବାଦ୍ୟୋଳୀର ସାଦାସିଦ୍ଧା ଗୁଣୀମାନଙ୍କର, ଯେଉଁମାନେ କି ନିବଳର ବଳ

ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଭରସା ରଖି ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ଷା ପାଇଁ ଲଢ଼ୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହବାଟାକୁ ଢେ ଅସ୍ତ୍ର ବୋଲି ମାନ ଛଅ ମାସ କାଳ ବଳବାନ୍ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ଲଢ଼ୁଥିଲେ ସେହି ଗୃଣୀଙ୍କର ଜୟ ହେଲା । ସତ୍ୟ ଏବଂ ଅହିଂସାର ବିଜୟ କେତେବର୍ଷ ହେଲା ଭାରତବର୍ଷ ଜାଣି ନ ଥିଲା । ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କର ତିନୋଟି ସପଳ ଲଢ଼େଇ ମଧ୍ୟରୁ ଏହିଟି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲଢ଼େଇ ଥିଲା । ସ୍ଵରାଜ୍ୟ ପଥରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଘାଟି ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଯେ କେତୋଟି ଟୁଣ୍ଡ ପୋଡ଼ଛନ୍ତି ସେଥିଭିତରୁ ଏହିଟି ବୃତ୍ତାୟ ଟୁଣ୍ଡ । ନାଟପୁର ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଲଢ଼େଇ ଚାଲୁଥିଲା ଏବଂ ତାହା ମିଳି ଯାଇଥିଲା । ବୋଅରସାଦ୍ ଲଢ଼େଇରେ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଫୁଣ୍ଟି ସପଳତା ମିଳିଗଲା ସେତେ ଶୀଘ୍ର ଆଜି କେଉଁଠାରେ ମିଳି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଏକପ୍ରକାର ସ୍ଥାନୀୟ ଲଢ଼େଇ ଥିବାରୁ ଏବଂ ଏହା ଦେଢ଼ମାସ ଭିତରେ ସରି ଯାଇଥିବାରୁ ଦେଶର ଗୁଣ୍ଠାନ୍ତେ ଲୋକେ ସେ ବିଷୟ ଜାଣିପାରି ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବାବ୍ଦୋଲୀ ସଂଗ୍ରାମ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ସଂଗ୍ରାମ ଥିଲା । .....

ଏ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଜୟ ଅନେକ କାରଣରୁ ଇତିହାସରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଥିଲା;-

ପ୍ରଥମ କାରଣ—ଗାନ୍ଧୀ ବାବ୍ଦୋଲୀକୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପ୍ରଥମ ସେନ୍ଦ୍ରରୂପେ ୧୯୨୨ ରେ ଯେ ବାଛିଥିଲେ ତାହା ଭୁଲ ହୋଇ ନ ଥିଲା ବୋଲି ଏବେ ସିଦ୍ଧ ହେଲା ।

୨ୟରେ—ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ଦରିଦ୍ରରୁ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ବିଜୟ ମିଳିଥିଲା ।

୩ୟରେ—ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ସରକାର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଦଳି ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ହେବାର ପଦ୍ଧତ ଦିନ ଭିତରେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କୁ ନୁହଇ ଦେଇଥିଲେ ।

୪ର୍ଥରେ—ରାଜସ୍ବ ବିଭାଗରେ କେଉଁ ମାନ୍ୟତା ଅମଳରୁ ଯେ ପ୍ରଥା ଚଳି ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ଯେଉଁଥିରେ କେହି ହାତ ଦେଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ସେଭଳି ଅମଳତଳ ନୀତିକୁ ବଦଳେଇବାକୁ ଲେକେ ବାଧ୍ୟ କରାଯିବ ।

୫ମରେ—ଭଳି ଗୁରୁକର୍ମ ଧରି ଦେଶରେ ନିରାଶା ଘୋଷି ଥିଲା, ତାହାପରେ ଏ ବଡ଼ ବିଜୟ ମିଳିଥିଲା ।

୬ଷ୍ଠରେ—ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ନାୟକମାନେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଭୂତକୁ ଛାଡ଼ି, ଡ଼ିଆଡ଼କୁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ ।

୭ମରେ—ଲଟସାହେବ ନିଜର ତଳିଆ କର୍ମଗୁରୁଙ୍କ କଥା ବା ତାଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କାମ କରି ଥାନ୍ତି, ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏଥର ସମାଧାନ ପାଇଁ ନିଜଦ୍ୱାରା ଯାହା ହେବା ସମ୍ଭବ ତାହାସବୁ ଲଟ-ସାହେବ ନିଜେ କରିଥିଲେ ।

ଜେଲରୁ କଏଦୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ମୁକ୍ତିପାଇ ମହାଅନନ୍ଦରେ ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଗୁଣୀମାନେ ନୂଆକରି ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବଡ଼ ସାହସ ଓ ଯୌର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଜେଲ୍ ଜୀବନ କଟେଇଥିଲେ । ଯେତେ କଡ଼ା କାମ ଦିଆ ହେଉଥିଲା ତାହା ସବୁ ଗୁପ୍ତିରେ କରି ଦେଉଥିଲେ । ବରଂ ବେଶୀ କରି ଦେଉଥିଲେ ।

ଜଣେ ନିତାନ୍ତ ଗାର୍ଜ୍ଵଲ୍ ଗୁଣୀ ଛଅମାସ ଜେଲ୍ ଯାଇଥିଲା । ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ବଡ଼ ଦୁଃସାର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ତାର ଡର ଥିଲା ଯେ ଜେଲ୍ରେ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଦବିଯିବ । ଛଅମାସ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତେଣୁ ମାସରେ ଗଲସ ହୋଇ ଆସିଲାବେଳକୁ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ତାକୁ ଗାଲୋଟି ନେବାକୁ ଆସିଥିଲା । ଗାଁ ଲୋକେ ବି ରେଲଷ୍ଟେସନକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେ-ଭଉଣୀଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଲା—

“ହୁଅମାସ ବି ରହିବ ନାହିଁ, ତଳିଆସର ଲେଉଟି ଅଲୋ ।”
ଏ ଲେଉଟି ଗାଁରେ ପାଟି ପିଟେଇ ନ ଥିଲା, ଚେଇରୁ ସେଇ ସେ ଗାଁ
ବୁଆବୁକୁ କହୁଥିବା ‘ଗୋର ଚର ଲୁଗାଢ଼ା, ମୋର ଭୁଣ୍ଡ ପିଟି
ପାଉଛି ।’ ଖେଳରେ କିଛି ନାହିଁ । ଘରେ ମେହନତ୍ କରୁଁ ।
ସେତିକି ଚେହେରା ମେହନତ୍ ଦେବାର କଥା । ଗୋର ଚ ରର ହେଲା,
ସ୍ତ୍ରୀ ଚେଇରର କୌଣସି ସ୍ଥଳ ଅଛି ।

(୨୩)

ଗୁଣାମୟ କେନ୍ଦ୍ର ଚକ୍ରରେ ଧୂମ ଲାଗିଲେ । ବାଦାଂଜୀ
ଗୋରୁରେ ଗୁଣାମୟ କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥଳରେ ଲାଗି କେତେକ୍ଷଣ
ବହୁତା ଚେଇଥିଲା । ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନରେ ଲେଉଟାଇ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିକୁ
ଉପର ପୋଲ ଦେଇ କହୁଥିଲେ । ଗୁଣାମୟ ଗୋରୁରେ ଯେ କେତେକ୍ଷଣ
ଦେଖିଥିଲେ ତାର କେତେକ ଅଂଶ ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ।

“ଅମେ ଅଜିତାର ଭାମ ଲୁଗା ଉଜନରେ ଅମେ କରୁଁ ।
ବିଜୟର ଗର୍ବ କରବାର ନୁହଁ କୋଇ ଧାମକୁ ସେଥିରେ କେତେକ୍ଷଣ
ଦିଅ ଖୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଗର୍ବ ନ କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ
ନାହିଁ । ବାଦାଂଜୀର ଲୁଗା ଉଜଣାମାନେ ନିଜ କଳରେ ଲୁଗା
ଅଙ୍ଗିକରି, ଏହା କହିଲେ ବି ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ବସିରୁଲ
ଲଳି ସଦାର ଅଙ୍ଗାନ୍ତ ଉଦ୍ୟମକୁ କହୁ ମିଳିଲା ଏ କଥା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ
ଗାହା ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରା ନୁହଁ । ଗୋରୁ ବସାସୀ, ଉଜଣାମାନ, ଗୋ, ସାଥୀ
ନ ମିଳିଥିଲେ କହୁ ଖୋଇ ନ ଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ
ପରମ୍ପରା କେବଳ ନାହିଁ ।

ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ଏଭଳି ନିୟମ ଅଛି ଯେ ବାହାରିବୁ ଶୁଦ୍ଧ ମଣିବ
ତାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏମିତିକି ମନେ ପଡ଼ୁଛି, ଗାହାଙ୍କୁ ଅମେ ଶୁଦ୍ଧ ନ

ବିରାଟରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଅମର ଦୁଃଖୀ ବୋଲି ବିରାଟର ଏକ
ଆଶାକୁ ଅମର ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ବିରାଟପାତ୍ର । ସେଇଲି ଲୋକଙ୍କର
କୋପ ଅମର ଲଜ୍ଜା କରବାର ନୁହଁ, ଅତୀତ ସମାଜର ହୃଦୟ
ସ୍ପର୍ଶକରିବା କରବା ।

ସର୍ବାର ଅନେକଥର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପରତାବେଳୁ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି
ଯେ ସରକାରୀ ଶୁଭକରର ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶକରିବା ନ ହେବାପାଇଁ ସ ରାୟ
ସମ୍ଭବ ନୁହଁ । ଏବେ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ସମାଧାନ ହୋଇଛି,
ସେତେବେଳେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶକରିବା
ହୋଇଥିବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ସ୍ତମ୍ଭରେ ସୁଦ୍ଧା ବିରାଟର ନାହିଁ ଯେ ଆଶା
କେତେ କିଛି କରାଯାଇବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଅର୍ଥାତ୍ ନ୍ୟାୟ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀର
କେତେ ଶକ୍ତିର କଳ, ତା ମୁହଁରେ ସବୁବେଳେ “ନିବିଡ଼ କେ
ରାଜ୍ୟର” ଏହା ଲାଗି ରହିଥିବ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଆଶା କେତେ
ଅଭିମାନ ଗୁଡ଼ିକରେ ଶକ୍ତିର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇବ । କେଉଁଠିରେ
ହେଲେ ମନ କେଳିଛି ସେଥିପାଇଁ ଅତୀତ ଶକ୍ତିର ଅନ୍ୟତାକୁ
ଦେବା । କିନ୍ତୁ କେତେ ଅନ୍ୟତାରେ ତାମ ସରକାର ନୁହଁ ।

“ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶକରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟାବେଶର ହୋଇଛି, ଏବେ
ଅମର ମାନସିକା ଗୁଡ଼ିକ । ତାହାର ମନ ବଦଳି ନ ଥିଲେ କ’ଣ
ହୋଇଥାନ୍ତା ? ଯାହା ହୋଇଥାନ୍ତା ସେଥିରେ ଅମର ବୌଦ୍ଧି କିଛି
ହୋଇ ନ ଥା’ନ୍ତା । ଅତୀତ ପ୍ରକୃତ କେତେକ ଯେ, ତାମ ପ୍ରକୃତ
ଅସୁ ଅତୀତ ବୌଦ୍ଧି ଗୁଡ଼ିକ କରବା ନାହିଁ । .....ତମର ପ୍ରକୃତ
ଥିବ ଯେ ସେ ମାଣବକୁ ଅସିଲେ ତମେ ମାବନ୍ତ ନାହିଁ, ମାବନ୍ତ କ
ନାହିଁ, ତାକୁ ଗିରି କ ଦେଖନ୍ତୁ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଅଗରେ ତାଙ୍କ
ଘଣ୍ଟ ବା ଅସୁଲଟିଏ କ ଉଠାଇ ନ ଥା’ନ୍ତୁ । ତମର ଏଇ ପ୍ରକୃତ
ଥିବ । ଲକ୍ଷ୍ୟାବେଶ ଲଜ୍ଜା କରୁଥିଲେ ବାର୍ଦ୍ଧେଇକୁ ମାଣିରେ ମିଶାଇ

ଦେଇଥାନ୍ତେ । ସେଥିରେ ବାଦ୍ୟୋଳୀର ଅବଶ୍ୟ ବିଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, କିନ୍ତୁ ତାହା ଏକ ଅଲଗା ରକମର ବିଜୟ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସେ ବିଜୟ ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱଳବାକୁ ତେମେ ଆଉ ନ ଥା'ନ୍ତି; ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ସମସ୍ତ ଜଗତ ସେ ବିଜୟ ଉର୍ଜ୍ଜ୍ୱଳଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଏଡ଼େ କଠିନ ହୃଦୟ କାହାନ୍ତି ସେହି, ସରକାରୀ ବୃକରଙ୍କର ହେଉ ଏହା ତମେ କେବେ ଇଚ୍ଛା କର ନାହିଁ । ଏହି ବାଦ୍ୟୋଳୀ ତାଲୁକାର 'ଯୁଦ୍ଧସଭା' ୧୯୨୨ରେ ଯେଉଁ ଭାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରକାଶ ନେବାକୁ ଯେଉଁଠାରେ ଏକଦିନ ହୋଇଥିଲେ ସେ କଥା ଆମେ ପାସୋର ପକେଇଛୁଁ । ଆମ ଭିତରେ କାଲେ ଟିକିଏ ଅଭିମାନ ଅହଂକାର ଲାଗି ରହିଥିବ, ତେଣୁ ତାକୁ ବାହାର କରି ପକେଇବାକୁ ମୁଁ ଏତକ ପ୍ରସ୍ତାବନା କଲି ।

“ମୁଁ ତ ଦୂରରେ ରହି ତମର ଜୟ କାମନା କରୁଥିଲି । ତମ ଭିତରକୁ ଆସି ମୋର କାମ କରିବାର ନ ଥିଲା, ଏ କଥା ସତ । ମୁଁ ବଞ୍ଚିଉଠାଇବାକୁ ହୁକୁମରେ ଥିଲି, ଯେଉଁକ୍ଷଣ ଇଚ୍ଛା କରିଥାନ୍ତେ ମତେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ତମର ଏ ବିଜୟର ଯଶ ମୁଁ ନେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ଏ ଜୟ ତମର ଓ ତମ ସର୍ବଭାର ଏବଂ ସେଥିରେ ତମ ଲୁଚିବାର ମଧ୍ୟ ଭାଗ ଅଛି । ତାଙ୍କର ଭାଗ ଅଛି ତ, ତାଙ୍କ କର୍ମଗୁଣ-ଙ୍କର ଓ ଲୁଚି ସଭାର ସର୍ବସାମାଜିକର ଭାଗ ଅଛି । ଯେ କେହି ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ରହା ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏ ଜୟରେ ଭାଗ ଅଛି, ଏହା ଆମର ମାନିବା ଉଚିତ । ଏ ଜୟ ପାଇଁ ଆମେ ଉଗ୍ରବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କରୁଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଅଲିପ୍ତ ରହି ଏ ମାଟି ଫିତୁଳାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି କାମ କରେଇ ନେଉଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଏ ଯଶକୁ ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେବା । ଶେଷରେ ଆମ ଭାଗରେ ଅଳ୍ପ ରହିଯିବ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ରହିବାହିଁ ଠିକ୍ ।

“ଏତିକିରେ ତେମେ ତମର ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପ୍ରଥମ ପାଳକ ପାଳନ କରିଛ । ବାକୀ ଅଧକ କାମରେ କରିବାରେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବାକୀ ଅଛି । ସରକାରଠାରୁ ଯାହା ନେବାର ଥିଲା, ତାହା ତ ନିଆଗଲା । ଏଣିକି ସରକାରଙ୍କୁ ତାହା ଭାଗ୍ୟ ଦେଇ ଦିଅ । ଏବେ ଆମର ପୁରୁଣା ଜମା ଆଦାୟ ଦେଇଦେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ତେମେ ସେତକ ଭୁରନ୍ତ ଦେଇ ସକାଅ ।

“ପୁଣି, ଯାହାଙ୍କର ବିଶେଷ କରୁଥିଲ, ତାଙ୍କ ସହିତ ଏବେ ମିଶିବା କରିପକାଅ । ନାହିଁ ତ ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ କଲ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ..... ହୃଦୟରେ କାହାକୁ ଗାଳି ଦିଅ ନାହିଁ, କାହାର ପ୍ରତି କୋପ ରଖ ନାହିଁ, ଏହାହିଁ ଆମର ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ବାକୀ ପାଳକ ।

“ଏବେ ତା ଅଗକୁ ଗୁଲ, ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଆମର ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଓ ଛୋଟିଆ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ତାହା ସମୁଦ୍ରରେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଭଳି । ୧୯୨୨ରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏ ଭାରତରେ ନିଆ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଥିଲା । ସେ ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ବାକୀ ଅଛି । ସେହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ପୂରଣ ପାଇଁ ତେମେ ଏ ଭାଲିଆ ପାଉଛ । ଏବେ ସେ ମହାପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ପୂରଣ କର, ତମ ଯାଗରେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ମୋର ଏତିକି ମାରୁଣି ।

“ଯେ ସର୍ଦ୍ଦାରକୁ ଆଗୁଆ କରି ତେମେ ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ଏମିତି ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ପାଳିଲ, ସେହି ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ ପଛରେ ରହି ଆଉ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ପୂରଣ କର । ଏଭଳି ସ୍ଵାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ସର୍ଦ୍ଦାର ତମକୁ ଆଉ କେହି ମିଳିବେ ନାହିଁ । ସେ ମୋର ଅପଣା ମା ପେଟ ଭାରି ପର, ତେଣୁ ତାକୁ ପ୍ରମାଣ ପଦ ଦେବାରେ ମୋର ସଜ୍ଞାତ ନାହିଁ ।

“ଛତରେ ଗୁଳୀ ଖାଇବାକୁ ମୁଁ ସେମିତି କଠିନ କାମ ମନେକରେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଶେଷ କାମ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କେ ନିଜ

ସଙ୍ଗେ ଲଢୁଥିବୁ, ନିଜର ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି କରୁଥିବୁ, ତା ବଡ଼ କଠିନ କାମ ।
 ଦି'ଜଣ ଗୁଳୀ ଦି' ପ୍ରକାରେ ଖାଇ ପାରନ୍ତି । ଦୋଷୀ ଦୋଷ କରୁ
 ଗୁଳୀ ଖାଉଛି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ କ'ଣ ସ୍ୱସନ୍ଧ୍ୟା ମିଳିବ ? ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି
 ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗୁଳୀ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼େ ସେହି ସ୍ୱସନ୍ଧ୍ୟା ଆଣି ଦେବାରେ
 ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ଚାହା କହୁଥିଲେ ଅଟେ । ଯାହାଙ୍କର ଖାଇବାର
 ନାହିଁ, ଝିଇବାର ନାହିଁ, ଝିଇବାକୁ ନାହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚୁଆଇବା,
 ଚିଆଇବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ୟମ କରେଇବା, ସେମାନଙ୍କୁ ଲଗା
 ପିନ୍ଧେଇବା, ତାଙ୍କର ଭାଗ ତାଙ୍କୁ ଦିଆଇବା, ଏହା ବଡ଼ କଠିନ
 କାମ । ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର କି ଭଳି ଦାନଦାନ ଅବସ୍ଥା ତାହା ତମ
 ଭିତରୁ ଅନେକ ଭାରି ଭିତରୀ ଜାଣି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଛି କଙ୍କାଳ
 କଥା ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଶାସ୍ତ୍ର କର ଭିତରୀମାନଙ୍କୁ ଜାଣି ଶୁଣି କହିଛି ।
 ପଦ ସେ କଥା ମୁଁ ତମକୁ କହି ବସିବି, ତେବେ ତମର ଓ ମୋର
 ଆଖିରୁ ଲାହ ବହିବ । ଏହା ତମକୁ ଅତି ରଞ୍ଜିତ ପରି ଲାଗୁଥିବ ।
 କିନ୍ତୁ ତମକୁ ସେଠାକୁ ନେଇ ଯାଇ ପାରିଲେ ତେମେ ସେ ସବୁ
 ଆପଣା ଆଖିରେ ଦେଖି ପାରନ୍ତି । ଏ ଅସ୍ଥି କଙ୍କାଳରେ ଟିକିଏ କବି
 ଲଗେଇ ଦେବା, ଟିକିଏ ମାଂସ ପୁରେଇ ଦେବା ବଡ଼ କଠିନ କାମ ।
 କିନ୍ତୁ ସେହୁ ଆମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ।

“ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଫୁଟଣ ନ କରିବା ଯାଏ, ତମ ମୁଣ୍ଡରେ କରଜ
 ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣି ରଖ । ସେ କରଜ ଶୁଦ୍ଧିବାକୁ ତମକୁ ମତେ
 ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଇଶ୍ୱର ସୁମତ ଓ ଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ ।”

ସ ମା ପ୍ର

